

T.C.

GEBZE YÜKSEK TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

146315

GÜRCİSTAN'IN KAFKASLARDA
JEOPOLİTİK ÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN
KAFKASYA POLİTİKASINDA GÜRCİSTAN

Okan MERT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

146315

TEZ DANIŞMANI

Yrd.Doç.Dr. Halit KESKİN

GEBZE

2004

Okan MERT'in tez çalışması, G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 07/06/2004 tarih ve 2004/15 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından Strateji Bilimi Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE : Yrd.Doç.Dr. Halit KESKİN
(Tez Danışmanı)

ÜYE : Prof.Dr. Abdülkadir AKÇİN

ÜYE : Yrd.Doç.Dr.Abdülkayyum KESİCİ

ONAY

G.Y.T.E. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
28.06.2004 tarih ve 2004/17 sayılı kararı.

İmza / Mühür
Dr. Gökhan ÖZER
GYTE İşletme Fakültesi
Muhasebe Binası A. B. D.

ÖZET

Kafkasya bünyesinde barındırdığı Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ve bunlara bağlı birçok özerk ve otonom bölge ile dünyanın en karmaşık nüfus kitlesine sahip coğrafyalarından biri olarak sadece Türkiye'nin değil, bütün dünyanın dikkatlerini üzerinde toplamaktadır. Tarih boyunca Anadolu'nun güvenliği bu bölgenin elde bulundurulmasıyla sağlanmıştır.

Türkiye Kafkas coğrafyasını Gürcistan coğrafyasından ayrı olarak değerlendirmemektedir. Bu bakımdan Gürcistan politikaları daima genel Kafkas politikaları içinde ele alındığı gibi Kafkas politikaları da Gürcistan'ın tavır ve davranışlarına göre yönlendirilmektedir. Oysa bölgede Gürcülerden başka bir çok ulus yaşamaktadır. Esasen bu ulusların her biri için ayrı politikalar belirlenmesi gerekir. Ancak bu ulusların siyasi bir güç oluşturamaması nedeniyle Gürcistan bölgede birleştirici bir unsuruş gibi görülmektedir. Kafkas ulusları da bu tavır ve davranışlara göre yönlendirilmektedir.

Hazar ve Orta Asya Ülkeleri günümüzde kendilerini dışarıya bağlayan yollar, kapılar, köprüler aramaktadır. Boru Hatları olmaksızın sahip oldukları petrol rezervlerinin hiçbir anlam ve faydası olmamakta, prensip olarak petrolün en kısa yoldan Akdeniz'e çıkması gerekmektedir. İşte bu noktada Türkiye ile Orta Asya Ülkelerinin siyasi, ekonomik, kültürel ve tarihsel bağlarının devamı ve gelişimi, Boru hatları sayesinde oluşturulacak koridor ile sağlanacaktır.

Çalışmamız yukarıda ifade edilen hususlar dahilinde ele alınmıştır. Konunun özünü oluşturan Kafkaslar ve Gürcistan bölgede hakim güç olan diğer devletlerin de konumları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Rusya, ABD, Avrupa Birliği, İran ve Türkiye'nin bölgedeki çıkarları, çatışmaları ve rekabetleri dile getirilmiş olup, geniş bir perspektiften bakılmak suretiyle konuya ayrıntılarıyla yer vermeye çalışılmıştır. Türkiye'nin tarihsel süreçlerle beraber, genelde Kafkasya coğrafyasına özelde de Gürcistan'a karşı sergilemiş olduğu siyasal-ekonomik politikalar, neden sonuç ilişkileri kurularak irdelenmeye çalışılmıştır.

SUMMARY

Caucasus has one of the most heterogeneous populations in the world, including Azarbaican, Georgia and Armenia, and other independent, autonomous states within these countries. The Region does not only attract Turkey's attention but it is also very important for other countries. Throughout the history, the security of Anatolia was established by controlling this region.

Turkey does not evaluate Caucasus apart from Georgia by considering the politics of Georgia within the Caucasus' politics. Georgia's attitude and behavior always directs Caucasus' politics, although there exists many nations in the region other than the Georgians. In fact, different politics should be followed for each of these nations individually but Georgia seems to be a uniting force, since other nations are incapable of forming a political establishment and so, Caucasus nations are led according to the attitude and behavior of Georgia.

The Caspian and Central Asian states are in search for gates and bridges, which will connect them to the outside world. Without pipelines, their oil reserves are useless and in principle, the oil should be delivered to the Mediterranean Sea through the shortest path, meaning a path through Turkey. The continuity and development of political, economical, cultural and historical relations between Turkey and Central Asian countries will be provided by these pipelines.

Our study is reviewed according to the above mentioned points. Caucasus and Georgia, which build the core of the subject, are evaluated considering locations of other states that have political influence on the area. The subject is presented with a wide perspective including the benefits and conflicts of Russia, USA, EU, Iran and Turkey's politics on Caucasus and Georgia throughout the history, is investigated with a reason-result approach.

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın seim aőamasından tamamlanma aşamasına değin, her turlu yonlendirme ve desteğini esirgemeyen danıőmanım Yrd.Doç.Dr. Halit KESKİN'e, master programını takip ettiğim sure zarfında derslerdeki gayretleri ile feyzimi açan başta Dr. Mesut H. aőın olmak uzere tum saygıdeğer hocalarıma, ve desteğini her zaman yanımda hissettiğim ağabeyim Ozan MERT'e teőekkurlerimi sunarım.

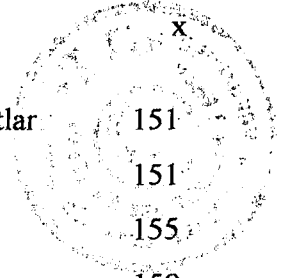

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

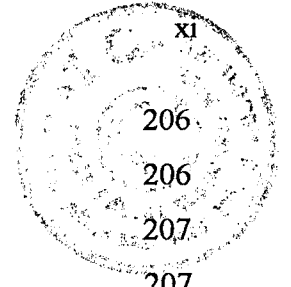
	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iv
SUMMARY	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
2. JEOPOLİTİK KAVRAMININ DOĞUŞU VE KAFKASLARIN JEOPOLİTİK YAPISI	4
2.1. Jeopolitik Kavramının Doğuşu	4
2.1.1. Jeopolitik Nedir? Nasıl Ortaya Çıkmıştır	4
2.1.2. Jeopolitiğin Unsurları	5
2.1.3. Jeopolitik Değerlendirme	6
2.1.4. Jeopolitiğin Önemi	8
2.1.5. Devletlerin Jeopolitik Özellikleri	9
2.1.5.1.Kıta Devletleri	9
2.1.5.2. Ada Devletleri	10
2.1.5.3.Kenar Devletleri	10
2.1.5.4.Kıta İçi Devletler	11
2.1.6. Bir Ülkenin Jeopolitik Durumunun Ulusal Güvenlik Politikasına Yapacağı Etkiler	11
2.1.7. Gürcistan'ı Cazip Kılan Jeopolitik Konumu	12
2.2. Kafkasların Jeopolitik Yapısı ve "Öteki"ler	14
2.2.1. Kafkaslar	19
2.2.2. Azerbaycan	21
2.2.3. Ermenistan	23
2.2.4. Gürcistan	26
2.2.5. Rusya	29
2.3. Gürcistan Jeopolitiğinde Yaşanan Etnik Sorunlar	31
2.3.1. Gürcistan'ın İç Etnik Politik Sorunları	31
2.3.1.1.Abhazya	32

2.3.1.2.Acaristan	37
2.3.1.3.Güney Osetya	40
2.3.1.4.Ahıska Türkleri	43
2.3.1.4.1. 1944 Sürgünü	45
2.3.1.4.2 Fergana Olayları	47
2.3.1.4.3 Avrupa Konseyi ve Ahıska Türkleri'nin Geri Dönüş Umudu	48
2.3.2. Gürcistan'ın Yakın Çevre Etnik Politik Sorunları	52
2.3.2.1.Dağıstan	53
2.3.2.2.İnguşetya	56
2.3.2.3.Kuzey Osetya	57
2.3.2.4.Çeçenistan	59
2.3.2.5.İnguşetya-Kuzey Osetya	61
2.3.2.6.Çeçen – İnguş İlişkileri	62
2.3.2.7.Politik Çıkarlar Aynasında Çeçenistan	62
2.3.3. Kuzey-Batı Kafkasya Etnik Politik Sorunları	66
2.3.4. Rusya'nın Kafkaslardaki Gelişmeler Bakışı	68
2.3.5. Gürcistan'ın Rusya Karşısında ABD'nin Yanında Yer Alması ve Pankisi Vadisi Sorunu	69
2.3.6. Bölgenin Durumuna İlişkin Tahminler ve Bölgesel İşbirliğine Yönelik Girişimler	71
3. SSCB'NİN KURULMASI VE GÜRCİSTAN'IN İŞGALİ	76
3.1. Gürcistan'ın Demografik Yapısı ve Tarihi Dönemleri	76
3.1.1. Coğrafi Konum	76
3.1.2. Demografik Yapı	77
3.1.3. Tarihçe	81
3.1.3.1. Gürcülerin Kökeni	81
3.1.3.2. Gürcülerin Türklerle İlk Karşılaşmaları	83
3.1.3.3. Gürcistan'da Hazar, Selçuklu, Moğol ve Akkoyunlu Mücadeleleri	84
3.1.3.4. Gürcistan'ın Osmanlılar Tarafından Fethi	86
3.1.4. 1917 Bolşevik İhtilali ve Kafkaslarda Yeni Oluşumlar	88
3.1.4.1. Siyasi Durum	88

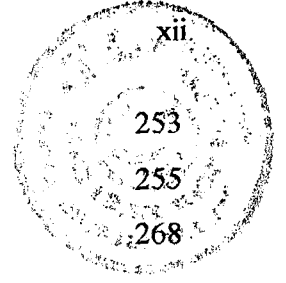
3.1.4.2. Güney Kafkasya Federasyonu Dahilinde Gürcistan'ın Bağımsızlık İlanı	92
3.1.4.3. Gürcistan'ın Sovyetler Tarafından İşgali	94
3.1.4.4. SSCB Döneminde Türkiye'nin Kafkasya Politikası	97
3.1.5. Soğuk Savaş Sonrasında Kafkaslar	98
3.1.5.1. Sovyetlerin Dağılmasında Ortaya Çıkan Problemler	98
3.1.5.2. Soğuk Savaş Ertesinde Türkiye'nin Kafkas Politikası	101
3.1.5.3. Gorbaçov Dönemi ve Moskova Merkezli Dış Politika (1989- 1991)	104
3.1.5.4. Dağlık Karabağ Bunalımı	109
4. DAĞILAN SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE GÜRCİSTAN'IN YERİ VE ÖNEMİ	117
4.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve BDT'ye Girmeye Zorlanması	117
4.1.1. Gürcistan'ın Yeri ve Önemi	117
4.1.2. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Bağımsızlığın Getirdiği İç Çatışmalar	120
4.1.3. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)	125
4.1.4. Gürcistan'ın BDT'ye Girmeye Zorlanması	125
4.2. Rusya'nın Kafkaslar'ın Jeopolitik Dengesini Yeniden Tesis Etme Çabaları	128
4.2.1. SSCB'den Rusya Federasyonu'na: Değişen Uluslararası Sistem ve Siyasal Yapı	128
4.2.2. Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: "Yakın Çevre" ve "Askeri Doktrin"	129
4.2.2.1. RF'nin Çıkar Alanı Olarak Algıladığı Sorunlu Alanlar	130
5. KAFKASLAR'DA BDT ve ABD EKSENİNDE ORTAYA ÇIKAN ÇIKAR ÇATIŞMALARI ve GÜRCİSTAN'IN BU ÇATIŞMALARDAKİ YERİ	135
5.1. Kafkaslar'da Çıkar Algılamaları	135
5.1.1. Amerika Birleşik Devletleri	135
5.1.2. Avrupa Birliği	138
5.1.3. İran	140
5.1.4. Türkiye	141
5.1.5. Ermenistan	145
5.2. BDT'nin Kafkas Politikası ve Petrole Dayalı Yeni Stratejileri	148

5.2.1. Petrolün Akdeniz'e Ulaştırılması Amacıyla Tasarlanan Hatlar	151
5.2.1.1. Rusya Federasyonu'nun Görüşleri	151
5.2.1.2. Türkiye'nin Görüşleri	155
5.2.1.3. Yabancı Petrol Şirketlerinin Görüşleri	159
5.2.2. Rusya'nın Petrol Alanlarındaki Stratejik Menfaatleri ve Bunun Rus Politikası Üzerindeki Tesirleri	161
5.2.3. ABD İçin Eski Sovyet Petrol Alanlarındaki Petrolün Jeopolitik ve Jeoekonomik Etkisi	167
5.2.4. Hazar'ın Statüsü ve Kaynaklarının Kullanılması için Yasal Temeller	170
5.2.4.1. Hazar'ın Statüsü ve Rusya'nın Durumu	172
5.2.4.2. Hazar'ın Statüsü ve Azerbaycan'ın Durumu	178
5.3. Kafkaslar'da ABD-Türkiye Müttefikliği ve KEİ'nin Teşkili	183
5.3.1. KEİ'nin Kuruluşu	183
5.3.2. KEİ'nin Türk Dış Politikası Açısından Önemi	185
5.3.3. KEİ'nin Bir Uluslararası Girişim Olarak Başarısı	187
5.3.4. Karadeniz Barış Gücü (Blackseafor)	190
5.3.5. Gürcistan'ın ABD'ye Yönelme Nedenleri	190
5.3.5.1. Batı İle Bütünleşmeyi Zorunlu Kılan Gürcistan Jeopolitiği	193
5.3.5.2. Gürcistan'ın Batı ile Yakınlaşma Çabaları ve RF Üsleri	195
5.3.5.3. Gürcistan ABD Müttefikliğine Doğru	199
5.4. KEİ Çerçevesinde Türkiye-Gürcistan İlişkilerinde İleri Adımlar	200
5.4.1. Gürcistan İle Türkiye Arasındaki Ekonomik ve Kültürel İlişkiler	200
5.4.1.1. Yasal Çerçeve	203
5.4.1.1.1. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması	203
5.4.1.1.2. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunma Anlaşması	203
5.4.1.1.3. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması	203
5.4.1.1.4. Eximbank Kredileri	204
5.4.1.2. Türkiye-Gürcistan Ticareti	204
5.4.1.2.1. İhracat	205
5.4.1.2.2. İthalat	205
5.4.1.2.3. Türkiye'deki Gürcü Sermayesi	206
5.4.1.2.4. İş Konseyi	206

5.4.1.2.5. Karma Ekonomik Komisyon	206
5.4.1.2.6. Bankacılık ve Kambiyo Düzenlemeleri	206
5.4.2. Ulaşım	207
5.4.2.1. Çıldır-Aktaş Sınır Kapısının Açılması	207
5.4.2.2. Demiryolu Ulaştırması Kars-Tiflis Demiryolu Projesi	207
5.4.2.3. Hava Ulaştırması	208
5.4.2.4. Batum Havalimanı'nın Ortak İşletilmesi Projesi	208
5.4.3. Enerji	209
5.4.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı	209
5.4.3.2. Elektrik Enerjisi ve Çoruh Nehri/Deriner Barajı	209
5.4.4. Haberleşme	210
5.4.5. Eğitim Alanındaki İlişkiler ve Sorunlar	211
5.4.5.1. Gürcistan'da Yükseköğretime Devam Eden Türk Öğrenciler	211
5.4.5.2. Kültür Alanında İşbirliği ve Sorunlar	211
5.4.5.3. Bilimsel Alandaki İlişkiler	212
5.4.6. Türkiye Gürcistan Askeri İşbirliği	212
5. TÜRKİYE'NİN KAFKAS POLİTİKASI ve BU POLİTİKADA	
GÜRCİSTAN'IN YERİ	214
6.1. Türkiye'nin Kafkas Politikası	214
6.1.1. Türkiye'nin Stratejik Ağırlığı	216
6.1.2. Kafkas Politikası	216
6.1.3. Türkiye'nin Bölgesel Aktörlüğe Doğru Attığı İlk Adımlar	218
6.1.4. BTC'ye Alternatif Güzergahlar	221
6.2. Türkiye'nin Enerji İhtiyacı ve Kafkasya Stratejisi	221
6.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın İnşası ve Türkiye – Gürcistan	
Dostluk ve Ekonomik İşbirliği	225
6.3.1. Türkiye Gürcistan İlişkileri	225
6.3.2. Hazar Petrollerinin Dünya Piyasalarına Akıtılması	228
6.3.3. Mavi Akım Projesi ve Türkiye'nin Proje Yaklaşımı	239
7. SONUÇ VE GELECEK İÇİN HEDEFLER	243
7.1. Sonuç	243
7.2. Hedefler	248
7.2.1. Tarihi Hedefler	248
7.2.2. Stratejik Hedefler	250

7.2.3. Ekonomik Hedefler

KAYNAKLAR

ÖZGEÇMİŞ

EKLER

EK 1. Gürcistan Raporu

EK 2. Petrol ve Doğalgaz Hatları ve Hazar Paylaşımı.

Harita – 1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı.

Harita – 2. Hazar Bölgesinden Başlıca Ham Petrol Boru Hatları.

Harita – 3. BOTAŞ Petrol Boru Hattı Sistemi.

Harita – 4. BOTAŞ Doğalgaz Boru Hattı Sistemi.

Harita – 5. Avrupa'ya Gaz Aktarımı.

Harita – 6. Hazar'ın Statüsüne İlişkin Çıkar Bölünmeleri .

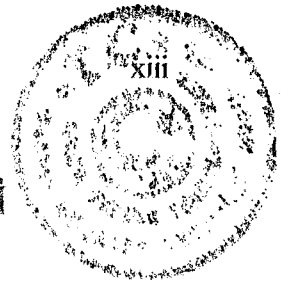
EK 3. DİE ve The Economist Intelligence Unit Country Report Verilerine Göre

Gürcistan Ekonomi Raporları.

EK 4. Gürcistan'ın 2000-2001 Yılları İthalat Değerleri.

EK 5. Gürcistan'ın 2000-2001 Yılları İhracat Değerleri.

EK 6. Adım Adım Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi.

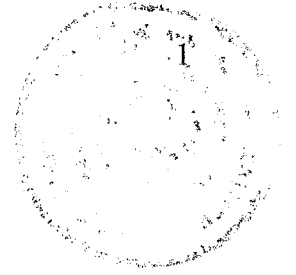
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADR	Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AHC	Azerbaycan Halk Fonu
AIOC	Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi
AK	Avrupa Konseyi
AUPK	Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu
AT	Avrupa Topluluğu
AUIŞ	Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	Barış İçinde Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BYKD	Bağımsızlığını Yeni Kazanan Devletler
CENTO	Merkezi Antlaşma Teşkilatı
CPC	Kazakistan Boru Hattı Şirketi
ÇRI	Çeçen İçkerya Cumhuriyeti
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
FMF	Yabancı Askeri Finansman
FOC	Yabancı Petrol Şirketleri
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
KBR	Kabardey-Balkar Cumhuriyeti
KÇR	Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİB	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi
KEİP	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi
KEK	Karma Ekonomik Komisyon

KFOR	Kosova Gücü
KİP	Kafkasya İstikrar Paktı
MOD	Rusya Savunma Bakanlığı Enformasyon Merkezi
MVD	Rusya İçişleri Bakanlığı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
NIEO	Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen
NVKD	Sovyet Devleti Güvenlik Komitesi
NWE	Yeni Dünya Ekonomisi
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
RF	Rusya Federasyonu
SEATO	Güney Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
THY	Türk Hava Yolları
TRACECA	Avrasya Ulaşım Komitesi
UDO	Uluslararası Denizcilik Organizasyonu
vd.	Ve devamı
vs.	Ve saire
vb.	Ve benzeri
ts.	Tarihsiz
s.	Sayfa

1.GİRİŞ

Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarmak için başlatmış olduğu "Perestroyka ve Glasnost" Politikaları yenilenmeye imkan vermeyen Sovyet Sisteminin çöküşü ile sonuçlanmıştır. Bu çöküş sürecinde rol oynamış en etkin faktörlerden biri; dünya üzerinde soğuk savaşın sona ermesi ve sonra milliyetçi akımların doğuşudur. Perestroykanın özgürlük ortamında, yıllarca bastırılarak çözüldüğü düşünülmüş, aslında birikmiş, milliyetçi istekler boy göstermeye başlamıştır. Bu isteklerin başında Birlik Cumhuriyetlerinin Moskova'dan yönetilmek istenmemesi ve buna paralel, kimi Cumhuriyetlerin de var olan özerkliklerini artırarak Birlik Cumhuriyeti'ne dönüştürmek SSCB'nin çöküşünün ardından ise, bağımsızlık istemeleri gelmiştir ve Doğu Avrupa'da, Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Orta Asya'da yeni bağımsız devletler kurulmaya başlanmıştır.

Eski SSCB topraklarında ABD-RF rekabeti yaşanmaktadır. Söz konusu coğrafyada başlıca rekabet alanlarından birini Kafkasya oluşturmaktadır. Günümüzde eski SSCB coğrafyasında kimin ne kadar söz sahibi olacağı sorusuyla karşılaşılmaktadır. Bu soru, global ve bölgesel faktörlerinin bölgeye yönelik politikalarının ne olduğunun bilinmesini gerektirmektedir. Bugün tek süper güç haline gelmiş olan ABD'nin küresel etkinliğini devam ettirebilmesi için izlediği, Rusya'nın girişimlerini etkisizleştirici politikaları, bölgede yeni bir rekabet başlatmıştır. Kafkasya, söz konusu rekabetin diğer bölgelere oranla daha yoğun yaşandığı yerlerden birisidir.

Kafkasya, Avrupa Rusya'sı ve Orta Asya ile Ortadoğu'yu bağlar. Doğu Batı yönünde de Orta Asya'nın denizlere ulaşması mümkün en kısa ve uygun istikametteki yol üzerindedir. Coğrafi konum ve tarihi gelişmeler, Kafkasya'nın karmaşık beşeri yapısının oluşmasını hazırlamıştır. Bölge coğrafi bütünlüğe sahip olmadığı için tarih boyu çatışmalara sahne olmuştur ve tek bir devletin ana yurdudur.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1453 yılında Konstantinopol'un fethiyle birlikte Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Gürcistan'ın batı ile irtibatı

tamamen kopmuş ve bu tarihten itibaren Gürcistan, Osmanlı İmparatorluğu ile İran İmparatorluğu rekabetine sahne olmuştur.

Georgiyevsk Anlaşması ile (24 Temmuz 1783) Rusya'nın koruması altına girmiştir. Rus yönetimi çeşitli dış saldırıları püskürterek 1801'de Gürcistan'a hakim olmuştur.

Gürcüler 26 Mayıs 1918'de bağımsız bir devlet kurarak Alman korumasını kabul etmişlerdir. İttifak devletlerinin yenilgisinin ardından ülke İngiliz işgali altına girmiştir. İttifak devletleri 1920'de Gürcistan'ı fiilen tanımıştır.

Bağımsızlığı üç yıl gibi çok kısa bir zaman süren Gürcistan Cumhuriyeti 25 Şubat 1921'de Kızıl Ordu'nun Gürcistan'a girmesiyle Sovyet Yönetimi'nin egemenliği altında kalmıştır.

Eski SSCB döneminde, özellikle 1930'lu yıllardan itibaren Gürcistan'a yapılan kültürel yatırımlar sonunda Gürcistan Kafkaslar'ın adeta bir kültür merkezi haline getirilmiştir. Bunda aslen Gürcü olan Stalin'in yardım ve katkıları büyük olmuştur. Gürcistan'da okuma yazma oranı %100'e yaklaşmıştır. Gürcüce ve Rusça dışında Azeri, Ermeni, Abhaza dillerinde öğrenim yapılmaktadır. On bir yıllık mecburi eğitim vardır. Gürcüler'in sosyal yaşantılarında aile saygı gösterilmesi ve korunması gereken bir kurumdur.

Dış politikası, tüm komşularıyla barış ve dostluğa, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı esasına dayanan Gürcistan'ın genel politik eğilimin Batı toplumu ve kurumlarıyla bütünleşmektir. Gürcistan, RF'nu kendi istikrar ve bağımsızlığına karşı en büyük tehdit olarak görmektedir. Kafkaslar ve Gürcistan'ın bağımsızlık ve istikrarın tehdit eden RF'nu dengeleyebilmek maksadıyla ABD, Almanya ve Türkiye gibi önde gelen Batılı ülkelerin yanı sıra, topluluk olarak AK, NATO, AGİK, AB ve diğer kuruluşlarla yakın ilişkiler kurmaktadır.. "Rusya Federasyonu, Gürcistan'ın bağımsızlığını pekiştirme ve siyasi istikrarı sağlama yönündeki çabalardan memnundur.

Merkezi Hükümeti'n ülke üzerindeki kontrolü zayıftır. Güney Osetya ve Abhazya bağımsızlık veya Rusya Federasyonu ile birleşme arzusunda olup, halen her iki bölgede de BDT/RF Barış Gücü bulunmaktadır. Acaristan giderek merkezi yönetimden uzaklaşmakta, ülkenin güneyinde yerleşik Ermeni azınlık üzerinde ise hükümet otoritesi tam manasıyla sağlanamamaktadır.

Türkiye ile Gürcistan arasındaki siyasi ilişkiler mükemmel düzeyde seyretmektedir. Bugünkü şartlar altında Gürcistan gerek jeopolitik konumu sebebiyle, Kafkasya'nın gerek Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkaslar'a yönelik vizyonunda anahtarı konumundadır. Türkiye ile ekonomik ilişkiler öncelikli olarak ülkemizin stratejik açısından büyük önem taşımaktadır.

Kafkasya ve Orta Doğu 21 yüzyılın tartışma konularının başında gelmekle beraber ABD ve Türkiye Kafkasya'da Gürcistan'a özel önem vermektedir. Hazar Denizi'nde bulunan enerji maddeleri ve bu bölgelerde kendi üstünlüğünü sağlamayı başarması bu devletler için büyük önem taşımaktadır. Türkiye için ise Orta Asya'da bağımsız Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin temasının sağlanmasında Kafkasya adeta bir köprü vazifesi görmektedir. Ayrıca Kafkaslar'ın bir barış kuşağı olması, Rusya ve Türkiye arasında bu gün bir tampon bölge oluşturmuştur.

Gürcistan için Türkiye Batı'ya açılan bir kapı ve ekonomik gelişmesine katkıda bulunabilecek önemli bir komşudur. Ayrıca Gürcistan'ın AB ve NATO'ya katılması için bir köprüdür .

Gürcistan Yönetimi, Türkiye ile ilişkilere büyük önem vermektedir. Bu önemin bir yansıması olarak, Gürcü-Türk siyasi ilişkileri en üst seviyede pürüzsüz bir şekilde devam etmektedir. 1997 yılından itibaren askeri ilişkilerimiz önem kazanmış, halen çok iyi seviyede devam etmektedir.

2. “JEOPOLİTİK” KAVRAMININ DOĞUŞU VE KAFKASLAR’IN JEOPOLİTİK YAPISI

2.1. Jeopolitik Kavramının Doğuşu

2.1.1. Jeopolitik Nedir? Nasıl Ortaya Çıkmıştır?

Jeopolitik kelimesini ilk önce İsveçli siyasi coğrafyacı Rudolf Kjellen (1863-1922) kullanmıştır.¹ Jeopolitiğin kelime anlamı, “arz politikası, dünya politikası”dır. Jeopolitik alanında birçok düşünür yetişmiştir. Alman Frederik Ratzel (1844-1904), İngiliz Sir Halford Mackinder (1861-1947), Fransız Vildal de la Blanchae (1845-1918), ABD’li Alfred Thayer Mahan (1840-1914), Nicholas J. Spykman (1893-1943) gibi bir çok siyasi coğrafyacı ve diğer düşünürlerin görüşleri, teoriyi ve uygulamayı yönlendirmiştir.

Jeopolitik konusunda bütün bu açıklamalarının ortak noktası hepsinin devlet, coğrafi faktörler ve politika kelimelerini, tariflerinde kullanmış olmasıdır. Suat İlhan² ise kendi “jeopolitik” tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Bir milletin, milletler topluluğunun veya bir bölgenin, mevcut coğrafi platform üzerinde, değişmeyen unsurlarını (arz üzerindeki yer, coğrafi karakter, arazi...) ve değişen unsurlarını (sosyo-kültürel yapı, ekonomi politik ve askerî değerler) dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan, etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri inceleyen, değerlendiren, hedefleri ve hedeflere ulaşma şart ve şemalarını araştıran, belirleyen bir bilimdir.”²

Bugünkü ve gelecekteki politik düzeyde güç ve amaç ilişkisini, fizikî ve siyasi coğrafyayı esas aldığından ve bütün güç unsurlarının coğrafi platform ve verilerle politikaya verdiği yönü belirlediğinden, jeopolitiğin tanımını daha öz olarak, “Jeopolitik, coğrafyanın bütün unsurlarıyla ve türleriyle aktifleşmesi ya da aktif olarak değerlendirilmesidir” şeklinde tarif edebiliriz. Jeopolitik coğrafi platform

¹ GÖNEY, Süha, *Siyasi Coğrafya*, İ.Ü. Yayınları, İstanbul 1993, s. 16.; ayrıca bkz. SANCAK, Kadir, *Gürcistan’ın Kafkasya’daki Yeri*, Yayınlanmamış Tez, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000, s. 4.

² İLHAN, Suat, *Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları*, İstanbul 1999, s. 19.

üzerinde güç merkezlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirir, politik seviyede güç ve hedef ilişkisi kurar ve bir devletin güvenlik ve gelişme politikasının bilimsel zeminini oluşturur. Bu bakımdan jeopolitik coğrafyanın politikaya verdiği yönün araştırmasını ve değerlendirmesini yapar. Kısaca jeopolitiğin işlevi politika belirlemek değil, politika üreteceklere veri hazırlamak ve sunmaktır.³

2.1.2. Jeopolitiğin Unsurları

Jeopolitik coğrafyanın şu unsurlarını kullanmaktadır:⁴

(1) Coğrafi Unsurlar:

- (a) Konum
- (b) Sınırlar ve coğrafi bütünlük
- (c) Saha genişliği ve stratejik kaynaklar
- (ç) Coğrafi özellik

(2) Beşeri Unsurlar:

- (a) Sosyal değerler
- (b) Ekonomik değerler
- (c) Politik değerler
- (ç) Askeri değerler
- (d) Kültür değerleri ve kültür çevresi

Değişmeyen unsurlardan saha (alan), jeopolitikçilerin çok değer verdiği, gerçekten de bu değere layık bir unsurdur. Rusya'yı Napolyon karşısında ve I. ve II. Dünya Harpleri'nde Alman saldırılarından geniş saha kurtarmıştır. Sahayı büyüklüğü, ekonomik ve askerî değeri ve siyasî yapısıyla düşünmelidir. Saha coğrafi bütünlüğe sahip olması halinde daha fazla değer kazanır. Jeopolitik görüşte saha kuvvettir. Coğrafi bütünlüğe ve stratejik kaynaklara sahip olan saha daha büyük güçtür.

³ TOROSLU, M.Ali, *21.yy Güç Merkezleri Ve Türkiye'nin Milli Menfaatleri Doğrultusunda Geliştirilebilecek Jeopolitik Yaklaşımlar Neler Olabilir?*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Ocak 2002, s.3-XIV.

⁴ MÜTERCİMLER, Erol, *21.Yüzyıl ve Türkiye*, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2000, s.89-94.

Değişen unsurlar ise bir bütündür. Ekonomik, sosyal, politik, askeri güçlerden zaman zaman önceliği alanlar görülür veya bazı düşünürler birisine öncelik vermişlerdir.

Coğrafi yapıların ve coğrafi unsurların siyasi faaliyet ve kararlardaki etkisi kesindir. Ülkelerin yeryüzündeki yerleri, siyasi hudutları, fiziki özellikleri, genişliği, iklimi, kaynakları politikalarını şekillendirmekte ve farklılaştırmaktadır. Bu unsurlarıyla birlikte sosyo-kültürel, ekonomik, askeri unsurlar ülkelerin gücünü oluşturmakta, politikaya yön vermekte, uluslararası ilişkileri belirlemekte, geleceğe yönelik değerlendirmeler yapılabilen ve politikalar oluşturulmaktadır. Çünkü jeopolitik geleceğe ait hükümler çıkarmak durumundadır. Jeopolitiğin amacına ulaşması için coğrafyadan başka diğer bilimlerden de faydalanması gerekir. İnsanlar üzerinde yaşadığı topraktan etkilenmeye, coğrafi unsurlar da politikayı, ekonomiyi, sosyal yapıyı ve teşkilatlanmayı etkilemeye devam edeceklerdir.

Jeopolitik, coğrafyanın sadece siyasi coğrafya bölümünden değil, fiziki coğrafya, biyolojik coğrafya, beşeri coğrafyadan yararlanır, zaman unsurunu kullanır, geleceğe ait hükümler çıkarır.⁵

Jeopolitiğin temel unsurları arasında değişmeyen unsurlardan “Coğrafi Konum” jeopolitik açısından önemli bir materyaldir. Çünkü, coğrafi konumu da içeren jeopolitik kaynaklı duyarlılıklar ve tarihi birikimler tehdidin ana hedefleri ve yuvalarıdır. Coğrafi konumu, jeopolitik konumu ve tarihi gelişme sonuçlarını içeren jeopolitik ortam çok sık değişmez. Bu sebeple ülkelerin ana politikaları da genellikle yüzyıllar boyu aynı çizgiyi izler. İzlenen genel politik yol, coğrafi konum, çok az ve geniş zaman içinde değişen jeopolitik şartların ürünüdür⁶.

2.1.3. Jeopolitik Değerlendirme

Daha önce de belirttiğimiz gibi bir ülke ülkeler topluluğu veya coğrafi bölgenin incelenmesi jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlarına göre yapılırdı. Ancak bu

⁵ İlhan, *a.g.e.*, s. 20-21.

⁶ İlhan, *a.g.e.*, s. 198.

unsurların yetersiz olduğu kısa sürede anlaşılması olduğundan, bu tür incelemelerde “Jeopolitik teorilere veya dünya ve bölge güç merkezlerine göre” bir başka unsurun da dikkate alınması gerektiği ortaya konulmuştur.

Dünya ve bölge güç merkezlerine göre jeopolitik incelenirken bu unsurların ortak görüşü olan “politika” bir gücün geliştirilmesini ve bir amaca yönlendirilmesini içerir. Amaca ulaşmak için benimsenen hareket tarzını anlatır. Gücü kullanarak amaca ulaşma işleminde coğrafyanın yeri ve değeri araştırılırsa, jeopolitiğe ulaşılır. Jeopolitik, politikaya coğrafi unsurların katılmasını, coğrafi unsurların politik değerlendirmelere dahil edilmesini sağlamaktadır.

Jeopolitiğin özellikle ve önemle dikkate alınmasını gerektiren bir diğer sebep de ulusal sorunların süratle evrensel yankılar uyandırması ve evrensel etkilere ulaşmasıdır.⁷

Jeopolitik ile ilgili çalışmalar sırasında gerek siyasi coğrafya ile jeopolitik arasındaki ayrımı daha iyi yapmak, gerekse politik düzeydeki uygulamalarda durağan siyasi coğrafya ile hareketli jeopolitik değerlendirmelerin farkını ortaya koymak ve ifade edebilmek için yukarıda da bahsedildiği gibi “ Coğrafi konum” ile “Jeopolitik konum”un kesin olarak birbirinden ayrılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ayrımın gerçek nedeni;

- Coğrafyadan kaynaklanan duyarlılıklar ile,
- Diğer tehdit unsurlarının belirlenmesidir.

Ülkelerin coğrafi konumları ile jeopolitik konumları farklı durumları açıklamaktadır. Bu bakımdan hadiseyi değerlendirsek şöyle bir sonuca varırız:

“Bir bölgenin coğrafi konumu değişmez, oysa jeopolitik konumu, bir bölge veya bir çevredeki ve dünyadaki güç odaklarında vaki olacak değişimlere göre artan veya azalan bir değer gösterir.”⁸

⁷ İlhan, *a.g.e.*, s. 199.

⁸ İLHAN, Suat, *Terör: Neden Türkiye*, Ankara, 1998, s. 200.

2.1.4. Jeopolitiğin Önemi

“Devletlerin politikaları coğrafyalarındadır” sözüyle Napolyon, jeopolitiğin önemini açıklamıştır. Her çağda coğrafya politikayı etkilemiş, dünyanın genel coğrafi durumu, politika ve stratejilerin tespitinde daima temel faktör olmuştur. Örneğin, eski SSCB’nin açık denizlere açılmasını kontrol altına almak isteyen Batı dünyası için, eski SSCB’ni çevreleyen ve özellikle deniz yolları üzerinde bulunan coğrafya parçaları hiçbir doğal zenginliğe sahip olmasa bile büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Spykman’ın Kenar Kuşak Teorisi gereği NATO, CENTO ve SEATO ittifakları ile, eski SSCB’nin çevresine bir set çekilmiştir. Aynı şekilde KÜBA, eski SSCB için ekonomik bir değer taşımadığı halde, ABD daha yakından kontrol etmesi açısından Rusya’nın önemli bir müttefiki olmuştur. Öte yandan bir kanat ülkesi olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasında günümüzde Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu’daki olaylar nedeniyle, Cephe ülkesi konumu kazanmış, jeopolitik durumu ve jeostratejik önemi daha da artmıştır. Coğrafyanın politika üzerindeki etkilerini inceleyen politikacılar, yeryüzünün devlet taksimatı ve sınırları ile yakından ilgilenmişler, buna göre de kendi devletlerinin temel politikalarını şekillendirmeye çalışmışlardır. Askeri otoriteler ise coğrafyanın, uzun süre silahlı kuvvetlerin kullanılmasına etki derecesini yani jeostratejik yönden etkisini incelemişlerdir. Bu sayede mevcut coğrafi şartlarda azami ölçüde yararlanma yollarını araştırıp, manevralarını coğrafi unsurlarını da göz önüne alarak uygulamaya çalışmışlardır. Gerek politikacılar, gerekse askeri otoriteler dünyanın fiziki coğrafyası ile devamlı ilgilenmişlerdir.

Türkiye, Amerikan stratejistlerinden Brezinski’ye⁹ göre; “Karadeniz bölgesinde istikrarı sağlamakta, Akdeniz’e geçişi kontrol etmekte, Rusya’yı Kafkasya’da dengelemekte, İslami kökten dinciliğe karşı panzehir sunmakta ve NATO’ya hizmet etmektedir. İstikrarsız bir Türkiye, güney Balkanlar’da şiddetin ortaya çıkmasına, Orta Asya’da Rusya’nın eski etkisini kazanmasına yardım eder.” şeklinde değerlendirilmektedir.¹⁰

⁹ BRZEZINSKI, Dr. Zbigniew: 1977-1981 yılları arasında ABD’de Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapmıştır. Halen CSIS (Center For Strategic and International Studies) adlı think-tank kuruluşunda başkan yardımcılığı görevini yürütmektedir).

¹⁰ BRZEZINSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika’nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s. 46.

Jeopolitiğin ağırlıklı ilgi alanı devlet yöneticileri ve siyaset olduğu halde, jeostratejinin ilgi alanı silahlı kuvvetlerdir. İleride devletin çeşitli kademelerinde planlayıcı veya yönetici olarak görev alacak kimselerin milli güvenlikle ilgili olarak, bugünün politik olaylarını doğru değerlendirip, gelecekteki olayların neler olabileceğini tahmin etmesi, bunlar hakkında doğru sonuçlara varabilmek için dünyanın çeşitli bölgelerinin jeopolitik bakımdan değerini ortaya koyup, birinde meydana gelecek bir olayın, öteki bölgelere yapacağı etkiyi değerlendirebilmesi gerekmektedir. Böylece meydana gelen veya gelecek olan olayların ülkemizle ilişkileri, yakınlık uzaklık faktörleri, olayın meydana geldiği bölgedeki ülkelerle olan ilişkimiz dikkate alınarak, alınacak önlemler saptanabilir. Bunların gerçekleşmesi ise jeopolitik bilgilere hakimiyetle sağlanır.¹¹

2.1.5.Devletlerin Jeopolitik Özellikleri

Jeopolitik dünyayı devletlerin dünya üzerinde işgal ettiği konuma göre değerlendirir. Öteki unsurlar buna göre şekillenir. Burada ülkenin arazisi başka bir deyimle coğrafyası birinci derecede önem taşır.

Jeopolitikçiler bu güne kadar devletleri coğrafi konumlarına göre değişik şekilde sınıflandırmışlardır. Amerikalı jeopolitikçiler genellikle devletleri kara devleti ve deniz devleti olarak sınıflandırmışlardır. Kjellen, devletleri daha ayrıntılı olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre devletleri şöyle ele alabiliriz:

2.1.5.1. Kıta Devletleri

Uçsuz bucaksız topraklara sahip bu devletlerin politik yönelimleri, bu geniş topraklara tam anlamıyla hakim olma ve burada devlet nizamını tesis etmektir. Kıt'a devletin ilk vazifesi, uzun mesafeleri yenmek ve kesin sınırlar elde etmektir. Bu büyük mesafeleri yenmek çabası sonunda bu devletlerde büyük işler yapmaya karşı bir eğilim uyandırır. Büyük plan ve projeler bunun bir sonucudur.

Siyasal yönden de bu devletlerin arzuları sınırsızdır ve bu arzuyu ancak deniz sınırlayabilir. Kıta devletlerinin denize olan ilgileri ada devletlerine oranla azdır.

¹¹ DENK, Nevzat, *Jeopolitiğin, Jeostratejinin, Jeokültürün ve Jeoekonominin Önemi ve Jeopolitik Tezler, Jeopolitik*, Yıl: 1, Sayı: 2. İstanbul 2002. s. 115-116.

Çünkü sahip oldukları topraklar, onlara kapalı bir ekonomik hayat sürmek için gerekli maddeleri verecek kapasitededir. Bu nedenledir ki, bu devletler dış politikadan çok iç politika ile uğraşmışlardır. Ancak sıcak denizlerde liman elde etmek arzusu, Rusya'da dış politikayı kamçılayan bir etken olmuş, günümüzde de süper devlet durumunda olan ABD, dünya hakimiyetine ulaşmak için kabuğundan çıkmış ve dış politikaya öncelik vermiştir.

2.1.5.2. Ada Devletleri

Deniz en güvenilir ve en iyi sınırdır. Bu nedenle ada devletleri sınır anlaşmazlığı yaşamazlar. Zamanla adanın karşısına gelen toprakları elde etmek isterler. Bunda da başarılı olunca tüm denizlere hakim olmak ve bir dünya devleti kurmak yolunu tutarlar. Ada ulusları geleneklerine bağlıdır ve bu bağlılıktan aldıkları kuvvetle en büyük bunalımları, devletlerinin temelini teşkil eden esaslara bir şey olmadan atlatma yeteneğine sahiptirler. Ada ulusları için en uygun politika muhafazakar bir politikadır. Coğrafi bakımdan ada devletlerinin büyük devlet olabilmesi ada. büyük çapta ve kolayca ekonomik ilişkiler kurulabilecek kadar kıtalara yakın olmalı, öte yandan kıtadan gelecek tehlikelerden korunabilecek kadar da kıtadan uzak olmalıdır (Örn.İngiltere ve Japonya).¹² Ada devletleri denge politikası gütmektedirler. Bu gün için harp silah ve gereçlerindeki teknolojik gelişmeler denizlerin engellik vasfını büyük oranda azaltmıştır.¹³

2.1.5.3. Kenar Devletleri

Kenar devletleri kara sınırlarıyla bulunduğu kıtaya bağlıdırlar. Bu bakımdan ada devletinden daha çok kıtanın kaderiyle ilgilenirler. Öte yandan açık denize karşı geniş kıyıları olması nedeniyle kıta dışı ve denizaşırı girişimlerde bulunmak olanağına sahiptirler. Bunun bir sonucu olarak kenar devletinin politikası, kıtaya hakimiyet ve denizaşırı sömürgeler elde etmenin birleşiminden şekillenmiştir denilebilir. Kenar devletlerinin bir yanı denize, diğer bir yanı yüksek dağlara dayalı olduğu için doğal savunma olanaklarına sahiptirler. Bu nedenle her devlet kenar

¹² TURGUT, Mehmet, *Japon Mucizesi ve Türkiye*, İş Bankası Yayınları.. İstanbul 2001, s.57.

¹³ Denk, a.g.e.,s.119.

devletiyle ittifak anlaşmasına girer. Çünkü bu devletler yardım edilmekten çok, yardım eden müttefiklerdir. Kenar devletleri güçlü bir orduya ve donanmaya gereksinim duyarlar.¹⁴

2.1.5.4. Kıta İçi Devletler

Bu devletlerin ya her yanı kara ile sınırlanmıştır, ya da kolayca kapatılabilen iç denizlere açılırlar. Bu nedenle, anılan devletler kenar devletleri gibi denizaşırı girişimlerde bulunmaya elverişli olmadıkları gibi, kıta devletleri gibi uçsuz bucaksız topraklara da sahip değillerdir. Karayla çevrildiği için kara sınırları uzun ve komşuları fazladır. Bu komşular zayıf olan kıta içi devletin topraklarında savaş yaparlar. Bu devletler güçlü olduklarında, hem komşularının savaş alanı olmaktan kurtulur ve hem de kıtada denge sağlarlar.¹⁵ Bu bakımdan Gürcistan Kıt'a içi devletlere güzel bir örnek teşkil etmektedir. Gürcistan yukarıda da bahsedildiği gibi oldukça fazla komşusu olan ve kıta içinde fazla bir toprağa sahip olmayan ülkelerden biridir. Kendini güçlü devletlerin dehşetinden korumak için mutlaka güçlü komşulara ihtiyaç duyar ve çevresinde daima bir barış kuşağı oluşturmak zorunluluğu hisseder.

2.1.6. Bir Ülkenin Jeopolitik Durumunun Ulusal Güvenlik

Politikasına Yapacağı Etkiler

Ulusal güvenlik siyaseti, devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiyeleri de dikkate alınarak, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan bir siyasettir.

Ulusların varlıklarının sürdürme, gelişme ve güçlenmede jeopolitik durum, ulusal güvenlik politikasının oluşturulmasında kilit rol oynamaktadır. Diğer bir deyimle jeopolitik durum göz önüne alınmadan ulusal güvenlik politikasının saptanması

¹⁴ Denk, a.g.e.,s.120.

¹⁵ Denk, a.g.e, s.120.

mümkün değildir. Hele, jeopolitiğin günümüzde süper güçlere rehberlik ettiği gerçeği göz önünde bulundurulacak olursa, ulusal güvenliğin öncelikle jeopolitiktan kaynaklandığı ortaya çıkar.

Bir ülkenin yeterli büyüklüğe sahip olmaması güvenlik sorunu yaratan bir özelliktir. Böyle bir ülke politik, ekonomik ve sosyo-kültürel şartlar elverdiğinde genişleme politikası izleyebilir. İsrail'in Arap Ülkeleri'ne karşı uygulamış olduğu politika buna bir örnektir.

Coğrafi konumu nedeniyle bir ülke eğer bir çatışma istikameti üzerinde bulunuyorsa, genişleme politikası izleyen devletlere yakın veya komşu ise yada güçlü bir devlet için hayati önemde ekonomik, stratejik değer taşıyorsa, müttefik aramak, tehdidi dengelemek için ortak güvenlik politikası izlemek zorunda kalabilir.

Bu bakımdan Türkiye'nin yeni jeopolitik durumu ve jeostratejik önemini ise Bakü-Ceyhan boru hattının gerçekleştirme durumu ile, Türkiye'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği Projesi'ne katılıp katılmaması belirleyecektir.

2.1.7. Gürcistan'ı Cazip Kılan Jeopolitik Konumu

Rusya'nın bölgenin kontrolünü ele geçirme girişimlerine karşılık, ABD'nin bölgeye yönelik öncelikli çıkarı, bunun önlenmesi ve Rusya'nın tek başına bölgede hakim olmasına olanak tanınmamasıdır. Buna bağlı olarak, "küresel topluluğun burada bir engelle karşılaşmadan mali ve ekonomik erişime sahip olabilmesinin güvenceye alınmasına yardım" etmeyi gerektirmektedir. Gürcistan'ın hem Rusya'nın baskın olmasına karşı aldığı tavır hem de tüm yönleriyle Batı'yla bütünleşme stratejisi bu bakımdan ABD için önem arz etmektedir. Nitekim Clinton yönetimi ve ABD Kongresi, bu ülkeyi "SSCB'nin yeniden oluşumuna karşı dayanak ve diğer Sovyet sonrası cumhuriyetler için Batı modeli" olarak değerlendirmiştir.

Rusya'nın bölgedeki etkinliği, daha önce bölgeye egemen olmasının yanı sıra bugün bile bölgeye ulaşım yollarının büyük ölçüde Rusya'dan geçmesi ve Azerbaycan hariç diğer iki Kafkasya ülkesinde askeri üslerinin bulunması ve bu cumhuriyetlerin sınır kontrolünü anlaşma ile sağlamasından ileri gelmektedir.

Rusya'nın bu üstünlüğünü dengelemek için, bölgeyi ulaşım ağlarıyla denizden ve karadan küresel ekonomik etkinliğin büyük merkezlerine bağladığı zaman, jeopolitik çoğulculuk kalıcı bir gerçeklik olacaktır. Sahip olduğu demir ve karayolları, diğer iki Kafkasya ülkesinin yoksun olduğu limanlar, ulaşım konusunda Gürcistan Jeopolitiğini güçlendirici rol oynamaktadır.

"Çoklu Boru Hatları" anlayışını da, bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Eğer, Hazar Denizi Havzası'nda bulunan, ABD Şirketleri'nin büyük payla temsil olunduğu konsorsiyumlarca işletilecek doğal gaz ve petrol, güzergahların denetimini siyaset arenasında kullanmaktan çekinmeyen bir ülke olan Rusya'yı saf dışı bırakarak, Batı pazarlarına taşınacaksa, Gürcistan, bu konuda kilit rol oynayacaktır. Gürcistan'ın tamamen Rusya'nın kontrolü altına girmesi durumunda, Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığının ve Hazar Havzası doğal zenginliklerinin Azerbaycan için pek anlamı kalmayacaktır.

Bütün bunlar ABD'nin bölgede var olmasını gerekli kılmaktadır. Üç Güney Kafkasya Cumhuriyeti'nden Ermenistan ABD'yle olan yakın ilişkilerine rağmen stratejik ortaklık anlamında tercihini Rusya'dan yana yapmıştır.

Buna karşılık Gürcistan ve Azerbaycan tüm yönleriyle Batı ile entegrasyonu öngören bir dış politika stratejisi izlemektedir. Rusya'ya karşı duydukları güvensizliğin ve Rusya'nın yayılmacı tutumunun verdiği endişeyi gidermek için, Batı'dan güvenlik teminatı istemektedirler. Azerbaycan'ın, NATO birliklerinin Azerbaycan topraklarında bulunmasına yeşil ışık yakışını ve Gürcistan eski devlet başkanı Şevardnadze'nin değişik zamanlarda "2005'te NATO'nun kapısını çalacağı"nı açıklamasını bu endişenin siyasi sahneye yansımaları olarak değerlendirmek gerekmektedir. NATO'nun bugüne kadarki üsleri de göz önünde tutularak, Azerbaycan'ın açık denizlere çıkışının olmaması sebebiyle bunun pek mümkün olmayacağı söylenebilir. Gürcistan'ın Karadeniz'le olan bağlantısı buna olanak tanımaktadır. Ayrıca, bir diğer NATO ülkesi olan Türkiye ile sınırdaş olması da bu konuda avantaj sunmaktadır. Tarihteki rolü de bu konuda güçlendirici rol oynamaktadır.

Gürcistan'ın konumu ve Batı'yla bütünleşme stratejisinin ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla uyum sergilemesinin sonucunda yoğun siyasi, iktisadi-askeri ilişkiler süreci başlatılmıştır.

2.2. Kafkaslar'ın Jeopolitik Yapısı ve 'Öteki'ler

40. boylamla 46. boylam arasında yer alan ve 1100 km uzunluğunda olan Kafkas¹⁶ Sıradağları, batıda Karadeniz'in Azak denizine çok uzak olmayan Novorossisk Limanından, doğuda Hazar Denizi kıyısındaki Derbent'e kadar yayılır. Merkez bölümünde 5000 metreden yüksek bir çok tepe vardır. Rusya'nın uçsuz bucaksız ovalarını Gürcistan, aynı zamanda daha güneydeki Azerbaycan ve Ermenistan'ın sert topraklarından ayıran bu dağ kütleleri, Avrupa ile Asya arasında yükselen çok büyük bir duvar oluştururlar¹⁷. İran'ın Tebriz ve Türkiye'nin Erzurum kentleri, Orta Kafkaslar'ın eteğindeki Gürcistan başkenti Tiflis'ten, Rusya topraklarındaki Sivastopol veya Krasnodar kentlerinden daha uzak değildir.¹⁸

Yunan ve Romalı coğrafyacılar bugünkü Shumi ve Abhazya yakınlarında olan Karadeniz kıyısındaki Diaskurais'te 300'den fazla dil konuşulduğunu tahmin etmiş, Müslümanlar Kafkaslar'a bu nedenle "Diller Dağı" adını vermişlerdir¹⁹.

Bazı Çerkez ve Abhaz kabileleri gibi kökenleri henüz aydınlanamamış, çok özel birkaç etnik grup dışında Kafkas Halklarının iki değişik ırktan oldukları söylenebilir. Bu ırklar Hint-Avrupa ırkı ve Moğol Tatarlarının oluşturduğu Turan ırkıdır.

Hint-Avrupa ırkları dört ana kola ayrılır. Bunlar:

Osetler: Kazbek Dağı'nın batısındaki orta Kafkaslar'ın yüksek vadilerine sığınmış olan Alanlar soyundan gelirler.

¹⁶ Yazılı metinlerde ilk olarak MÖ. 490 yılında eski Yunanlı bir yazar tarafından "Kavkos Dağı" şeklinde bahsedilen Kafkasya'nın daha sonraki adı "Caucasus", "Caucasia" ve "Caucasic" şeklinde değişmiştir.

¹⁷ FAİK DEMİR, Ali, *SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Değişen Dünya ve Türkiye*, der. Faruk Sönmezoğlu, Bağlam Yay., İstanbul 1996, s. 222.

¹⁸ GRIGORANTZ, Alexander, *Kafkasya Halkları: Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s. 13.

¹⁹ ÖZSOY, İsmail, *Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Kaynak Yay., İzmir 1997, s. 55.

Gürcüler: Bunlar arasında sayılan Kartveliler Tiflis Bölgesi'nde, İmeretler biraz daha doğuda, Megreller batıda, Svanlar, Karsular ve Pşaolar veya Tüşiniler gibi diğer dağlı halklar ve kabileler de güney yamaçlarında oturur.

Batı Bölgesindeki Kafkas Halkları arasında ise Karadeniz kıyı şeridinde ve Karadeniz limanı Shumi bölgesinin art ülke dağlarında yerleşik Abhazlar ile Kafkas Sıradağları'nın kuzey etekleri ve Terek Irmağı ile Vladi Kafkaslar kentinin batısında oturan Çerkesler ve Kabartaylar'dır.

Doğu bölgesindeki Kafkas Halkları ise aynı dili konuşan Çerkesler ve İnguşlar ile Kumuk ve Avar dillerini konuşan Tabasaranlar, Dargiler ve Laklar gibi bazı Dağıstan Halkları'dır²⁰.

Turan ırkı ise iki kısma ayrılır. Bunlar:

Kuzey Kafkaslar'ın batı bölümü eteklerinde bulunan Nogay, Karaçay ve Balkar tatarları ile Dağıstan bölgesinin doğu ucunda bulunan Kumuk ve Avarlar ile Azerbaycan'da bulunan Türk kökenli Azerilerdir.

Tüm bu halkların üzerinde, ataları olan İskitler, Sarmatlar ve Alanlar ya da Hazarların etkileri ile işgalci halklardan bazılarının; örnek vermek gerekirse Hunlar, Araplar, Moğollar ve Tatarların güçlü etkileri görülür. Aynı şekilde Osetler, Çerkezler, Çeçenler, İnguşlar ve Dağıstan halklarının bir bölümü uzak atalarının gelenekleri, göreneklerini ve toplumsal kurallarını miras almış veya aralarında paylaşmış, ya da dışarıdan gelen fetihçilerin dinlerini ve inanış biçimlerini duruma göre bazen gönüllü olarak bazan da zorla benimsemişlerdir.

Yüzyıllar boyunca İranlılar, Yunanlılar, Ermeniler veya Bizanslılar gibi parlak uygarlıklar, Abhazya ve Gürcistan gibi girilmesi görece kolay bölgelerden ve Güney Kafkaslar'ın yamaçlarında oturan Kafkas Halkları'na zengin kültürel tortular bıraktılar. Bunlar da daha yüksek dağlarda yaşayan halkları etkilediler.

²⁰ Grigorianz ,a.g.e.,s.14

Sıradağların merkezindeki geçitlerde ve yüksek vadilerde gözle görünür derecede vahşi bir yalnızlık içinde bulunmalarına karşın dağlılar daha alçak kesimlerde yaşayanlarla ilişkilerini hiçbir zaman kesmediler. Onlara az da olsa ürettikleri dokuma, koyun mamulleri gibi ürünlerini verdiler, ve onlardan Tuz veya silah yapabilmek için demir külçesi gibi temel gereksinim maddelerini aldılar.

Osetler ya da Lezgiler için ise sert kış aylarında sürülerini düzlük bölgelere indirmek açısından komşularıyla uyum içinde olmak yaşamsal bir önem taşımıştır.

Kuzey yamaçlarında ya da doruklarında yaşayan Osetler İnguşlarla sıkı bağlar kurmuşlardır. İnguşların da Kabartay Çerkesleri ve Çeçenlerle yakın ilişkileri vardır. Çeçenler ise doğuda Kumuklar ile Dağıstan Avarlarıyla yakın ilişki içindeydiler. Dağın güney eteklerinde Osetlerin Gürcülerle ilişkileri vardı. Doğu bölümünde ise Avarlar ve Laklar Gürcistan'ın bir parçası olan İmeretya ve Zahatali ile bağlantılıydılar. Lezgiler ise daha çok Azeriler ile ilişki içindeydiler. Osetler ve Gürcüler arasındaki yardımlaşma ilişkilerine karşın genelde komşuları Dağıstan yerleşiklerinden daha ziyade korkarlardı.

Karadeniz tarafındaki Abhazların 17. yyda Boğazları geçerek daha kuzeye dağların ötesine yerleşen uzak akrabaları Çerkez Abhazlarıyla bağları vardı. Doğuda Megrelya Gürcüleriyle ilişkiye girmişler ve topraklarının Kuzey doğusundaki dorukların yakınında yaşayan Sıvanlarla Antik çağlardan beri alışveriş yapmışlardır.

Kökenleri arasında aşırı farklılıklar olsabile, Kafkas dağlıları arasındaki bu her türden değişik tokuş coğrafi olarak hiçbir sınır tanımayan bir ülkenin ortak kültürel temellere sahip bir insan topluluğunun ve birbirine çok yakın bir yaşam ve düşünce tarzının varolmasına yarar sağladı. Ülkelerini, zenginliklerini ve değerlerini savunmak için tarihin çeşitli dönemlerinde bir çok kez birleşmeye çalışmalarının izahı buradadır.²¹

Kafkaslar'ın yapısı büyük benzerliklerle Türkiye'nin jeopolitik yapısına uygundur. Kafkaslar da Türkiye gibi coğrafi konumu itibariyle kuzeyi güneye,

²¹ Grigorianz, a.g.c..s. 15.

güneyi kuzeye, doğuyu batıya ve batıyı doğuya açıp kapamaktadır. Bu bakımdan Kafkaslar dünyanın kilit noktalarından biridir²².

Kuzey Kafkasya'da Sovyet iktidarının getirdiği idare ve siyasi düzenleme, sınırların yeniden belirlenmesi, değiştirilmesi, iş hayatının ekonomisinin düzenlenmesi ile ilgili zorlama ve kuralların icraatın değişmez amacı Kuzey Kafkasya haklarının birliğini bozmak, kültürel kimliklerini silmek, kendilerine yeterliklerini yıkmak öz yurtlarını sahibi olmaktan çıkarmaktır. Kıyımlıların, Çeçenleri, İngusların, Karaçayların, Balkarların, Mesketlerin top yekun tenkif edilerek yurtlarından çıkarılmalarının kitlevi ölüme yol açan bir uygulama ile Sibirya'ya çalışma kamplarına sürgün edilmelerinin asli sebebi "Slav" olmamaları, Ruslaşmamaları, kesin olarak elde etmeyi amaçladığı, kritik bölgelerde olmalarıdır. Ruslar bugün de Abhazlar'ı Osetler'e karşı, Ermeniler'i Azerbaycan'a karşı kışkırtmak suretiyle, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu ayakta tutmaya çalışmaktadır.²³

Rus istila gücünün Kafkasya'da sürekli kalması, Kuzey Kafkasya Halkları'nın esareti Kuzey Türklüğü seddinin ve bu sedde Osmanlı'nın sağladığı desteğin yıkılması ile de başlar.

Güney Kafkaslar'ın Hristiyan inançlı Gürcü ve Ermeni Milletleri Kuzey Kafkasya Savunma Hattı'nın geriden kuşatılmasında ve çökertilmesinde Rus Emperyalizmi'nin taşeron güçleri olarak hareket etmişlerdir²⁴. Bu tutum kendilerine de esaret getirmiştir. Hürriyet ve kahramanlık aşklarına, ortak kültürel değerlerine, ortak tarihi hayat süreçlerine rağmen Kafkas Dağlıları'nın sürekli dayanışma sağlayamamaları, şanlı özgürlük ve dayanışma mücadelelerinde büyük fedakarlıklarına karşın, sonuç almalarını engellemiştir.

²² ÇAKMAK, Haydar, *1989'dan Günümüze Gürcistan*, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırmaları Merkezi Araştırma Raporları, KTÜ, Trabzon 1998, s.31.

²³ ÖZDAĞ, Muzaffer, *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s.311.

²⁴ Özdağ, a.g.e., s. 312.

Sömürü ve nüfuz alanlarıyla direkt ilgili olmadıkça hiçbir Batılı (Hıristiyan) güç Kuzey Kafkasya'nın ve Kafkasya'nın İslam Türk toplumlarının bağımsızlık mücadelesine yüksek insani değerler ile destek vermeye yanaşmamıştır.²⁵

Geçen yüzyılda coğrafya ve politika arasındaki ilişki büyük oranda batı emperyal anlayışının gündemine egemen olan temel öge olmuştur. Jeopolitik konusundaki tartışmalar yine büyük oranda bu dönemde ABD ve Sovyetler Birliği'nin dünyadaki stratejik kaynaklar ve bununla bağlantılı olarak özellikle bu kaynakların yer aldığı ya da bu kaynaklara ulaşmakta coğrafi önem arz eden devletler üzerindeki kontrolde global rekabeti anlatır.²⁶ Soğuk Savaş Dönemi'nde iki temel jeostratejik birimin varlığı söz konusu olmuştur. Bu birimler büyük oranda ABD ve Sovyetler Birliği tarafından kontrol edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Moskova jeostratejik alanı ve bu coğrafya ABD'nin Yeni Orta Doğu jeopolitik alt bölüm alanıyla iç içe geçer duruma gelmiştir. Böylece bu coğrafyada yeniden yapılanan bir rekabet kendisini göstermeye başlamıştır.²⁷

Dünyanın jeopolitik olarak en önemli noktalarından biri olan Kafkaslar'ın, söz konusu devletlerin her birinin ayrı ayrı çıkar çatışmalarına sahne olduğu bir gerçektir. Söz konusu devletlerin bir kısmının soy, tarih ve kültürel bağları bulunurken, bir kısmının ise ekonomik çıkarlara dayanan bağlarının olması Kafkaslar'a SSCB'nin çökmesinden sonra yeni bir jeopolitik konum kazandırmıştır²⁸. Şimdi bu konumu Kafkaslar ve Kafkas Devletleri açısından ele alalım:

²⁵ Özdağ, a.g.e., s.313.

²⁶ GÜRSES, Emin, *Güney Batı Asya'da Jeopolitik Rekabet*, *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı:2, Bahar 2002, s. 90.

²⁷ YILDIZ, Yavuz Gökalp, *Kafkas Toplumlarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Türkiye'nin izlemesi öngörülen Politikalar ve Etkinlikler*, Kafkaslar, Ortadoğu ve Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, Gen.Kur. Harp Akademileri Yayınları, Ankara 1998, s. 157.

²⁸ GÖKIRMAK, Mert, *Türkiye Rusya İlişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu: Jeopolitik Bir Değerlendirme*, *Değişen Dünya ve Türkiye*, der. Faruk Sönmezoglu, Bağlam Yay., İstanbul 1996, s. 165.

2.2.1. Kafkaslar

Dünyanın çatısı olarak görülen Kafkasya bu deyimini sadece coğrafi değil, aynı zamanda ekonomik, politik, stratejik nedenlerle de hak etmiştir²⁹. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana yaşanan gelişmeler, Avrasya Coğrafyası'nda istikrarın ve Dünya barışının Kafkasya'da atılacak adımlarla mümkün olacağını kanıtlamıştır³⁰.

Çünkü Yeni Dünya Düzeni'nin temel sorunları olarak görülen etnik ve dini ayrımcılık, devlet-kamu ilişkilerinde dengesizlik, sivil toplumun örgütlenememesi, dönüşümünü tamamlayamayan statükocu devlet yapısının ekonomi ve siyasette gelişimin önünü kapaması, ülke gelirinin tabana yayılmaması, uluslararası işbirliği, sınır anlaşmazlıkları ve milletlerin kendi geleceklerinde söz sahibi olamaması gibi meseleler en ağır şekilde Kafkasya'da yaşanmaktadır³¹.

Kafkasya ayrıca, birbirinden farklı çıkarları olan önemli bölgesel ve global aktörlerinde etki ve ilgi menzili içerisindedir³². Kafkasya'ya tarihsel perspektiften bakıldığında bu topraklarda yaşayan milletlerin farklı rejimlerin ve büyük aktör devletlerin etkisiyle birbirlerinden ve kendilerinden başkalaştıkları görülmektedir. Kafkasya'da bağımsız Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın yanı sıra Rusya Federasyonu sınırları içerisinde Adıgey, Çerkez-Karaçay, Kabarday-Balkar, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşya ve Dağıstan bulunmaktadır. Gürcistan'da da Abhazya, Acara ve güney Osetya bölgeleri yer almaktadır. Küçük bir toprak parçasına bu kadar milletin sıkışması ve Sovyet Rejimi'nin takip ettiği siyaset, dünyanın en önemli kaynaklarına ve nakil yollarına sahip Kafkasya'yı dünyanın en büyük sorunu haline getirmektedir.

Kafkasya'da halen Karabağ'daki Ermeni işgalinin yanı sıra Zengezur, Goyçe ve Nahcivan dolayısıyla Azerbaycan ve Ermenistan, Şaumyani ile Ahıska arasında kalan bölge yüzünden Ermenistan ve Gürcistan, yine Şaumyani nedeniyle Gürcistan ve Azerbaycan, Tazekend yüzünden Gürcistan ve Abhazya, Gürcistan ve Güney

²⁹ HİZAL, Ahmet Hazer, *Kuzey Kafkasya: Hürriyet ve İstiklal Davası*, Orkun Yay., Ankara 1961, s. 13.

³⁰ BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s. 217-218.

³¹ YETKİN, Murat, *Ateş Hatında Aktif Politika*, İstanbul 1992, s. 162-181.

³² CANBEK, Ahmet, *Kafkasya'nın Ticaret Tarihi*, İstanbul 1978, s. 8.

Osetya, Gürcistan ve Acara, Soçi nedeniyle Gürcistan ve Rusya, Kuzey Osetya ve Kabarday-Balkar, Çeçenistan ve Kabarday-Balkar, Krasnodar yüzünden Adigey ve Rusya, Çeçenya ve Dağıstan ile İnguşya ve Dağıstan ihtilafıdır.

Ayrıca İnguşya, Çerkez, Karaçay ve Kabarday-Balkar'da bağımsızlık yanlı hareketler kuvvetlenmektedir. Bunun yanı sıra Çerkezler Krasnodar, Adigey, Kabarday-Balkar ve Çerkez'i içeren bir Birleşik Çerkez Cumhuriyeti kurulmasını talep etmektedir. Diğer taraftan Çeçenistan, İnguşya, Kabarday-Balkar, Kuzey Osetya ve Çerkezde bağımsız ve birleşik bir Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti kurulması yönündeki arzu şiddetlenmektedir.

Sivastopol ve Krasnodar bölgelerinde de Kossakların, Krasnodar'da Rumların ve Almanların, Stavropol'da Türkmenlerin ve Nogayların, Kuzey Dağıstan'da da Almanların etnik ve kültürel otonomi talepleri sürmektedir. Kuzey ve Güney Osetya'da da birleşme arayışları devam etmektedir. Azerbaycan'daki Lezgiler ve Avarlar otonomi talebinde bulunmaktadır. Çeçenistan'daki savaş durumu ise geçen yıllara rağmen sürmektedir. Bunlar bölgedeki anlaşmazlıkların sadece en önemlileridir.

Sözkonusu ihtilafların kökleri çok eskilere ve büyük ölçüde önyargı ile müzakereye konu yapılması zor dini ve milli esaslara dayansa da SSCB'nin dağılmasından bu tarafa, herhangi bir ortak paydanın ve ortak çıkarın geliştirilememiş olması, en önemli etkidir.

Kafkasya probleminin temelinde bölgenin pek çok ülkeye bölünmüş olması değil tam tersi, daha önce de olduğu gibi 1990'lı yıllarda da bölgenin Rusya gibi bir egemen ülkenin tiranlığı altında yaşamaya mecbur edilmesi yatmaktadır³³.

Nihayetinde tarihin başlangıcından bu yana birbiri ile komşu olan Kafkas Ülkeleri, birbiri ile var olmaya devam edecektir. Kafkas Milletleri'nin birbiri ile uzlaşma sağlamasının yolu, taraflar arasında bir al ver dengesinin kurulmasına bağlıdır. Aksi halde bölgenin ekonomi bakımından geri kalmışlığı ve itibari

³³ CABAĞI, Wassan-Giray, *Kafkas-Rus Çatışması*, İstanbul, 2001..s.28.

dezavantajı sürecektir. Bu nedenle Kafkasya'daki "istikrarlı istikrarsızlığı" aşmak gerekmektedir.

Birbirinden farklı coğrafi ve farklı sistematiklerle komşu ve temas halindeki Türkiye bu konularda önemli bir birikime sahiptir. Türkiye böyle bir modelin geliştirilmesinde ve modelde yer alacak kurumların tesisi ile işleyişinde sahip olduğu birikimi Kafkasya ülkeleriyle paylaşabilir. Türkiye aynı şekilde ekonomi, ticaret ve güvenlik konularında da yapıcı ve kalıcı katkı sağlayabilir³⁴.

İlk adım olarak, bölge ülkeleri ve bölge ile komşu ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi için Azerbaycan'ın Nahcivan ve Gürcistan'ın Acara bölgeleri kurularak, Türkiye, Rusya ve İran'ın yanısıra batılı sermayenin Kafkasya ya ilgisi artırılmalıdır. Serbest ticaret bölgeleri yakın zamana kadar birbirini tanıyan ve birbirine karşı önyargılı hareket eden toplumların doğrudan teması için de önemlidir.³⁵

2.2.2. Azerbaycan

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra güney Kafkasya'da Türklerin yerleşmeye başladığı görülür. Uzun yıllar süren Osmanlı-İran mücadelesinden sonra İran Hükümdarı Nadir Şah'ın ölümü üzerine meydana gelen otorite boşluğu nedeniyle güney Kafkasya'da bir çok hanlıklar kurulmuş ve bu durum toplu bir direnişle karşılaşmayan Ruslar'ın bölgede hakimiyet kurmalarını kolaylaştırarak 1840 yılından itibaren Kafkasya'nın tamamı Çar'a bağlı bir Genel Vali tarafından yönetilmeğe başlanmıştır.

1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra 28 Mayıs 1918 'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etmiş ancak iki yıl sonra 1920'de Sovyetler Azerbaycan'ı ve Ermenistan'ı işgal ederek egemenliklerine son vermişlerdir. 1921 yılında da Gürcistan'ı işgal eden Sovyetler bölgede kesin egemen güç haline gelmişlerdir. 1936

³⁴WINDROW, Gareth M., *Turkey's Relations with The Transcaucasus and the Central Asian Republics, Perceptions*, (Mart-Mayıs 1996), Sayı 4, s. 4-5.

³⁵ "Kafkasya'da İstikrar Avrasya'ya Barış Getirir". *Newletter*, Temmuz 2001, s. 3.

yılında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ayrı ayrı Sovyet Cumhuriyetleri'ne dönüştürülerek doğrudan Moskova'ya bağlanmışlardır. Azerbaycan 30 Ağustos 1991 de bağımsızlığını ilan etmiş ve Eylül 1993'te de BDT üyesi olmuştur.

Azerbaycan 7.684.000 nüfusa sahip olup, bu nüfusun %82'si Azeri Türk, %5.6'sı Ermeni, %3.2'si Dağıstanlı, %2.9'u diğerleridir. Nüfusun %87'si Müslüman, %5.6'sı Ortodoks, %5.6'sı Ermeni Ortodoks'tur.³⁶

Ekonomik açıdan son birkaç yıl içerisinde ağır endüstri, petrol ve doğalgaz sanayiinde gelişmeler olmuş, hafif sanayi ve gıda işleme alanında da çalışmalara başlanmıştır. Doğal kaynak olarak ayrıca zengin maden yatakları da bulunmaktadır.

Türkiye ile Azerbaycan arasında 1990 yılından itibaren siyasi, ekonomik, sağlık, turizm ve enerji alanlarında 60 civarında anlaşma, protokol, ve mutabakat zaptı imzalanmış ve görüşmeler yapılmış, bu kardeş ülkeye çeşitli yardımlar sağlanmıştır. Azerbaycan'dan Akdeniz'e akıtılacak petrolün boru hattı güzergahının saptanması ile ilgili olarak başlangıç düzenlemesinin uygulaması ve nihai projelerin ortaya çıkarılması üzerinde ortak çabalar sürdürülmektedir. Bir bakıma siyasi yönü de ağırlık kazanma eğilimi gösteren bu konunun gerçekçi ve ideal biçimde halledilmesi, bu petrolü kullanacak çok sayıda ülkeye en kısa ve karlı olarak hangi yoldan ve ne şekilde taşınacağıının ortaya çıkarılmasına bağlıdır. Karşılıklı iyi niyet, akılcılık ve uluslararası alanda çoğunluğun ortak yararı, uygun sonucun elde edilmesinde temel dayanak olacaktır.

SSCB döneminde Cumhuriyetler arasındaki ekonomik ilişkiler, merkezi planlama stratejileriyle o şekilde düzenlenmiştir ki, her ülke ürettiğini belirlenmiş diğer bir Sovyet Cumhuriyeti'ne satmak ve kendi ihtiyaçlarını da aynı şekilde belirlenmiş bir diğer cumhuriyetten almak zorunda bırakılmak sureti ile birbirlerine zorunlu olarak bağımlı duruma gelmişlerdir.

³⁶ ERDEM, Mehmet, *Orta Asya ve Kafkas Ülkelerine Yaklaşım Nasıl Olmalıdır? Yatırım, Askeri Alanda İşbirliği ve Kültürel Birlikteliğin Nasıl Olacağını Açıklayınız.*..Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Haziran 2001, s.3-10.

Ayrıca 70 yılda komünist rejiminin oluşturduğu çarpık sosyal düzen ve siyasal yapılanma, halkın maddi ve manevi değerlerinin ve milliyetçilik ruhunun gelişmesini de önlemeyi amaçlamıştır.

Azerbaycan'a bağlı olan ve Türkiye sınırlarına komşu bulunan Nahcivan Özerk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 5.500 km² olup nüfusu yaklaşık 300.000 kişidir. Bunun 290000'i Türk, geriye kalanı Ermeni ve Ruslardır.

Nahcivan Ermenilerle imzalanan Gümrü Antlaşması ile (3 Aralık 1920) bir süre Türkiye'nin himayesine bırakılmıştır. 16 Mart 1921 tarihinde de Türkiye ile SSCB arasında imzalanan Moskova Anlaşması ile Azerbaycan'a bağlı özerk cumhuriyet statüsüne kavuşmuştur. Bu anlaşmada yer alan en önemli nokta Türkiye'nin haberi olmadan Nahcivan'ın siyasal statüsünün değiştirilemeyeceğidir. Nitekim 13 Ekim 1921 Kars Antlaşması ile Türkiye'nin garantörlüğü teyit edilmiştir.

2.2.3. Ermenistan

Ermeniler 16'cı yüzyıla kadar İran, Selçuklu, Bizans ve gürcülere bağlı küçük krallıklar halinde Klikya, Doğu Anadolu, Kafkasya ve Hazar Boyları'nda yaşamışlardır. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Ermenilerin yaşadığı yerlerin tamamı Osmanlı topraklarına katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermeni vatandaşlara devlet yönetiminde Üst düzeyde görevler ve payeler verilmiştir³⁷.

1877-78 Osmanlı Rus Savaşından sonra toplanan Berlin Kongresi'nde, Ermenistan'ın Osmanlı sınırları içerisindeki bir bölümü Rusya'ya bırakılmıştır.

1936 yılında Ermenistan devleti, Gürcistan ve Azerbaycan ile aynı zamanda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne katılmış ve 1991 yılında da bağımsızlığını ilan ederek daha sonra BDT üyesi olmuştur.

Yüzölçümü 29.800 km² olan Ermenistan Cumhuriyeti'nin Kuzeyde Gürcistan, Doğuda Azerbaycan, Güney ve Batı'da da Türkiye ve İran ile sınırı bulunmaktadır. Ermenistan Cumhuriyetinin günümüzdeki nüfusu Kafkasya'daki diğer

³⁷ SAKARYA, İhsan , *Ermeniler Ne İstediler, Ne Buldular* , Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl: 110, Sayı 327, Ocak 1991, s. 16-33.

Cumhuriyetlerden özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra göç edenlerle birlikte yaklaşık olarak 4.5 milyona ulaşmıştır. Ermenistan Cumhuriyeti'nde bugün Ermenilerin dışında Ruslar (70.336), Kürtler (50.822), Ukraynalılar (8.900) ve çok az miktarda da Azerbaycan Türkü yaşamaktadır. Buna karşılık Ermeniler Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Çeçen-İnguş ve Kuzey Osetya Otonom Cumhuriyeti'nde yaşamaktadırlar.

Ermenistan'da yaşayan Ermeniler'in çoğunluğu Hristiyanlığın Gregoryan mezhebine mensupturlar. Ermeni Kilisesi'nin toplum üzerindeki etkisi oldukça güçlüdür. Bunun en somut örneğini de patrik Katogikos Vasken I'in Ermenistan Meclisi'ne temsilci olarak girmesi oluşturmaktadır³⁸.

SSCB'nin dağılması sonucunda Ermenistan da totaliter rejimden, serbest seçimler esasına dayalı çok partili demokratik hayata geçiş kararı almıştır. Ancak demokratik çoğulcu yapının oluşması daha uzun bir süreyi gerektirecektir³⁹.

Ermenistan yayılcı bir politika izleyerek 1988 yılından itibaren Dağlık Karabağ'a karşı başlattıkları saldırılar sonunda bu bölgeyi ve Azerbaycan topraklarının yüzde yirmisini ele geçirmiştir. Ermenistan bugün, işgal ettiği Azerbaycan topraklarını barış masası görüşmelerinde pazarlık unsuru olarak kullanarak, yuttuğu Karabağ'ı hazmetmeyi hayal etmektedir⁴⁰.

Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından itibaren Türkiye, hiçbir ön şart koşmadan geniş işbirliği vaatlerinde bulunmuş ve daha sonra yine hiçbir şart koşmaya gerek görmeden Ermenistan'ı resmen ve hukuken tanımıştır. Başta Birleşmiş Milletlere ve diğer milletlerarası kuruluşlara girmesine karşı çıkmamış, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB) Projesi Antlaşmasını kabul etmiş ve Ermeni resmi makamlarıyla temaslarda bulunmuştur. Türkiye her ne kadar Ermenistan ile diplomatik ilişki kurmayı, bu devletin Azerbaycan toprağı olan Karabağ ve Nahçıvan'dan toprak taleplerinde bulunmaması ve Karabağ'daki silahlı

³⁸ "Rus Gözüyle Kafkasya ve Kafkasyalılar". Çevr. Hasan Aykan, Nart Yay., İstanbul 1994, s. 50.

³⁹ ERGENE, H.Halil, *Neden Hedef Türkiye?*, Ankara 1993, s. 90-93.

⁴⁰ SALMAN, Doğu, *Günümüzde Ermeni Terörü ve Ermeni Meselesi*, Kara Kuvvetleri Dergisi, Sayı 75, Mart 1985, s. 87-100.

güçlerini çekmesi şartına bağlamışsa da bu devletle fiili ilişkiler bir hayli geliştirilmiştir⁴¹.

Türkiye ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin iyi ve sağlam temellere oturtulabilmesi, Ermenistan'ın fanatik Ermeni örgütlerinin tesirinden kurtulmasına, gerçekleşmesi mümkün olmayan, Ermeni isteklerinden vazgeçilmesine ve Azerbaycan toprağı olan Karabağ ile Nahçıvan'a yaptığı saldırıların durdurulmasına bağlıdır. Diğer taraftan Türkler'in de Doğu Anadolu'da Taşnak ve Hınçak komitelerince şehit edilen yüzbinlerce Türk için ve ASALA gibi Ermeni Terör Örgüt'lerinin şehit ettiği masum Türk diplomatlarının kanı için isteyeceğı bazı şeyler olabilir.⁴²

Ekonomik olarak Ermenistan, gerek kaynaklarının yetersizliğı ve gerek coğrafi konumu itibariyle Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan ekonomisine bağlı bir durumdadır. Bu nedenle Rusya, İran ve ABD ile ve kısmen Avrupa ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini genişletme çabaları içerisinde. Nitekim ABD ve Avrupa'da yaşayan Ermeniler, oluşturdukları lobiler ile de bu ilişkileri güçlendirmektedirler.

Sonuç olarak Ermenistan yaratmış olduğı Dağlık Karabağ sorunu ile Kafkaslar'da kanayan bir yara açmıştır. Uluslararası anlaşmaları hiçe sayarak gerçekleştirilen bu katliam ve işgalin yine uluslararası girişimlerle adil ve kalıcı bir çözüm yolu bulunmadığı takdirde, yakın gelecekte yeni olaylara yol açması olasıdır. Diğer ülkeler ve uluslararası kurumlarca da defalarca kınanmış olan bu olay hiçbir etkili önlem alınmaksızın ortada dururken Ermenistan'ın Rusya ile gelişmekte olan yakınlığı da bölgenin geleceğı açısından bir belirsizlik ve güvensizlik havası yaratmaktadır.

Diğer taraftan Rusya Federasyonu'nun kendi içerisindeki siyasi ve ekonomik sorunlarla ve Çeçenistan olayları nedeniyle Kuzey Kafkaslar'da meydana gelmiş olan güvensizlik ve huzursuzluk, Güney Kafkasya üzerine de gelecek için bir

⁴¹ÖZKAN, Zafer, *Tarihsel Bakış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Terörü*, İstanbul 2001.

⁴² Ergene, a.g.e., s.99.

belirsizlik gölgesi düşürmektedir. Bu nedenle güney Kafkasya'daki bugünkü istikrarsızlığın üzerinde artmaya başlayan yakın ilgi ve girişimleri Orta Doğu kadar duyarlı olmaya başlayan bölgeyi de ön plana çıkarmaktadır.⁴³

2.2.4. Gürcistan

M.S. 5 ve 6'ncı yüzyılda Gürcistan, İran ve Bizans İmparatorlukları'nın mücadelelerine sahne olmuş, 13 ve 14'üncü yüzyılda Cengiz ve Timur'un seferleri ile yıpranmış ve ezilmiştir. 15'inci yüzyılda Gürcistan'ın batısı Osmanlı ve doğusu ise Safevi hakimiyeti altına girmiştir. Ülke, 18 ve 19'uncu yüzyılda, topraklarında cereyan eden çetin mücadelelerin sonunda Rus egemenliği altına girmiştir. Bundan sonra Rusya yönetiminde kalan Gürcistan, Ruslar'ın Azerbaycan Hanlıkları'nı ele geçirmek için bir basamak olarak kullanılmıştır.

Gürcüler daha sonra Ruslar'a karşı yer yer ayaklanmışlar ve bunların en büyüğü 1832 yılında meydana gelmiştir. Ruslar bu ayaklanmaları her defasında kanlı bir şekilde bastırmışlardır ve nihayet Gürcüler'in 1922, 1923 bölgesel ve 1924 toptan ayaklanmaları binlerce Gürcü'nün öldürülmesi ile sonuçlanmıştır.

1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'da Ekim 1992'de yapılan seçimlerle yeni parlamento oluşmuş ve Batı ile iyi ilişkileri nedeniyle isim yapmış Eduard Şevardnadze Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir.

Gürcistan başkanlık sistemiyle yönetilmekte olup idari yapı Abhazya, Acara ve Güney Osetya Özerk Bölgeleri'nden meydana gelmektedir. Güneyinde Türkiye ve Ermenistan, doğusunda Azerbaycan, kuzeyinde Rusya Federasyonu olup, Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı yaklaşık 69.700 km² ve 5.700.000 nüfuslu bir ülkedir. Bu nüfusun %69'unu Gürcüler, %9'unu Ermeniler, %7'sini Ruslar, %5'ini Azeriler, %3'ünü Osetler, %2'sini Abhazalar vb. oluşturmaktadır.⁴⁴

⁴³ TORUMTAY, Necip, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, Milliyet Yayınları İstanbul 1996, s. 195-198.

⁴⁴ "Türk Cumhuriyetleri ve Akarba Ülkelerde Ticaret Müteahhitlik -Yatırım İmkanları", Devlet Bakanlığı (Editor: Ahmet Andıcan), Ankara 1999, s. 39.

Gürcistan dost ve müttefik komşu ülke olmanın yanında, Türk Cumhuriyetleri'nin gerek Karadeniz'e gerekse kara ve demiryolu ile Türkiye'ye ulaşabilmeleri açısından önemli bir kapı durumundadır.

Gürcistan Cumhuriyeti topraklarında ana ülke ile Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya Özerk Bölgesi idari birimleri bulunmaktadır. Bunlardan Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını istemektedir. Abhazlar birkaç yıldan beri vermiş oldukları silahlı mücadele sonunda Ruslar'ın da kendilerine karşı çıkmaları ile şimdilik ateş kesmişlerdir. Acaralar da mücadelelerini şimdilik ılımlı yürütmektedirler. Acaralarda son durum Saavaşkili'nin tutumuna göre belirlenecektir. Güney Osetyalılar ise, hemen kuzeylerindeki kardeş Kuzey Osetya ile birleşme arzusu ve çabası içerisinde. Stalin tarafından sürülen Ahıska Türkleri'nin de geri dönme arzusu Gürcü yönetimince esasta uygun görülürse de etnik ve ayrılıkçı faaliyetlerin yoğun olduğu bu dönemde göçün gerginliği arttıracığı düşüncesi ile Gürcistan bu göçe henüz izin vermemiştir.

Rusya'nın tüm güney Kafkasya'yı etkisi altına alabilmesi için kendisine bu bölgede ilk komşu olan Gürcistan'ı yanına ve desteğine alması gerekmektedir. Nitekim Gürcistan, tarihten gelen yakın ilişkiler nedeniyle birbirlerine dost görünen Rusya ile Ermenistan arasında bir bakıma engel durumundadır. Rusya'nın gerek siyasi manevralarla ve gerek Gürcistan'daki askeri varlığı ile bu ülkeyi en kısa zamanda kendi safına çekmek isteyeceği olasıdır.

Gürcistan'ı Türkiye'ye bağlayan Sarp Sınır Kapısı 1988 yılında açılmıştır. Bu olay iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere giderek artan bir canlılık getirmiştir. 1992 yılında Gürcistan'a bir miktar gıda yardımı yapılmıştır. Türkiye ile Gürcistan arasında ticari işbirliği, tıp ve sağlık ve telekomünikasyon alanlarında ve yılda 250 milyon kwh elektrik satışı ile ilgili protokoller yapılmıştır.

Türkiye Osmanlılar döneminden kalan dostluk duyguları ile ve bir sınır komşusu olarak Gürcistan'la siyasi ekonomik ve kültürel alanlarda iyi ilişkiler kurmak arzusundadır ve her iki devletin en üst düzeyinde oluşan karşılıklı güven ve içtenlikle bu ilişkiler gelişme yolundadır.

Sonuç olarak Güney Kafkasya, gerek zengin petrol kaynakları ve maden yatakları ile ve gerek jeostratejik önemi ve duyarlı jeopolitik konumu ile bu gün Ruslar'ın ve batılı ülkelerin bir rekabet ve siyasi ekonomik mücadele alanı haline gelmeye başlamıştır. Bu mücadelenin kaderinin tayininde Gürcistan'ın bağımsızlığını koruyarak demokrasi saflarında yer alıp almaması önemli bir etkidir. Gürcistan'da kurulacak olan bağımsız demokratik yapı, Türkiye'nin de Kafkasya ile siyasal, ekonomik ve kültürel alış verişinde ve bölgedeki ülkelerle iyi ilişkilerin geliştirilmesinde güvenilir bir dostluk kapısının açılmasını sağlayacaktır.⁴⁵

Her ne kadar aşağıda daha ayrıntılı olarak izah edilecekse de, Gürcistan'ın ekonomik yapısına ana hatları ile değinildiğinde karşılaşılan tablo şudur:

Ülkenin sınai yapısı esas itibarı ile demir-çelik işleme tesisleri ile manganez işleme tesislerine dayalıdır. Ancak tesisler gerek teknolojik yetersizlik ve gerekse kapatılamayan enerji açığı nedeniyle verimli işletilme imkanından mahrumdur. Tesislerin işletilebilmesi ve malzeme sevkiyatının yapılabilmesi için elektrik enerjisine ihtiyaç vardır. Elektrik santralleri ise doğalgaza tabi olarak çalışmakta ancak ülkede doğal kaynak olarak yeterli doğalgaz bulunmamaktadır. Bu sebeple ülkenin gerek doğalgaz ihtiyacının karşılanabilmesi ve gerekse hidro elektrik kapasitesinin artırılması ve mevcutların hayata geçirilebilmesi için gerekli tedbirlerin acilen alınması gerekmektedir. Bunun dışında işletmelerin verimli bir şekilde işletilebilmesi ve ekonominin üzerinde yük olmaktan çıkarılabilmesi için başlamış olan özelleştirme çabalarına hız verilmesi gerekmektedir.

Limanlar bu gün için yeterlidir. Fakat yukarıdaki imkanların yaratılması durumunda yeterli olabilmesi için modernizasyona ihtiyaçları vardır. Bu modernizasyon çalışmaları başlamıştır. Gürcistan'da bugün için işçilik verimi çok düşüktür. İşçilik verimini artıracak tedbirler alındığı ve kaliteye yönelik ara tevsiler yapıldığı takdirde birim maliyetlerde önemli düşüşler sağlanabilecektir.⁴⁶

⁴⁵ Torumtay, a.g.e., s. 198-201.

⁴⁶ Ergene, a.g.e., s. 53-55.

2.2.5. Rusya

Eski SSCB'nin bugünkü BDT'nun en büyük cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu'nun yüzölçümü 17.045.000 km² olup, Başkenti Moskova'dır. Ülke sahip olduğu "kuzey ve orta" bölgeleriyle, Asya; "batı" kısmı ile de Doğu Avrupa-dolayısıyla 2 kıta üzerinde bulunmaktadır.⁴⁷

Rusya Federasyonu'nun nüfusunun, günümüzde ise yaklaşık olarak 160 milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir.

Çok uluslu bir imparatorluktan SSCB'nin temelini oluşturan Rusya Federasyonu'na ülke, her ne kadar bir Slav-Rus ülkesi görünümünde ise de nüfusun %81.5'ünü (130 milyon) Ruslar oluşturmaktadır. Kalan %18.5'lik (30 milyon) nüfusu ise diğer milletler oluşturmaktadırlar. Sözkonusu bu nüfusun da %44'lük (13 milyon) kısmı ise Türkler'den meydana gelmektedir.

Eski SSCB'nin varlığına son veren 8 Aralık 1991 tarihli Minsk Anlaşması ile 3 Slav Cumhuriyeti (Rusya Federasyonu, Ukrayna, Beyaz Rusya) tarafından Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) oluşturulmuştur. BDT'nun oluşturulmasında da ön planda yer alan Rusya Federasyonu, SSCB'nin sona ermesi üzerine, uluslararası kuruluşlarda SSCB'nin sahip olduğu üyelikleri devralmıştır. Rusya Federasyonu'nda 16 Özerk cumhuriyet ve 13 tane de "Milli bölge" bulunmaktadır.

BDT'nun kurulmasından sonra Komünizmi terkettiğini, serbest piyasa ekonomisi ve demokrasiye dayalı bir sistem kuracağını, uluslararası alanda insan hakları ve uluslararası yükümlülükleri yerine getireceğini açıklayan Rusya Federasyonu, iç yapıdaki köklü ekonomik, politik ve sosyal sorunları hala çözebilmiş değildir.⁴⁸

Osmanlı Devleti ile Rusya Çarlığı arasında geçmişte yaklaşık 200-300 yıla yayılmış olan bir rekabet ve düşmanlık vardır. Tarihi temelleri çok öncelere dayanan bu düşmanlığın tohumlarını atan Çarlık için, Osmanlı Sorunu, herhangi bir

⁴⁷ Ergene, a.g.e., s. 79.

⁴⁸ Ergene, a.g.e., s. 82.

yabancınn eline geçmemesi gereken bir anahtar olan İstanbul ile Bôğazlar elde etmek olmuştur. Rusya Çarlığı Bu amaca varmak için bir taraftan Osmanlı Devleti topraklarında, özellikle Balkanlar'da karışıklıklar çıkartmış, diğler taraftan da doğu bölgelerinde Ermeni unsurundan yararlanarak bir galeyana hali yaratmaya çalışmıştır.

Genelde, Rusya'nın güneye inme gayretleri içinde değeriendirilen Ermeniler, bu güne kadar süren Karabağ Sorunu'na alet edilmişlerdir⁴⁹. Bir Türk Yurdu olan Karabağ, 22 Mayıs 1805 tarihinde Rusya tarafından işgal edilerek, Türk Dünyası'nı bölmek için bir tampon bölge haline getirilmiştir. İşgali yapan General Sisiano, Çar'a yazdığı bir raporda "Karabağ, coğrafi konumu bakımından Anadolu'nun, İran'ın ve Azerbaycan'ın kapısıdır" diyerek bölgenin Türk ve Müslümanlardan soyutlanması için Ermenilerin kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Sözkonusu Ermeni varlığı, Türk-Rus ilişkilerindeki temel problemlerden biri olarak varlığını hala sürdürmektedir.⁵⁰

Aralık 1991'den sonra Rusya Federasyonu ile Türkiye ilişkilerinde, birbirlerine doğrudan etki eden iki temel unsur bulunmaktadır. Birincisi, BDT içindeki ağırlıklı konumu ile Rusya Federasyonu'nun varlığı, ikinci ise bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerdir. Oldukça girift ve köklü ilişkilere sahip olan bu boyut Türkiye'nin BDT ile olan ilişkilerinde belirleyici öğelerdir.

Genel olarak, SSCB'nin ortadan kalkması dolayısıyla soğuk savaşın sona ermesiyle, dünya konjüktüründe oluşan rahatlama, Türkiye ile Rusya ve diğler Cumhuriyetler arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Zira, bu devletler komünizmden vazgeçerek, Batı dünyası ve Türkiye ile iyi ilişkilere girmek arzusu içindedirler. Özellikle, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesi bu arzunun somut göstergesidir.

Rusya'nın dış politikasında, özellikle eski SSCB mekanındaki politikasında enerjinin temel unsur haline geldiği, Putin'in 21 Nisan 2000 'deki Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısının ardından yaptığı açıklama ile açıkça ortaya çıkmıştır.

⁴⁹COHEN, Ariel, *Yeni Büyük Oyun: Avrasya'da Boru Hattı Siyaseti, Avrasya Etüdüleri (İlkbahar 1996)*, Cilt 3, Sayı 1, s. 2-14.

⁵⁰ Ergene, a.g.e., s 85-86.

Putin yaptığı açıklamada “ partnerlerinin Hazar bölgesinde çok aktif olduklarını ve kendilerinin de benzeri bir aktivite sergileyeceklerini” ifade etmiştir.⁵¹

Karabağ sorunu dışında Kafkasya’da meydana gelen bazı olaylar da gerek coğrafi, gerekse kültürel ve tarihsel yakınlığı nedeniyle, Türkiye’yi ilgilendirmektedir. Zira, 1989 sonrası bölgede ortaya çıkan sorunların etki alanı sadece bölge ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Türkiye’ye de yansımaktadır. Bu etkileşimin temelinde coğrafi yakınlığın yanı sıra Anadolu ve Kafkasya arasında mevcut tarihi derinliğe sahip kültürel yakınlık yatmaktadır. Dolayısıyla, bugün de görüldüğü gibi, bölgede yaşayan bir çok kavim kendini Türk Dünyası ve Türkiye ile iç içe görmüştür ve görmektedir.

Türkiye’nin sahip olduğu bölgesel ve uluslararası ağırlığını bir cesaret ve güven kaynağı olarak gören bu insanların sorunları karşısında Türkiye de sorumluluklarının bilincindedir. Bu çerçevede sorunların görüşmeler ve barış yoluyla çözümünü “Yurtta barış dünyada barış ilkesinde gören Türkiye, gerek bölgesel, gerekse uluslararası bir çok platformda girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerini sürdüren Türkiye, bölgenin istikrarı ve insanların güvenliğini sağlamak için üzerine düşeni yapmak arzusunu sonuna kadar devam ettirecektir.⁵²

2.3. Gürcistan Jeopolitiğinde Yaşanan Etnik Sorunlar

2.3.1. Gürcistan’ın İç Etnik Politik Sorunları

Gürcistan bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından bu yana Abhazya, Güney Osetya ve Acaristan’daki anlaşmazlıklarla uğraşmaktadır. Başkan Zviad Gamsakhurdiya’nın otoriter yönetimi ve “Gürcistan Gürcüler içindir” politikası silahlı çatışmalara zemin hazırlamıştır.⁵³ Abhazya sorununun temelinde, Gürcistan sınırları içinde bulunan Abhazya Özerk Cumhuriyeti’nin bağımsız bir devlet olma isteği bulunmaktadır

⁵¹ CAFERSOY, Nazım, “Azerbaycan-Rusya ilişkileri”. ASAM Yayınları. Ankara. Ekim 2000, s. 35

⁵² Ergene, a.g.e., s. 90.

⁵³ ATAÖV Prof.Dr.Türkkaya, çev:ABAM Bşk.lığı, *Balkanlarda, Kafkasya’da ve Ortadoğu’da Etnik Sorunlar*, HAK , *Dış Basın Bülteni*, 2001, sf.173

2.3.1.1. Abhazya

Yüzölçümü 8.600 kilometrekare olan Abhazya'nın başkenti yaklaşık 125.000 nüfusa sahip Suhumi'dir. Abhazlar, 12 nci yüzyıldan daha geriye uzanan köklü devlet geleneğine sahip Kafkasya'nın en eski yerli halklarından biridir.⁵⁴ Sünni Müslüman olan Abhazlar, Abhazca konuşmaktadırlar.

1921 yılında kurulan Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, aynı yıl Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile birlik anlaşması imzalayarak eşit statüde SSCB'ye girmiştir. 1925 tarihli anayasası, Abhazya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olduğunu ve kendi isteği ile katıldığı SSCB'den kendi isteği ile ayrılma özgürlüğüne sahip olduğunu belirlemiştir. Ancak, Gürcü asıllı Stalin tarafından bu eşitlik bozulmuş ve 1931 yılında Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet konumuna getirilmiştir. Asimilasyon politikaları sonucu bölgede Gürcü kökenli nüfusun artması nedeniyle Abhazlar 1970'li yıllarda Gürcistan'dan ayrı bir bağımsız ülke olma yönünde çalışmalara başlamışlardır.⁵⁵

Gorbaçov'un iktidara gelmesi ve SSCB'nin dağılma sürecinde, Abhazya Gürcistan'dan bağımsızlık talep etmeye başlamış ve Abhazya Yüksek Sovyeti 1990 yılında Abhazya'nın egemen bir devlet olduğu hükmünü içeren 1925 Anayasası'nın tekrar yürürlüğe konduğunu ilan etmiştir. Bunun üzerine, %46'sını Gürcülerin, %18'ini Abhazların oluşturduğu cumhuriyette etnik çatışmalar başlamış ve Abhazya parlamentosu, 23 Temmuz 1992'de aldığı kararla Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin ismindeki "Sovyet Sosyalist ve Özerk" sıfatını kaldırarak, 1991 yılında SSCB'den ayrılarak bağımsız bir cumhuriyet olan Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu gelişmelere müteakip Ağustos 1992'de Gürcü ordusu Abhazya'yı işgale başlamış, başkent Suhumi'ye girmiş ve kanlı çatışmalar başlamıştır.⁵⁶ Kuzey Kafkasya halklarının desteğini alan Abhaz milisler Gürcülere karşı mücadele ederken, Ruslarda Kuzey Kafkasya halklarının isteği ile konuya taraf olmuş, Gürcü Abhaz anlaşmazlığını zaman zaman Abhazlar yanında yer alarak Gürcistan üzerinde bir

⁵⁴ PAMUK Mustafa, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü Bugünü ve Yarını*, Hrp.Ak. Basımevi, İst 1995, s.110

⁵⁵ *Abhazya Sorunu*, Moskova Büyükelçiliği Arşivi.

⁵⁶ KARAYEL Erol, *Kafkasya'da Etnik Çatışmalar :Sebepler ve Çözümler*. Kafkas Vakfı Bülteni, Kış 1998, Zikreden: www.kafkas.org/bgkafkas/ctnik_sorunlar.html.

politik baskı unsuru olarak kullanmış, süreç içerisinde Gürcistan'ın BDT'ye girmesini sağlamış ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanımakla birlikte, arabulucu rolüyle bölgede etkin güç konumunu muhafaza etmiştir.

RF'nin etkin arabuluculuğu ile 27 Temmuz 1993 tarihinde iki taraf arasında Soçi'de ateşkes anlaşması imzalanmış, RF temsilcisi de arabulucu olarak anlaşmaya imza koymuştur. Ancak, Gürcistan Kuvvetleri'nin geri çekilme konusundaki gecikmesi nedeniyle Abhaz güçlerinin 15 Eylül 1993 tarihinde başlayan saldırıları neticesinde ateşkes bozulmuş, Abhazlar Suhumi'yi ele geçirmiş ve Abhazya sınırı doğal sınır olarak ortaya çıkan İnguri Nehri'ne kadar dayandırılmıştır.⁵⁷ Çatışmalar sonucu, nüfusun çoğunluğuna sahip olan Gürcülerin büyük bir bölümü (yaklaşık 250.000 kişi) Abhazya'dan kaçmak zorunda kalmış ve yerlerine Abhaz asıllılar yerleştirilmeye başlanmıştır.

Aralık 1993'de taraflar BM denetiminde Cenevre'de görüşmelere başlamış ve az sayıda askerî personelden oluşan BM Gürcistan Gözlemci Heyeti (UNOMIG) barışı koruma işlevini yerine getirmek üzere Suhumi'ye yerleştirilmiştir. Tarafların talebi üzerine Haziran 1994'de Gürcistan ve Abhazya'yı bölen İnguri Nehri civarında kurulan güvenlik bölgesine 2.500 BDT Barış Gücü askerî (sadece Rus askerlerinden oluşmaktadır) yerleştirilmiştir.

Abhazya meclisi Kasım 1994'de kabul ettiği yeni anayasa ile egemen bir devlet olarak "Abhazya Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan etmiş, Gürcistan hükümeti tarafından bu girişim kınanmış, RF Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını açıklamıştır. BM Güvenlik Konseyi söz konusu kararın, tarafların soruna görüşmeler yoluyla çözüm bulma yükümlülüğü ile çeliştiğini belirtmiş ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne olan taahhüdünü teyit etmiştir.

1993-1997 yılları arasında BM, AGİT ve RF'nin inisiyatifiyle Abhazya sorununun çözümüne ilişkin 350 konferans ve görüşme yapılmış ve 400 kadar belge kabul

⁵⁷ Pamuk, a.g.e., s.116.

edilmiş olmasına rağmen sorunun çözümünde gözle görülür bir ilerleme kaydedilmemiştir.

1999 Haziran ayı başlarında Abhazya ile Gürcistan arasında kalıcı barış umudu doğmuştur. Türkiye'nin arabulucuk yaptığı İstanbul'daki görüşmelerin ardından taraflar 8-9 Haziran 1999'da ekonomik ve hukuki işbirliği konusunda hazırlanan protokolleri imzalamışlardır.⁵⁸

Anlaşmazlığın temelinde Abhazya'nın statüsünün ne olacağı hususu yatmaktadır. Abhazlar tam bağımsızlık isterken, Gürcüler Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü korumaya çalışmakta, federasyon ve konfederasyon sistemine sıcak bakmaktadır. Diğer önemli bir sorun de mültecilerin durumudur. Çatışmalarda yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan Gürcülerin Abhazya'ya geri dönüşü sürüncemede kalmaktadır. Abhazlar Gürcülerin geri dönüşü için önkoşul olarak egemenliklerinin tanınmasında ısrar ederken, Gürcüler geri dönüşün Abhazya ile federal özerklik anlaşması imzalandıktan sonra olmasını istemektedirler. Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze, bölgede RF politikalarının baskısını azaltmak için BDT (Rus) barış gücünün uluslar arası barış kuvvetiyle yer değiştirmesini ya da böyle bir kuvvetle desteklenmesini istemektedir.⁵⁹ ABD ve BM ise, RF'nin tepkisini çekmemek için böyle bir teklife kayıtsız kalmakta; Abhazya ise bu teklifi reddetmektedir. Hâlihazırda Abhazya Özerk Cumhuriyeti fiili olarak bağımsız bir devlet gibi davranmakta, Gürcü-Abhaz anlaşmazlığı devam etmektedir.⁶⁰

Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze, 12 Ağustos 2002'de yaptığı açıklamada; Abhazya'daki anlaşmazlığın barışçı yollardan çözülmesi taraftarı olduklarını, BM Güvenlik Konseyi ve BM Genel Sekreteri altındaki Gürcistan'ın Dostları Grubu ve diğer organların Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıdıklarını söylemiştir.⁶¹

⁵⁸ TAVKUL Dr.Ufuk, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yay., İst.2002, s.75-76

⁵⁹ YILDIZ Dr.Yavuz Gökalp, *Kafkaslar Ortadoğu Avrasya'da Türkiye'nin Önemi Semp.*, HAK, Nisan 1998,s.143.

⁶⁰ *21 nci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu Politikası ve Stratejisi*, HAK Basımevi 2000, s.115.

⁶¹ *Itar-Tass Haber Ajansı*, 12 Ağustos 2002.

RF İçişleri Bakan Birinci Yardımcısı Valery Loşinin ile Abhazya Başbakanı Gennady Gadiliy, 12 Aralık 2002 tarihinde Moskova'da yaptıkları görüşme sonrasında, RF ve Abhazya'nın, Gürcistan-Abhazya sorununun çözümünde birlikte hareket etme kararı aldıklarını açıklamışlardır.⁶²

Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze 13 Ocak 2003 tarihinde, Abhazya çatışma bölgesinde konuşlu Barış Gücü Birliklerinin 31 Aralık 2002 günü biten görev süresinin uzatılmasına karşı olduklarını açıklamış, bu kararlarına gerekçe olarak, RF'nin, Soçi-Suhumi arasındaki tren yolu hattını Gürcistan'ın onayını almadan tek taraflı olarak yeniden işletmeye açma ve Abhazya'da ikamet eden Gürcistan vatandaşı Abhazya halkına Rus pasaportu verme girişimleri olduğunu belirtmiştir. RF tarafından 2002 yılında başlatılan uygulama ile 80.000 Abhazya vatandaşına Rus pasaportu verildiği belirtilmektedir. Gürcistan Dışişleri Bakanı İrakli Menagarişvili yaptığı açıklamada, "RF açıkça Abhazya'yı ilhak etmek istiyor." ifadesini kullanmıştır.⁶³

Abhazya-Gürcistan arasındaki çatışmaların başlamasından sonra ilk kez bir banliyö treninin Soçi'den Suhumi'ye hareket ettiği 25 Ocak 2003 tarihinde açıklanmıştır. Gürcistan Haberleşme Bakanı Merab Adeişvili, demiryolu hattının açılmasının RF ve Gürcistan arasındaki ikili anlaşmaların uluslar arası normlarda ciddi bir ihlali olduğunu açıklamıştır.⁶⁴

RF Devlet Başkanı Putin ve Gürcistan Devlet Başkanı Shevardnadze, 28 Ocak 2003 tarihinde bir araya gelmiş, görüşme sonrası Shevardnadze tutumunu yumuşatarak Abhazya'daki barış gücü, Soçi-Suhumi demiryolunun açılması ve Abhazlara Rus pasaportu verilmesi problemlerinin çözüleceğine ikna olduğunu ve Putin'in Gürcü göçmenlerin Abhazya'ya dönüşü konusunda destek vereceğini açıklamıştır. Putin de; Abhazya'da oturanlara Rus pasaportu verilmesinin kitlesel olduğunu yalanlayarak, 1993-1994 yıllarında Gürcistan'dan 1 milyon kişinin RF'ye

⁶² *The Moscow Times*, 13 Aralık 2002

⁶³ *The Moscow Times*, 14 Ocak 2003

⁶⁴ *Itar- Tass Haber Ajansı*, 25 Ocak 2003.

girdiğini, bunlardan 650.000'ine Rus pasaportu verildiğini belirtmiş ve aynı şeyi Abhazlara yapmamaları için bir neden olmadığını açıklamıştır.⁶⁵

ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Richard Boucher, 13 Şubat 2003 tarihinde, ABD'nin Abhazya'daki BDT Barış Gücü birliklerinin görev süresinin altı ay daha uzatılmasını desteklediğini açıklamıştır. Bu açıklamayı müteakip Shevardnadze, barış gücünün görev süresinin uzatılmasından yana olduklarını ifade etmiştir. Gürcistan Güvenlik Konseyi, 17 Şubat 2003 tarihinde ise Abhazya Barış Gücü birliğinin görev süresini altı ay uzatılma kararı almış, Shevardnadze, aslında uzatmaya taraftar olmadıklarını, ancak dostlarının tavsiyelerine uyduklarını açıklamıştır.⁶⁶

1994 yılından beri Abhazya'da konuşlu bulunan BDT Barış Gücü konusu RF-Gürcistan arasındaki sorunlardan birisi olmuştur. RF Abhazlara Rus vatandaşlığı verme ve Soçi Suhumi arasındaki demiryolunu açma kartını oynamış ve bu kuvvetin görev süresinin Gürcistan tarafından 30 Haziran 2003 tarihine kadar uzatılması ile problem bir kez daha ertelenmiştir.⁶⁷

Putin ve Shevardnadze, 6-7 Mart 2003 tarihleri arasında Soçi'de bir araya gelmiş ve Gürcü-Abhaz çatışma bölgesindeki İnguri Nehri üzerindeki elektrik santralının yenilenmesi, Soçi-Tiflis demiryolunun açılması ve bununla eş zamanlı olarak Gürcü göçmenlerin Gali bölgesine dönmesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Bu çerçevede Rus yetkililer Abhaz yöneticilerle görüşmelere devam etmektedir.⁶⁸

Abhazya Lideri Vladislav Ardzinba, AGİT heyetinin Abhazya ziyareti nedeniyle yaptığı açıklamada; Abhaz-Gürcü anlaşmazlığına AGİT veya başka bir teşkilâtın müdahil olması için bir neden bulunmadığını, konunun BM sorumluluğu altında olduğunu, anlaşmazlığın önlenmesinde Moskova'nın rolüne özel bir önem

⁶⁵ *The Moscow Times*, 29 Ocak 2003.

⁶⁶ *Itar-Tass Haber Ajansı*, 13-17 Şubat 2003

⁶⁷ *The Moscow Times*, 17 Şubat 2003.

⁶⁸ *The Moscow Times*, 8 Mart 2003.

verdiklerini ve ABD'nin Kafkasya problemlerine karışmasına sıcak bakmadıklarını açıklamıştır.⁶⁹

Türkiye, Abhazya uyuşmazlığının başından itibaren Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunması ve sınırların değışmezliği ilkelerinin önemini vurgulamış, uyuşmazlığın insan haklarına saygı temelinde diyalogla çözümü yönünde görüş açıklamıştır. Ülkemizde önemli sayıda Abhaz ve Gürcü kökenli vatandaşımızın bulunması, Abhazya sorununda göz önüne alınması gereken bir unsur oluşturmaktadır. Esnek bir federasyon şeklinde de olsa Gürcistan'ın toprak bütünlüğünün korunmasının, Kafkasların istikrarı ve gerek Gürcülerin gerekse Abhazların uzun vadeli çıkarları açısından daha yararlı olduğu değerlendirilmektedir.⁷⁰

2.3.1.2. Acaristan

Acaristan Özerk Cumhuriyeti'nin yüzölçümü 3000km² , nüfusu 400,000, başkenti Batum'dur. Nüfusun %80'nini Gürcüler %10'unu Ruslar, %5'ini Ermeniler oluşturmaktadır. Acara'da yoğun bir Müslüman nüfus mevcuttur. 140 bin nüfuslu Batum'da Müslümanların sayısı nispeten az olmasına karşılık, köy ve kasabalarda kendilerini "Müslüman Gücü" veya "Acaralı Müslüman" olarak tanımlayan ve çoğunlukla Türkçe bilen bir nüfus bulunmaktadır.

Acaristan'ın özerkliğine ilişkin ilk resmi vesika 13 Ekim 1921 tarihli Kars antlaşmasıdır. Söz konusu anlaşmanın 6ncı maddesinde, Türkiye Batum Livasına ilişkin topraklar ile Batum kenti ve limanı üzerindeki egemenlik haklarını, her topluluğun kültürel ve dinsel haklarını sağlayacak ve bu halkın yaşadığı yerlerde isteklerine uygun bir tarım toprakları rejimi kurma imkanına sahip olacak şekilde geniş bir yönetsel özerkliğe kavuşması şartıyla Gürcistan'a devretmeyi kabul etmiştir. Kızıl Ordu'nun 1921'de Gürcistan'ı işgal etmesi ve Gürcistan'ın Rusya egemenliğine girmesine müteakip, Eski SSCB de 1937 yılında, Acaristan'ın,

⁶⁹ *Nezavisimaya Gazetesi*, 3 Nisan 2003.

⁷⁰ *Moskova Büyükelçiliği Arşiv, Abhazya Sorunu*.

Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Acaristan Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti olarak hukuki statüsünü tanımıştır.⁷¹

II nci Dünya Savaşı sonrası Acaristan'da yaşayan Müslüman Acaralılar, Kürtler ve Hemşinler, düşmanla işbirliği yaptıkları gerekçesi ile Stalin tarafından Kazakistan'a sürülmüşlerdir. Stalin'in ölümünden sonra Acaralılar kendilerinin Gürcü olduğunu belirterek yeniden topraklarına dönmüşlerdir.⁷²

Gürcistan'ın 09 Nisan 1991 tarihinde eski SSCB'den bağımsızlığını ilan etmesi ve Zviad Gamsakhurdia'nın Devlet Başkanlığına seçilmesini müteakip Acaristan Yönetimi ile Gürcistan Yönetimi arasında bir yakınlaşma meydana gelmiştir. Ancak, Gürcistan'da muhalefetin güç kazanması, Gamsakhurdia ile yakın ilişki içinde olan Acaristan Yönetimini endişeye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak, Acaristan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Şura Başkanı (Cumhurbaşkanı) Aslan Abaşidze'nin Gürcistan'a karşı bir koz olarak, RF ile ilişkilerini artırması, Batum Limanı, turizm ve Sarp Sınır Kapısı gelirlerinden Gürcistan Yönetimine pay vermek istememesi, ilişkileri gergin tutmaktadır.⁷³

1995 yılında yapılan genel seçimlerde ABAŞİDZE'nin partisi "All Georgian Revival Union" %5 barajını aşabilen üç partiden birisi olmuş ve Parlamentoda otuz bir sandalye kazanmıştır. ABAŞİDZE önce Devlet Başkanı Şevardnadze'nin partisi Vatandaşlar Birliği ile koalisyon oluşturmuş, ancak Vatandaşlar Birliği'nin Batum'da serbest bölge kurulmasını öngören yasa tasarısını reddetmesinde sonra bu koalisyon bozulmuştur. Bu gelişme üzerine bazı milletvekilleri (yaklaşık üçte biri) ABAŞİDZE'den uzaklaşarak koalisyonu devam ettirmeyi tercih etmişlerdir.⁷⁴

Acarada 'da mutlak lider konumundaki Aslan Abaşidze, sahip olduğu ekonomik gücün çoğunu Sarp Sınır Kapısı ve Batum Limanı gelirlerinden almıştır.

⁷¹ ÇABUK, Sedat, Türkiye-Gürcistan İlişkileri ve Türkiye'nin Takip Etmesi Gereken Politikalar, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Ocak 2001, s.30

⁷² AÇIKSÖZ, Sadrettin, Kafkaslar'daki Güvenlik Problemleri ile Türkiye Üzerine Etkileri Bağlamında TSK'nın Kafkaslar'da Güvenliğin Sağlanmasında Oynayacağı Etkin Rol Ne Olmalıdır?, Yayınlanmamış Tez, HAK, Şubat 2002, ss.3-13.

⁷³ ERKEK, Halil, Kafkaslar Bölgesinin Etnik ve Demografik Yapısına Göre Uygulanabilecek P/H Faaliyetlerinin İncelenmesi, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran 2001, s.3-27.

⁷⁴ Çabuk, a.g.e., s.31.

Bu gelirlerin merkezi hükümet tarafından kontrol ve paylaşılmasını kabul etmemiş, gerekçe olarak merkezi hükümetin genel bütçeden Acara'nın alt yapısı ile alakalı projelere kasıtlı olarak kaynak ayırmadığını göstermiştir.

Merkezi Hükümetin, gümrük gelirlerini, bir İngiliz Müfettişlik Firması (IIT) ile anlaşarak, toplama ve kontrol etme kararına Acara Yönetimi şiddetle karşı çıkmıştır. Merkezi yönetimi 13 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Gürcistan arasında yapılmış olan Kars Anlaşmasını yürürlüğe koymakla ve Gürcistan ile Acaristan Özerk Cumhuriyeti arasındaki sorunlara Türkiye'yi müdahil durumuna sokarak Türk-Gürcü ilişkilerini sekteye uğratmakla tehdit etmiştir.

RF'nun Gürcistan'da bulunan askeri üsleri vasıtasıyla etnik grupları merkezi hükümet aleyhine desteklediği ve kışkırttığı, Gürcistan'ın toprak bütünlüğü, bağımsızlık ve egemenliğini tehdit ettiği Gürcistan'ı kendi kontrolü altına alma gayreti düşünüldüğünde Abaşidze'nin Rusya'nın askeri ve siyasi desteğini bir koz olarak kullandığı görülmüştür. Abaşidze, Gürcü kamuoyunda bir Rus generali gibi davrandığı imajını yaratmıştır. Zaman zaman Tiflis'e ters düşen başına buyruk tavırları, merkezi hükümetin kararlarının uygulanmaması, Şevardnadze döneminde uygulanan uzlaşmacı yaklaşım sayesinde merkeze verdiği rahatsızlık makul düzeyde tutulabilmiştir. Tiflis'e gitmeyi reddeden Abaşidze'nin elde ettiği ekonomik gelirlerle milis gücü oluşturmaya çalıştığı, bundan siyasi çıkarlar elde etmeyi amaçladığı güvenilir kaynaklarca ifade edilmektedir.

4 Ocak 2004 tarihinde yapılan devlet başkanlığı seçimlerini ülkedeki muhalefetin ve Milli Hareket Birliği lideri Saavaşkili'nin kazanmasıyla Gürcistan'da yeni bir dönem başlamıştır. Eski dönemin aksine Saavaşkili'nin açık bir şekilde ABD yanlısı politika izlediği görülmektedir. Kadife Devrimin başarıyla gerçekleştirilmesinde başrolün ABD'ye ait olduğu açıkça görülmektedir. Yeni merkezi yönetimle Acara lideri Abaşidze'nin ilişkileri aşırı derecede gerginleşmiştir. Abaşidze, göndermediği vergi gelirlerini göndermeye başlamış, Saavaşkili'yi Batum'a sokmak istememiş, Tiflis yönetiminin ambargo uygulaması üzerine iki lider Batum'da görüşmüşler, temel konularda anlaşmaya vardıklarını bildirmişlerdir. Gürcistan'ın Diskoria-2004 tatbikatı esnasında Batum ile Tiflis bağlantısını sağlayan, iki karayolu ve bir demiryolu köprüsünün Abaşidze'nin talimatıyla yıkılması ipleri

koparan son hamle olmuştur. Saavaşkili, Abaşidze'yi azlettiğini açıklamış, aynı gün RF Savunma Bakanı tarafından Moskova'ya götürülmüştür.

Gürcistan ile Acaristan arasında yaşanan sorunun çözümünde bazı üçüncü aktörler Türkiye'nin olaya müdahale etmesini ve karışmasını istemiş, fakat bu amaçlarına ulaşamamışlardır. 20 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Gürcistan Cumhurbaşkanı Saakaşvili, : "Türkiye, Acaristan sorununun çözümünde sergilediği tavırla Gürcistan'ın gerçek dostu olduğunu kanıtladı" demiştir.⁷⁵

2.3.1.3. Güney Osetya

Yüzölçümü 3.900 kilometrekare olan Güney Osetya'nın başkenti 34.000 nüfusa sahip Tskhinvali'dir. Ocak 1990 rakamlarına göre nüfusu 100.000 olan Güney Osetya'nın %66'sını Osetler, %29'unu Gürcüler oluşturmaktadır.⁷⁶

Osetya, coğrafi olarak Kafkas sıradağları tarafından ve siyasi olarak da bu bölgeyi ele geçiren Rus çarlarının, ülkenin güneyini Gürcistan'ın yönetimine sokmalarından beri bölünmüş bir konumda olmuştur. Sovyet iktidarı, Osetya'yı ikiye ayırarak bir bölümünü Güney Osetya Özerk Bölgesi adıyla 20 Nisan 1922'de Gürcistan'a, diğer bölümünü Kuzey Oset Bölgesi adıyla 7 Temmuz 1925'te RF'ye bağlamıştır. Kuzey Osetya Özerk Bölgesi 5 Aralık 1936 yılında ise Özerk Cumhuriyet statüsüne yükseltilmiştir.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kuzey Osetya, RF'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri olurken, Güney Osetya (EK-E), Gürcistan'ın bir parçası olarak kalmıştır. Güney Osetya, Kuzey Osetya ile birleşmek isteyerek Kasım 1990'da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine 20 Kasım 1990'da kendi bağımsızlığını ilan eden Gürcistan Parlamentosu, Aralık 1990'da Güney Osetya Cumhuriyeti'nin özerkliğini kaldırmış ve bölgeyi doğrudan Tiflis'in yönetimi altına sokmuş, Ocak 1991'de Gürcü birliklerinin Tskhinvali'ye girmesiyle Güney Osetya'da iç çatışma

⁷⁵ <http://www.haberanaliz.com/haber.php?id=34272> , 25 Mayıs 2004.

⁷⁶ Pamuk, a.g.e.,s.119.

başlamıştır. Mart 1991'de ateşkes sağlanmış, Gürcistan aynı yıl Eylül ayında bölgenin özerkliğini kaldırınca çatışmalar yeniden alevlenmiştir.⁷⁷

Gürcülerin çoğu Güney Osetya'nın başkenti Tskhinvali'den ve çevresindeki köylerden kaçmak zorunda kalmışlardır. Zamanın Gürcistan Devlet Başkanı Zviad Gamsahurdiya, 23 Kasım 1991'de "silah taşıyabilen bütün Gürcüleri Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılmasını önlemek için, Tshinvali üzerine yürümeye çağırmıştır." Güney Osetya Parlamentosu bunun üzerine Güney Osetya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yeniden onaylamış, olağanüstü durum ilan etmiş ve 1 Aralık 1991'de kendi Ulusal Muhafız Birliği'nin kurulması kararını almıştır.

Ocak 1992'de Gamsahurdiya devrildiği için Gürcü birliklerinin saldırısı gerçekleşmemiş, ondan sonra iktidara gelen Edvard Shevardnadze, görüşmelerde bulunmak istediğini bildirmiş, ancak birçok görüşme girişimi boşa çıkmıştır.

Gürcistan ve Güney Osetya silahlı güçleri arasındaki çatışmalar, binlerce Güney Osetyalının (150.000-200.000) Kuzey Osetya'ya göç etmesine yol açmıştır. RF, birliklerini Kuzey Osetya sınırına yığmış ve 18 Haziran 1992'de bu birlikler, savaş helikopterleri ve tanklarla birlikte Gürcü Ulusal Muhafız birliklerine karşı Tskhinvali civarında savaşa girmiştir. Devlet Başkanı Shevardnadze, bunu Moskova'nın Güney Osetya'yı zorla ilhak etmek için emperyalist bir girişimi olarak nitelendirmiştir.

Dönemin RF Devlet Başkanı Boris Yeltsin, 22 Haziran 1992'de, tarafları görüşmeler için Ukrayna'nın Dagomis kentine davet etmiş, burada RF, Gürcistan, Kuzey ve Güney Osetya'dan birliklerin katılımıyla oluşturulacak bir barış gücünün gözetiminde ateşkes anlaşmasına varılmış, Gürcistan-Güney Osetya sınırında ve Tskhinvali çevresinde güvenlik koridoru kurulmuş ve 4 Temmuz 1992'den itibaren burayı gözetim altında bulunduracak Barış Gücü konuşlandırılmıştır.⁷⁸

⁷⁷ ÜREN, Mustafa, *RF'nin Güneyi de Dahil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma İhtimalleri*, *Türkiye'nin Kafkaslara Yönelik Politikası*, Yayınlanmamış Tez. HAK, İstanbul Ocak 2001. s.3-55.

⁷⁸ *Güney Osetya Anlaşmazlığı*, www.kafkas.org.tr

Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki anlaşmazlık, kaynaklara göre 1.000 ila 2.000 kişinin yaşamına mal olmuş, en başta Osetlerden, ayrıca Gürcülerden de on binlerce kişinin sığınmacı duruma düşmesine neden olmuştur. Anlaşmazlık kesin olarak sona erdirilememiş, Güney Osetya'nın statü sorunu çözüme kavuşturulamamıştır.

Şu anda Güney Osetya'da hüküm süren yokluk ve yoksulluk yüzünden sertlik yanlılarının sesinin kesilmesine rağmen Kuzey Osetya ile birleşmek suretiyle RF'ye katılma arzusu önceki gibi devam etmektedir. Mayıs 1996'da Moskova'da, Gürcistan, Kuzey-Güney Osetya ve RF, Güney Osetya ve Gürcistan arasında en azından ekonomik ilişkilerin yeniden kurulması ve her iki tarafın anlaşmazlığın çözümünde barışçı metotlara başvurmakla yükümlü olmasını öngören bir memorandum imzalanmıştır.

RF Dışişleri Bakan Birinci Yardımcısı Valery Loschilin ile G.Osetya lideri Eduard Kokoity, 30 Ocak 2003 tarihinde, Gürcistan-G.Osetya çatışma alanındaki durumu değerlendirmek için bir araya gelmişlerdir. Loschilin yaptığı açıklamada; G.Osetya'nın bir Gürcistan bölgesi olduğunu, RF'nin çatışmada tarafları uzlaştırmak için çaba sarf ettiğini ifade etmiştir. G.Osetya lideri ise, bölgedeki Barış Gücü Komutanlığı ile işbirliğine hazır olduklarını ve Gürcistan'ın iddia ettiği gibi ağır silah ve teçhizatın çatışma alanında bulunmadığını açıklamıştır. Görüşmelerden sonra RF Dışişleri Bakanlığınca, mevcut anlaşmaların taraflarca sıkı bir şekilde yerine getirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.⁷⁹ RF K.K.K. Korg. Nikolay Kormiltsev 4 Şubat 2003 tarihinde yaptığı açıklamada ise , RF'nin G.Osetya'ya silah verdiği ve AKKA Anlaşmasını ihlal ettiği konusundaki Gürcistan iddialarını yalanlamıştır.

G. Osetya Parlamento Başkanı Stanislav Kochinev, bir gazetede yayınlanan mülakatta; ABD ve Türkiye'nin Gürcistan'a yardım ettiğini, Vaziani Üssü'nde 1.000 ABD'li asker bulunduğunu, Türkiye'nin Gori Şehri'ndeki tank alayını teçhiz edip, personelini eğittiğini, Vaziani ve Gordobani askerî üslerini NATO standartlarına

⁷⁹ *Itar- Tass Haber Ajansı, 30 Ocak 2003.*

göre geliştirdiğini, G.Osetya'nın RF'ye katılması gerektiğini, zira yapılan referandumda K.Osetya ile birleşme fikrine %98 destek çıktığını, ABD'nin Abhazya ve G. Osetya'ya saldırmak amacıyla olan Gürcistan özel kuvvetlerine ait taburları eğittiğini bildiklerini belirtmiştir.⁸⁰

Etnik çatışmalar sebebiyle toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi, Gürcistan dış politikasının önünde duran başlıca hedef olmuştur. Gürcistan, bu etnik çatışmaların arkasında RF'nin olduğunu açıkça deklare etmiştir. Bu sebeple başlangıçta sorunların, RF ile yapılacak işbirliğiyle çözülebileceğini düşünmüş, Shevardnadze'nin iktidara gelmesinin ardından bu yönde bir dış politika izlemiştir. Gürcistan Dışişleri Bakanı Menagarishvili, "sorunun çözümü için RF'nin desteği gerekli, RF olmadan bazı konular açıklığa kavuşamaz. Çünkü bu olayın çıkmasının bir nedeni de RF'dir." diyerek bu anlayışı ortaya koymuştur.⁸¹

RF Aralık 2000'de de Gürcistan vatandaşlarına vize uygulaması getirirken Abhazya ve Güney Osetya sakinlerini bu uygulamanın dışında tutarak da Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duymadığını göstermiştir. Emperyalist politikaların bir uzantısı niteliğinde RF ile yeni unsurların birleştirilmesine ilişkin bir tasarı hazırlanmış, DUMA ve Federasyon Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Böyle bir ortamda hem Abhazya'nın hem de Güney Osetya'nın RF'yle birleşmek için başvurmuş olmalarını göz önünde bulundurulursa Gürcistan'ın yaşadığı endişe anlaşılır olmaktadır.⁸²

2.3.1.4 Ahıska Türkleri

Ahıska diyarı, Gürcistan Cumhuriyetinin güneyinde yer alır ve Türkiye ile ortak sınıra sahiptir. Ahıska bölgesi Çıldır yöresinden, Kür nehrinin yukarı akarı ve Çoruh Çayı havzasından başlayarak, Mezhet – Cavahet dağ silsilesi sonunca Borçalıya kadar uzanır.⁸³

⁸⁰ *İzvestia Gazetesi*, 3 Nisan 2003.

⁸¹ Çakmak, a.g.e., s.96.

⁸² Abhazya'nın RF Tarafından Gizli İlhakı, www.avsam.org, Haftalık Bülten, 6 - 10 Ocak 2003.

⁸³ BAYRAKTAR, Rasim, *Ahıska, 21. Yüzyılda İnsanlık Dramı*, İzmir 1999 s.8.

Ahıska Türklerinin anavatanları Ahıska bölgesindeki varlıklarının tarihçesi çok eskidir. Bazı görüşlerde Ahıska Türklerinin siyasi varlığından ancak geç dönemlerde söz edebildiği vurgulanırken; etnik açıdan bölgedeki Türk varlığının milattan öncelere dayandığı ifade edilmektedir. Ahıska'da İslam öncesi dönemlerde Sakalar, Masagetler, Hunlar, İlk Kıpçaklar, Alanlar, Savurlar gibi çeşitli Türk topluluklarının yerleştiği yine bazı kaynaklarda belirtilmektedir.

XII. asırdan itibaren kuzeyden gelen Kıpçak Türklerinin buraları yurt edindiği bilinmektedir. Kıpçaklar bir ara aynı dini paylaştıkları Gürcistan'ın devlet ve ordu yönetiminde etkili olmuşlar; sonra İranlılar'a ve İlhanlılar'a tâbi ilbeylikleri kurmuşlardır.⁸⁴

Ortodoks-Kıpçak Türkleri'nin Posof la Çataldere'nin birleştiği yerdeki Çak-su üzerinde bulunan ve eski merkez Çak Kalesi'nde ocaklı olarak yaşayan Kıpçaklı T. Sargis, İlhanlıların ilk çağı 1267/8 yılında, Tebriz'de Abaka Handan "Gürcistan-Atabeki" ünvanını alarak, Çoruh (Artvin) ve yukarı Kür (Ardahan-Ahıska-Ahılkelek) bölgesinin "İlbeği" olmuş, böylece ATABEKLER sülalesini kurmuştur.⁸⁵

1578 senesinde Osmanlı İmparatorluğunun Gürcistan'ı fethetmesinden sonra; İç Anadolu bölgesinden; özellikle Konya'dan, Tokat'tan, Yozgat'tan seçilen Türkler Ahıska ve civarına yerleştirilerek bölge tamamen Türk yurdu olmuştur.⁸⁶

1578 yılından 1828 Rus işgaline kadar Osmanlı İmparatorluğunun elinde bulunan elli bin Türk nüfuslu Ahıska, önce Kars'ı ele geçiren Ruslar tarafından destansı bir kurtuluş mücadelesi vermelerine rağmen 28 Ağustos'ta kadın çocuk demeden büyük bir katliama uğratılarak işgal edilmiş, 1829'da imzalanan Edirne anlaşması ile Rusların eline geçmiştir. Milli mücadele çerçevesinde I. Dünya savaşı sonrasında Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türk toprakları teker teker esaretten

⁸⁴ ZEYREK, Yunus, "Ahıska'nın Şanlı Tarihi Huzurunda", Yeni Türkiye Türk Dünyası, Özel Sayısı 2, Sayı 16 Temmuz-Ağustos 1997 s.32.

⁸⁵ BAYRAKTAR, Rasim, Ahıska Türkleri, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1999, s.13.

⁸⁶ AVŞAR, B.Zakir-TUNÇALP, S.Zafer, Sürgünde 50. Yıl, Ahıska Türkleri, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar No.73 s.6.

kurtulurken 7 Mart 1921'de Ahıska, 11 Mart'ta Batum, 14 Mart'ta Ahılkelek⁸⁷ Türk ordusu tarafından düşman elinden kurtarılmıştır. Fakat ne yazık ki siyasi başarısızlıklar sonucunda imzalanan 16 Mart 1921'de Moskova anlaşmasıyla Batum, Ahıska, Ahılkelek, Acar bölgeleri Rusya'ya bırakılarak Gürcistan S.S.Cumhuriyeti'nin Tiflis vilayetine bağlanmıştır.⁸⁸ 1930'lu yıllarda ki baskı ve şiddet döneminde binlerce aydın ve din adamı "Kemalist ve Pan-Türkist" suçlamalarıyla zindanlara atılmış, Stalin'in desteği ile Türklerin büyük bir bölümünün soyadı Gürcüceye çevrilmiştir.1938 Sovyet anayasasının kabulünden sonra bu bölgedeki Ahıskalılar kayıtlara Azerbaycan, dilleri ise Azerbaycanca olarak geçirilmiş, 1940 yılında ise resmi dilleri Gürcüce olmuştur.⁸⁹

2.3.1.4.1. 1944 Sürgünü

Ahıska Türklerinin sürgün edilme düşüncesi Rus yöneticileri tarafından 10-15 yıl öncesinden planlanmaya başlanmıştır. Çünkü 1921 yılından sonra komünist Sovyet yönetiminin, Abhaz, Asetin ve Acarlara Özerk Cumhuriyet kurma hakkı tanırken; Ahıska Türklerine bu hakkı tanımaması 1930'lu yıllarda halkın lideri konumunda olan binlerce aydın ve din adamının hapse atılması; 1940 yılına kadar diğer özerk cumhuriyetlerden askere adam alındığı halde, Ahıskalılardan askere alınmayıp ancak Rus-Alman Harbinde 40.000 civarında kişinin Alman cephesine gönderilmesi ve geri kalan kadın ve ihtiyarlara da demiryolunun yaptırılması gibi olay ve uygulamalar göstermektedir ki, sürgün olayını daha önceden hazırlanmış bir planın tam istedikleri bir anda gerçekleştirilmesidir.⁹⁰

1944 yılı Mayısında hazırlanmış olan bir belgeyle, Ahıska Türklerini, Gürcistan'ın sarh ilçelerine nakletmek kararı alınmıştır. Ancak daha sonra bu belgenin halkın kafasını karıştırmak, meşgul etmek ve dikkatini başka tarafa çekmek için hazırlanmış sahte bir belge olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı yılın Temmuz ayında SSCB'nin Halk işleri komiseri Gürcü asıllı Lavrentiy Beriya'nın Devlet Savunma

⁸⁷ Meydan Larousse'da Ahılkelek; Gürcü dilinde Ahılkalaki "Yenişehir" anlamına gelmektedir." S.S.C.B 'nin Gürcistan topraklarında Kura Irmağının sağdan aldığı Ahılkalaki suyu kenarında. Türkiye hududuna 32 km uzaklıkta bir kasaba denilmektedir.

⁸⁸ HACILI, Asif, Garibem bu vatanda s.14-22.

⁸⁹ KIYAS, Aslan, Ahıska Türkleri, Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği, yayın no:1 Ankara 1995 s.7.

⁹⁰ Bayraktar, Rasim, a.g.e.,s.31-32.

Komitesi başkanı Gürcü İ.V. Stalin'e gönderdiği teklif niteliğindeki mektubunda (24 Temmuz 1944) “Gürcistan SSC'nin Türkiye sınır bölgelerinde oturan Türk nüfusun önemli bir kısmı yıllardır Türkiye tarafındaki akrabalarıyla temas etmek suretiyle muhaceret eylemi içerisinde olup, kaçakçılık yapmakta, Türk istihbarat organları için casus angaje kaynağı oluşturmakta ve eşkiyaya insan gücü temin etmektedir” diyerek, bu sebeple 16.700 hanenin (86.000 kişilik nüfus, bazı kaynaklarda bu rakam 91.000 olarak ifade ediliyor, ayrıca 40.000 kişide askerde) Ahıska bölgesinden Orta Asya'ya sürülmesini ve bunların yerinede Gürcistan'ın toprak sıkıntısı çekilen kazalarından 7.000 Gürcü hanenin iskan edilmesi teklif ediliyordu.Bu teklifin bir hafta sonrasında Stalin tarafından imzalan Devlet Savunma Komitesi kararıyla bir gece içerisinde sürgün başlıyordu. İşin ilginç tarafı Beriya'nın teklifiyle Stalin'in imzaladığı gerekçeli kararın aynı ifadelerden oluşmasıydı.⁹¹

Savaşın sona ereceğinin belli olduğu günlerde top yekün sürgüne gönderilen Ahıska Türklerinin⁹² toplam sayısının kesin rakamlarla tespit edilmesi mümkün olmamakla birlikte yaklaşık 120 bin civarında olduğu değerlendirilmektedir.⁹³Semerkant'dan Almaata'ya kadar uzanan uçsuz bucaksız büyük bir araziye dağıtılan Ahıska Türklerine, özel kamp hayatı yaşatılmış ve yerli halk onlara düşman kesilmiştir.

1945'te Almanların yenilgisiyle neticelenen II. Dünya harbi sonucu savaştan dönen çoğu yaralı ve sakat Ahıska Türkü kim için ve ne için savaştıklarını sorgulamaya başlamaları üzerine kısa bir süre içerisinde tutuklanıp Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir.Gerek Sibiryaya sürülenler gerekse Türkistan ülkelerine tehcir edilenler alışamadıkları hava şartları, açlık ve bulaşıcı hastalıkları nedeniyle ölüme mahkum olmuşlardır.

1956 yılına gelindiğinde Kuruşçev'in Komünist partisinin 20. kurultayında ki yaptığı konuşmadan sonra sürgünde ki Karaçay, Balkar, Çeçen, İnguş ve Kalmuklara kendi ülkelerine yeniden dönme imkanı tanınmıştır.Kırım Türkleri ve Ahıska

⁹¹ <http://bilimkultur.net/default.asp?menu=8&q=AHISKA+TURKLER%DD>

⁹² Ahıska Türklerinin dışında Meshi Türkleri, Lezgiler, Karapapah, Terekemeler, Türkmen ve Hemsin gibi Gürcistan ile Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinde yaşayan diğer ufak Türk gruplarında genel olarak Türk adı altında sınıflandırılıp Ahıska Türkleri ile birlikte sürgün edilmişlerdir.

⁹³ AVŞAR, B.Zakir-TUNÇALP, S.Zafer, a.g.e..s.10.

Türkleri ise bu uygulama dışında tutulmuştur. Ahıskalılar ise müteakip iki yıl boyunca atalarının yurtlarına dönmelerine müsaade olunması için bir çok başvuruda bulunmuşlar, fakat Ahıskalılara ancak Azerbaycan'a gidebilecekleri, hiçbir zaman kendi yurtlarına dönemeyecekleri söylenmiştir. Şubat 1964'te Taşkent vilayetindeki Mesketya milli hareketinin genel toplantısı bünyesinde, Ahıskalıların geriye dönüş istemleri için yapılan başvuru yine karşılık bulamamıştır.⁹⁴

Gorbaçov'un başlattığı Perestroyka'ya kadar muhtelif dönemlerde Ahıska Türklerinin vatanlarına dönmek için yapmış oldukları başvuruların tamamı geri çevrilmiştir. Perestroyka'nın başlamasıyla ilk defa Ahıska Türkleri'nin talepleri Sovyet kamuoyunda görüşülmeye başlanmıştır.

2.3.1.4.2. Fergana Olayları :

Bağımsızlık isteği nedeniyle Gürcistan'la arası gergin olan SSCB, Ahıska Türklerinin vatanlarına dönüşünü koz olarak kullanmaya başladığı 1980'lerin sonlarında, Gürcistan'a Ahıskalılar'ın anavatanlarına dönüşleri konusunda samimiyetten uzak baskılar yapmıştır. 300 bin Ahıskalı'nın vatanlarına dönmesi tehdidi ile Gürcistan'ı sıkıştırmaya başlayan Moskova 9 Nisan 1989'da Tiflis Ayaklanması olarak bilinen Türklerin ayaklanmasına destek vermiş, çıkan kanlı çatışmalarda çok sayıda Ahıskalı hayatını kaybetmiştir. Bu çok yönlü strateji Gürcistan'ı zor durumda bırakmak için Ahıska Türklerini, Abhazları ve Güney Osetyalıları kullanmak, Özbekistan'daki artan Rus düşmanlığını Ahıskalı Türkler üzerine yöneltmek, yaratılan gergin ortamda Özbekistan'da yapılan yolsuzluk dosyalarını unutturmak, etnik çalışmaları gerekçe göstererek Gorbaçov yönetimini sert önlemler almaya, ordu ve KGB'ye bu yönde eskisi gibi büyük yetkiler vermeyi amaç edinmiştir. Bunu sağlamak için Ahıska Türklerinin zaten suçlu olduklarını, Özbeklerin bağımsızlığına engel olmak istediklerini, zengin olduklarını iddia ederek Özbek halkının faturayı Ahıskalılar'a kesmesine sebebiyet vermiştir.⁹⁵ Böyle bir ortamda 3 Haziran 1989'da sesini duyurmak isteyen "Birlik" adlı bir çete Ahıskalılar'a saldırmıştır. Özbek olmayanlara adeta savaş açan "Birlik", köy ve kasabalardaki Ahıskalı sivillere saldırmış ve çocuk, yaşlı, kadın demeden kanını

⁹⁴ <http://moyarodina.sitenynet.com/ali/ahistar3.htm>

⁹⁵ AVŞAR, Zakir. "Ahıska Türkleri" Yeni Türkiye Türk Dünyası, Özel Sayısı 2, Sayı 16 Temmuz-Ağustos 1997 s.24.

dökmüştür. Oysa Özbek halkı ve Ahıskalılar 45 yıl bir arada huzur içinde yaşamış ve kardeşlik ilişkileri içinde münasebetlerini sürdürmüştür. Fergana civarında Ahıskalılar'ın yoğun olduğu Kuvasay, Margilan ve Taşlak bölgelerindeki saldırılar şiddetlenmiş, 700 kadar Ahıskalı'nın evi ateşe verilmiştir. Açıkçası gizli bir güç, kaos ortamı oluşturup Ahıskalılar'ın Özbekistan'ı terk etmesi için zemin hazırlamıştır. Zira 3 Haziran'dan önce yaşanan küçük çaplı bir kavga, yerel gazetelerde milletler çatışması olarak ele alınmış. Şiddet olayları yaşanırken devlet ve güvenlik güçleri adeta ortadan kaybolmuştur.⁹⁶ Bu olaylardan sonra 13 bin Ahıskalı Fergana'dan tahliye edilmiştir. 45 yıldır vatanları olan Özbekistan'da bir anda o ana kadar kendilerine kucak açan kardeşleri onlara düşman kesilmiştir. ⁹⁷ Fergana'dan tahliye olan Ahıskalılar Sovyetler Birliği'nin çeşitli bölgelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç etmek zorunda kalan Ahıska Türklerinden Krasnodora yerleşmek zorunda olanlar bugünde sürgün edilme tehdidiyle karşı karşıyalardır.

2.3.1.4.3 Avrupa Konseyi ve Ahıska Türkleri'nin Geri Dönüş Umudu

Ahıska Türkleri, vatana geri dönüş için siyasi mücadeleye başladıkları günden bu yana haklarını hep yasal platformlarda aramışlar, asla radikal olmamışlar, taşkınlık yapmamışlar, yeraltı siyasi örgütleri kurmamışlardır. 1989 Fergana katliamlarından sonra bile demokratik ve sivil hak arama yöntemlerini değiştirmemişlerdir.

Gürcistan, 1999'da Avrupa Konseyi'ne üye olurken "Avrupa Konseyi'ne kabulünden itibaren iki yıl içinde Sovyet rejimi tarafından zorla göç ettirilen Ahıska'lı nüfusun, Gürcü uyruğuna girme hakkı dahil olmak üzere, vatanlarına iadeleri ve entegrasyonlarına izin veren yasal çerçeveyi kabul etmeyi; yasanın kabulünden önce bu yasal çerçeve hakkında Avrupa Konseyi'ne girişinden üç yıl içinde vatana iade ve entegrasyon sürecini başlatmayı ve Ahıska'lı nüfusun vatana iade sürecini konseye kabulünden 12 yıl içinde tamamlamayı" taahhüt etmiştir. Fakat, 1999 yılının Temmuz'unda Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği

⁹⁶ <http://www.ahiskalilar.org/web-3/59yildirahiskaliler-.htm> 10.06.2004.

⁹⁷ Zakir Avşar, a.g.m., s.24.

uzmanlarınca Gürcistan'da hazırlanan ortak raporda Gürcistan'ın bu konudaki çabaları yetersiz bulunmuştur.⁹⁸ Gürcü otoriteleri de Ahıskalılar'ın vatana iade ve rehabilitasyon sürecinin yeterince hızlı gitmediğini ifade etmiştir. Bunun çeşitli sebepleri arasında Abhazya ve Güney Osetya'dan kaynaklanan büyük rakamlardaki mülteciler ve bunlara ilişkin problemler, ülkenin güney bölgesindeki nüfusun, yoğun bir geri dönüşün sosyal ya da dinsel tabanda yol açabileceği muhtemel bir şiddetten duyduğu korku ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum sayılmaktadır. Ahıska Türkleri'nin geri dönüşünü engelleyen bir başka faktör de Ermeniler'in ve bir kısım Gürcüler'in itirazlarıdır. Bu itirazların ana noktası Ahıskalılar'ın gelişyle bölgede sosyal huzursuzluk baş göstereceği ve etnik çatışmaların çıkacağı iddiasıdır. Problemin çözümünü engelleyen ciddi bir etken de Ermenistan'dan gelen diplomatik baskı ve Ermeni Diasporasının tutumudur.

Gerek siyasi gerekse ekonomik nedenlerle 1990'larda Ahıskalı Türk'lerin Türkiye'ye göçü başlamıştır.⁹⁹ 1992 yılında çıkarılan **Ahıska Türklerinin Türkiye'ye Kabul ve İskânına Dair 3835 Sayılı Kanun** gereği 178 Ahıskalı Türk ailesi getirilip İğdır bölgesine yerleştirilmiştir. Bunlara vatandaşlık ve çalışma gibi haklar tanınmıştır.¹⁰⁰ Bunun dışında gizli göç yoluyla Türkiye'ye gelenlerin sayısı 35000 civarındadır.¹⁰¹ Türkiye'ye diğer bölge ve ülkelerden gelen Bulgaristan, Irak, Afganistan ve Doğu Türkistan Türkleri ile birlikte Ahıska Türklerine 1998 yılında çıkartılan 10856 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile ikamet ve çalışma izni verilmiştir. Bunun dışında sadece Ahıskalı Türkler için 01 Nisan 2000 tarihine kadar gelenlere 2 yıllık ikamet ve 2527 sayılı kanunla da çalışma izni verilmiştir. Ayrıca yapılan çalışmalar sonucunda Vatandaşlık Başvurusunda bulunanların dosyalarının bir an önce sonuçlandırılması sağlanmıştır.¹⁰² Yine çalışmalar sonucu 01.04.2000 tarihinden 31.07.2002 tarihine kadar gelenler içinde ikamet izni alınmış ve Ekim 2003'te 4.kez Bakanlar kurulu kararı ile Vatandaşlık hakkı yanında oturma ve çalışma müsaadesi alınmıştır.¹⁰³

⁹⁸ SEZGİN, Mahmut Niyazi, Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Serüveni, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Milsan Basın, İstanbul, sayı.4, Ekim 2003, s.18-19.

⁹⁹ DOĞRU, Reşat, Devlet Eski Bakanı), Ahıskalıların Vatanına Dönmesi Türkiyenin Milli Politikasıdır, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Seçil Ofset, İstanbul, Sayı.3, Şubat 2003, s.21.

¹⁰⁰ <http://www.ahiskalilar.org/web-3/59yildirahiskaliler-.htm> 10.06.2004.

¹⁰¹ Dr.Reşat Doğru.a.g.m.,s.21.

¹⁰² Dr.Reşat Doğru.a.g.m.

¹⁰³ Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Milsan Basın, İstanbul, sayı.4, Ekim 2003, s.5.

Ahıskalı Türkler eğer Türkiye’de iskan edileceklerse, buna en uygun bölge Artvin, Ardahan, Kars ve Erzurum’dur. Çünkü bu şehirlerin sosyal ve kültürel yapısı Ahıska ile birebir aynıdır. Özellikle Ardahan, Posof, Şavşat, Yusufeli, Oltu, Tortum ve Narman ilçeleri % 100 oranında Ahıskanın kopyasıdır. Bilhassa Şavşat ve Posof halkını Ahıskalılarından ayırdedebilmek mümkün değildir. Ahıskalıların Türkiye’de iskan meselesi çok iyi araştırılarak uygulanması gereken, sosyal , kültürel ve ekonomik yönü ağır basan bir proje bir alternatif olarak hazırlanmalıdır. Çünkü asıl amaç Ahıskalıların Türkiye’ye iskanı değil, cennet vatan Ahıska’ya dönüşüdür.¹⁰⁴

Ahıska Türkleri bugün 13 Cumhuriyetin 264 değişik bölgesinde yaşamaktadırlar.RF’nin 28 yerleşim biriminde 70 bin, Kazakistan’da 145 bin, Azerbaycan’da 106 bin, Kırgızistan’da 57 bin, Özbekistan’da 30 bin, Ukrayna’da 18 bin, Türkiye’de 200 bin, çeşitli ülkelerde 3 bin olmak üzere 629 bin Ahıska Türkü yaşamaktadır.Bunların sosyal kültürel ve eğitimle ilgili pek çok problemleri mevcuttur.¹⁰⁵ Bu problemlerin başında Ahıska Türklerinin kimliklerini korumaya yönelik verdikleri mücadele yer almaktadır.Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan’da Ahıska Türklerinin kurduğu çok sayıda Türk Kültür merkezi bu amaca hizmet etmektedir.1992 yılında Özbekistan Medeniyet Vakfı bünyesinde kurulan “Türk Medeniyet Merkezi”, Kazakistan’da 1991 yılında kurulan Ahıska Kültür Merkezi, Kırgızistan’da 1991 yılında kurulan Türk Medeniyet Merkezi; Türk-Kazak-Kırgız-Özbek kardeşlikleri arasına nifak tohumları ekmek isteyenlere karşı stratejik açıdan mühim görevler üstlenen yapılanmalardır.¹⁰⁶

Ahıska Türklerinin günümüzde yaşadığı ağır sosyal ve idari baskıya gösterilecek en basit örnek; halen, Krasnodar eyaletinde yaşamakta olan 20 bin Ahıska Türküdür.Ahıska Türkleri uyruksuz oldukları için yasal oturma izni gibi en temel vatandaşlık haklarından mahrum olmaları yanında sebepsiz yere alınan ayrımcı vergiler dolayısıyla ağır bir ekonomik baskı altındadır.Bunun yanında bölgedeki ırkçı Rus ve Kazak gruplar yüzünden sosyal ve fiziksel şiddete de maruz kalmaktadırlar.5

¹⁰⁴ TARHAN, Bülent, Kafkasyalı Türkler ve Ahıska, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Seçil Ofset, İstanbul, Sayı.3, Şubat 2003,s.32-33.

¹⁰⁵ http://www.cavityalcin.com/dunya_si yasati_22.html 10.06.2004.

¹⁰⁶ <http://www.tdkm.net/ulke.asp?ulke=ahıska> 10.06.2004.

Nisan 1999'da bir açıklama yapan BM Mülteciler Yüksek Komiserliği de Ahıska Türklerine karşı yapılan insan hakları ihlalinin tespit ve ilan etmiştir.

Mevcut sorunun çözümünü etkileyen önemli bir faktörde bugün Ahıska (Cevahetya)'da yaşayan Ermeni azınlığın ve Ermenistan'ın Tiflis'e yönelik tutumudur. Bölgede nüfus çoğunluğunu Ermeniler oluşturmakta ve Gürcistan'ın fiili hareketi zayıf gözükmektedir. Burada Ermeniler silahlı insan gücüne dahi sahiptir. Bölgedeki Ermeniler, Ahıska Türklerinin Gürcistan'ın geri dönüşüne şiddetle karşı çıkmakta ve Türklerin geri getirilmesi halinde bölgede olayların çıkabileceğini ve hatta Ermenistan ile birleşebileceklerini ima etmektedirler. Bütün bu sebepler yüzünden Ahıska'nın yeni bir "Karabağ" olmasından endişelenen Gürcistan bölgedeki ayrılıkçı potansiyelin önünü alabilmek için bu Ermeni azınlığın rahatsız edecek gelişmelerden uzak durmaya özen göstermektedir.¹⁰⁷ Krasnodar'da ki Ahıska Türklerinin durumuna ilişkin ilginç ve gizemli bir haber de yaklaşık bir yıldır değişik platformlarda dolaşmakta ve basında yer almaktadır. ABD resmi yetkililerince de doğrulanan bu habere göre yaklaşık 5 bin Ahıska Türkü ABD'ye götürülecek ve zamanla yurttaşlık verilecektir. ABD'nin Gürcistan'la ilişkilerinde ki yoğunlaşma dönemine de denk düşen bu haberle haklı olarak bir takım kuşkuvarlı da gündeme getirmektedir. ABD'nin bu girişimini üç olasılıktan bahsederek anlamlandırabiliriz. Birincisi, insanı kaygılarla ABD yönetimi bir miktarda olsa mağdur insanlara yardımcı olmak isteyebilir. İkincisi, az sayıda Ahıskalı'yı ABD'ye götürmekle ve Türkiye kamuoyuna yönelik sistematik bir propagandayla Türkiye'de ki duyguları harekete geçirip Ankara'nın bir süredir vazgeçtiği Ahıska Türklerinin Türkiye'ye getirilmesi politikasının yeniden canlandırabilir. Üçüncü olasılık ise, ABD'ye özellikle eğitilmiş, önderlik yapabilecek kişilerin seçilerek götürülmesi, Ahıskalılar'ın yurtlarına dönmek için verdiği mücadeleyi zayıflatabilir.¹⁰⁸ Bu mücadelenin zayıflamasının an önce bahsedilen Ermeni çıkarlarına ne kadar hizmet ettiği çok açık anlaşılmaktadır.

Ahıska Türkleri sorununun özünde yurtlarından sürülmüş bir halkın itibarının iadesi, haklarının geri verilmesi yatmaktadır. Bu ise yalnız Ahıskalıların Gürcistan'a dönme hakkı almaları ile giderilebilir. Sorunun çözümüne ilişkin iki yol

¹⁰⁷ <http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=127> 10.06.2004.

¹⁰⁸ <http://www.avsam.org/gunlukbulten/arsiv/2004/0303.htm> 10.06.2004.

vardır. Birincisi, sorunun çözümünü isteyenlerin Avrupa Konseyi nezdinde başlatacağı girişimlerle Konseyin Gürcistan'a yükümlülükleri doğrultusunda baskı uygulamasıdır. İkincisi ise, Ahıska Türklerinin Avrupa Konseyi'nin bir organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, Gürcistan'ın yükümlülüklerini yerine getirmemesi dolayısıyla her yıl uğramış oldukları zararın tazmin edilmesi amacıyla dava açmasıdır. Ahıska Türkleri'nin Gürcistan'a dönmesini hedeflemeyen çözüm girişimleri sorunu çözmez, daha da içinden çıkılmaz bir hale sokar.¹⁰⁹

Türkiye'nin sürgünde 50 yılı aşkındır çileli bir hayat çeken, sürgün edildikleri kardeş yurtlarında bile yeniden sürgünlerle karşı karşıya kalan, ancak Türk kimliklerini yüzyıllardır süren baskılara rağmen yitirmeyen Ahıskalı kardeşlerine yardım elini uzatması, onları Anavatanla kucaklaştırması son derece sevindirici ve gurur verici bir olaydır. Bu ailelerin Türkiye'ye kabulü ile 360 bini bulan nüfusuyla büyük ve geniş bir coğrafyaya yayılmış tüm Ahıska Türklerine yüzyıllardır yapılan baskıları azaltmaya, yok edilmek istenilen morallerini yükseltmeye imkan sağlanmıştır. Bu konu ulusal bir konudur. Ahıska'nın Ahıskalılar'ın ana yurdu olduğu ve vatan topraklarına dönmelerinin gerektiği Türkiye'nin milli politikasıdır. Yüzyıllar boyu Türk adını gururla taşıyan, Türk olmaktan gurur duyan ve hala BDT toprakları içerisinde yaşayıp ta kimliklerinde Türk yazılı tek topluluk olan Ahıskalıları bağrımıza basmalı ve onlara Ahıska'ya dönüşleri konusunda gerek Gürcistan nezninde gerekse BM nezninde her türlü yardımı yapmalıyız. Çünkü **Ahıska Türkiye'nin, Türkeli'ne, Türkistan'a açılan stratejik kapısıdır.** Ahıska Türk Yurdudur ve öylede kalmalıdır. Türk milli politikasının gereklerinden biri, Ahıskalıların Cennet Vatanları Ahıskaya dönüşleri için elinden gelen her türlü çabayı sarf etmesi olmalıdır.

2.3.2. Gürcistan'ın Yakın Çevre Etnik ve Politik Sorunları

Gürcistan yakın çevresiyle akrabalık ilişkilerine dayanan bir çok problemle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu problemlerin başında, ülke nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan ve Rusya Federasyonu içerisinde özerk ve otonom bölgeler halinde yaşayan topluluklar gelmektedir. Bu topluluklar arasında doğrudan Gürcistan ile problemi olanlar (Osetler, Çeçenler, İnguşlar ve Lezgiler vs.) yanında yakın çevrede

¹⁰⁹ <http://www.avsam.org/gunlukbulten/arsiv/2004/0303.htm> 10.06.2004.

bulunmaları sebebiyle dolaylı yünden poblem olan topluluklar da (Dağıstan, Çerkezya vs.) bulunmaktadır. Şimdi bunların Kafkaslar'da Gürcistan açısından önemli problemleri üzerinde durulması faydalı olacaktır.

2.3.2.1. Dağıstan

Dağıstan, Persiya (İran) ile 1813 yılında yapılan anlaşma ile Rusya'ya katılmıştır. Fakat Dağıstan'ın politik birleşme süreci, on yıllar boyunca süren Kafkas savaşlarına yayılmıştır¹¹⁰. Yalnız Dağıstan ve Çeçenistan'ın üçüncü imanı, dağlıların özgürlük hareketinin lideri Şeyh Şamil 1859 yılında onuruyla Ruslara esir düştükten sonra, Dağıstan, başında askeri vali bulunan, "askeri-halk" yönetimi olarak adlandırılan özel idare şekliyle Rusya İmparatorluğu'nun vilayeti olmuştur¹¹¹. 1917 yılında gerçekleşen Rus İhtilalleri ve iç savaşın ortaya çıkardığı kargaşanın ardından, 1920 yılında SSCB sınırları içinde, Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir.¹¹²

Dağıstan bölgede önemli jeopolitik konuma sahiptir. Dağıstan, Avrupa Rusya'sının en güneyinde bulunmaktadır. Ülke, kuzey ve kuzeybatıdan Kalmuk Cumhuriyeti, Stavropol bölgesi ve Çeçenistan Cumhuriyeti ile sınırdadır. Güney ve güneydoğudan ise Azerbaycan ve Gürcistan'la sınırları bulunmaktadır. Hazar Denizi, ülkeye Kazakistan, Türkmenistan ve İran çıkışı sağlar. Kafkasya'nın tamamında ve Hazar Denizi çevresindeki son durum, bunların yanı sıra Dağıstan'daki iç gelişmelerin bazı özellikleri, ülkenin Kuzey Kafkasya'da olduğu gibi, Kafkasya'nın tamamındaki siyasi sürecin ileri tarihlerde kaydedeceği gelişmelerde önemli yeri olacağını düşündürmektedir.¹¹³

Dağıstan toplumsal olarak oldukça fakir bir yapıya sahip olup, Rusya Federasyonu içinde en düşük gelir seviyesine sahip bölgelerden biridir. Bunun temelinde yatan etkenlerden biri de nüfusun büyük oranda dağlık alanlarda yaşıyor

¹¹⁰ EROL, Şerafettin, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul, 1961, s. 13

¹¹¹ ÖZSOY, İsmail, *Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, İzmir 1997, s. 19.

¹¹² TİŞKOV, V.A. - FİLİPOVA, E.İ., *Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)*, ASAM, Ankara 2000, s. 2.

¹¹³ Tışkov - Filippova, a.g.e., s. 3.

olmasından kaynaklanmaktadır. Çarlık Rusyası döneminde yönetim nüfusun kitleler halinde düz arazilere göç ettirmeye çalışılmış, bu yolla gelir düzeyinin artırılması hedeflenmiştir¹¹⁴. Ancak aslına bakıldığında, Çarlık Rusyası zamanından başlayan ve komünist dönemde de devam ettirilen sistemli göç politikası, dağınık dağlı halkların biraraya toplanması ve böylece gerek ekonomik ve gerekse sosyal yaşam seviyelerinin yükseltilmesi gerekçesine dayandırılmış ise de, gerçek amaç dağlıların birarada kontrol altına alınması ve Ruslar'a karşı direnme güçlerinin kırılmasıdır. Fakat bununla ilgili tüm girişimler trajik sonuçlar doğurmuştur. Göçmenlerin bir çoğu sıtma hastalığına yakalanarak ölmüş, sağ kalanlar ise paniğe kapılarak dağlara geri dönmüşlerdir.

Dağ nüfusunun düzlük arazilere göç süreci, "Perestroyka"nın başlarına gelindiğinde, düzlük bölgelerin etno-demografik yapısında radikal değişimlere yol açmıştır. Bir zamanlar tek milletli olan tüm düzlük bölgeler ve bu bölgelerdeki yerleşim birimlerinin çoğu etnik bakımdan karmaşık hale gelmiştir.¹¹⁵

Dağ nüfusunun düzlük arazilere göçü duraklama değil, artış göstermekte, pazar ekonomisi koşullarında, Dağıstan Dağları ekonomik yönden olumsuz bir perspektif çizmektedir.

Çatışmaları artıran bir diğer ciddi etken de, Dağıstan nüfusunun karmaşık etnik yapısının, politik sürece yaptığı etkilerdir. Sovyet döneminin sonlarına doğru, seçkin Dağıstan'ın toplumsal yaşam düzleminde uzun yıllar boyu görülmeyen mono-etnik gruplar oluşmaya başlamıştır. Zayıflama ve daha sonra da komünist rejimin çöküşü sürecinde, sadece egemen olan tabakada değil, toplumun bütününde toplumsal ve siyasi ilişkiler, temel toplumsal düzen ve mevzuatın dağılmasının sonucunda, eskiye dayalı kişisel ilişkilere, etnik bağlantı ve desteklere bölünmüştür.

Fakat ülkedeki etnik birliklerin bütünüyle birbirine karşı fiilen çatışma halinde olduğunu söylemek inandırıcı olmaz. Ülkedeki siyasal sürecin gerçek öğeleri bu toplumsal sınıflar değil, siyasal arenadaki basın tartışmalarına katılmayan, bu nedenle

¹¹⁴DANIYALOV, M.A., *Soviet Dagestan*, Moskow 1982, s.112.

¹¹⁵ Tişkov - Filippova, a.g.e., s. 9.

de fiilen yokmuş gibi görünen, partilerin tüm yapısal özelliklerine sahip oldukları için “etnopartiler” olarak adlandırılabilen toplumsal unsurlardır.

Dağıstan toplumunu her şeyden önce ideolojik göstergelerine göre Avrupa normlarına ve değerlerine yönelenler ve Doğu’ya, daha doğrusu İslami normlara ve değerlere yönelenler, olarak iki kutba ayırmak gerekir. Bizim tarafımızdan ayrımı yapılan bu gruplardaki insan sayısı yaklaşık olarak birbirine eşittir. Avrupa örneğine yönelenler anlaşılacağı üzere, şehir nüfusu arasında çoğunluğu teşkil etmektedir. Onlar, Rusları ve diğer Rus dilli Dağıstanlıları dikkate almazsak, Laklar, Lezgiler ve Güney Dağıstan’ın diğer halkları arasında çoğunluktadırlar. Bunun dışında Dağıstan nüfusunun en fazla %15-20’si İslami kuralların öngördüğü yükümlülüklerle tam olarak riayet etmektedir, fakat bunların dışında nüfusun önemli kısmı, kendilerini inanan Müslümanlar olarak görmekte ve İslami değerler yönüne eğilmektedirler. Avar, Dargin, Kumuk, Azerbaycanlı ve Çeçen-Akkinler arasında inananlar, gözle görülür derecede çoğunluktadırlar.¹¹⁶

Avrupa (Batı) değerlerine yönelen Dağıstanlılar’ı da, kendi içlerinde “komünistler” ve “demokratlar” olmak üzere iki gruba ayırabiliriz. Birinci grup önemli çoğunluğa sahiptir, ikinci gruba girenler ise Avrupalılar’ın toplam sayısının %8-10’unu aşmamaktadırlar. Bu kutuplar kendi aralarındaki ayrılıkları kesin bir biçimde boğumlamaktalar, fakat aralarındaki “çatışmalar”, ya seçim öncesi kampanyalarda, ya da gazete sayfaları ve günlük yaşamdaki tartışmalarda kendini göstermektedir.

İslami değerlere tutunan veya bu değerlere eğilim gösteren kesimi üç farklı grupta incelemek gerekir.

- Gelenekçiler: Bunlar, Dağıstanlılar için geleneksel olan maişet yaşamındaki İslam’a tutunmakta veya bu yönde eğilim göstermektedirler.

- Tarikatçılar: Başlarında şeyhleri bulunan ve dini sufi “kardeşliği” ile organize olan gruptur. Şu an için ülkede ilahi yeminle bağlandıkları kendi şeyhlerine olan kati bağlılıkları ve disiplinleriyle gözlenen, 15 mürit cemaati tespit edilmiştir. Bu cemaatlerin büyük çoğunluğu Şafii mezhebinden olup, en az biri Nakşibendi

¹¹⁶ Tişkov - Filippova, a.g.e., s.13.

tarikatına mensuptur. Bu cemaatlerin aşağı yukarı tamamı mono-etnik yapıya sahiptir.

- Vehhabiler: Yerel inanç eğitimi geleneğinden soyutlanmış ve katı dini davranış biçimine sahip yandaşların oluşturduğu gruptur. Çok da büyük bir grup olmayıp, Dağıstan nüfusunun İslami değerlere yönelen kesiminin %2-3 ünü oluşturmaktadır. Geleneksel İslam ruhaniliğini körüklemekle kalmamakta, daha da tehlikelisi geleneksel İslam taraftarları daha radikal hale getirmektedir.

2.3.2.2. İnguşetya

Büyük Kafkas Dağları'nın kuzey yamaçlarında bulunan ülke, Gürcistan, İçkerya Çeçen Cumhuriyeti, Kuzey Osetya-Alanya ve Kabardey- Balkar cumhuriyetleriyle çevrelenmiştir. Ülke arazisi 3.750 km²'dir. İnguşetya Cumhuriyeti 4 Haziran 1992 tarihinde kurulmuştur. İdari merkezi Nazran kenti olup, yeni başkent olacak Magas kentinin inşaatı devam etmektedir. İnguşetya Cumhuriyeti'nin anayasası 27 Şubat 1994 tarihinde yapılan referandumla kabul edilmiştir.¹¹⁷

Günümüz İnguşetya'nın etnik kilişeleri, ülke yönetiminin temel ilke ve Vaynah ideallerinin oluşturulması, geçmişte karmaşıklaşan toplumsal kurumların değişimi çabalarıyla, toplumun gelenekselleştirilmesine bağlıdır. Bunun için, çoğunlukla Vaynahlar'ın askeri geçmişini takip eden, toplumsal, askeri, vatansever kurumların oluşturulması süreci "yukarıdan" desteklenmektedir. Bundan birkaç yıl önce kurulan ve okul yaşında olan küçük çocukların alındığı Askeri Dağ Lisesi, bunun parlak örneklerindedir. 1998 yılının Şubat ayında, muharebe işleri ve geleneklerin oluşturulması ve geliştirilmesi ideallinde birleşen" İnguşetya vatandaşlarının üye olduğu, toplumsal askeri vatanseverlik örgütü olan Dikaya Diviziya'nın Tüzüğü onaylanmıştır. Örgütün program dökümanlarında, Vaynah gelenekleri ve genel insani değerler temelinde toplumsal İnguş özerkliğinin gerçekleşmesini, günün koşullarına uygun geleneksel Kafkas yaşam tarzı ve mülkiyet şeklinin gelişimini desteklemenin de, "Vahşi Tümen"ın esas amaçları arasında yer aldığı belirtilmektedir.

¹¹⁷ Tişkov - Filippova, a.g.e., s.22.

1998 yılının Mart'ında, Nazran'da toplumsal vatansever "İnguş Ordusu" örgütünün tesis kurultayı düzenlenmiştir. Geçmişte mevcut olan gönüllüler müfrezesinin aynısı olan, yeni yapının esas amacının, toplumsal düzenin korunmasında güvenlik güçlerine yardım olduğu öngörülmektedir. Kuruluş dokümanlarına göre, örgüt üyelerinin silahlanmayacağı dikkat çekici hususlardandır.

Ancak İnguşetya'da da Vahabilik taraftarlarının ülkeye sızması, diyanet işleri ve yönetim organlarını ciddi bir şekilde kaygılandırmaktadır. Vahabiler'in Kuzey Kafkas'ta istikrar bozucu faaliyetlerinin artması, 1998 yılının Ağustos-Eylül aylarında İnguşetya'da özel tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. I. C. Milli güvenlik Şurası, Faal Ülke Gençleri toplantısı ve Dağıstan, Çeçenistan, KBR (Kabardey-Balkar Cumhuriyeti), KÇR (Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti), Kuzey Osetya-Alanya müftüleri toplantısı esnasında, Vahhabiliğe karşı mücadelede müşterek çalışmaların gerekliliği vurgulanmıştır. 30 Temmuz 1998 tarihinde, Nazran kentinde, toplumsal istikrarın sağlanmasında diyanetin ve entelektüel nüfusun rolü konulu konferans düzenlenmiştir. Konferansta kabul edilen kararlar, İnguşetya'da yurttaş bilinci ve şuuru olumsuz etkileyen, dini aşırıcılığa karşı protestolar dile getirilmiştir. Konferans bildirisinde, çağdaş İnguşetya'da Vahhabilik etkisindeki dini kesim temsilcilerinin yönetim organlarına sızdıklarına dikkat çekilmiştir.

Vahhabiliğin İnguşetya'da gelişmesi tehlikesi demografik etkenlerle kuvvetlenmektedir. Rusya karşıtı muhaliflerin Vahhabilikle sıkıştırılması ve İslamın genel olarak siyasileştirilmesiyle bilinen "Çeçen senaryosunun" gerçekleşmesi tehlikesi bulunmaktadır.

2.3.2.3. Kuzey Osetya

Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti'nin bugünkü idari statüsü ve RF'nin ögesi olarak federal merkezle olan ilişkileri, Kuzey Osetya'nın Devlet Egemenliğiyle İlgili Deklarasyon (madde 5), 31 Mart 1992 tarihli Federatif Sözleşme, Rusya Federasyonu Anayasası (71 ve 72 Maddeler), Kuzey Osetya Anayasası (madde 4, 61-63) ve 23 Mart 1995 tarihinde Moskova'da imzalanan, Rusya Federasyonu ve Kuzey Osetya devlet organları arasında yetki ve müdahalelerin sınırlandırılmasına dair sözleşme ile tespit edilmiştir.

Ülke yönetimi ve federal merkezin tüm çabalarına rağmen ülke, Rusya Federasyonu içinde patlamaya en müsait bölgeler arasındaki yerini korumaktadır. Karmaşık ekonomik durum, Güney Osetya ve Gürcistan'ın iç kesimlerinden gelen on binlerce göçmen, silahlı Oset-İnguş çatışmasının etno politik sonuçları, Çeçenistan'la fiilen açık olan sınır, nüfusta kayda değer silahlanma oranı ve diğer bir takım faktörler, Kuzey Osetyada her an için bir sosyal patlama yada silahlı çatışma sonucunu doğurabilir.

Güney Osetya'daki savaş (1991-1992 yılları) 1992 sonbaharında gerçekleşen silahlı Oset-İnguş çatışması, Tacikistan'daki iç savaş Çeçenistandaki savaş ve eski SSCB'nin diğer bölgelerinde etno-politik durumun şiddetlenmesi, önemli sayıda göçmen, mülteci ve zorunlu göçmenlerin Kuzey Osetya'da birikmesine neden olmuştur. 1989-1998 yılları arasındaki dönemde, sadece Oset (çok az düzeyde de Ermeni) göçmenlerin sayesinde Kuzey Osetya nüfusunda artış meydana gelmiştir. Belirtilen dönemde Kuzey Osetya'daki Oset göçünün artışı 30 bin kişiden fazla olmuştur.

Güney Osetya ve Gürcistan'ın iç kesimlerinden gelen (göçmen ve kaçkınlık) ve beraberinde Gürcü ve de Rus karşıtı havayı da getirerek önemli sayıda Oset, belirtilen dönemde, Gürcü ve Ruslar'ın ülkeden göç etmeleri için ortam yaratmıştır.

Yüklü miktarda ateşli silah, cephane ve patlayıcı maddelerin ülke insanında bulunması, silahlı Gürcü-Güney Oset (1991-1992 yılları) ve Oset-İnguş (1992 yılının sonbaharı) çatışmalarının sonuçlarından biridir. Yüksek silahlanma oranı nedeniyle Kuzey Osetya'da suçluluk oranı artmıştır. Oset-İnguş çatışmasının sonucu olarak oluşturulan tasfiye bölgesindeki durum, önceki yıllara oranla son derece gergindir.

Kuzey Osetya'da 8 yılı aşkın "egemenlik" döneminin sosyo ekonomik ve politik gelişmelerinin analizi, ülkenin olağanüstü büyük fırsatlar kaçırdığını ortaya koymaktadır. Politik ve ekonomik egemenliğe temel oluşturabilecek her şey, fiilen dağılmış durumdadır. 80'li yılların sonları, 90'lı yılların başında devasa entelektüel potansiyele, gelişmiş birikimine rağmen sonraki yıllarda ülke, sadece dış görünüme yönelik, bayrak, arma, milli marş cumhurbaşkanlığı kurumu gibi simgeleri

oluşturabilmiş, adını değiştirmiş, federal kanunları tekrarlayan bir dizi ulusal yasa ve Anayasasını yapabilmıştır.

Kuzey Osetya'nın geçen "egemenlik" yıllarından aldığı deneyim, ekonominin depresif durumu, önündeki milletvekili seçim kampanyaları ve bir takım başka faktörler, yakın tarihte ülkenin sosyal-ekonomik durumunu gerçekten de iyi yöne çevirebilecek somut adımların atılabileceği konusunda ciddi kuşklar oluşturmaktadır. Tabii ki Kuzey Osetya yönetimi elindeki imkanlarla ülke ekonomisinde, suç işleme oranında, Oset-İnguş ilişkilerinin düzene girmesi ve diğer problemlerin çözümünde bir takım iyileşmeleri yapabilme olanağına sahiptir. Ancak, çözümlerin pratik düzlemde gerçekleştirilmesi, Kuzey Osetya yönetiminin bu işi yapabileme imkanlarına bağlı olduğu kadar, genel itibariyle ülke yönetiminde karmaşık hale gelen sistemin değiştirilmesi isteğine de bağlıdır.¹¹⁸

2.3.2.4. Çeçenistan

1859 yılında tamamlanan Kafkas Savaşı'nın sonucunda, Çeçenistan Rusya'yla birleştirilmiştir¹¹⁹. 1922 yılında SSCB bünyesinde Çeçen Özerk Bölgesi kurulmuştur. 1934 yılında Çeçen Özerk Bölgesiyle İnguş Özerk Bölgesi birleştirilerek Çeçen-İnguş Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. 1936 yılında bu özerk bölgeye özerk cumhuriyet statüsü verilmiştir. 1944 yılında Çeçen ve İnguşlar Kazakistan'a ve Orta Asya ülkelerine sürgün edilmişlerdir¹²⁰. 1957 yılında Çeçen-İnguş Özerk SSC'yi yeniden tesis edildi. 1 Kasım 1991 tarihinde bağımsız Çeçen Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Daha sonra Federal Merkezle Çeçenistan arasındaki çatışma Rus-Çeçen harbine dönüşmüştür (1994-1996)¹²¹. Hassavyurt Antlaşmasıyla (1996) Çeçenistan'ın statüsüyle ilgili problem 2001 yılına kadar ertelenmiştir.

Ülkenin demografik yapısı 1991 yılından itibaren önemli değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde Yahudi, Ermeni, Rus, İnguş ve Çeçenlerin de bir kısmı kitle

¹¹⁸ Tişkov - Filippova, a.g.e., s 45.

¹¹⁹ SALTİK, Turabi, *Tarihsel Mücadele Sürecinde Adıgeler, Abhazlar, Alanlar (Osetler), Çeçenler*, Berfin Yay., İstanbul 2000, s.159

¹²⁰ Saltık, a.g.e., s. 164.

¹²¹ SUNÇKALE, Cevher, *Çeçen Savaşı (1994-1995)*, Sam Yay., Ankara 1995, s. 14 vd.

halinde ülkeden göç etmiştir. Bunun en önemli nedenleri artan suç işleme oranı ve siyasal istikrarsızlıktır. Göç eden Çeçenlerin yarıya yakını, askeri hareketler sona erdikten sonra geri dönmüşlerdir. Çeçenistan tek milletli ülkeye dönüşmüştür. Avar, Kazak, Kumuk ve Nogaylar kırsal yerleşim birimlerinde toplu halde bulunmaktadır.

Savaş sonrası Çeçenistan, sosyal-ekonomik altyapısı dağılmış, kalabalık işsizler ordusu ve çok sayıda silahlı grupların bulunduğu ülke haline gelmiştir. Tüm bunlar çok sayıda sosyal problemi, suç ortamını oluşturmakta ve bölgedeki duruma etki etmektedir. Savaş sonrasında geçen iki yıl süresince ülke, yarı resmi abluka altında bulundurulmuştur. Hazine arazilerindeki yeniden yapılanma çalışmaları federal merkez tarafından finanse edilmemektedir. Bu koşullarda Merkezin "izolasyon" politikasını sona erdirebilmek için aşağıdaki unsurların gerçekleştirilmesinin gerektiği değerlendirilmektedir.

- Rus-Çeçen ilişkilerinin düzene sokulması,
- Çeçenistanın Hazar Petrolleri'ni "Kuzey" ve "Güney" yollarıyla taşınmasına katkıda bulunmasının sağlanması,
- Bölge içi ilişkilerin geliştirilmesi ve Kafkas'taki yeni politik düzenin temellerinin oluşturulmasıdır.

Sanayinin kalkınmasında hammadde kaynağını inşaat kili, çimento, ormanlar, petrol ve diğerleri oluşturmaktadır. Şu anda ülkenin ekonomik potansiyeli %80 oranında dağıtılmıştır. Sadece işletmecilik ve ticaret alanında bireysel girişimcilik göze çarpmaktadır. Petrol sanayiinin dağılması, çalıntı petrol ve bileşenlerinin, yani teknolojik petrol ürünlerinin işlendiği derme-çatma petrol sanayinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

RF Devlet Başkanı'nın ülke arazisinde olağanüstü hal ilan ettiği andan itibaren etkin bir şekilde silah bırakma eylemleri gerçekleşmiş olmakla birlikte, aile fertlerinin güvenliğini sağlama endişesi ve Merkez'in Çeçenistanla olan ilişkilerinde silah kullanacağına ilişkin sürekli tehdidi genel silahlanmanın devam etmesine neden olmuştur.

Çeçen Hükümeti henüz kayıt dışı silahlı grupların silahsızlaştırma tedbirlerini gerçekleştirebilecek güçte değildir. Bu bir dereceye kadar mevcut siyasal ortamla açıklanabilir. Bazıları, RF'nin etkin güçlerinin Kafkasya'da yeni bir savaş başlatmak hususunda gayretli olduğu görüşündelerdir. Nitekim, ABD'de meydana gelen 11 Eylül hadiselerine endeksli olarak Eylül 2002'nin sonlarından itibaren Gürcistan'ın Pankisi vadisinde çatışmalar başlamıştır. Rusya bir grup Çeçen Savaşçısı'nın Gürcistan'ın Pankisi Vadisi'ne sızdığını ileri sürerek harekete geçmiş, Rus ve Çeçen güçler arasında son zamanların en büyük çatışması yaşanmıştır¹²².

2.3.2.5. İnguşetya-Kuzey Osetya

Bugünün koşullarında, Oset-İnguş çatışma bölgesindeki durumun düzeltilmesi ne hükümetler arası, ne de halk diplomasisi düzeyinde kabul edilen beyannamelere değil, İnguş nüfusunun Kuzey Osetya'nın tüm yerleşim birimlerine geri dönme olanağı sağlayan adımların en önemlilerinden biri olan "Müşterek Faaliyet Programı"nın gerçekleştirilmesine bağlıdır. Bununla birlikte, RF devlet başkanının Kuzey Osetya ve İnguşetyadaki yetkili temsilcilerinin tüm çabalarına rağmen, "program"ın gerçekleştirilme süreci büyük zorluklarla yürütülmektedir. Hem çatışma bölgesindeki yapılanma çalışmalarına yeterli ve zamanında mali desteği sağlamayan federal merkezin, hem de her iki tarafın bölücü güçlerinin yüzünden bir çok madde gerçekleştirilememektedir

1992 yılı Ekim-Kasım aylarında gerçekleşen silahlı Oset-İnguş çatışma bölgesindeki etno-politik durum, federal merkez, Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti ve İnguşetya Cumhuriyeti yönetimlerinin çabalarına rağmen etnik ve politik karakterli bir takım faktörlerin etkisiyle halen, patlamaya hazır ve karmaşık olmaya devam etmektedir. Bunların başında her şeyden önce, zorunlu İnguş göçmenlerin dönüş hızından kaynaklanan iki tarafın da hoşnutsuzluğu ile Oset ve İnguş taraflarının karşılıklı etnik düşmanlığı gelmektedir. Osetya, RF yönetiminin etno-politik gerçeklikleri göz ardı ederek, bu süreci hızlandırdığını düşünmektedir. İnguşetya ise tam tersine federal merkezi yeterince aktif olmamakta, Kuzey Osetya yönetimini de göçmenlerin dönüşüne engel olmakla suçlamaktadır. Seçim kampanyaları döneminde ülkeler arasında hiçbir Oset-İnguş diyalogu olmamıştır,

¹²² *RadikalGazetesi*, 27 Eylül 2002, Cuma.

Yine bu dönemde, 1997 yılında kabul edilen, Oset-İnguş çatışmalarının sonuçlarının giderilmesi ve ülkelerdeki durumu iyileştirmek üzere, R.F, Kuzey Oset-Alanya Cumhuriyeti ve İnguşetya Cumhuriyeti devlet yönetim organlarının müşterek faaliyet programının gerçekleştirilme süreci de fiilen kesintiye uğramıştır.¹²³

Çatışma bölgesindeki durum ve zorunlu İnguş göçmenlerinin geri dönmelerinin yavaş tempoda gerçekleşmesi, federal merkez ve Kuzey Osetya yönetiminin bölgede istikrarı sağlama girişimlerinin elle tutulur bir sonuca ulaşamadığını göstermektedir. İnguşetya'da devam eden ve İnguşların dönüşü sürecinde Osetlerin karşı hareketlerini tahrik eden, terorist eylemler de durumu iyice zorlaştırmaktadır.

2.3.2.6. Çeçen-İnguş İlişkileri

İnguşetya'nın iç istikrarını belirleyici somut etken Çeçenistan'la bu ülke arasında idari sınırın bulunmasıdır. Son yıllarda gerçekleşen olaylar, İnguşetya'nın "rahatsız komşu"suna yardım etmekte ilgili olduğunu göstermektedir. İki ülke ekonomileri arasındaki önemli uçurum, bazı siyasilerin Çeçen-İnguş Cumhuriyetinin kurulacağına dair ümitlerinin gerçeklik payını düşürmektedir. İstikrarsız Rus-Çeçen ilişkileri ortamında, İnguşetya yönetimi Çeçen liderle Çeçen-İnguş ilişkilerini kurmaya çalışmakta ve bu tutum şu anki Çeçen liderlerinin işine gelmektedir.

İnguş yönetimi, Çeçen yönetimi tarafından alınan bölücü politik kararlardan uzaklaşmaya, kendi serbestliğini korumaya çalışmakla birlikte, sıklıkla federal merkezin Kuzey Kafkasya Bölgesi'ndeki politik durumla ilgili değerlendirmesine çelişik tavır sergilemektedir.¹²⁴

2.3.2.7. Politik Çıkarlar Aynasında Çeçenistan

Çeçenistan'daki politik durum, zengin doğal kaynaklara sahip bölgelerde bulunma ve etki alanlarını genişletme konusunda önde gelen devletlerin yürüttüğü rekabeti ve yeni dünya kutuplaşmasını tüm çıplaklığı ile aksettirmektedir. Etnik-millî çatışmanın, etnik ve konfesyyonel görüş ayrılıkları üzerinde biriken devletlerarası, kıtalararası ve grup çıkarlarının doğasının anlaşılması son derece önemlidir. Bu,

¹²³ Tişkov - Filippova, a.g.e., s.47.

¹²⁴ Tişkov - Filippova, a.g.e., s.30-31.

benzeri çatışmaların barışçıl çözüme kavuşması ve önlenmesi yönteminin hazırlanmasına, çatışmaların olası sonuçlarının asgari düzeyde tutulmasına ve çağdaş yaşamın insanlık dışı temayüllerinin zayıflatılmasına olanak sağlar.

Rusya Federasyonu ve İçkeria Çeçen Cumhuriyeti arasında imzalanan (12 Mayıs 1997) Barış Antlaşması'na, 400 yıllık savaşa son verilmesiyle ilgili maddenin eklenmesinin nedeni Rus-Çeçen ilişkilerinin tarihi geçmiştir.

Uzun süreli savaşlar ve baskı politikası, halkta Rusya yönetimine karşı genetik güvensizliği oluşturmuştur. Günümüzde Rus-Çeçen çıkar çatışması tekrar "tütme" safhasına geçmiş bulunmaktadır. Rusya tarafı "Birleşik Bölünmez Rusya" fikrini, Çeçen tarafı da "Özgür, Bağımsız Çeçenistan" fikrini savunmaktadır. Aralarında imzaladıkları mutabakat evrakını, her taraf kendine göre yorumlamaktadır. Hasavyurt Antlaşması'nın (1996) ardından Rus delegasyonunun üyesi RF Devlet Duması'nın Milletvekili V.Lukin şu sözleri sarf etmiştir: "Beş yıl sonra Rusya toparlanır, o zaman bakarız". Eski diplomatın tehdit dolu uyarısı, Rus politikacıların çoğunun askeri idare yöntemi ile milli-politik ve etnik gruplar arasındaki ilişkileri düzenleme ve hukuk düzenini koruma arzusunda olduklarını açık bir şekilde göstermektedir.

İÇC cumhurbaşkanlığı seçim kampanyasında Şamil Basayev, RF Devlet Duması milletvekilinin yukarıda belirtilen sözlerine göndermede bulunarak "Rusya'ya güvenilmez, İÇC'nin statüsünü 2001 yılına kadar netleştirmek gerekir" demiş, basındaki beyanlarında İÇC statüsünün mümkün olduğunca hızlı bir şekilde netlik kazanmasının faydalı olacağı görüşünü savunmuştur. Seçim öncesi durum, bir sonraki Grozni-Moskova görüşmelerinde kendini göstermiştir.

Tarafların 12 Mayıs 1997 tarihinde imzalanan barış antlaşmasının içeriği konusundaki sürtüşmeleri ve çelişen çıkarları açık bir şekilde görülmektedir. Rusya tarafı, antlaşmanın federal merkezle, RF'nin bir parçası olan Çeçen halkı arasında yapıldığını ileri sürmektedir. Bu argümanın objektifliği Çeçenistan'ın on yıllar boyunca Rusya'nın içinde bulunmasına ve RF Anayasasına yapılan göndermeye dayandırılmaktadır. Bu Anayasada diğer ülkelerin arasında Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak Çeçenistan Cumhuriyetinin de adı geçmektedir. Bu görüşe göre,

Çeçenistan'ın RF'den ayrılması, devletin toprak bütünlüğünü bozar, yıkıcı sonuçlar doğurur ve diğer ülkeler için emsal teşkil eder. İÇC'ye kendi arazisinde serbest ticaret bölgesi oluşturulmasıyla, RF'nin özel statülü üyesi olmak ve RF içinde kendi kaderini belirlemesi önerilmektedir. Çeçen tarafı da kendi dellilerini şöyle sıralamaktadır. Antlaşma, iki bağımsız, özgür ve eşit hukuklu devlet arasında imzalanmıştır. Çeçenistan hiçbir zaman kendi isteği ile Rusya'ya katılmamış, 1859 yılında zorla birleştirilmiştir. SSCB'in dağılması sonucu, Çeçenistan cumhuriyeti kendi kaderini belirleyerek, bağımsızlığını ilan etmiştir. Çeçenistan, RF ve diğer ülkelerin de ayrılmaz bir hakkı olan bağımsızlık hakkını kullanmıştır. İÇC Anayasası 12 Mart 1992 tarihinde Rusya anayasasından önce kabul edilmiştir. İÇC Anayasasının 1. maddesi şöyledir: "Çeçenistan Cumhuriyeti- egemen ve bağımsız demokratik hukuk devletidir... "Ülkede RF Anayasasının kabul edilmesine (1993) dair hiçbir referandum yapılmamıştır. Çeçenistan, Rusya'nın sınırları içinde iken bir sömürü idi. BMT'nin 1960 ve 1970 yıllarında yayınladığı Beyannamelere göre, Çeçen halkı kendi bağımsızlığını elde etme hakkına sahiptir.

Kuzey Kafkasya'da Savunma Bakanlığına bağlı askeri güçlerin yanı sıra, İçişleri Bakanlığına bağlı iç ordu birlikleri de bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığı'na bağlı Kuzey Kafkasya karargahı kurulmuştur. Savunma Bakanlığı, federal sınır koruma kuvvetleri ve federal güvenlik güçlerinin bölgedeki askeri birlikleri bu karargahın emrine verilmiştir. Görüldüğü gibi, idarenin Rusya tarafı, Kuzey Kafkas'ta her şeyden önce ekonomik değil, askeri-idare yöntemlerini kullanmaktadır. Ülkenin sahip olduğu kuvvet birimleri 13 binden fazla insanı içine almakta, ayrıca "ordu", "alay", "eğitim merkezi" ve bunlar gibi gayri resmi askeri birlikler de faaliyet göstermektedir. Buna karşılık, büyük ve silahlı Çeçen grupların bir çoğu Rus-Çeçen ilişkileriyle ilgili sorun çözülmeden, gönüllü olarak silahlarını bırakmak niyetinde değillerdir. Sınır bölgesindeki durumun karmaşıklığından çıkar sağlayan, sadece suç işleyen gruplar da bulunmaktadır.

Çeçenistan bağımsızlığını kazanmak için 1990'lı yılların başından itibaren rehin alma eylemlerini sık sık gündeme getirerek mücadelesini sürdürmüştür. Ancak bütün bu olaylarda göz ardı edilmemesi gereken husus Çeçenlerin rehin aldıkları hiçkimseyi öldürmemiş olmalarıdır. Çeçenler söz konusu eylemleri mücadelelerini dünya kamuoyuna duyurmak amacı ile yapmışlardır.

Son olarak 26 Ekim 2002'de Moskova Tiyatrosu'nda yapılan rehlin alma eylemine karşın Ruslar'ın yapmış olduğu gelen katliam gibi operasyon nedeniyle konu Avrupa Birliği'ne de damgasını vurmuştur¹²⁵. Öyleki AB Dönem Başkanı Danimarka'nın Başbakanı Rasmussen, Rusya'nın Çeçen Kongresi'ni bahane ederek Danimarka'ya baskı yapmasını eleştirmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin ise, Rasmussen'e "Sizleri uyarıyorum" diye karşılık vermiştir. Putin "Çeçenistan'da terörü kazırken halkı yok ediyorsunuz" yorumuna çok kızmıştır¹²⁶.

Bölge içindeki entegrasyon henüz zayıf düzeydedir. Yeni ekonomik ve politik ilişkiler daha karmaşıklaşmamıştır. Kuzey Kafkasya'daki ülke ve bölgelerin önde gelen yöneticileri arasında yapılan görüşmeler, hukuki ve ekolojik çabaların koordinasyonu ile ilgili titiz çalışmalarla desteklenmemektedir. İktisadi ilişkiler takas ile ilgili sözleşmeler seviyesinde gerçekleşmektedir.

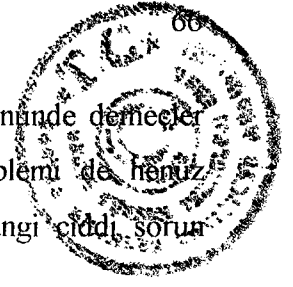
Çeçenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'la üçlü ittifaka girerek bağımsızlık yolundaki kopuklukları gidermeye çalışmaktadır. Böyle bir üçgenin, tüm Kafkasya genelindeki ekonomik ve politik kurumların Avrupa'dakilere benzer şekilde, gelişimine zemin oluşturacağı öngörülmektedir. Bu kurumlara örnek niteliğinde Kafkas Ortak Pazarı, Parlamentolar Asamblesi, Kafkas'ta güvenlik ve işbirliği kurulu ve diğerlerini gösterebiliriz.

Fakat bu süreç günümüz koşullarında, büyük ihtimalle ülke çıkarlarındaki stratejik, ekonomik ve konfesyönel görüş ayrılıklarına takılacaktır. Nitekim bu görüş ayrılıklarının doğal sonucu olarak bugün Ermenistan Rusya ve İran'a doğru yönelmekte, Azerbaycan ve Gürcistan da Türkiye ve ABD ile olan ekonomik bağlarını sağlamlaştırmaktadır. Çeçenistan, Hazar petrollerinin taşınmasıyla ilgili ekonomik çıkarlarının Rusya'yla çakışmasına rağmen, bu bloklardan sonuncusuna doğru yönelmektedir. Dağıstan'la olan ilişkilerinde, İÇÇ'nin resmi yönetimi, Dağıstan halkının RF içinde veya dışında kendi kaderini belirleme hakkına saygı ve işlerine karışmama politikasını izlemektedir. Bununla birlikte dini-bölücü ve bazı

¹²⁵"Kurtarma'nın Böylesi", Fikret Bila, *Milliyet Gazetesi*, 28 Ekim 2002. (Fikret Bila, makalesinde "... verilen bilgiler doğruysa operasyonda baygın ele geçirilen Çeçenlerin kafasına kurşun sıkılarak öldürüldükleri belirtiliyor" demektedir.)

¹²⁶ *Zaman Gazetesi*, 12 Kasım 2002.

askeri gruplar başka bir görüşü savunmakta, muhalefetle işbirliği yönünde denemeler vermektedirler. İnguşetya ve Stavropol bölgesiyle olan sınır problemi de henüz kamuoyunda yer edinebilmiş olmamakla birlikte bugün için herhangi ciddi sorun oluşturabilecek durumda da değildir.¹²⁷

2.3.3. Kuzeybatı Kafkasya Etnik Politik Sorunları

Kuzey Kafkasya'nın simgesel olarak ayrılan Batı kesimi (Rostov bölgesi, Krasnodar ve Stavropol eyaletleri, Adıgey, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes Cumhuriyetleri), jeopolitik konum, yüksek ekonomik potansiyel, gelişmiş nakliyat-ulaştırma sistemi, devlet sınırına yakınlık, nüfusun sosyo-etnik yapısı, sosyo-ekonomik ve politik süreçlerin tek tip olması gibi koşullara sahip bir bölgedir.¹²⁸

Kuzeybatı Kafkasyadaki en büyük etnik grup-Slav halklarından oluşmaktadır. Kuzey Kafkasya'da Ruslar'ın sayısı ve işgücü kaynaklarındaki oransal payları, onları bölgede entegre edici etken durumuna getirmektedir. Ayrıca, Kuzeybatı Kafkasyanın çok dilli yapıya sahip olması dolayısıyla, Rus dili bölgede iletişim dili olarak da kullanılmaktadır. Bölgedeki Rus nüfusun bir kısmına Kuzeybatı Kafkasya'nın yerlileri gibi bakılabilir. Rus nüfus olarak adlandırılmakla birlikte bu halk esasen Rusya'nın Güneyinden gelen Kazakların devam eden nesilleridir. Ekim devrimi arifesinde Don, Kuban ve Ter Kazaklarının sayısı yaklaşık olarak 3.120.000 kişidir.

1990 yılından itibaren bölgede Kazakların yeniden canlanması süreci gerçekleşmiştir. Federal ve federasyona bağlı bölgelerin yönetim organları Kazak hareketlerini kendi kontrolleri altına almak için girişimlerde bulunmaktadır.

Türk halklarının (Karaçaylar, Balkarlar, Kumuklar, Tatarlar, Türkler, Nogaylar, Azerbaycan Türkleri-toplam 677.400 kişi) doğal coğrafi sınırlarla ayrılmış ve kültürel-mişet ilişkileri itibarıyla birbirlerinden az da olsa farklılık göstermekle birlikte, Pantürkizm fikrinin yeniden canlanma olasılığı, Orta Asya, Başkırdistan ve Tataristan'da gelişen olaylar ve Türkiye'nin Kafkasya'daki etkinliği, Kuzey Kafkasya'da bulunan Türk halklarının bütünleşme sürecine ivme katmaktadır.

¹²⁷ Tişkov - Filippova, a.g.e., s.80-81.

¹²⁸ BAYTUGAN,Barasbi, *Kuzey Kafkasya (1917-1970)*, Yediyıldız Yay., Samsun 1998, s. 2.

Abhaz-Adıge grubuna, bir birine yakın dillerde konuşan ve bir tek Adıge superetnosunu oluşturan Kabardeyler, Adıgeler, Çerkesler ve Abhazalar girer. Rusya'ya ilhak edilmeden önce bu grup, Kuzey Kafkasyanın güneybatısını işgal eden en kalabalık halklardan biri olmuştur. Fakat Kafkas Savaşı esnasındaki kayıplar, epidemi hastalığı ve muhaceret sonucunda sayıları hızla düşmüştür. Günümüze kadar etnik bilincini koruyabilen Adıgey halklarında arazi bakımından ortaya çıkan dağınıklık, Sovyet döneminde uygulanan bölücü politikalarla birleşince çeşitli milli oluşumların ortaya çıktığı görülür. Günümüzde tüm Adıge halkları öz kültürel yapılarını korumakta ve etnik açıdan yekcins yerleşim birimlerinde yaşamaktadırlar. Abhaz-Adıge halkları arasında bugün, kimlikleni koruyup kendi etnonimlerine dönmek ve Abhaz-Adıge halklarının tamamını veya bir kısmını birleştirmek gibi iki ana temayül bulunmaktadır. Adıge halkları BDT sınırları dışında önemli diasporaya sahip bulunmaktadır. BDT sınırları dışında özellikle Türkiye ve daha az sayıda Suriye, Ürdün, Lübnan ve İsrailde bulunmaktadırlar¹²⁹.

Dağ halklarındaki toplumsal ve politik yaşam çeşitli özellikler içermesine rağmen, bu halkların tamamı özgün gelişmeye ve etkili etnik yerel yönetim sistemine sahip olmuşlardır. Yukarıda sıralanan halkların uzun süre bir arada yaşaması, eski geleneklerden süzülüp gelen ve yer yer farklılık gösteren, karmaşık etno-kültürel sistemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sistemin faal durumda olması, Kuzey Kafkasya'nın tamamında kültürel yapıyı bütünleştirebilme yeteneği açısından olağanüstü büyük öneme sahiptir ve bu nedenle de dağıtılması sadece bir ülke düzeyinde değil, tüm bölgeyi kapsayan bir felakete yol açabilir.¹³⁰

Federasyonun Kuzey Kafkas'taki öğelerinin yöneticileri Sovyet ekolünden gelenlerdir. Genel olarak ele alındığında, bugünkü yönetici-politikacı seçkinlerin %60'ından fazlası, "perestroyka" öncesi dönemde yönetici olan kişilerdir. Bu nedenle, daha Sovyet devleti koşullarında karmaşıklaşan faaliyet mekanizmaları ve klişeler, piyasa yaşantısının yeni koşullarına taşınmakta ve sosyo-ekonomik reformların yönetilmesinde devlet mekanizmalarının oluşturulduğu durumu düzenlemektedir. Örneğin tarımsal sanayi sektörünün yeniden oluşturulması, her

¹²⁹ KRAG, Helen - FUNCH, Lars , *The North Caucasus: Minorities at a Crossroads*, England 1994, s.19.

¹³⁰ Tişkov - Filippova, a.g.e., s.84-85.

şeyden önce, tarım reformuyla ilgili federal kanunlarda da belirtildiği üzere, büyük tarımsal üretim birimlerinin korunmasına yöneliktir.¹³¹

2.3.4. Rusya'nın Kafkaslar'daki Gelişmelere Bakışı

Washington'un 11 Eylül sonrası hamleleri karşısında, Amerikan askeri varlığının Orta Asya'da ilk kez yakın çevresine yerleşmesine direnemeyen Moskova, bu kez de Kafkasya'da geri adım atmış ve böylece 11 Eylül sonrasında Kafkasya, ABD ve Rusya arasında zımnen Kuzey ve Güney Kafkasya olmak üzere iki etki alanına bölünmüştür. Kuzey Kafkasya, Rus hakimiyet alanında bırakılırken (ki Kuzey Kafkasya'yı oluşturan yedi cumhuriyet zaten Rusya Federasyonu içerisinde yer almaktadır), Güney Kafkasya'ya Amerikan askeri varlığı yerleşmeye başlamıştır. Gürcistan'ın kuzeydoğusunda, Çeçenistan sınırında yer alan Pankisi Vadisi'nde Kaide militanlarının bulunduğu iddiasına dayanarak (bugüne kadar bu iddiayı destekleyen bir kanıt rastlanmamıştır) 200 Amerikan askeri eğitmeni Gürcistan'a gelmiş ve Gürcü Ordusunu eğitmeye başlamıştır. 65 Milyon dolarlık bu "Eğitim ve Donanım Programı", Gürcistan'ın yıllık savunma harcamalarının üç katından daha fazla bir maliyetle gerçekleşmektedir. Kafkasya'da Gürcistan'la başlayan ABD üstünlüğü kısa zamanda Azerbaycan ve Ermenistan'a da yayılmıştır. Özellikle Özgürlüklere Destek Yasası'nın Azerbaycan'a doğrudan Amerikan yardımlarını engelleyen 907 sayılı ek maddesinin geçici olarak yürürlükten kaldırılması, Azerbaycan ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası sayılabilir. Bu gelişmeyle Azerbaycan'a sivil ve askeri Amerikan yardımlarında önemli bir artış kaydedilmiştir. Bunu takiben mayıs ayında Azerbaycan'a mayın temizleme misyonu adı altında 35 kadar Amerikalı eğitmen subay gelmiştir. Yine aynı dönemde Amerikan finansmanı ile Erivan yakınlarında da bir mayın temizleme merkezi kurulmuştur. Nitekim 2003 yılı yaz aylarında ABD Azerbaycan'da da askeri üs kurma konusundaki amacını açıklamış ve çalışmalara başlamıştır. Ancak yoğun bir Rus askeri varlığının bulunduğu, Rusya'nın Kafkasya'daki geleneksel müttefiki konumundaki Ermenistan'a Amerikan askeri sokulmamıştır. Bununla birlikte Türkiye ve İranla olan sınırlarını Rusya Federasyonunun koruduğu Ermenistan'ın dış politikasında ABD'ye yönelik bir kayma yaşanmaya başlamıştır. Ancak yine de ermeni yetkililer ABD ile gelişen ilişkilerin Rusya ile olan stratejik ortaklıklarını

¹³¹ Tişkov - Filippova, a.g.e., s. 96.

zedelemeyeceğini açıklamak durumunda kalmıştır. 18 Eylül'de Bakü Tiflis-Ceyhan boru hattının temelini atılması Kafkasya'da Amerikan politikasının en son başarısı olarak algılanabilir.

Orta Asya'daki geri çekilişin aksine, Rusya'nın Kafkasya'daki hızlı Amerikan hamlelerinin ilk şokunu atlattığı uzun sürmemiştir. Bunda Rusya Federasyonu'nun güvenlik algılamasında Kafkasya'nın Orta Asya'ya göre, başta Çeçenistan sorunu olmak üzere, daha öncelikli bir yere sahip olmasının payı büyüktür. Hem eski yakın çevresindeki otoritesini yeniden tesis etmek, hem kendisi için stratejik ve ekonomik önemi büyük olan bir bölgede kontrolü tam olarak kaybetmemek isteği ve hem de Kuzey Kafkasya'da güvenlik ve istikrarın korunması için Güney Kafkasya'nın öneminin bir kez daha ortaya çıkması, ABD'nin dış politikada dikkatini Irak'a yoğunlaştırması fırsatından da istifade ederek¹³², Güney Kafkasya'da politik bir atak yapmaya sevk etmiştir. Rus geri çekilişinin sonu veya Rusya'nın Kafkasya'ya geri dönüşü olarak da adlandırılabilir bu jeopolitik değişimin zirve noktasını, Gürcistan'la Rusya arasında yaşanan Pankisi Vadisi krizi oluşturmaktadır. Bilindiği gibi Rusya, Pankisi Vadisindeki 10 bin kadar Çeçen mültecinin içinde Çeçen militanların da bulunduğunu, bu kişilerin Rusya Federasyonu sınırları içine girerek eylem yaptıkları ve sonrasında da bu bölgeye kaçtıklarını iddia etmektedir.

2.3.5. Gürcistan'ın Rusya Karşısında-ABD'nin Yanında Yer Alması ve Pankisi Vadisi Sorunu

Moskova Gürcistan'ın bu bölgede sınır güvenliğini sağlayamadığını ileri sürerek vadide, terörle mücadelenin gereği olarak, bir operasyon yapılmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Gürcü tarafına göre ise bölgede Çeçen militanlar değil yalnızca mülteciler bulunmaktadır. Yine Tiflis bir sınırın iki tarafının olduğunu, sınırın bir tarafında güvenliği sağlayamamaktan Gürcistan sorumlu ise diğer taraftaki sorumluluğun Rusya'ya ait olduğunu belirtmiştir. Bu arada iki ülke arasındaki gerilimin son hadde varması ve çeşitli kereler Rus uçaklarının Gürcü topraklarını bombalaması karşısında ABD, Gürcistan toprak bütünlüğüne yönelik bu

¹³²ÇAŞIN, Mesut, *Orta Doğuda Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları*, Avrasya Dosyası: K. Irak Özel, Cilt 3, Sayı: 1, İlkbahar 1996, s. 242-250.

saldırıya sert tepkide bulunmuş ve derhal Gürcistan'a 10 milyon dolarlık ek bir savunma bütçesi tahsis etmiştir. Böylece Amerikan desteğini arkasında hisseden Gürcistan, bir yandan da Rusya'ya karşı gösterdiği tavizsiz tutumuyla safını kesin olarak belli etmiştir.

Rusya'nın Pankisi Vadisi'nde bir operasyon düzenlemek hususundaki ısrarını iki sebeple aramak gerekir Birincisi, Gürcistan üzerinde özellikle ABD'nin yerleşmesinden sonra gitgide erozyona uğrayan etkisini güçlendirmek, üç yıl içerisinde topraklarındaki Rus üslerinin tasfiyesini talep eden ve 2005'te NATO'ya girmek istediğini ilan eden Gürcistan'a gözdağı vermektir. İkincisi ise, yaygın kanaatin aksine, Irak'a karşılık herhangi bir takas konusunda ABD'yi herhangi bir tavize zorlayacak gücü olmadığını farkında olan Rusya'nın gerginliği tırmandırma siyaseti izleyerek Kafkasya'da Amerikan varlığının yayılmasının önünü kesmek istemesidir. Moskova'yı tedirgin eden bir diğer sebep de Müslüman Çeçenlerle Hristiyan Gürcüler'i bir araya getiren Rus karşıtlığının, Kafkasya'da Rus karşıtı güçleri bir ittifakta birleştirebilmesi endişesidir.

Zira Rusya, bir yandan da Rus-Gürcü sınırında Çeçenler'le sürdürdüğü savaşın giderayak diplomatik bir mücadeleye dönüştüğünün farkına varmıştır. Bu sırada ABD de hadiseyi yakından takip etmeye başlamıştır. Çeçen çatışmasını diplomatik mecraandan uzaklaştırmak ve meselenin askeri boyutuna ağırlık kazandırmak isteyen Rusya'nın amacı Pankisi Vadisi'nde Çeçen güçlerin etkisini kırmak için bölgeye asker göndermekti. Ancak Gürcistan Rusya'nın bölgeden bir daha çıkmayacağı endişesi ile bunu red ederken, Amerika ise bu konuda bir açıklama yaparak Rusya'nın Pankisi'ye asker yığma istemiyle ilgili olarak "Biz oradaki problemlerin, Gürcistan Devletini ilgilendirdiğini düşünüyoruz" şeklinde bir beyanatta bulunmuştur. Buna ilaveten Gürcistan'ın kendi sınırlarını koruyabilmesi için Gürcülere yeni bir paket vereceklerini belirtmişlerdir.

Bu arada Gürcistan sınırında Çeçenler tarafından meydana getirilen hadiseler nedeniyle Rusya Gürcistan'ı kasıtlı fırsat tanımakla suçlamıştır. Rusya Dışişleri Bakanı İgor İvanov bir açıklama yaparak, Gürcistan'ın teröristlere yardım ve yataklık ettiğini iddia etmiştir. Gürcistan ise bu suçlamayı reddetmiş ve bu iddianın Rusya'nın Gürcistan hava sahasını ihlal ederek topraklarını bombalama hadisesini örtbas etmek

için kullandığı bir taktik, diplomatik bir şemsiye olduğunu ileri sürmüştür. Gürcistan Ruslar'ın saldırılarına örnek olarak da Gürcistan'ın Kodori bölgesinde Gürcü birliklerin 30 iyi donanımlı Rus sınır bekçisi ile karşılaşmalarını göstermiştir. Kodori temsilcisi de Rus askerlerinin Gürcistan'a yanlışlıkla girdiklerini iddia ettiklerini, bununla beraber asıl maksatlarının ne olduğunun anlaşılamadığını belirtmiştir. Nitekim sözkonusu askerlerin her ne kadar yanlışlıkla Gürcistan'a girdikleri iddia edilmiş ise de, Gürcistan Savunma Bakanı David Tavzadze ile pazarlıklarını yapmadan ayrılmadıkları öğrenilmiştir¹³³.

2.3.6. Bölgenin Durumuna İlişkin Tahminler ve Bölgesel İşbirliğine Yönelik Girişimler

1997 yılının Temmuz ayında, KBC, KÇC ve Adıgey Parlamentolar birliği kurulmuştur. Birliğin kuruluş amacı, Adıgeylerin kendi ülkelerine dönmeleriyle ilgili politikaların belirlenmesi ve yürütülmesi, Krasnodar eyaleti arazilerinde Şapsığ Ulusal Bölgesinin kurulması için federal yönetim organlarına baskı oluşturulması, bu ülkelerin Abhazyaya ile yatay ilişkilerinin düzenlenmesi ve bu ülke yöneticilerinin Rusya Federasyon Şurasına "Abhaz Sorunu"yla ilgili baskı yapabilmeleri konularında üç ülke arasındaki işbirliğinin gözle görülür derecede pekiştirilmesidir. Ayrıca, üç ülkenin oluşturduğu Parlamentolar Birliği, Krasnodar eyaleti ve gelecekte de Rostov eyaletinin dahil olmasıyla genişleme imkanına sahiptir. Bu Birliğe Kuzey Osetya-Alanya da girebilir. "Batı Kafkasya" bloğunun bu şekilde oluşumu, Kafkas'taki liderlik uğrunda gerçekleşen politik mücadeleyi önemli ölçüde azaltabilir. Ancak olayların bu çizgide gelişimi ile Türk dilli gruplarda ortaya çıkan memnuniyetsizlik, Karaçay ve Balkar hareketlerinin aktif hale gelmesine ve ülke yönetimine muhalif bu hareket temsilcilerinin, daha farklı bir güç dağılımında, başka bir strateji uygulamaya çalışmasına neden olmuştur. Temsilciler uygulamaya çalıştıkları bu strateji doğrultusunda, özellikle KÇC'nin Parlamentolar Birliğinden çıkmasını ve RF Yüksek Mahkemesi'nde, KÇC'nin Rusya Federasyonu Anayasası'na uygunluğu meselesini gündeme getirmek istemektedirler.

¹³³"Us Backs Up Georgia's Sovereignty", Posted on Thursday, August 1, 2002, Category Manin Topic, Russia Increases Pressure on Georgia", <http://www.civil.ge/cgi-bin/newspro/printnews.cgi?Newsid1028194873,55066>, s. ½.

Politik blokların her biri Kazaklar'la ittifak yaratmaya çalışmaktadır, bu da onların parçalanmasına ve bütünüyle Kazakların etkisinin zayıflamasına yol açmaktadır. Karşı karşıya gelen taraflardan biriyle böyle bir ittifakın kurulması, diğer tarafın kazanması durumunda onların beraber yaşadıkları bölgelerde kazaklarla olan münasebetlerini keskinleştirecek ve daha ileri aşamada Rusdili halkların Kuzey Kafkasya Cumhuriyetlerinden çıkarılmalarını teşvik edecektir.

Bütün Kafkas genelinde Rus karşıtı Çeçen-Gürcü ve Rus yanlısı Kuzey Kafkasya sosyal ekonomik işbirliği cemiyeti ve Adıgey, KBC ve KÇC Parlamentolar Asamblesi olan iki entegre merkezden söz edilebilir. Bağımsızlık yanlısı faaliyetlerini açık bir şekilde yürüten, Çeçenistan Cumhuriyeti'ndeki yeniden yapılanma çalışmalarına yapılan yatırım miktarı, Rusya taraftarı eğilimleri taşıyan birimleri entegrasyon sürecinin gelişimi için yapılan yatırımları, önemli ölçüde aşmaktadır. Eğer bu eğilim ilerde de devam ederse kuzey Kafkas ülkelerinde bulunan pragmatist politikacıların tamamı, bölücülük yoluyla ekonomik çıkar elde etmeye çalışacaklardır.

Kuzey Kafkasya'da devam eden politik gelişmeler, İnguşetya Devlet Başkanı'nın, bölgedeki etkinliğini artırmaya çalıştığını göstermektedir. Bu bağlamda, İnguş yönetiminin "Kuzey Kafkasya" Derneğine üye olan, bölgedeki diğer "genç" liderlerle işbirliği yaptığı da belirtilebilir. 11 Şubat 1998 tarihinde, Kuzey Kafkasya'nın diğer ülkelerinden gelen temsilcilerin de katılımıyla, İnguşetya Cumhuriyeti Güvenlik Şurasının toplantısı yapılmıştır. Toplantıda İnguşetya Cumhuriyeti'nin sınır bölgelerinde sabitliğin sağlanması ve ÇRI (Çeçen İçkerya Cumhuriyeti), KBR(Kabardey-Balkar Cumhuriyeti), RSO-A(Kuzey Osetya-Alanya Cumhuriyeti) gibi komşu ülkelerle dostluk ilişkilerinin pekiştirilmesi konuları tartışılmıştır. Federasyon Şurası üyelerinin dikkatini (1992 krizinden sonra Oset-İnguş ilişkilerinin düzene sokulamamasından dolayı)İnguş kökenli vatandaşlara yapılan saldırılarda bulunanlara çekmek için İ.C. devlet başkanı ve Halk Meclisi-yani Parlamento başkanı, federasyonun Kuzey Kafkas'taki ülke yöneticilerine "bölgedeki durumun normale dönmesi, yeni ve daha geniş çaplı savaşın önlenmesi için sahip olduğunuz tüm olanakları ve etki gücünüzü kullanın" ifadesinin bulunduğu müracaatlar göndermişlerdir.

İnguşetya Devlet Başkanı R.Auşev'in önerisiyle, 1998 Mayıs'ında Nazran kentinde, Kafkasya'da bulunan devlet, bölge ve il yöneticileri zirvesini düzenlemek üzere kurulan çalışma grubunun toplantısı gerçekleşmiştir. Gündemdeki ana madde, dayanışma ilkeleri olmuştur. Kafkas Birliği, İnguşetya devlet başkanının yürüttüğü politikanın ana düşüncelerinden biridir. Son yıllarda R.Auşev, Rus yönetiminin gerçekleştirdiklerinin keskin bir şekilde değerlendirilmesinden kaçınmayarak Rus-Çeçen sorununu defalarca gündeme getirmiştir.

İnguşetya temsilcilerinin, Kuzey Kafkas kapsamında gerçekleştirilen toplumsal-politik tedbirlere katılmaları, ülke liderinin otoritesinin ve "gönüllü arabulucu" imajının güçlenmesine epey katkıda bulunmaktadır. Örneğin, 1998 yılının temmuz ayında, Çeçen İçkerya Cumhuriyetinde Kuzey Kafkas Ülkeleri Müslümanları Kongresi düzenmiştir. Kongre çalışmalarının sonucunda İçkerya, Dağıstan, İnguşetya Cumhuriyetlerinin müftüleri, bölge Müslümanları arasında birliğin bulunmamasının belirtildiği ve İslam dostu olmayanlara bizi gruplara parçalayarak zayıf düşürüp, yönetme imkanı sağlıyor" ibaresinin de bulunduğu, Sonuç bildirisi imzalanmıştır. R.Auşev'in de desteği ile, merkez karargahı Nazran'da bulunan Kuzey Kafkasya Müslümanları Koordinasyon şurası kurulmuştur.

Bölgede bugüne kadar etnisiteye dayanan sorunların çözümü için diplomasi gibi barışçıl yollar ve hukuki girişimler denenmemiştir. Bu nedenle bölgede gereksinim duyulan çözüm arayışlarına etnisite zeminine dayanan ihtilaflardan değil, mümkün işbirliği alanlarının geliştirilmesi ve birlikte yaşama arzusunun teşvik edilmesi gerekmektedir.

Kafkasya ülkeleri ile ilgili istatistikler, bölgedeki sorunların sosyal, ekonomik, siyasal, dini, milli ve askeri boyutları olduğunu ortaya koymaktadır. Haliyle Kafkasya'da istikrar için başlatılacak bir çözüm arayışının hiçbir ülkeyi dışlamayan, ülkeler ve bölgeler arasında bir ortak payda kurmayı hedef alan ve birçok uzman alt grubu olan bir yapı olması gerekmektedir. Başkentlerin ve bölge merkezlerinin katkıları ölçüsünde fayda sağlayabileceği bir model kurulmalı ve yaşadıkları benzer sıkıntıların aşılmasında ortak hareket etmeleri sağlanmalıdır.

Bunun için gereken işbirliği Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Balkan, Sadabad, CENTO, NATO ve benzeri uluslararası yapılar örnek alınmalı, hukuki alt yapının kurulması esnasında Kafkasya'nın şartlarına uygun uluslararası bir model için çalışmalar yapılmalıdır. Organize suçlarla ve terörle mücadele bu çerçevede ele alınmalıdır.

Kafkasya ile komşu ülkelerin de gözlemci olacağı sistemde, ülkeler ve bölgeler ekonomide ortak üretime, ortak yatırıma, birbiriyle kolaylaştırılmış ticarete öncelik vermelidir. Gümrük, dış ticaret, yatırımların karşılıklı korunması, kurumlar arası işbirliği, yatırımları özendirilmesi gibi konularda ortak uygulamalar ve müşterek müktesebat tarafların tamamının ihtiyaç duyduğu her alanda altyapı yatırımlarında da işbirliğine yönelmeleri gerekmektedir.

Uluslararası bir modelin Kafkasya'da uygulanması, Kafkasya Ülkeleri'nin ekonominin birçok sahasında birbirlerinin gereksinimlerini karşılayabilecek olmaları ve gerek dış ticaret gerekse güvenlik konularında benzer kaygılar taşımaları nedeniyle faydalı olacaktır¹³⁴.

Müşterek müktesebatın gereği olan ortak uzman mahkemeler, nüfusa ve yüzölçümüne göre temsilin olduğu sınırlı yetkili ortak yasama ve yürütme kurul ve organları, Kafkas ülkelerinde birey, kamu ve devlet seviyesindeki anlaşmazlıklarında müzakereyi tercih etmeleri için de uygun platformlar olacaktır. Aynı şekilde devlet, hükümet ve parlamento başkanları arasında düzenli bir istişare mekanizmasının kurulması, makam-daş olan bakanlar dünyanın bütün ihtilafli bölgeleri için geliştirilecek çözüm arayışlarında model haline gelmesini sağlayacaktır. İşbirliğine öncelik tanınması, sorunların çözümü için lazım gelen hoşgörü karşılıklı anlayış ve yapıcı tutumun gelişmesinde de önemli bir rol oynayacaktır.

Bunların yanı sıra ve bütün bunlardan daha önemli olarak, Kafkasya'da arzulan gelişmenin başlatılabilmesi için, Kafkasya ile komşu olan ülkeler arasındaki mevcut işbirliğinin artırılması ve bir ortak anlayışın tesisi gerekmektedir. Yine burada da uyuşan çıkarların ön plana getirilmesi ve Türkiye ile Rusya arasında

¹³⁴PETERSEN, Thomas, "The Caucasus-aRegion in Quest of Stability", *Contrast and Solutions in the Caucasus*, Editör: Ole Hoiris and Sefa Martin Yürükel, England 1998, s. 34.

daha önce başarıldığı gibi, farklı konuların bir bütün içerisinde değil farklı sepetlerde değerlendirilmesi geleneği kurulmalıdır.

Bütün Kafkas milletlerinin diasporası konumundaki Türkiye her fırsatta Kafkasya'da istikrarın ve gelişmenin sağlanması yönünde yapıcı adımlar atmış ve olumlu gelişmeleri teşvik etmiştir. Türkiye'nin taraflara diplomasi ve güvenlik konularında destek sağlayarak faydası olacaktır¹³⁵.

Türkiye bölgedeki anlaşmazlıklarda taraf olmamalı, aksine anlaşmazlık içerisindeki insanların bütün tarafları tatmin edecek şekilde ortak çözümler bulmalarına yardımcı olmalı, arabuluculuk yapmalıdır. Böylesi bir politika Türkiye'nin bölgedeki bütün halkların gözünde saygınlığını arttıracaktır.

Kafkasya gibi etnik açıdan son derece karmaşık yapıya sahip bir bölgede sadece tek bir etnik gruba, tek bir faktöre dayalı politikalar uygulamak Türkiye'nin hareketlerini kısıtlar. Türkiye'nin yapması gereken bütün etnik gruplarla ilişkiler geliştirmektir¹³⁶.

¹³⁵J.BLANK, Stephen, "Eski Sovyetler Birliğinde Türkiye'nin Stratejik Yükümlülükleri ve ABD Çıkarları, Dünya Meselelerinin Keşişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Konumu". HAK, İstanbul 1995, s. 49.

¹³⁶FULLER, Elizabeth, "Türkiye Orta Asya ve Trans Kafkasya'da Nüfuz Sahibi Olmak İçin Güreşiyor", Çev. Murat Aygen, Yeni Forum, Ağustos 1996, s. 7.

3. SSCB'NİN KURULMASI VE GÜRCİSTAN'IN İŞGALİ

3.1. Gürcistan'ın Demografik Yapısı ve Tarihi

Dönemleri

3.1.1. Coğrafi Konum

Gürcistan Güney Kafkasya'nın orta bölgesinde, Kür Irmağı Havzası'nı kaplayan verimli bir arazide bulunmaktadır. Batısında Kolehida (Eger), kuzeyinde Kafkasya Sıradağları'nın orta kısmı yer almaktadır¹³⁷. Gürcistan'da birbirinden farklı üç ana bölge vardır. Kuzeyde büyük Kafkas sıradağları, merkezde tektonik bir çöküntü veya çukur; güneyde Transkafkas dağları, genellikle Avrupa ile Asya arasında sınır olarak kabul edilen büyük Kafkas sıradağlarının güney kanatlarının tamamı Gürcistan'dır.¹³⁸

Doğu – Batı istikametinde 450 km., Güney – Kuzey istikametinde 200 km. derinliği olup, toplam kara sınır uzunluğu 1168 km. deniz sınır uzunluğu ise 224 km.dir. Türkiye ile 200 km. kara sınırına sahiptir.¹³⁹

Federal bir yapıya sahip olan Gürcistan'ın sınırları içinde Abhazya ve Acara Özerk Cumhuriyetleriyle Güney Osetya özerk bölgesi bulunmaktadır¹⁴⁰. Yüzölçümü 69. 700 km², nüfusu 5.493.00 (1993 tah.) ve başkenti Tiflis'tir(Tbilisi).¹⁴¹

Ülkede ilk ve orta eğitim parasızdır. Komünist partisinin dağılmasından sonra demokratik eğilimler hızla artmaktadır. Milliyetçiliğe dayalı yeni eğitim politikası

¹³⁷ SARAY, Mehmet "Gürcistan ve Gürcüler", *Kafkas Araştırmaları*, Sayı: 3, İstanbul 1993, s. 6.

¹³⁸ "Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti", *Meydan Larousse*, C.V, İstanbul 1971, s. 451.

¹³⁹ CHKEHIDZE, Iraklı, *Gürcistan Deniz Kuvvetlerinin Türk Deniz Kuvvetleriyle İşbirliği Planlarını Değerlendiriniz*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2001, s.5.

¹⁴⁰ GÜNEL, K., *Coğrafyanın Siyasi Gücü*, İ.Ü. Yayınları., İstanbul 1994, s. 95.

¹⁴¹ "Gürcistan", *Ana Britannica*, . C. XIV, İstanbul (Tarihsiz), s. 240; Ramazan Özey, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, Öz Eğitim Yay., İstanbul 1997, s. 228.

çocuklara dinî ve millî değerlerin kazandırılması amacını gütmektedir. Okuma yazma oranının çok yüksek olduğu ülkede eğitim ve öğretim dili Gürcüce'dir.¹⁴²

3.1.2. Demografik Yapı

Ülke nüfusunun %70'e yakını Gürcüler, %11'ini Ermeniler, %10'unu Ruslar ve geri kalanını da Acarlar, Abhazlar, Osetler ve diğer bazı küçük gruplar meydana getirir. Kafkas Halklarının güney koluna mensup olan Gürcüler, kendilerini efsanevi ataları Kartlos'tan dolayı Kartveli şeklinde adlandırır ve dillerine Kartuli, ülkelerine de Sakartvelo derler. Gürcüler kendi aralarında birçok soya ayrılır. Acarlar, Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet şeklinde teşkilatlanmış olup merkezleri Doğu Karadeniz kıyısındaki Batum şehridir. Acarlar ve Güriler genellikle çay ve turunçgil tarımı ile uğraşırken dağlık bir bölge olan Svaneti'de yaşayan Svanlar'la Hevsurlar hayvancılık yaparlar. Hevsurlar'ın konuştukları dil modern Gürcüce'den bazı farklılıklar taşır. Ülkenin en eski halkı güneydeki Meshiler'dir. Güney Osetya özerk bölgesinde yaşayan ve etnik bakımdan Gürcüler'le akrabalıkları bulunmayan Osetler, Farsça'ya yakın bir dil konuşan tipik bir Kafkasya halkı olup müslümandırlar ve çiftçilik-hayvancılıkla geçinirler. Etnik bakımdan yine Gürcüler'le akrabalıkları bulunmayan Abhazlar, ülkenin kuzeybatısındaki merkezi Sohumî olan Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamakta ve Kafkasya dillerinin kuzeybatı grubunu oluşturan bir dil konuşmaktadırlar. Çiftçilik, hayvancılık ve denizcilikle uğraşan Abhazlar'ın bir kısmı müslüman, bir kısmı ise Hristiyandır. Ülkede yaşayan çoğu kamu kurumlarında, Ermeniler ticaret sektöründe, daha küçük topluluklardan Rum ve yahudiler ise el sanatları ve sanayide etkin konumdadırlar. Nüfusun %60'tan fazlası şehirde, kalanı köylerde yaşamaktadır. En büyük şehir aynı zamanda başşehir olan Tiflis'tir(nüfusu 1991'de 1.279.000); diğer önemli şehirler Batum, Kutaisi, Gori, Sohumî, Rustavi, Kaheti ve Poti'dir.

Bunların dışındaki başlıca topluluklar, Ruslar ve Azeriler'dir. Nüfusun yaklaşık %90'mı 1000 metrenin altındaki kesimlerde yaşar¹⁴³.

¹⁴² DURSUN, Dursun, *Gürcistan*, D.İ.A., C. XIV, İstanbul 1996, s. 310-311.

¹⁴³ AVŞAR, B. Zakir, "Gürcistan, Ermenistan, Moldavya, 2000'li Yıllara Nasıl Girecek-Demografik Analiz", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl:113, Sayı 341, Temmuz 1994, s. 21 ve Ekleri.

Anadiline Göre 1985 Nüfus Taksimi

Milliyet	Miktarı
Gürcü (Türk asıllı Müslüman Acara Dahil)	3.612.000
Ermeni	485.000
Rus	425.000
Azeri	280.000
Oset	166.000
Abhaza	81.000
Toplam	5.490.000

Nüfusun %85'i Hristiyan %15'i ise müslümandır.¹⁴⁴ Diğer gruplar ise Migrelyalılar, Lazlar, Suanlar, Batlar, Yahudiler, Asuriyer ve Karapapaklar'dır.¹⁴⁵

Kafkas kavimlerinin en yoğun nüfusa sahip olanı Gürcülerdir. Gürcistan dışında başta BDT olmak üzere, Türkiye ve ABD'de de bir miktar Gürcü bulunmaktadır. Bunların konuştuğu dil Gürcüce'dir. Türkiye'de bulunan Gürcülerin büyük çoğunluğu, Gürcistan'dakilerin ise küçük bir kısmı (yaklaşık 897.000) Müslümandır. Batum ve çevresindeki Acarlar aslen Kıpçak Türkü'dür.¹⁴⁶

Sovyet istatistiklerine göre 1979-1989 yılları arasındaki 10 yıllık dönemde genel nüfustaki tabii artış %9 civarındadır. BDT'de olduğu gibi Türk nüfusundaki hızlı artış doğal olarak diğer gruplarda etkilemektedir. Bu sebeple Gürcistandaki Türkler ile Gürcülerin ilişkileri nüfus dağılımı ve nüfus artışı ile doğrudan ilişkili olacaktır.

¹⁴⁴ Saray, a.g.e., s.14

¹⁴⁵ YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. (Çvr. Babür Kuzucu). C. I., İstanbul 1985, s. 39.

¹⁴⁶ "Gürcistan", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, C. III. 1985, s. 1135.

Etnik Yapıya Göre Nüfus (1989)

Millet Adı	% (Yüzde)
Gürcü	70.1
Ermeni	8.1
Rus	6.3
Azeri	5.7
Oset	3.0
Rum	1.9
Abhaz	1.8
Diğer	3.1

1992 nüfus sayımına göre Gürcistan'da 5. 482.000 kişi yaşamaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu kentlerdedir. Kilometre kare başına 78 kişi düşmektedir. Nüfusun %56.2'si şehirlerde, % 43.8'ide kırsal kesimde bulunmaktadır.¹⁴⁷

Gürcistan'ın resmi dili Gürcüce olmakla beraber Rusça, eski Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetleri gibi burada da hemen herkes tarafından bilinen ikinci dildir. Bölgeler arasında bazı farklılıklar gösteren Gürcüce'nin çeşitli lehçeleri bulunmaktadır. Kolhit ovasında yaşayan Megreller'in dili Lazca veya Çanca (Çanuri) adıyla bilinir; Svaneti Bölgesinde Svanca (Svanuri), Acara'da Acarca (Acaruli), Tiflis ve yöresinde modern Gürcüce konuşulur. Kendi dillerine sahip olan Abhazlar'la Osetler Gürcüce ve Rusça'yı da bilirler. Kafkas dil grubunun güney kolunu meydana getiren Gürcüce beşi ünlü, yirmi sekizi ünsüz toplam otuz üç harften meydana gelen özel bir alfabe ile yazılır.

¹⁴⁷ *Türk Dünyası El Kitabı, Coğrafya-Tarih, C. I, Ankara 1992, s. 61.*

Dini Yapıya Göre Nüfus (1989)¹⁴⁸

TOPLULUK	%(Yüzde)
Gürcü (Ortodoks)	65
Müslüman	11
Rus Ortodoks	10
Ermeni Ortodoks	8

Büyük çoğunluğun dini olan Ortodoks Hristiyanlık, IV. yüzyılın ilk yarısında Azize Nino (Ö.338) tarafından bu ülkeye getirilerek yayılmıştır. V. yüzyılda Gürcü Kilisesi kurulmuş ve İncil Gürcüce'ye tercüme edilmiştir. Filistin'den çıkarıldıktan sonra Gürcistan'a da gelen Museviler'in bir kısmı zamanla Hristiyanlaşmış, küçük bir topluluk ise dinini korumuştur. Gürcistan'a oldukça erken dönemlerde ulaşmış olan İslamiyet özellikle ülkenin güney bölgelerinde yayılmıştır. Ülkenin XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rusya'nın hakimiyetine girmesi, İslamiyet'in yayılmasını engellediği gibi mevcut Müslümanların çoğunun Türkiye ve İran'a göç etmelerine sebep olmuştur. Günümüzde bu ülkedeki müslümanların sayısı konusunda kesin bilgi elde etmek mümkün değildir. Çünkü Sovyet dönemi süresince nüfus sayımlarında dinin belirtilmemesi ve müslüman isimlerinin yasaklanmış olması bu konuda sağlıklı bilgi elde etme imkanını ortadan kaldırmaktadır. Özellikle Stalin döneminde dini yapıların yıktırılması, din eğitiminin yasaklanması, çocuklara İslami isimlerin verilmemesi gibi sebeplerle Müslümanlık Gürcistan'ın her tarafında iyice gerilemiş olup bugün hemen sadece yaşlı kesim arasında yaşamaktadır. 1878 yılına kadar Osmanlı yönetiminde kalan Acara'da ise halkın çoğu Müslümandır ve Abhazlar'la Osetler gibi Hanefi mezhebine bağlıdır. Fakat bunlar da sistemli bir Ortodokslaştırma politikasıyla karşı karşıyadırlar. Çünkü 1990 yılında din hürriyeti tanınmasının müslümanlardan çok Ordokslar'ın faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına hizmet ettiği görülmektedir.

Tiflis, Batum ve diğer bazı şehirlerde Osmanlı ve İran hakimiyeti dönemlerinden kalma 200'ü aşkın cami mevcut iken Sovyet döneminde bunların çoğu yıktırılmış, kalanları da ya kapatılmış veya başka hizmetlere tahsis edilmiştir.

¹⁴⁸ "İstatistiklerle Gürcistan", *Çveneburi*, Sayı: 2-3, Mart-Haziran 1993, s. 32.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra açılmasına müsaade edilen veya yeni yapılan camilerin sayısı bugün 100'ü aşmıştır.

Gürcistan'ın daha önce üç otonom bölgeye ayrıldığını söylemiştik. Bu üç otonom bölgenin yüzölçümü ve nüfus oranları ise şöyledir.¹⁴⁹

Cumhuriyetin Adı	Yüzölçümü (km²)	Nüfusu
Abhazlar Özerk Cumhuriyeti	8.600	53.700
Acarlar Özerk Cumhuriyeti	3.000	393.000
Güney Osetya Özerk Bölgesi	3.900	99.000
Toplam	15.500	545.700

1992'de Abhaza Cumhuriyeti'nde başlayan kanlı ayaklanma dönem dönem sürmekte ve nüfus yapısını etkilemektedir. Acara'nın Türkiye sınırında olması bölgede yaşayan Türklerin hadiselerle taraf olması sonucunu getirmektedir.

Gürcistan'ın Sovyet Rusya'dan ayrılması ve Gürcistan Cumhuriyeti'nin kurulması kanlı olayların meydana gelmesine neden olmuştur. Rus müdahalesinin ve Abhazya İsyanları'nın neden olduğu bu hadiseler doğum, ölüm, evlenme ve boşanma vakalarında görülen artışın en önemli sebeplerinden biri olmuştur.

3.1.3. Tarihçe

3.1.3.1. Gürcülerin Kökeni

Tarih boyunca Kafkasya'nın Anadolu ve İran gibi bir "geçit" yeri olması; Balkan Yarımadası ve Hindistan gibi göçlerin "hedefi" olan bir ülke konumunda olması Gürcistan'da çok zengin bir tarih, kültür ve etnik birikimin oluşmasını sağlamıştır.

Ulusların kökenleri ile ilgili tartışmalarda mitolojik ya da dinsel kaynaklı efsanelerin önemli bir yeri vardır. Kafkas kavimlerinden bazılarında, Hristiyanlığın

¹⁴⁹ "Gürcistan". *Grolier International Americana Encyclopedia*, C. VII, (Tarihsiz) s. 26.

etkisi ile kendi atalarının soyunu Nuh Peygamber'e bağlama eğilimi vardır. Zaten Ermenilerin ve Gürcülerin tarihlerini ilk yazanlar o çağların yegane eğitim kurumunun kilise olması nedeniyle din adamlarıdır.¹⁵⁰

Kafkasya Halkları'nın geçmişini Buzul Çağının sona ermesi ve ilk toplumların, kültürlerin oluşmaya başladığı dönemlere indirmek ve tahlil etmek mümkündür. Şöyleki, Kafkas Halklarından, Ari ve Sami'lerin günümüzden yaklaşık 4000 sene evvel Avrupa ve Önasya'ya göçlerinden çok önce bu bölgelerde yaşayan kültürlerin son kalıntısının Gürcüler olduğu söylenebilir.¹⁵¹

Kafkas Kavimlerinin sürekli göçer olmaları değişik coğrafyalara yayılmalarına neden olmuştur. Bazı Kafkas Kavimleri güneye inerek Önasya ve Anadolu'ya yayılmışlardır. M.Ö. 3000-2500 arası dönemde Anadolu'ya hakim olan Kas Kavimleri Ege Bölgesini de ele geçirmişlerdi. Bu bölgelere "Tunç"u getiren Kas kavimleri yeni bir çağın başlamasına da neden olmuşlardır.¹⁵²

Kafkas Kavimleri Anadolu'daki yerli ahali ile karışarak Hatti, Eti veya Hitit olarak bilinen devletin de kurulma sürecini başlatmıştır¹⁵³. Kafkasya'dan Anadolu'ya göçen bu Kas Kavimleri'ne Hurri denilmektedir.¹⁵⁴ Hurriler daha sonra kurulacak olan Urartu Devleti'nde kullanılan dille çok yakın benzerliği olduğu saptanılan bir dil kullanmışlardır. Her iki dil de yapı bakımından kafkas dillerine, özellikle de Gürcüce'ye benzemektedir¹⁵⁵.

Urartuların Kafkasya'ya çok yakın olmaları ve halkının Kas kökenli olması ve dillerinin bazı Kafkas Dilleri'ne, özellikle de Gürcüce'ye benzemesi bizi Gürcüce'nin bu dillerin bir oluşumu olduğu kanısına vardırmaktadır.¹⁵⁶ Gürcüler etnik

¹⁵⁰ ULUDAĞ, Mehmet Bülent, *Rusya ve Sovyetler Birliğinde Gürcüler ve Gürcistan*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993, s. 11.

¹⁵¹ Uludağ, a.g.t.

¹⁵² Gelişim Hachette, *Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, (Çvr. Tahsin Yücel), İstanbul 1986, s. 42.

¹⁵³ GABESKİRİA, Ş., *Hattiler, Hatti ve Hitit Dilleri Üzerine*, Çvencburi, Sayı: 28, İstanbul 1998, s. 12.

¹⁵⁴ ABABAY, Feridun, *Çıldır Tarihi*, Ankara 1987, s. 17.

¹⁵⁵ Uludağ, a.g.t.,s. 18.

¹⁵⁶ LANG, D.M, *Gürcüler*, (Çevr. N. Domaniç), Ceylan Yay., İstanbul 1997, s. 18.

teşekkülleri sırasında kendilerinden önceki bölgeye gelen Kafkasyalılar, Latinler, Yunanlılar muhtelif zamanlarda buraya gelen Türkler, Araplar, İranlılar ve Moğollar ile karışmışlardır.¹⁵⁷

3.1.3.2. Gürcüler'in Türkler'le İlk Karşılaşmaları

VII. asrın ortalarına kadar Gürcistan, İran, Bizans, Anadolu kaynaklı devletlerin istilaları ile yıpranmıştır. Toprakları bu devletler arasında pay edilmiştir. 647 (22 H.) tarihinde bütün Kuzey ve Güney Kafkasya'nın doğu kısımları, İslam orduları tarafından istila edilmiştir.¹⁵⁸ Bu zaman zarfı içinde Türk akınlarıyla da karşı karşıya kalmışlardır. Hatta Gürcüler'in yaşadıkları bu bölgeye çok miktarda Türk'ün gelip yerleştiğini görmekteyiz. Avrupanın büyük bir kısmının hakimiyetini elinde bulunduran muhtelif Türk boyları, buraya bazen akıncı bazen müttefik olarak gelmekte ve memleketin yaylak ve kışlağa elverişli taraflarında oturmaktaydı. Bunlar, İran devletine karşı yardım eden, kuzeyin uçsuz bucaksız düzlüklerinde yaşayan ve Persler'in can düşmanı olup, Yunanlılarca "Scyth(İskit)", İnanlılarca "Saka", Asurlularca "Aşkuza" olarak bilinen ve Tevrat'ta Aşkenaz olarak geçen, savaşçı, göçebe kavimlerden yardım alan ve Orbeliani ailesinin kökenlerini oluşturan kavimlerdir.¹⁵⁹

M.Ö. VII. asrın ortalarında vukubulan İskit akınlarından sonra Türkler'in kuzeyden Gürcistan'a akınları daha sistemli bir hal almıştır. Malazgirt Meydan Harbi'nde Alparslan'ın imha ve esir ettiği Bizans ordusu içerisinde "Oğuz, Hazar, Gürcü ve Abhazlar" ile birlikte adı geçen ve Gürcistanda yerleşip kalan Kıpçaklar'ın 1177 tarihinden itibaren orbelyanların yerine, Kıbasar sülalesini kurarak Gürcü tarihinde büyük askerî, siyasî ve iktisadî rol oynadıkları görülmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Saray, a.g.e., s. 7-8.

¹⁵⁸BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s. 325.

¹⁵⁹ Uludağ, a.g.t., s. 22-23.

¹⁶⁰ Saray, a.g.e., s. 12-15.

3.1.3.3. Gürcistan'da Hazar, Selçuklu, Moğol ve Akkoyunlu Mücadeleleri

İslam ordularının Kafkasya'ya yönelik hareketi Hz. Ömer Devri'nde başlamıştır. İslam ve Bizans orduları 689'dan sonra Gürcistan üzerinde yoğun bir mücadele başlatmışlardır. 736'da Batı Gürcistan'ı Bizans İmparatorluğu'ndan koparmaya çalışan Müslümanlar başarılı olamamışlardır.

683'den itibaren başlayan Hazar akınları aralıklarla 764-765 yıllarına kadar devam etmiştir. Hazarlar 728'de bütün Güney Kafkasya'ya hakim olmuşlardır. 799'da Musul'a kadar ilerleyen Hazarlar'dan sonra Kıpçaklar Gürcistan'ın muhtelif yerlerine yerleşmişlerdir.¹⁶¹ Bununla birlikte Gürcistan, Selçuklular Devrinde bile Hazarlar memleketinin bir kısmı olarak addedilmiştir.¹⁶²

1030'dan itibaren Oğuz Kabileleri İran'ın kuzeybatısındaki Horosan Bölgesi'ni işgal etmiş ve burada ataları olan Selçuk'un ismi ile bir devlet kurmuşlardır. 1033-1034 yıllarında bu Oğuz kabileleri Azerbaycan'ın Müslüman emirlerinin izniyle bu ülkeye girmişlerdir.¹⁶³ Türkler, Selçuklular'ın ortaya çıkışından önceki tarihlerde Abbasi Ordusu'nda ücretli asker olarak Gürcistan'a girmiş ve kuzeyden gelen ırkdaşlarıyla buraya yerleşmişlerdir. Selçuklular 1049'dan itibaren Gürcistan'a akınlar yapmaya başlamışlardır. 1086'da Gürcistan tamamen Selçuklular tarafından itaat altına alınmıştır. Bu Türk egemenliği devri Gürcüler'in tarihinde Didi Turkoba (Büyük Türkleşme) olarak bilinir.¹⁶⁴

Kral II. David, zamanında başlatılan Kıpçak-Gürcü ortak hareketi üzerine Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar Gürcistan'a saldırmış ve Gürcü kuvvetlerini bozguna uğratmıştır.(1110) Kıpçaklar Gürcistan'ın tarihinde önemli roller almışlardır. XII. yüzyıldan sonra devletin iktisadî hayatına Kıpçaklar hakim olmuştur. David 1118-1119'da 40 bin Kıpçak ailesini İberra, Trialeti, Samtzkhe'ye yerleştirmiş ve onları Hristiyan yaparak Gürcüleştirmiştir. Fakat müslüman olan hiç

¹⁶¹ Saray, a.g.e., s. 16-17.

¹⁶² "Gürcistan", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, s. 206.

¹⁶³ SEVİM ALI-YÜCEL Yaşar, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1989, s. 35-36.

¹⁶⁴ KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Kıpçaklar*. Ankara 1992, s. 78-80.

bir gurup Hristiyan olmamiştir. Bugün Romanya ve Moldavya'daki Gagavuz Türkleri bunun istisnasıdır.¹⁶⁵

Kraliçe Tamara Dönemi'nde (1179) Kıpçak Kutlu Arslan'ın devlete büyük yararlılıkları olmuş, reformları devletin idari yapısını güçlendirmiştir. Onun reformları İngiltere'nin Magna Carta'sı ile aynı dönemdedir. Önemlilik derecelerini aynı kabul edenlerde vardır.

Gürcüler ile Moğollar arasında kurulan ilk ilişkiler 1220'li yıllara denk gelmektedir. Moğollar 1231'de Gürcistan'a girmişlerdir. Kraliçe Rusudan Papa IX. Gregorios'tan yardım istemiş fakat bir sonuç alamayınca Tiflis'i terketmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁶1232'de Gürcistan tekrar Selçuklu egemenliğine geçmiştir.¹⁶⁷

Moğollar (1235-36) Gürcistan'ı tekrar istila etmişler ve sonunda Kraliçe Moğollar ile savaşmaktan vazgeçmiş ve tabiiyetlerine girerek haraç vermeyi kabul etmiştir. Bu itaatten sonra Gürcü-Moğol ilişkileri, Moğollar'ın atadığı hükümdarların bağılılıklarıyla devam etmiştir.

Akkoyunlular ise 1486'da Gürcistan'a girmişler ve Veli Ağa'nın emrindeki ordularla Tiflis'i zaptetmişlerdir.(1489) Safevi Hükümdarı Şah İsmail 1501'den itibaren Gürcistan üzerinde yoğun bir baskı kurmuştur. Şah Tahmasb Gürcistan'a düzenlediği seferler sonucunda Tiflisi ele geçirmeyi başarmıştır. (1540)¹⁶⁸

Sonuç olarak, Gürcüler 100 yıl Moğollar'a, 20 yıl da Selçuklular'a tabi olmuşlardır. Bu durum daha uzun sürseydi muhtemelen Gürcü ülkesi de Anadolu gibi Türkleşecekti. Moğolların bu tip bir özümsemeyi yapacak sayısal ve kültürel üstünlüğü olmadığından baskılı yönetime rağmen bu yüz yıllık dönemde Gürcistan'da Moğollaşmaya yönelik bir kültür değişimi yaşanmamıştır.

¹⁶⁵ Uludağ, a.g.t, s. 53.

¹⁶⁶ CANBEK, A., *Kafkasya'nın Ticaret Tarihi*, Kuzey Kafkaslılar Kültür ve Yardımlaşma Der. Yay., İstanbul 1997, s. 47.

¹⁶⁷ M.KARAMANLI, Hüsamettin, "Gürcistan", *D.İ.A.*, C.XIV, İstanbul 1996, s. 313.

¹⁶⁸ Karamanlı, a.g.e, s. 311-313.

3.1.3.4. Gürcistan'ın Osmanlılar Tarafından Fethi

Osmanlılar Şah Tahmasp'ın ölümünden beri İran gelişmelerini yakından izlemişlerdir. Bu dönemde en güçlü yıllarını yaşayan Osmanlılar için başarının göstergesi sürekli genişlemedir. Batıya doğru genişleme kârdan çok ülkeye zarar vermiştir. Batıda Alman İmparatorluğu ile sınır komşusu olunmuştur ve bu devlet Balkanlar'daki Hristiyan krallıklarına göre çok güçlü olduğundan genişleme alanı arayan gözler, karışıklık içinde bulunan İran'a ve ona tabi Kafkaslar'daki ufak devletlere dönmüştür. Neticede 1578'de Lala Mustafa Paşa komutasındaki ordu doğuya doğru hareket etmiştir. Diyarbakır'a varan ordu burada ilerki yıllarda Kafkasya Savaşları'nda adı çok duyulacak olan bölge valisi Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kuvvetleri ile birleşerek kuzeye yönelerek Kars üzerinden Çıldır Gölü yakınlarına ulaşmıştır. 10 Ağustos 1578'de İranlılar'ın Kafkas Komutanı Tokmak Han ile bu mevkiye büyük bir meydan savaşı yapan Osmanlılar, düşmanı yenerek iki hafta içinde Kura vadisi kanalıyla Tiflis önlerine gelmişlerdir. Türk ordusu hiç bir direnişle karşılaşmadan şehre girmiştir. Kakheti Kralı Aleksandr 30 Ağustos'ta Osmanlı Karargahına bizzat gelerek tabiyetini sunmuş ve ülkesini istiladan kurtarmıştır¹⁶⁹. Osmanlı ordusu Şirvan ve Derbend Bölgeleri'ne ilerlemiştir. Kasım 1578'de Şirvan'daki İran Hanı ile Özdemiroğlu arasında başkent Şemakhi yakınında müthiş bir savaş daha olmuş ve Kırım kuvvetlerinin yardımıyla Osmanlılar bir kez daha galip gelmiştir. İran komutanı yakalanıp idam edilmiştir. Özdemiroğlu daha sonra Dağıstan'a da girmiş ve Torqu hakimi Şemkhal ile bir anlaşma yapmıştır. İran'da yine Gürcü ağırlıklı bir yönetim kurulması nedeniyle Şemkhal'in Osmanlılar'a meyletmesi normaldi. Üstelik tüm Dağıstan ve diğer Çerkez kabilelerinin Müslüman olanları sünni idiler, ama en önemli sebep 1550'yi izleyen yıllarda Kuzey Kafkasya'ya inmeye başlayan Rus kazaklarına karşı destek arayışıydı ve bu anlaşmanın yapılmasından bir kaç ay sonra Ekim 1583'te Özdemiroğlu Terek-Kuban-Taman Hattı'nı izleyerek Kırım'a geçerken Rus Kazakları'yla da savaşmıştır.

Bütün bu gelişmeler sonrasında İran başkentinde Gürcü Hatun, Şah İsmail'in serbest bıraktığı eski Kartli Kralı Simon'a bir mesaj göndererek ülkesine dönüp "Kahraman bir Gürcü'ye yakışır bir şekilde" düşmanla savaşıp ülkesini kurtarmasını

¹⁶⁹ GÖKÇE, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, s. 27.

istemmiştir.¹⁷⁰ Hatun'un girişimi İranlılarca da makul karşılanmıştır. Simon'a mali ve askeri yardımlar yapılarak maiyeti ile birlikte 1579 başında Kartli'ye gönderilmiştir. Türkler için Kafkasya'da zor günler başlamıştır¹⁷¹. Simon çok kısa bir sürede tüm Kartli'yi ve Tiflis Valisi Hasan Paşa'yı Tabakhmela Savaşı'nda yenerek Tiflis'i geri almıştır. 1583'te Tiflis'i ele geçirmek isteyen İran Ordusu Özdemiroğlu tarafından bozulmuştur. Birkaç gece meşaleler yakılarak da devam edilen bu savaş "Meşale Savaşı" olarak anılmaktadır. 1585'te bölgeyi çok iyi tanıyan Özdemiroğlu Osman Paşa serdarlığa tayin edilmiştir. Osman Paşa öncelikle İran'a yönelmiş ve Tebriz'i almıştır. Fakat İran Komutanı ve Veliahdı Hamza Mirza ile yaptığı savaşı kaybederek öldürülmüştür. Osmanlılar Ferhad Paşa'yı ikinci kez İran Seferi komutanlığına getirmiştir. Ferhad Paşa yine önce Gürcistan'a yönelmiş ve Simon'un saldırılarını durdurmak amacıyla 1587 Haziran'ına değin bir dizi savaş yapmış ve Tirialeti Somkheti-Lori Hattı sınır olmuştur. Türklerin Ahıska dedikleri Akhaltzke Kalesi de bundan sonraki Kafkas hareketlerinde Osmanlılar'ın hareket üssü durumuna getirilmiştir.

Kartli kralı Simon Osmanlılar'ın elinde olan Gori Kalesi'ni geri almış ancak, bu başarıdan sonra Osmanlı'nın bölge paşası Kartli'ye saldırmış ve çetin savaşlar sonunda 1600'de Simon'u esir alıp İstanbul'a göndermiştir. Yedikule'ye hapsedilen Gürcü Kralı'nın 1611'deki ölümüne değin burada tutulduğu sanılmaktadır.¹⁷²

1590-1614 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalan Gürcistan'da düzenli bir yönetim sistemine geçilmiştir. Bu amaçla eyaletlerin tahrirleri yapılarak kanunnameler çıkarılmıştır.

Gürcistan'ı ziyaret eden Evliya Çelebi, Tiflis'i camileri ve ulemasıyla bir Müslüman şehri olarak tanıtır. Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'ndan (1699)sonra hakimiyetini tanıyan ve vergi ödeyen Açıkbaş, Guril ve Dadyam'ın Gürcü prensleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Daha sonra Gürcistan zaman zaman

¹⁷⁰ ALLEN, David, A History Of The Georgian People, London,1971. s. 156.

¹⁷¹ GÜMÜŞ, Nebi, *XVI. Asırda Osmanlı Gürcistan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000, s. 64.

¹⁷²Uludağ, a.g.t, s. 93.

Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında el değiştirmiştir. Sonuçta İran-Rusya Savaşı'ndan yararlanarak harekete geçen Osmanlılar, 1728 yılında tekrar Gürcistan'ın hakimi olmuşlar fakat 1732'de tekrar kaybetmişlerdir.

Bölgenin Osmanlı-İran ve Rusya arasında nüfuz mücadele sahası olması üzerine Gürcü Krallar Ruslar'la bağımsızlıklarını tanımaları şartıyla anlaşmıştır.(1783)¹⁷³ Osmanlı Devleti'nin bölgeyle yakından ilgilenmesinden endişelenen Rus Çarı I. Pavel, 1800'de Kartli ve Kahet çarlığını feshedip 12 Eylül 1801'de Rusya'nın bir eyaleti haline getirmiştir.¹⁷⁴

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Gürcistan'ın büyük bir kısmını ele geçirmiş olan Rusya ile imzalanan Edirne Antlaşması'na göre Anapa'dan Batum'a kadar olan Karadeniz'in batı kıyısı ve Ahıska Ruslara verilmiş ve Rusya'nın Gürcistan'daki hakimiyeti Osmanlılar tarafından tasdik edilmiştir.

3.1.4. 1917 Bolşevik İhtilali ve Kafkaslar'da Yeni Oluşumlar

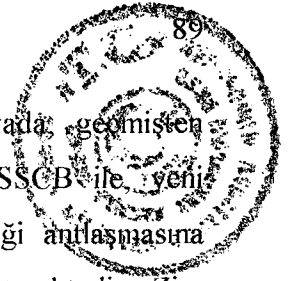
3.1.4.1. Siyasi Durum

Birinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan Çarlık Rejimi yerine kurulan Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı esnasında çıkarlarının çakışması ve Batı Emperyalizmine karşı savaşmaları, her iki ülkenin ortak hareket etmesini sağlamıştır. Atatürk Türkiye'sinin en yakın ilişkiler sürdürdüğü devlet, Sovyetler Birliği olmuştur. Çünkü, Ruslar bir yandan komünist rejimin kurumsallaşmasını kendi ülkesinde yerleştirmeye değin, güneyindeki Türkiye ile dostluk bağları kurmak ve onun Batılılara yanaşmasını önlemek isterken, öte yandan Türkiye de Kurtuluş Savaşı boyunca hatta 1923 Lozan Antlaşması'ndan 1936 yılına dek Sovyetler Birliği'nden başka dayanacağı bir büyük devlet olmadığından, ona yakınlaşmak zorunda kalmıştır.

Özellikle SSCB'nin dağılmasının ardından tarihi kuzey komşumuzda meydana gelen siyasal, ekonomik-askeri gelişmeler uluslararası ilişkilerin teorik ve davranışsal

¹⁷³ BOA, *Cevdet Hâriciye*, nr. 3866, 25 Temmuz 1779.

¹⁷⁴BOA, *Cevdet Hâriciye*, nr. 3629, 15 Mayıs 1828.

portresinde radikal değişimlere yol açmıştır. İşte bu kritik noktada, geçmişten geleceğe doğru bakıldığında, TBMM rejimini ilk defa savunan SSCB ile yeni Türkiye Devleti arasında akdedilen 1921 tarihli dostluk ve işbirliği antlaşmasına sebebiyet veren gelişmelerin sistematik olarak analizi önem arz etmektedir. Zira “Hasta Adam”ın yok edilmek istenen siyasal varlığını reddeden Ankara’nın hürriyet fikri, Türk Ulusu’nun, yepyeni ve çağdaş bir ulus devlet sıfatı ile uluslararası toplumda hak ettiği yeri almasını sağlamıştır. Ancak bu aksiyon, siyasal ve askeri açıdan, başka aktörlerin baskı ve yönlendirmeleri ile değil, bizzat Türk halkının kendi hür ve özgür iradesi doğrultusunda, sahip olduğu “self-determination” hakkını bağımsızlık savaşı seçeneği ile kullanması ile gerçekleştirilmiştir¹⁷⁵.

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki güçler dengesine göz atıldığında, İngiliz Deniz Gücü’nün envanterine dahil kılınan “DRETNOT SINIFI” savaş gemileri, bu ülkenin ihtiyaç duyduğu petrol talebini aniden artırmıştır. Ancak jeopolitik olarak, İngiltere’nin aksine, esasen bir kara gücü olan Almanya’nın denizlerde mukabil denge arayışları, İngiltere’ye karşı meydan okuyuşunun somut anlamdaki simgesi olarak geliştirilmeye çalışılan Alman Deniz Gücü’nün de petrol talebini kamçulamıştır. Buna mukabil her iki Devletin enerji ihtiyaçlarının karşılanması için ortak çıkarlarının kesişim noktası olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun Ortadoğu topraklarında örtüşmesi, “Hasta Adam” mirasının paylaşılması taleplerini de hızlandırmıştır. 1917 yılında ortaya çıkan önemli uluslararası gelişmeler ve 1. Dünya Savaşı öncesinde İtilaf Devletleri arasında, Osmanlı Devleti’nin yıkılması halinde ortaya çıkacak olan “mirası” aralarında paylaşmak üzere Londra, Skyes-Picot, St.Jean de Mauriene, Balfaur Deklarasyonu gibi önemli gizli anlaşmalar yapılmıştır.¹⁷⁶

Ancak 1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu için zaferi şu yada bu tarafın kazanmasının hiçbir önemi olmamıştır. Çünkü her iki taraf da bu ülkeyi kendi yararına parçalamak kararındaydı. Gerçekten de İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğu’nu bölüşmek için can atmışlardır. Almanya ise bu ülkeyi bütünüyle kendine tabi haline getirmek istemiştir. Bu arada ayrıca Jön Türklerin de Rus ve

¹⁷⁵ BİLGE, Suat, *Güç Komşuluk*, İş Bankası Yayınları., Ankara 1992, s. 16 vd.

¹⁷⁶ ÇAŞIN, Mesut Hakkı, *1921 Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının Çağdaş Türk Dış Politikasındaki Önemi*, *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı: 2, Bahar 2002.

İngiliz sömürgelerini hedef tutan saldırgan Pan-Türkist özelemlerine de işaretle etmek gerekir. Özet olarak Jön Türk hükümeti uzun tereddütler ve iç mücadelelerden sonra, Almanya ile ittifaka karar vermiştir.

Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin savaşa taraf olmasında ve savaştan beklentilerinde, kendi toprak bütünlüğü ve egemenliğinin muhafazasına dayanan savunmaya yönelik esaslar hakim olmasına mukabil, müttefiklerin planları oldukça farklıdır. Hatta izlenen strateji dikkate alındığında ve günümüzde, Afganistan olaylarının seyri ile İkinci Dünya Savaşı esnasında, Rusya ve İngiltere'nin, İran'da güçlenmeye çalışan ve bölgenin enerji kaynaklarını ele geçirmeyi hedef edinen muhtemel bir Alman taarruzuna karşı bölgeyi işgal etmeleri, bu planların sürekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, iki hususun önem arz ettiği düşünülmektedir. Sonuçta, müttefik seçiminde fazla alternatifi bulunmayan Osmanlı, diplomatik girişimlerinden sonuç alamayınca, ittifaka mecbur kalmıştır.

Bu noktadan hareketle, günümüzde Hazar Enerji Havzası projelerinde, Türkiye ve ABD'nin yürüttüğü müşterek enerji projelerinin, Rusya'nın da ittifakı ile daha başarılı olacağı sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Rusya bu gerçeği son zamanlarda daha iyi idrak ederek, Türkiye ile enerji işbirliğine daha sıcak bakmaktadır. Tabii, Rusya'yı rahatlatan bir diğer konu, Türkiye'nin, Rusya'nın toprak bütünlüğü ve istikrarını destekleyen kararlı dış politikasının devamı olarak kendi enerji güvenliği ve pazar algılamaları açısından, Akdeniz hattının, gelecekte hayati çıkarlarına daha iyi hizmet edebileceğini uzun vadeli projeksiyonlarında görebilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Aynı paraleldeki hayati çıkarların ABD açısından getirisi ise ilk planda, Kafkaslar'da Ermeni-Türk yakınlaşmasının hem NATO hem de bölge güvenliği ihtiyaçlarına daha uygun olacağını görebilmesi avantajından kaynaklanmaktadır. Böylelikle hem Azerbaycan ve Ermenistan yakınlaşmasını sağlayacak olan boru hatları Akdeniz'de güvenliğe kavuşacak, hem de İran'ın 11 Eylül sonrasında stratejik olarak kontrolü sağlanabilecektir. Ancak en önemlisi, Ortadoğu'da muhtemel bir kriz halinde, petrol güvenliği garantiye alınacaktır ve Arabistan'ın toplam petrol üretiminin hemen ardından küresel pazar payını 8 milyar varile doğru zorlayan Rusya, pazara daha kolay ve rahat ulaşabilecektir. Ancak bu parametrelerin devreye

girebilmesi için, Hazar Havzası hukuki paylaşım sorununun kıyıdaş ülkeler nezdinde uluslararası hukukun ön gördüğü esaslara uygun olarak, hakkaniyet ve nispet ölçütleri dahilinde çözüme kavuşturulması gerektiğine inanılmaktadır.

İkinci önemli tespit ise, Atatürk'ün, bütün bu alternatifleri dikkate alarak, çok önemli bir zamanlama ve diplomatik kararlılık ile 1921 Antlaşması'nı sonuca ulaştırmasıdır. Gerçekten, Atatürk, bazı yorumların aksine olarak, iyi bir liderlik örneği ile kriz hallerinde takip olunacak dış politika seçeneklerini iyi değerlendirmiş ve takip ettiği stratejileri somut işbirliği haline dönüştürerek, barışın iki ülke arasında tesisini sağladığı gibi sağlam temellere oturtulması sureti ile Türk Ordusu'na getirilerini fevkalade pozitif olarak değerlendirmiştir.

1917 Devrimi'nden bir süre sonra 1918 Mayısında, güney Kafkasya'da ılımlı Sosyalist Menşevikler Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan ülkelerinin bağımsızlığını açıklamışlardır. Bu arada İngilizler Batum bölgesine asker çıkarıp onları desteklemişlerdir. Böylece, Türkiye'nin Rusya'daki Bolşevik yönetimi ile Kafkasya üzerinden bağlantısı kesilmiştir. Bununla birlikte 1919-1920 yıllarında, gerek Heyet-i Temsiliye gerek Büyük Millet Meclisi Hükümeti sırasında Mustafa Kemal Moskova ile dayanışma içinde olmak, ayrıca askersel ve parasal yardım sağlamak istemiştir. Bolşevik Rusya ise bir yandan Mustafa Kemal'in giriştiği eylemin Anadolu'daki etkinliği, siyasal niteliği ve geleceği konusunda bir süre gözlemci rolünde kalmak, öte yandan da henüz Menşeviklerin elindeki Güney Kafkas ülkelerine Bolşevik yönetimi kabul ettirerek, onları Sovyetler Birliğine bağlayabilmek, bu arada Türk-Sovyet sınırını kendisi için en elverişli biçimde çizebilmek üzere başlattığı askeri ve siyasal girişimlerin sonucunu almak istemiştir.

Bu arada Kafkasya'daki gelişmeler şöyle bir seyir izlemiştir: Türk kuvvetleri 1918 Mondros Silah Bırakışımı uyarınca gerisine çekildiği çizgiden 1920 sonbaharında, Kafkasya doğrultusunda harekete geçerek, Ermeni Ordusu'nu bozguna uğratmış ve 2 Aralıkta Gümri Barış Anlaşması'yla bugünkü sınırı onlara kabul ettirmiştir. Ayrıca, 1920 Şubatında da, 1917 Brest-Litovsk Antlaşması'yla Türkiye'ye geri verilmesi gereken Ardahan, Artvin ve daha önce İngilizlerin boşalttığı Batum'u işgal etmiştir. Öte yandan, kuzeyden inen Kızıl Ordu, Kafkas Cumhuriyetleri'nde Bolşeviklerin yönetimi ele almasını sağlamakla, Moskova

Hükümetinin durumunu güçlendirmiştir. Ancak, Moskova görüşmelerinin uzaması nedenlerinden biri olan, Van-Bitlis-Muş bölgesinin Ermenistan'a verilmesi yolundaki Sovyet önerisini Türkiye reddetmiştir.

Bu gelişmeler üzerine, Moskova görüşmeleri sonuçlandırılmış ve 16 Mart 1921 günü Antlaşma TBMM yeni Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşek) ile Çiçerin tarafından imzalanmıştır.

Moskova Antlaşması iki yana çıkar sağlamıştır Sovyet Rusya, İtilaf devletlerine karşı yeni bir dost kazanmış, Kafkasya ve Doğudaki İslam ülkelerinde kendi durum ve etkisini güçlendirerek, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da Sovyetlere karşı isyan çıkması olasılığını ortadan kaldırmış; Sovyet ülkelerini korumak amacıyla Türkiye'nin Boğazlardaki durumunu güçlendirmek ve ileride bu ülkeyi Bolşevikleştirmek umudu beslemeye başlamıştır. Öte yandan Kemalist Türkiye, Moskova Antlaşmasıyla büyük bir diplomatik zafer kazanmış, ulusal isteklerini belli bir aşamada gerçekleştirmiştir. Doğu sınırlarını güven altına almış hukuken kendini kabul ettirerek uluslararası itibarını arttırmış ve Türk-Rus yakınlaşmasından çok kaygılanan İtilaf devletlerine karşı büyük bir koz kazanmış, Sovyet Rusya'dan yardım sağlamış, Türkiye'nin Rusya'nın Kafkaslar'daki peykleriyle olan bazı anlaşmazlıklarını Moskova'nın yardımıyla bir çözüme bağlamak olanağını sağlamıştır.¹⁷⁷

3.1.4.2. Güney Kafkasya Federasyonu Dahilinde Gürcistan'ın Bağımsızlık İlanı

Rusya'nın sürekli savaş halinde olması, Osmanlı topraklarında ve Balkanlar'da hak iddia etmesi, Rusya adına başarılı sonuçlar vermemiştir. Bu durum Rusya'ya yeni bir krize sürüklemiştir. Ocak 1917'de kentlerde ve özellikle cephelerde iâşe sıkıntısı had safhaya dayanmış hatta Gürcistan'da açlıktan ölenler de olmuştur. Güvenlik birimleri etkin şekilde müdahale edemeyince büyük kitlelerin de iştirakiyle rejime yönelik bir halk ayaklanması baş göstermiştir. Bu kritik günlerde Çarın cephede

¹⁷⁷ Çaşın, *1921 Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk...* a.g.m., s. 8.

olması, direnişten kendi lehlerine sonuç çıkarmak isteyen muhalif unsurların işine yaramıştır¹⁷⁸ ve Rus çarlığı Mart 1917'de çökmüştür.

Çarlığın yerine kurulan Rus Cumhuriyeti'ni ise 7 Kasım 1917'de Lenin tarafından başlatılan Bolşevik ihtilali ortadan kaldırmıştır. 15 Kasım 1917'de Lenin ve Stalin imzalarıyla Petrograd'da yayınlanan beyannamede, "Rusya'da yaşayan milletlerin, bundan sonra kendi mukadderatını tayinde, tam hür olacakları; isterlerse, Rusya'dan büsbütün ayrılacakları", bildirilmiştir. Bu beyanname ile ülkedeki "Rus olmayan milletler"e hürriyet ve istiklal tanınmıştır.

Bolşevik Rusya'nın isteği üzerine, 15 Aralık 1917'de Almanya-Türkiye-Avusturya ve Bulgaristan ile Brest-Litovsk'ta mütareke yapılmış ve aynı devletlerle 74 gün süren görüşmelerden sonra 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Barışı imzalanmıştır. Bunun 4 . Maddesinin 2. bendinde "Üç Sancak" denilen (Misakı Milli görüşmelerinde Elviye-i Selase olarak adlandırılan) Kars-Ardahan (Oltu)- Batum (Artum) bölgelerinin, Türkiye'ye geri verilmesi ve Rus ordusunun, 1877 Hududu gerisine kadar çekilmesi kabul edilmiştir. Bu arada, Tiflis'te kurulan Azerbaycan-Gürcistan ve Ermenistandan oluşan "Seyim (Diyet Meclisi) Hükümeti" ile de, 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi imzalanarak, savaşa ara verilmiştir.¹⁷⁹ Brest-Litovsk Barışı'na göre; Kars, Ardahan, Batum (Elviye-i Selase)'da asayiş Türk jandarma kuvvetleriyle sağlanması şart koşulmuştur. Rus ihtilalinden sonra Kafkaslar'da başlanan "Milli Hükümetler Kurma" teşebbüsleri sonunda, Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'dan teşekkül eden bir "Mavera-i Kafkas Hükümeti" oluşturulmuştur.

Bununla beraber, Birinci Dünya Savaşı sonunda başlayan Rus İhtilali'nden fırsat bularak Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan ile birlikte, ilan edilen "Güney Kafkasya Federasyonu" dahilinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Brest-Litovsk Anlaşması ile Batum, Ardahan, Artvin ve Kars Sancakları'nın Sovyet-Rusya tarafından Osmanlı devletine iade edilmesini kabul etmeyen Gürcistan, Güney

¹⁷⁸ Uludağ, a.g.t., s. 194.

¹⁷⁹KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Ardahan ve Artvin Kazalarının Kurtuluşu*, Belleten, XLVIII, Sayı: 189-190, Ankara 1985, s.926-927.

Kafkas Federasyonu'ndan ayrılarak 26 Mayıs 1918'te Tiflis'te istiklalini ilan etmiştir. Ancak, yukarıda adları geçen sancakların Osmanlı Kuvvetleri tarafından işgaline ve yapılan halkoylaması neticesinde çoğunluk kararı ile Osmanlı Devleti'ne ilhakına engel olamamıştır.

Yapılan serbest seçimler sonucunda toplanan meclis, Gürcistan'ı demokratik bir Cumhuriyet olarak tanıtarak bağımsızlık ilan etmiştir. Gürcistan Cumhuriyeti, Azerbaycan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ile birlikte, büyük devletler tarafından da tanındığı gibi, Milletler Cemiyetine de alınmıştır.¹⁸⁰

3.1.4.3. Gürcistan'ın Sovyetler Tarafından İşgali

Kemalistlerin Gürcistan'a karşı uyguladıkları siyasetin ana gayeleri şunlardır: Batum'ü almak, sınır sorununu çözüme kavuşturmak, Türk-Ermeni çatışmasında Gürcistan'ın tarafsızlığını sağlamak, Sovyet Rusya'nın Anadolu'ya sızmasını önlemek amacıyla Gürcistan'ı tampon bir bölge biçimine getirmek, diğer taraftan İtilaf Devletleri ile bir anlaşmaya varılır ve Sovyet Rusya ile bir çatışma olursa yardımına çok gereksinim duyulacak Gürcistan'ı yedek olarak tutmaktır.

Ama Gürcistan Kemalistlere pek güvenmemiş, onların Batum iline saldırmaya hazırlandıklarına inanmış, Ermenilere karşı savaşarak Ermenistan içinde ilerlemeye başlamalarından çok korkmuştur. Kemalistlerin Ermeniler'i yenilgiye uğratmaları üzerine, Ermenistan'a yardımda bulunmadığı için sevinç duymuştur. Aslında nüfusunun büyük bir kısmı Müslümanlardan oluştuğu için, çıkarlarının Türklerle bir anlaşmaya varmasını gerektirdiğini de iyice kavramıştır.

Gürcistan bu yüzden, Ankara Tiflis'e diplomatik temsilci göndermeyi önerince hemen kabul etmiştir. Bunun ardından, bir Türk diplomat kurulu Gürcistan'a gitmiş ve 13 Kasım 1920'de Tiflis'e varan kurulun başkanı Albay Kazım Bey, aynı gün Gürcistan basınına verdiği demeçte; Birleşmiş Milletler yönetiminin bağımsız bir devlet olarak tanıdığı Gürcistan'a karşı olan dostça duygularını ifade ederek, her iki ülkenin ortak çıkarları bulunduğunu, iki ülke arasında fazlasıyla ayrılık yaratılmaya

¹⁸⁰ Saray, a.g.e., s. 35.

çalışıldığını ama anlaşmazlıkların yapılacak görüşmelerle çözümleneceğini bildirmiştir.

1921 Ocak ortalarına doğru Moskova'ya gitmekte olan Türk Heyeti, Tiflis'ten geçerken Gürcistan önderleriyle yaptığı gayrıresmi görüşmelerde, bu ülkenin Türkiye, İran, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Türkistan, Ermenistan ve diğer doğu ülkeleriyle birlikte Sovyet Rusya'ya, İngiltere'ye ve kendilerini köle etmek isteyecek her hangi bir devlete karşı siyasi ve ekonomik bir pakt imzalanmasını destekleyeceğini, Gürcü önderlerin en acil gayesi Türkiye ile ittifak yaparak "Kuzeydeki güce karşı (Sovyet Rusya)" bir konfederasyon kurmak, Kafkasya ve Türkistan'da Ruslara karşı genel bir kıpırdanma olduğunu, Müslüman halkın gözlerini Türkiye'ye diktiğini ve Türkiye'nin doğudaki güç ve şanının Gürcistan kamuoyu üzerinde olumlu bir etki yarattığını bildirmiştir.

Gürcüler'in Sovyet Rusya'ya karşı öne sürdükleri önerileri destekleyen Kemalist önderler vardı. O sıralarda Londra Konferansına katılmak üzere Avrupa'ya giden Dışişleri Bakanı Bekir Sami, Kafkaslar'da Sovyetlere karşı bir blok kurulması yolunda, Londra'da Kafkasyalı bazı temsilcilerle görüşmüştür. Moskova'ya atanan ilk Kemalist Büyükelçi Ali Fuat da, Ankara yönetiminin tanınması ve Türkiye'nin yeniden canlandırılması koşullarıyla İtilaf Devletleriyle bir anlaşmaya varılmasından yana olmuştur. Aksi halde Kemalistler'in, aralarında pek az benzerlik bulunmasına rağmen Bolşeviklerle daha sıkı ilişkiler kurmak zorunda kalacaklarına inanmıştır. 4 Şubat 1921'de Tiflis'te bir gazeteciyle görüşürken, Sovyetler'in, Gürcistan'ın demiryollarından yararlanmak ve Kemalistler'le bir anlaşmaya varmasını önlemek amacıyla, Tiflis'te ki Bolşevik Ermeni Ateşemiliteri Dro'nun önerisi üzerine, Gürcistan'ı istila etmek için planlar hazırladıklarını; Moskova Konferansı'ndan çekileceklerini; aksi durumda Gürcistan'ın bölüşüleceğini gizlice bildirmiştir.

Türkiye 12 Şubat 1921'de Gürcistan'a karşı ani bir saldırıya geçmiştir. On gün sonra Gürcistan ordusunun karşı saldırıya geçmesinden hemen sonra, durumu fırsat bilen Sovyet Rusya ile Gürcistan arasında savaş patlamıştır. Bundan yararlanan Ankara, 22 Şubat'ta Gürcistan'a verdiği ultimatomla, Ardahan ve Artvin'in derhal boşaltılmasını isteyerek, aksi halde buraların işgal edileceğini bildirmiştir. İki cephede birden savaşacak durumda olmayan Gürcistan, iki ilçeyi Türkiye'ye vermek

zorunda kalmış ancak, sorunun bir hakem kurulu aracılığıyla çözümlenmesini istemiştir. Arkasından 8 Mart günü, Rus istilasını önlemek amacıyla Ankara'yı, Gürcü yönetiminin sürdürülmesi koşuluyla Batum'u işgale çağırmıştır. Ankara, iki gün sonra B.M. diplomatik temsilcisi Albay Stokes'la görüşürken, bu yerleri askeri nedenlerden ötürü ve geçici bir süre için işgal edeceklerini; Türk Ordusu'nun ancak şehrin ve limanın etrafındaki stratejik noktaları ve istihkamları işgal edeceğini; şehri işgal etmeyeceğini; Gürcistan bayrağının çekilmesine ve sivil yönetimin sürdürülmesine müsaade vereceğini bildirmiş; Gürcistan Ordusu'nun savaştan vazgeçerek sorunu Ruslarla Türklere bırakmasını önermiştir.

Türk Ordusu 11 Mart 1921'de Batum'a girmiş; Kafteradze başkanlığındaki Bolşevik İhtilal Komitesi ve Albay Kazım, yayımladıkları ayrı bildirgelerde Batum'u devraldıklarını bildirmişlerdir. Albay Kazım kendisini genel vali atamıştır. Garda, telsiz merkezinde ve şehrin dışında Türklere bolşevik Gürcüler arasında çarpışmalar sürmüştür. 1.500 kadar Bolşevik askeri trenle gelerek, çarpışmalar bitinceye kadar şehrin dışında konaklamış; daha sonra şehre girerek Türk-Gürcü çarpışmalarına katılmak niyetinde olmadıklarını açıklamışlardır. 19 Mart günü Türklere Gürcüler arasında Ankara ve Moskova'dan gelecek yönergelerin alınacağı güne kadar ateşkes ilan edilmiştir. 16 Martta imzalanan Moskova Antlaşması'yla Türklere Kars'la Ardahan'ı almış ama Batum'u boşaltmışlardır. Böylece Gürcistan'da Ermenistan gibi Sovyetleştirilmiştir.¹⁸¹

Ekim 1921'de Kars'ta, TBMM Hükümeti ve Azarbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri temsilcileri arasında bir dizi antlaşma imzalanmıştır. Temel esasları Moskova Antlaşması hükümlerini ihtiva eden bu antlaşmalarda, Nahçıvan ve Acara Bölgesi'ndeki İslam ahalisinin özerk bir idareyle yönetilmesi de kararlaştırılmıştır. Acara halkı bakımından bu durum aynı tarihlerde Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması kapsamında Hatay'ın statüsü ile farklı bir nitelik taşımaktadır. Zira Hatay halkının hem Müslüman hem de Anadolu Türk kökenli olmasına karşın, Acara halkının Müslüman kimliği tartışmasız olmakla birlikte etnik bakımdan Gürcüler'le bağlılığı, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasına benzer

¹⁸¹ SONYEL, Salahi R., "Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız", *Bellekten*, XLI. Sayı: 164, Ankara 1977, s. 720-726.

bir uygulamanın yapılmasına imkan vermemiştir. Zira Gürcüler'in milliyetçiliğinin dini duyguların çok üzerinde olduğu araştırmanın muhtelif yerlerinde gösterilmiştir ve Acara Bölgesi de, günümüze değin pek görülmemekle birlikte Gürcistan'da Hristiyan veya İslam fanatizmi belirmediği müddetçe Müslüman konumuna karşın, Gürcistan'ın bir parçası olarak kalmaya devam edecektir.¹⁸²

Gürcistan'ın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine katılmasından sonra Menşevik Gürcülerin daha önceden bütün önemli sanayi kurumlarını millileştirme şeklinde sosyalist bir siyaset gütmüş olmaları yeni düzenin kolaylıkla yerleşmesine yardımcı olmuştur. Fakat köylüler bir kaç kere Komünist rejime karşı ayaklandılar. Raikosro Cologaşvili'nin önderliğini yaptığı 1924 ayaklanması bunların en yıkıcı olanıydı ve Kızılordu tarafından şiddetle bastırılmıştır.

5 Aralık 1936'da Transkafkas Federal Cumhuriyeti dağıtılmıştır. Gürcistan S.S.C.B'nin asil üyesi olmuştur. Stalin'in ölmesinden iki ay sonra Molotov, 30 Mayıs 1953 de Türk Büyükelçisi'ne verdiği bildiriyle "iyi komşuluk ilişkilerinin idamesi için Gürcü ve Ermeni Devlet Yetkilileri'nin, eski toprak taleplerinden vazgeçtiklerini" resmen Türk Hükümeti'ne bildirmiştir.

Gürcistan'ın SSCB'nin bir parçası olması konusu işlenirken Mesket (Ahıska) Türkleri'nin durumuna da kısaca değinmekte fayda vardır. Çünkü konu hem çok yakın bağlarla bağlı olduğumuz bu halkın uğradığı zulüm ve haksızlık, hem de anayurtlarının sınırlarımızın hemen yanında yer alması nedeniyle, gelecekte de muhtemel çıkarlarımızı yakından ilgilendirmesi nedeniyle önemlidir.

3.1.4.4. SSCB Dönemi'nde Türkiye'nin Kafkasya Politikası

Mart 1921'de Sovyetler ile TBMM Hükümeti arasında Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanmasından ve Enver Paşa'nın 1922'de Orta Asya'da Basmacılar'ın başında Ruslara karşı savaşırken şehit düşmesinden sonra Türkiye "Dış Türkler" konusunu tamamen geriye itmiştir. 1921 Antlaşması'nın 8. Maddesi, tarafların "... toprakları üzerinde karşı taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklardan

¹⁸² Uludağ, a.g.t., s. 222-223.

birinin hükümeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini hiçbir zaman kabul etmemeyi...” yükümlendiklerini ilan etmiştir. Böylece Türkiye Sovyetler’deki Turancı akımları desteklememe sözü verirken, Sovyetler de Türkiye’de komünizmi yayma çabası göstermeme garantisi vermiştir.

Bu yaklaşım Atatürk’ten sonra da devam etmiştir. Osmanlı’nın son yıllarındaki Turancı maceranın maliyeti ve tehlikelerinin bilincinde olan Cumhuriyet liderleri, özellikle SSCB sınırları içinde yaşayan “Dış Türkler” konusunda herhangi bir resmi ilgi beyanından kesinlikle kaçınmışlar ve Sovyetler’i bu konuda tedirgin etmemeye çalışmışlardır. Bu dönemde, Orta Asya Türkleri’yle birlikte bir Türk Birliği oluşturmak amacıyla SSCB’ye karşı harekete geçilmesini savunan kimi sınırlı gruplar dışında Türkiye’de hiçbir hükümet bu konuya ilgi göstermemiştir. Ayrıca, Türkiye’de egemen antikomünist anlayış da komünist yönetimindeki Türk halkları üzerine araştırma yapılmasını engellemiştir. SSCB ise Türk-Müslüman toplulukların Türkiye’yle ilişki içine girmesinin kendisi için doğuracağı tehlikeleri fark ederek Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) dahi bu halklarla ilişkiye girmesine izin vermemiştir. Öte yandan, Orta Asya ve Kafkas Halkları da Moskova’nın sıkı kontrolü altında Türkiye’yle ya da genel olarak dünyayla ilişki geliştirme şansına sahip olamamışlardır. Dolayısıyla, bağlı cumhuriyetler üzerindeki merkez kontrolünün genişletildiği Gorbaçov Yönetimi’nin son günlerine kadar Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkas Halkları’yla dikkate değer bir ilişkisi olmamıştır.¹⁸³

3.1.5. Soğuk Savaş Sonrasında Kafkaslar

3.1.5.1. Sovyetler’in Dağılmasıyla Ortaya Çıkan Problemler

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Rusya Birliği’nin merkezini bozmamış, yalnızca fonksiyonunu değiştirmiştir. İmparatorluğu’nun merkezi zaten her zaman kendi yapılarıyla coğrafi, politik ve ekonomik bütünlük oluşturan Rusya olmuştur. Sovyetler Birliği’ni yıkan güçler doğal olarak tekrar Rusya’nın kendisine yönelmişlerdir. Öte yandan ulusal özerk cumhuriyetlerde ayrılıkçı eğilimler güçlenmekte ve federasyon üyeleri arasındaki gerginlik artmaktaydı. Siyasal

¹⁸³ ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001 s. 366.

gerginliğin bilhassa yoğun olduğu yer olarak, Rusya'nın bütünlüğüne karşı büyük tehlike oluşturabilecek olan, Kuzey Kafkasya Cumhuriyetleri hattı göze çarpmaktadır.

Bilindiği gibi, Kuzey Kafkasya Halkları uzun süren sömürge savaşları sonunda zor yoluyla Rusya İmparatorluğu'na katılmışlardır. Birkaç yüzyıl süren Ruslaştırma politikalarına rağmen, Rus Ulusu'ndan din, psikolojik yapı, yaşam biçimi, toplumsal örgütleniş farklılıkları bu halkların benliklerini korumalarına ve Ruslaştırma politikalarının başarısız olmasına sebep olmuştur. İmparatorluk daima ulusları parçalamaya çalışmış, yapay özerklikler ve toprak bütünlükleri oluşturmuştur. Ruslar'ı bölgeye göç ettirerek, merkezi bölgedeki demografik yapıyı değiştirmeyi amaçlamıştır.

Rusya'nın Transkafkasya Cumhuriyetleri'yle, özellikle Gürcistan'la ilişkileri oldukça önemlidir. Kendi çıkarlarından hareketle, Rusya kendisiyle ters düşen rejimlerin kurulmasını ve yabancı güçlerin Transkafkasya'ya yerleşmesini istememektedir. Bunu önlemek için de iki yola başvurması olası görünmektedir. Birincisi Transkafkasya Cumhuriyetleri'yle her alanda karşılıklı çıkarların ortaya konması ve eşitlikçi politikanın doğması, ikincisi, zor kullanarak bu cumhuriyetler üzerine baskının sürdürülmesidir.¹⁸⁴

Rusya'nın genişleme ve büyüme aşamasında ve özellikle Çarlık Dönemi'nde ve onu takiben de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Yönetimi sırasında Kafkaslar Bölgesi kanlı olaylara sahne olmuş ve kitleler halinde insanlar kısmen sürgün edilmiş, bir çoğu katledilmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra nispeten sakin geçen 35-40 yıllık sürecin sonunda, 1980'li yılların sonlarına doğru bölgede yeniden alevlenen düşmanlıklar sonucu Sovyet İmparatorluğu'nun son yıllarında yine kan akmaya başlamıştır. Kafkaslar bugün de, kuzeyinde ve güneyinde başlayan ve büyümeğe namzet görülen belirsizlik, çatışmalar ve toprak işgalleri ile dünyanın dikkatlerini üzerine çekmektedir. Kuşbakışı bir görüşle bu gelişmeler ve çarpıcı yönleri şöylece özetlenebilir.

¹⁸⁴ KOSTAVA, Davit, "Rusya'nın Kafkasya Politikası I". *Çveneburi*, Sayı: 8-9, İstanbul Mart-Haziran 1994, İstanbul s. 3-4.

Güney Kafkasya'da 1988 yılında, Ermeniler'in Karabağ Özerk Bölgesi'ne taarruz ederek çok sayıda Azeri'yi öldürmeleri ve göç etmeye zorlamaları ve daha sonra Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yüzde yirmisini ele geçirmelerinin yarattığı sorunlar devam etmekte ve bölgede istikrarsızlık ve güvensizlik önemini korumaktadır.

Gürcistan'da, 1993 yılında başkaldıran Abhazyalılar'a karşı kullanılmak üzere Barış Gücü adı altında bölgeye gelen Rus askerleri bu ülkedeki varlığını devam ettirmektedir. 1994 yılı sonlarına doğru kuzey Kafkasya'da başlayan Çeçenistan olayları tam olarak kontrol altına alınmadığı takdirde güvensizlik ve huzursuzluğun bölgedeki komşu diğer özerk cumhuriyetlere de sirayeti olasıdır. Çeçenistan olayları üzerine bu bölgeye kaydırılan 58. Rus Ordusu ile daha şimdiden Kafkaslar'da artan Rus Askeri varlığı geleceğe dönük endişelere neden olmaktadır. Azerbaycan'daki zengin petrol kaynakları ve bu petrol ile Hazar Denizi çevresinden borularla taşınacak doğal gazın yaratmış olduğu ekonomik ve siyasi rekabetin meydana getirdiği diğer bir mücadele, bölgenin geleceğinde ciddi bir etken olarak dikkatleri üzerinde toplamaktadır.

Ve nihayet en önemli bir sorun da, Sovyetler'in dağılması sonucunda güney Kafkasya'da bulunan üç eski Sovyet Cumhuriyeti olan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra, Moskova'nın süratle kurmuş olduğu BDT'nin şeklen gevşek görünen ilişki bağlarını güçlendirmek amacı ile, eski egemenlik alanları üzerinde Rusya'nın varlığını tedrici olarak hissettirmesidir. Böylece eski Demir Perde'nin yerine, kadife içerisinde bir Demir Pençe siyasetinin belirtileri dikkatleri üzerine toplamaktadır.

Bugün Sovyetler'in dağılmasından sonra zengin petrol ve maden yatakları ve toprak üstü ürünleri ile ön planda dikkatleri üzerine çekmeye başlayan Kafkaslar, dünya nüfusunun süratle artması nedeniyle gıda ve enerji kaynaklarının geleceğinden endişe ederek artık çok daha uzağı planlayan ülkeler için yeni bir cazibe alanı haline gelmektedir.¹⁸⁵

¹⁸⁵ Torumtay, a.g.e. s. 184-189.

3.1.5.2. Soğuk Savaş Ertesinde Türkiye'nin Kafkasya Politikası

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla simgelenen sürecin sonunda SSCB'nin Aralık 1991'de kendisini fesh etmesi dünya politikasında önemli değişmelere ve yeniden değerlendirmelere neden olmuştur. 1980'ler boyunca ülke içinde önemli sosyo-politik ve ekonomik aşamalardan geçen Türkiye'nin de bu küresel değişimlerden etkilenmesi kaçınılmazdı. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Kafkasya-Orta Asya Politikası'nın içinde olduğu küresel çerçeve şöyle çizilebilir:

a) İşbirliği Fırsatı ve Risk Artmıştır: Rusya'nın ve eski SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan 15 yeni devletin komünist devlet yapısını terk ederek liberalleşmeye öncelik vermeleri, Soğuk Savaş düşmanlıklarını geride bırakarak 20. Yüzyıl'da ilk defa büyük güçleri biraraya getirebilecek ciddi bir küresel işbirliği fırsatını doğurmuştur. Fakat, Soğuk Savaş Dönemi'nin bölgesel çatışmaları önleme mekanizmalarının da eski sistemle birlikte ortadan kalkması, bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin iç yapılanmalarındaki sürekli istikrarsızlık ve bunların birbirleriyle gerilimleri Türkiye'nin de yer aldığı Avrasya Coğrafyası'nda geniş çaplı içsavaş ve devletlerarası çatışma risklerini de arttırmıştır.

b) İstikrarsızlık Artmıştır: Sovyet Sistemi'nin dağılması temelde ona karşı kurulmuş olan uluslararası ittifak sistemlerini sorgulamaya açarak, eski Sovyet Toprakları'nın ötesinde önemli sosyo-politik istikrarsızlıklar doğurmuştur.

c) Sistemsel Değişim, Model Tartışmaları ve Bölgesel Rekabet Başlamıştır: Daha önce uluslararası ilişkileri anlamak açısından sadece marjinal önem taşımış eski Sovyet Bölge ve Cumhuriyetleri yeni sistemde kritik öneme sahip halde gelmişlerdir. Bu devletlerin her konuda izleyecekleri "model" konusundaki tartışmalar sadece bu ülkelerin içinde değil, aynı zamanda komşu devletler ve ilgili büyük devletler arasında da çekişmelere yol açmıştır. Öte yandan, Sovyet çekilmesinden sonra Kafkasya ve Orta Asya'da kısa dönemde ortaya çıkan güç ve etki boşluğunu doldurmaya yönelik bölge içi ve dışı devletler arasındaki rekabet de yeni uluslararası gerginlikler yaratmaya başlamıştır.

d) Doğu-Batı Karşıtlığı Yerini Kuzey-Güney Ayrımına Bırakmıştır: Soğuk Savaş'ın sona ermesinin doğal bir uzantısı, önemini kaybetmeye başlayan eski Doğu-Batı ayrımının yerini giderek Kuzey-Güney ayrımının almaya başlaması olmuştur. Soğuk Savaş iki kutupluluğunun kaybolduğu böyle bir ortamda, bölgesel çıkarların

uluslararası ilişkilerde küresel endişeler ve sınırlamalardan daha fazla rol oynamaya başlaması kaçınılmazdı. Bu nedenle, uluslararası sistemin Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi çeşitli alt-sistemlerinde bölgesel liderlik mücadelelerinin kısa ve orta vadede belirleyici olacakları açıktı.¹⁸⁶

Bu çerçevede, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya ve Orta Asya'da 8 yeni devlet (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) bağımsızlıklarını elde etmiştir. O günden beri bu devletlere yönelik uluslararası ilgi giderek artmıştır. Bu artan ilginin önemli bir kısmı ekonomik ve stratejik nedenlere dayanmaktaydı. Gerek bölgedeki zengin doğal kaynaklar, gerekse bölgenin Orta Doğu'ya yakınlığı ve Avrupa ile Asya arasındaki stratejik konumu, büyük güçlerin yanı sıra İran, Pakistan, İsrail, Çin ve Türkiye gibi pek çok bölgesel gücün de ilgisini çekmiştir.

Bu şekilde kuralları yavaş yavaş belirmeye başlayan yeni düzen(sizlik)den ve değişimden, eski Sovyet Bloku dışında, en çok Türkiye etkilenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Soğuk Savaş boyunca Türkiye, güvenlik ve dış politikalarını Batı'yla olan ittifak ilişkilerine ve müttefikleri tarafından algılanan "Jeostratejik önemine" dayandırmıştır. Fakat, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, özellikle Avrupa Ülkeleri giderek daha "güvenli" bir uluslararası ortama kavuşurken, Türkiye'nin üç yanında "güvenlik tüketen" yeni çatışma bölgelerinin oluşması bu durumu değiştirmiştir. Yeni dönemde NATO'nun rolü ve gerekliliği tartışmaya açıldığında ise Türkiye birdenbire kendisini "güvenlik boşluğunda" bulmuştur. Çünkü "kuzeyden gelen tehdit" ile birlikte, Türkiye'nin Batı güvenlik bağlantıları ve bunlardan kaynaklanan ekonomik, politik ve askeri faydaları da sona ermiştir. Soğuk Savaş'ın görece "güvenlik" ve "dinginliğine" dayanan geleneksel dış politikayı sürdürmek artık mümkün olmamıştır. Üstelik, Doğu Avrupa'da liberal demokrasiyi hedefleyen devletlerin ortaya çıkması Batı Avrupa ülkeleri ile Rusya arasında bir tampon bölge yaratarak bu ülkeleri daha da rahatlatırken, Türkiye yakın çevresinde hala sürüp giden belirsizliklerden tehdit algılamıştır. Bu tehdit algılaması Batılı müttefiklerince yalnız bırakılma tehlikesiyle birleşince, Türkiye'nin güvenlik politikalarını temelinden sarsmış ve Soğuk Savaş sonrasında olası tehditlere göre

¹⁸⁶ Oran, a.g.e., s. 368.

durumun yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı en üst düzeylerde ifade edilmeye başlanmıştır.

Aslında, SSCB'yi dağılma aşamasına getiren olaylar zinciri bir bir çözülürken, Türkiye de dış politika yönelimlerini ve bazı temel ideolojik varsayımlarını yeniden gözden geçirmekteydi. Türkiye'nin iç ve dış güvenlik politikaları konusunda giderek huzursuzlandığı bu ortamda, bir taraftan ülkenin dünya politikasındaki yeri ve önemi yeniden tartışmaya açılırken, diğer yandan kuzeydoğusunda yaklaşık 6 milyon km²'lik bir alanda yerleşik, 60 milyonluk, 5'i Türk kökenli 6 müslüman devletin bağımsızlıklarını kazanması Türkiye'de büyük bir heyecan ve sevinçle karşılanmıştır. Artık, Türkiye'nin önünde politik, ekonomik ve psikolojik avantajlar sağlayabilecek tarihi bir fırsat vardı. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1 Eylül 1991'de TBMM'yi açış konuşmasında durumu değerlendirirken Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasının Türklere bölge lideri olabilmeleri yolunda tarihi bir fırsat hazırladığını ve 400 yıldan beri ilk defa ortaya çıkan bu fırsatın kaçırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Her ne kadar, SSCB'nin hızla dağılması Türkiye'de beklenen bir gelişme değildi ve zorlanmaktan doğan bazı istisnalar dışında (Kıbrıs, Batı Trakya ve Bulgaristan'daki Türkler) Türkiye Soğuk Savaş boyunca Dış Türkler Meselesi'nden uzak duran bir politika izlemişse de, bu yeni durum gerçekçi olmayan beklentileri ve yüksek umutları beraberinde getirmiştir. Yıllar süren yalnızlık duygusu aniden sona ermiş, Türkiye'nin Kafkasya-Orta Asya Coğrafyası'nda bağımsızlıklarını yeni kazanan devletlerin büyük kısmıyla ortak kültürel, dilsel ve dinsel bağları hem Türkiye için de hem de dışında Türkiye'nin bölgedeki önemini artıracak unsurlar olarak sık sık vurgulanmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye bir taraftan bu devletlere yakından takip etmeleri gereken başarılı bir gelişme modeli olarak sunulurken, diğer taraftan, bir takım Türkçü, hatta Turancı fikirler yaygınlık kazanmıştır. Buna karşılık, bölgede İran yanlısı İslami rejimlerin kurulmasından çekinen Batı (özellikle ABD) açıkça Türkiyeyi destekler ve Rusya Federasyonu aynı nedenle Türkiye'nin bölgedeki varlığına ve etkili olma girişimlerine tarihte ilk kez göz yumarken, Kafkasya ve Orta Asya'da yeni bağımsızlıklarını kazanmış Türk-Müslüman Devletler de ilk günlerde

bağımsızlıklarını sağlamlaştırabilmek, dünyada saygı görmek, statü kazanmak ve değişimlerini gerçekleştirebilmek için Türkiye'ye bakmışlardır.

Bütün bunların Soğuk Savaş'ın sonunda bir kere daha kendi kendisiyle kimlik hesaplaşmasına girmek durumunda kalan Türkiye'yi etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Fakat bu ilk heyecanın gerçeklerle törpülenmesi ve Türkiye'nin mali ve teknolojik olanaklarının eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin devasa sosyo-ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğinin anlaşılması uzun sürmemiştir.

Umutlar yerini giderek hayal kırıklığına bırakırken, Türkiye'nin Bölge'deki olası konumu ve bunun Türkiye'nin geleceği (iç ve dış politikaları, kimlik tartışmaları vb.) için ne ifade ettiği üzerine daha ciddi ve soğukkanlı analizler yapılmaya başlanmıştır. İşin gerçeği, Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın ardından Kafkasya ve Orta Asyada çok önemli fırsatlar ve potansiyel risklerle karşı karşıya olduğu ve bütün bunların Türkiye'ye olağanüstü karmaşık analiz sorunları doğurduğuydu. İşleri daha da içinden çıkılmaz hale getirense, 1920'lerde "yeni" Türk kimliği oluşturulurken Türklerin Orta Asya'daki anavatanına yapılan vurgu ve yıllar boyunca "düşmanlarla çevrili dünyada tek başına direnen son Türk devleti" olma sendromuyla yaşayan Türklerin birdenbire uluslararası arenadaki "yalnızlıklarına" merhem olabilecek "kardeş" Türki devletlerin belirmesinin Türkiye'nin kimlik tartışmalarında ortaya çıkarttığı yeni açılımlardır.

3.1.5.3. Gorbaçov Dönemi ve Moskova Merkezli Dış Politika (1989-1991)

Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelmesinden önce Türk-Sovyet ilişkileri özellikle ekonomik işbirliği alanında gelişme eğilimine girmiştir. 1984'de imzalanan doğal gaz anlaşması çerçevesinde SSCB'nin 1987'den itibaren Türkiye'ye gaz ihraç etmesi ve Türkiye'nin de bunun karşılığında SSCB'ye ihracatının artırmasının ardından iki ülke arasındaki ticaret büyük sıçrama göstermiştir. Moskova'yla gelişen ekonomik ilişkiler Türkiye'nin SSCB'nin içişlerine müdahale etmeme yolundaki geleneksel politikasıyla birleşince Gorbaçov'un Açıklık ve Yeniden Yapılanma (perestroika) politikaları kapalı Sovyet sistemini dünyaya açmaya başladıktan sonra dahi Türkiye'nin Sovyet Cumhuriyetleri'yle doğrudan ilişki kurmaya çalışmaması ve

SSCB'nin varlığını tehdit edebilecek tavırlar sergilememeye özel dikkat göstermesi sonucunu doğurmuştur.¹⁸⁷

Türkiye-Rusya ilişkileri 1990'lardan itibaren yeni bir perspektif kazanacağı yönünde pozitif bir görünüm vermeye başlamıştır. Bu dönem içinde Rusya artık Türkiye'nin hayati olan alaka ve menfaatlerine bir tehdit oluşturmamaya başlamış ve emperyalizmden uzaklaşan ve demokratikleşmeye çalışan bir ülke olarak Türkiye ile karşılıklı güvene dayalı bir işbirliği içine girebileceğinin sinyallerini vermiştir¹⁸⁸.

Rusya'nın sıcak denizlere ulaşmak için Türkiye üzerinden Akdeniz'e inmek yolundaki malum gayesi, Gorbaçov'un ülkemize gerçekleştirdiği bir ziyaret esnasında, "biz sıcak denizlere inmek istiyoruz, ancak turist olarak" şeklindeki sözleriyle ortadan kalkmış ve Rus tehdidinin ne kadar azaldığını açıkça sergilemiştir.

Rusya, Avrasya ülkeleri üzerinde halen etkin bir güce sahip olup, bu bölgelerdeki alaka ve menfaatlerini sürekli olarak üst düzeyde tutma faaliyetleri içindedir. Bu menfaatler bağlamında stratejik güvenlik ve ekonomi, Rusya için vazgeçilmez unsurları oluşturmaktadır.

Avrasya ülkelerinin Batı'ya açılma arzuları ve girişimleri, Türkiye'ye olan ilgileri ve ülkemizin coğrafi konumu itibariyle Batı istikametinde bir basamak teşkil etmesi, Rusya ile ilişkilerimizde zaman zaman gerginliğe neden olmaktadır. Özellikle NATO'nun Güney Kafkasya, Orta Asya ve Karadeniz bölgesine yönelik girişimleri Moskova'yı ciddi şekilde rahatsız etmektedir. ABD destekli Bakü-Ceyhan ve Hazar boru hatları projelerinin hayata geçirilmek suretiyle bölge enerji kaynaklarının, Rusya by-pass edilerek, Türkiye üzerinden Batıya nakledilebilecek olması keza Rusya için sıkıntı yaratan bir diğer vakiadır.¹⁸⁹

Türkiye -Rusya ilişkilerindeki negatif oluşumlara etki eden bir diğer unsur da Güney Kafkasya ve Balkanlar'daki Türk insiyatifleridir. Bosna, Kosova ve Karabağ gibi bölgelere yönelik ilgimiz bu bağlamda sıralanabilecek örneklerdir.

¹⁸⁷ Oran, a.g.e., s. 374.

¹⁸⁸ MORELLE, Hurbert, "SSCB'nin Çöküşünün Stratejik Sonuçları", Silahlı Kuvvetler Dergisi, Sayı 341, Temmuz 1994, s. 27-28.

¹⁸⁹ KARAKOÇ, Yalçın, "Rusya ile Altın Dönem", Ulusal Strateji, Yıl: 4, Sayı:23, Mayıs 2002, s. 38.

Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketlere iki ülkenin farklı yaklaşımları, Moskova'nın Erivan ve Tahran'a, Türkiye'nin de Bakü ve Tiflis'e yönelmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin Rusya'dan algılamakta olduğu tehdidin azalmasında ekonomik işbirliğinin her geçen gün gelişme göstermesi de önemli rol oynamaktadır. Buna mukabil Rus siyasi elitini Türkiye'ye geleneksel bakış açısının değiştiğini söyleyebilmek için henüz erkendir. Rus elitinin kendi dinamiği içinde zamanla Türkiye'ye bakış açısını değiştirmesini ümit etmekle birlikte Türkiye'nin de bu yönde bazı adımlar atması gerekli görülmektedir.

Rusya'nın geçmişin aksine ideolojik ve teritoryel bir yayılma amacında olmadığı ancak arka bahçesi olarak nitelendirdiği Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri üzerinde ciddi nüfuz artırma girişimleri olduğu söylenebilir.

Rusya'ya yönelik dış politikamızda, Rusya ile bir çıkar mücadelesi içinde olmadığımız intibahın imkanlar ölçüsünde karşı tarafa verilmesi ve iki ülkenin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinin ortaya çıkarılarak geliştirilmesi hususlarına ağırlık verilmelidir.¹⁹⁰

1987 ve sonraki dönemde Türk Dış Politikası'nın geleneksel yapısıyla sık sık çatışan Turgut Özal bile bu konuda epey temkinli davranmıştır. Örneğin Sovyet Azerbaycanı'nda Ocak 1990'da meydana gelen olaylarla ilgili görüşü sorulduğunda bu meselenin SSCB'nin iç sorunu olduğunu, Türkiye'nin SSCB'nin Türki halklarını kapsayacak bir İmparatorluk peşinde olmadığını vurgulayarak, aksine Atatürk'ün "Yurtta Sulh Dünyada Sulh" ilkesi çerçevesinde dış meselelere karışmama prensibini belirtmiştir. Hatta, Azeriler'in Şii olmaları nedeniyle Türkiye'den çok İran'ı ilgilendirdiğini öne sürmüştür. Bu çerçevede, kamuoyunun bir kesiminin Azerilere aktif destek verme konusundaki yoğun baskılarına rağmen Türkiye Sovyet askerlerinin Bakü'de Azerbaycan Halk Cephesi (AHC) taraftarlarını güç kullanarak bastırmasına sessiz kalmayı tercih etmiştir.

¹⁹⁰ Karakoç, a.g.m., s. 41.

Öte yandan Orta Asya-Kafkas Halkları, Gorbaçov'un bağlı cumhuriyetlere dış politikalarında sınırlı özgürlük tanınması çerçevesinde 1988'den itibaren kendi geleceklerini, kuruluşlarını ve devlet amblemlerini seçme hakkı elde etmenin de ötesinde 1990'ın ikinci yarısında birer birer "egemenliklerini" ilan edince, Türkiye de ilgisini yavaş yavaş merkezden cumhuriyetlere kaydırmaya başlamıştır. Pratikte Gorbaçov'un reformları cumhuriyetlere merkezden bağımsız politikalar izleme hakkı vermediyse de bu, temsil düzeyi düşük tutulan delegasyonların birer birer Türkiye'yi ziyaret etmelerine ve özellikle kültür, bilim, iletişim, sağlık ve ekonomi alanında işbirliği arayışa girmelerine engel olmamıştır.

Üst düzey ziyaretler ise Cumhurbaşkanı Özal'ın Mart 1991'de SSCB gezisiyle başlamıştır. Özal, işadamlarından oluşan büyük bir heyetle önce Moskova'ya gitti, ardından da Azerbaycan, Kazakistan ve Ukrayna'yı ziyaret etmiştir. Bu ülkelerden Ukrayna özellikle Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kuruluş çalışmaları çerçevesinde önem taşımaktaydı. Öte yandan, Orta Asya'nın en büyük ülkesi Kazakistan'da Özal bilimsel ve teknik işbirliği ile kültürel değişim anlaşmaları imzalayarak, Kazak ekonomisinin yeniden yapılanmasına Türkiye'nin yapabileceği katkıları tartışmıştır. Alma-Ata ile İstanbul arasında doğrudan uçak seferlerine başlanabileceğini ifade etmiştir. Dikkat edileceği üzere bu konuların hiçbirisi Moskova'nın tepkisine neden olabilecek hassas konular değildir ve Türkiye bu dönemde cumhuriyetlerle ilişkilerinde hala SSCB'nin hassasiyetlerine azami özen göstermiştir.

Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkas Cumhuriyetleri'yle ilişkilerindeki önemli bir dönüm noktası aynı zamanda SSCB'nin dağılmasını da hızlandıran 19 Ağustos 1991 darbe girişimi olmuştur. Gorbaçov'a karşı girişilen bu darbenin başarısızlıkla sonuçlanması o zamana kadar Moskova'dan bağımsız hareket etme konusunda çekingen davranan Orta Asya liderlerini bile SSCB'nin sonunun yakın olduğuna ikna etmiştir.

Her ne kadar ülkelerinde bulunan önemli orandaki Rus azınlığı ürkütmekten çekinen Orta Asyalı liderler ilk başta bağımsızlık ilanından kaçındılarsa da, Eylül 1991'de Kazak lider Nursultan Nazarbayev'in Türkiye'yi ziyareti Moskova'daki başarısız darbeye daha da önem kazanmıştır. Başlangıçta sadece nezaket ziyareti

olarak planlanan gezi “Amaç ve Hedefler Ortak Bildirgesinin” imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca bir ortak danışma mekanizması oluşturulması ve parlamentolar arası ilişki kurulması kararlaştırılmıştır. İktisadî alanda, Türkiye’nin Kazakistan’a Türk Eximbank aracılığıyla 10 milyon dolar kredi açması ve satacağı tüketim maddeleri karşılığında kömür ithal etmesi konularında anlaşma sağlanmıştır.¹⁹¹

Bu dönemde Türkiye hala bir taraftan Moskova’yla dostluk ilişkilerini sürdürmüş, diğer taraftan cumhuriyetlerle de ilişkilerini geliştirmiştir. Cumhuriyetlerle ilişkilerin merkezi hükümetle sürdürülen iyi ilişkilere gölge düşürmemesine özen gösterilmiştir. Fakat Azerbaycan’ın 30 Ağustos 1991’de bağımsızlık ilanından hemen sonra 31 Ağustos’ta Özbekistan ve Kırgızistanın bağımsızlık ilan etmeleri kamuoyunun ilgisini Kafkaslar’dan Orta Asyaya kaydırmıştır. Bu gelişmeler ve Orta Asya-Kafkas ülkelerinin ani bağımsızlık ilanları Türk-Sovyet ilişkilerini tam bir belirsizlik içine sokmuştur. Bir taraftan hükümet Türkiye’nin çıkarlarıyla sorumlulukları arasında akılcı bir denge kurmaya çalışırken, diğer taraftan basında çıkan yorumlar “Türkiye’nin sorumluluklarından kaçamayacağı” ve bir an önce “Türk Cumhuriyetleri’nin desteklenmesi gerektiğinden” SSCB’deki siyasal değişimlere karşı dikkatli olunması gerektiği ifade edilmekteydi.¹⁹² Bu arada Türkiye 16 Aralık 1991’de başta Ermenistan olmak üzere tüm Orta Asya ve Kafkas ülkelerini tanımıştır. Takip eden dönemde Türkiye 18 Aralıkta, “Yukarı Karabağ nedeniyle Azerbaycan-Ermenistan arasındaki ihtilafta Ermenistan’ın izlediği tutum ve Ermenistan’ın Azerbaycan topraklarının 1/5’ini işgal altında tutmasından ötürü “Ermenistan hariç, tüm Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetlerinde önce konsolosluklar açma sonra da zamanla bunları büyükelçiliklere dönüştürme kararı almıştır. Kararın uygulamaya geçirilmesine kadar geçecek dönemde ise Türkiye’nin eski Sovyet Cumhuriyetleri ’yle ilişkileri Moskova Büyükelçiliği’nin eşgüdümünde sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Bu arada 21 Aralık’ta eski SSCB’ye bağlı 11 Cumhuriyet Alma-Ata’da birararaya gelerek SSCB’nin resmen sona erdiğini ilan etmişlerdir.¹⁹³

¹⁹¹ Oran, a.g.e., s. 374.

¹⁹² Oran, a.g.e., s. 377.

¹⁹³ Oran, a.g.e., s. 379.

Öte yandan, SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkasya'da ardı ardına patlak veren etnik temelli çatışmalara verdiği tepki, Türkiye'nin bölgedeki etkinliği konusunda önemli bir görevi yerine getirmiştir.

Kafkasya bölgesi etnik açıdan çok karmaşık bir bölgedir. Her ne kadar her bir Kafkas Cumhuriyeti'nin başka bir halkı varsa da, bu cumhuriyetler ayrıca çeşitli azınlıklara sahiptir. Ayrıca, bağımsız cumhuriyetlerin başat halklarının, ulusal kimlikleriyle özdeşleşen farklı dinlere mensup olmaları durumu daha da karmaşıklaştırmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun sınırları içinde kalan Kuzey Kafkasya'da ise durum daha da karmaşık olmuştur. 1989'daki son Sovyet sayımında resmi kabul gören 19 otokton (yerli) ulusal grubun yanı sıra önemli miktardaki Rus diasporası ve Kazak, Nogay ve diğer azınlıklarıyla Kuzey Kafkasya dünyanın etnik açıdan en karmaşık bölgelerinden birini oluşturmuştur.

Bu karmaşık yapı içerisinde, Türkiye'nin bölgedeki etkinliği ve konumunun, merkezi otoritenin gevşemesinden sonra farklı etnik gruplar arasında çıkması kaçınılmaz olan anlaşmazlıklara vereceği karşılıkla yakından ilgili olacaktır. Özellikle Karabağ üzerinde Azeri-Ermeni çatışması Türkiye'nin sınırlarına çok yakın bölgelerdeki etnik çatışma riskini ortaya koyarak, Türkiye'nin aynı zamanda ne kadar kolaylıkla çatışmaların içine çekilebileceğinin işaretlerini vermiştir.¹⁹⁴

3.1.5.4. Dağlık Karabağ Bunalımı

1988 yılında Ermenilerin tecavüz ve işgaline uğrayan Dağlık Karabağ, bugün bölgede en büyük sorunu oluşturmaktadır. Dağlık Karabağ, vaktiyle aynı bölgede kurulmuş olan Karabağ Hanlığı'nın bir parçasıdır. Evliya Çelebi, ünlü seyahatnamesinde bölge için Küçük Azerbaycan deyimini kullanmıştır. 1064 yılında Gürcistan seferinden dönen Alparslan burasını kışla olarak kullanmış, daha sonra Melikşah bölgeyi baştan başa Türklerle iskan ettirmiş. III. Murat döneminde Karabağ Osmanlıların eline geçmiş, daha sonra 1735 ve 1789'da geçici olarak İran'ın işgaline uğramıştır. 1804 yılında Ruslar bölgeyi işgal ederek 1828'de yöreye tamamen hakim

¹⁹⁴ Oran, a.g.e., s. 399.

olmuşlardır. Daha sonra Ruslar, İran'dan Rusya'ya göç ettirilen 70.000 Ermeni'yi çoğunluğu Karabağ olmak üzere Nahcivan ve Revana yerleştirmişlerdir. 1832 yılı kayıtlarına göre o tarihte Karabağın %65'i Türk ve %35'i Ermeni iken bugün, Ruslar'ın siyasi amaçlı nüfus politikası sonucu Ermeniler %76 çoğunluğa sahip olmuşlardır. Dağlık Karabağ'ın %23'ü ormanlıdır. Zengin yer altı kaynakları vardır. Bölge 1905 yılında Ermeni katliamına uğramış, 1992 yılında aynı trajediyi tekrar yaşamıştır. Karabağ'ın ele geçirilmesi ile başlayan işgal sonunda Azerbaycan topraklarının %20'si Ermenilerin kontrolü altına girmiştir.

Dağlık Karabağ'ın işgalini, başta Türkiye olmak üzere ABD ve AGİK kınamış ve bu bölgenin Azerbaycan'a ait olduğunu vurgulamışlardır. 1992'de NATO da Karabağ'ı işgalinden ötürü Ermenistan'ı kınamıştır. Halen Ermeni işgali devam etmekte ve fiili alanda olay dondurulmuş olup, Ermenistan'ın bölgeyi boşaltması için siyasi girişimler sürdürülmektedir.

Kafkasya'da Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan etnik çatışmalar Türkiye'nin önüne kazananı olmayan seçenekler koymaktaydı. Karabağ meselesinde, Türk kamuoyu açık bir şekilde Azerbaycan'ın yanında yer almış ve bölgede çatışma devam ettiği sürece Türk hükümeti tarafsız kalmama konusunda baskı altında kalmıştır. Öte yandan, olası bir müdahale, bir taraftan Türkiye'nin Kafkasyadaki geleceği açısından yüksek maliyetli olacak, öte yandan hem Rusya'yla hem de NATO, ABD, ve Avrupa'yla olan ilişkileri bundan çok ciddi şekilde etkilenecekti. Bu nedenle, kriz süresince Türkiye, halkın Azerilere duyduğu sempatiden kaynaklanan kamuoyu baskıları ile, hükümetin tarafsız kalarak arabulucu rolü oynama arzusu arasına sıkışıp kalmıştır. Bu sorun ayrıca, bir taraftan Türkiye'nin Ermenistan'la arasındaki tarihi sorunları çözme arzu ve girişimlerini engellemiş, diğer taraftan petrol boru hatlarının geçeceği güzergahların belirlenmesinde sorunlara neden olmuştur. Üstelik, çatışmanın Azerbaycan'da harekete geçirdiği milliyetçi söylemin kendi toprakları ve Ermenistan'daki Azeri azınlığı da etkileyebileceğinden çekinen İran'ın bu çatışmada Ermenistan'a destek vermesi ise meseleyi Türkiye açısından daha da karmaşıktır.

Karabağ sorununun 1988'den itibaren açık bir savaşa dönüşmesinden bugüne kadar bu konuda Azerbaycan'a sürekli destek veren tek ülke Türkiye olmuştur.

Ayrıca Türkiye'nin Karabağ sorunuyla bağlantılı olarak izlediği politika özellikle Ermenistan'la olan ilişkilerinde belirleyici olmuş ve Türkiye'nin genel Kafkasya politikasına sınırlamalar getirmiştir¹⁹⁵.

Türkiye özellikle uluslararası alanda Azeri görüşlerinin arkasında yer almanın yanı sıra, zaman zaman gevşemeler olsa da, Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ambargoya katılmış ve Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmaktan kaçınmıştır. Bunda Türkiye, Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgal etmeyi sürdürdüğü sürece bu ülkeyle ilişkilerini normalleştirmeyeceğini sürekli olarak vurgulayarak bu konuya verdiği önemi göstermiştir. Öte yandan, genel olarak Azeri görüşünü desteklemekle birlikte, Türkiye Azerbaycan'a önemli silah yardımı yapmaktan ya da iki ülke arasındaki çatışmaya askeri müdahaleden kaçınmıştır.

Türkiye Azerbaycan'ı diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri'nden bir ay kadar önce 9 Kasım 1991'de tanımıştır. Fakat Azerbaycan'daki iç sorunlar bu dönemde ilişkilerin hızlı gelişimini engellemiştir. Öte yandan, Türkiye bu dönemde bağlantılarını tek bir kişi (Ebulfez Elçibey) üzerinden yapmaktan mümkün olduğunca kaçınmıştır. Hatta, Elçibey'in Türk birliğine dayanan çeşitli politikaları bu dönemde Türkiye'de rahatsızlık uyandırmıştır¹⁹⁶. Özellikle zaman zaman basında yer alan, Elçibey'in Türkiye ile Azerbaycan arasında bir federasyon arzuladığı söylentileri Türkiye'yi İran ve Rusya ile çatışmaya götürebileceği endişelerini de beraberinde sürüklemiştir. Öte yandan, Azerbaycan Türkiye'den hiçbir zaman Karabağ sorununa müdahalede bulunmasını resmi olarak talep etmemiştir.

Bu dönemde Türkiye Azerbaycan'la çeşitli ekonomik anlaşmalar imzalamış, TV yayınına başlamış ve Latin alfabesine geçiş konusunda kitaplar ve daktilolar yollayarak destek vermiştir. Fakat Türkiye'nin Azerbaycan'daki imajı büyük oranda Karabağ konusundaki tutumuna bağlı kalmıştır.

¹⁹⁵ TAŞKIRAN, Cemalettin, *Geçmişten günümüze Karabağ Meselesi*, Genkur. Yayınları, Ankara 1995, s. 149; ayrıca bkz. ARMAOĞLU Fahir, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt II., (1980-1990), Ankara 1991, s. 207.

¹⁹⁶ AÇIKGÖZ, Halil, ELÇİBEY Ebulfez, *Azatlık ve Demokrasi*, İstanbul 1993, s. 181-183.

112

Başlangıçta Türkiye çatışmada tarafsız kalarak Ermenistan'la Azerbaycan arasında aracı olmak istemiştir. Ermenilerin de en azından başlangıçta bu girişime karşı çıkmamaları üzerine Türk diplomatları ve özellikle dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bölgeyle Avrupa başkentleri arasında diplomasi seferleri yürütmüşler ve özellikle AGİK'in konuyu gündeme almasında etkili olmuşlardır.¹⁹⁷ Öte yandan, Çetin Azerbaycan'ın talebi üzerine Batılı hükümetlerin ve özellikle ABD'nin dikkatini konuya çekmeye çalışırken, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel daha dikkatli bir politika taraftarı olmuş ve Türkiye'nin müdahale etmesi için herhangi bir hukuki dayanağının olmadığını ve herhalükarda Azerilerin de bunu talep etmediklerini ifade etmiştir. Bu arada, Demirel'in Kasım 1991'de Ermenistan'ın talebiyle dönemin Azerbaycan başbakanı Hasan Hasanov'a "bölgede gerginliği artırıcı kışkırtmalardan sakınmalarını" istemek üzere yolladığı mesajın bu ülkede arabuluculuk girişimi olarak algılanması ve iki hafta sonra verdiği cevapta Hasanov'un "Türkiye'nin arabuluculuk girişiminden memnun kalacağını" belirtmesi üzerine, dışişleri bakanlığı Türkiye'nin arabuluculuk niyetinde olmadığını açıklamak zorunda kalmıştır. Ardından, 23-24 Ocak 1992'de Ankara'ya gelen dönemin devlet başkanı Muttalibov'a, bu sefer her iki tarafın onayıyla arabuluculuk yapılabileceği ifade edilmiştir.

Fakat, Türkiye'nin bu "tarafsız arabuluculuk" çabaları fazla uzun sürmemiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın bir takım sözleri Ermeniler nezdinde Türkiye'nin tarafsızlığına gölge düşürmüştür. Özellikle şubat 1992'de Hocali'de Azeri sivillerin Ermenilerce katledilmelerinden sonra Türkiye'de müdahale yönünde ortaya çıkan kamuoyu baskısı ve Özal'ın çeşitli yerlerde Ermenilerin "birazcık korkutulmaları" gerektiği şeklindeki açıklamaları, Demirel'in tersi ifadelerine rağmen Türkiye'nin tarafsız arabulucu rolünün sonu olmuştur.

Diğer yandan, Ermeniler'in Karabağ dışındaki Azerbaycan topraklarını da ele geçirmeye başlayıp da Azeri mültecilerin durumları televizyonlardan yayınlanınca, ülkede hükümeti etkisiz kalmakla suçlayan güçlü bir kamuoyu oluşmuş ve Türkiye'nin tamamen Azeri yanlısı bir politika benimsemesine yol açmıştır.

¹⁹⁷ Taşkiran, a.g.e., s. 164 .

Hükümetin bu artan baskılardan etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Nitekim, Türkiye 2 Martta Türk hava sahasından geçerek Ermenistan'a gitmekte olan uçakların silah taşımadıklarının tespiti için kontrol edileceklerini açıklamıştır. Ardından Ermenistan'a Batılı ülkelerden gönderilen yardımların geçişi de engellenmiştir. Bu arada Demirel de yaklaşımını değiştirmiş ve 19 Mart'ta Washington Post'a verdiği demeçte daha kararlı bir politika izlemesi konusunda büyük baskı altında olduğunu belirterek Türkiye'nin askeri müdahalesinin hesap dışı olmadığını bildirmiştir. Yine de 17 Mayıs'ta Laçın'ın Ermenilerce ele geçirilmesinin ardından Nahçıvan'a yönelik saldırılar arttığında Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Meclis Başkanı Haydar Aliyev Türkiye'den asker göndermesini istediğinde¹⁹⁸, Türkiye müdahaleden kaçınarak sorunu BM, AGİK ve NATO'ya götürmeyi tercih etmiştir.

Tüm bu gelişmelere rağmen, Türkiye'nin Ermenistan'la yakınlaşma yollarını her zaman açık tuttuğunu ve ikili ilişkileri günlük gelişmelerin ipoteğinden kurtarmaya çalıştığını da belirtmek gereklidir. Bu çerçevede zaman zaman sınır açılarak insani yardımların Ermenistan'a ulaşmasına izin verilmiştir. Hatta, Eylül 1992'de Ermenistan'a 100.000 ton buğday satılmıştır. Ardından da enerji sıkıntısının yaşandığı bir dönemde Kasım 1992'de 300.000.000 kilovat /saatlik bir enerji anlaşması imzalanmıştır.¹⁹⁹ Fakat, Azerbaycan'ın arkadan bıçaklanması olarak görülen bu anlaşma muhalefetten gelen sert tepkiler üzerine Ocak 1993'de uygulamaya konulamadan iptal edilmiştir.²⁰⁰

Yine bu dönemde, dağlık Karabağ çatışmasını çözüme bağlamaya çalışan AGİK Minsk Grubu çerçevesinde Azerbaycan'la Ermenistan arasında barış görüşmeleri sürerken Türkiye, Karabağ sorununun çözümlenmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunacağını anlatmak üzere Erivan'a bir heyet göndermiştir. Fakat, 3 Nisanda Ermenilerin Karabağ'ı Ermenistan'a bağlayan Kelbecer'in işgali sırasında, "Dişimizi göstermezsek bu iş halledilemez" diyerek Türkiye'nin soruna müdahalesini gündeme getiren Cumhurbaşkanı Özal'ın

¹⁹⁸ Taşkıran, a.g.e., s. 171.

¹⁹⁹ BÖLÜKBAŞI, Süha, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası Başarısız mı?, *Yeni Yüzyıl*, 23 Ekim 1996.

²⁰⁰ Oran, a.g.e., s. 404.

aksine, Başbakan Demirel Türkiye'nin anlaşmazlığa bu şekilde müdahalesinin Rusya'yla karşı karşıya gelme anlamına geleceği gerekçesiyle reddetmiştir. Özal ise, 14 Nisan'da Bakü'yü ziyaret ederken, "Türkiye'nin Azerbaycan'ın yanında olduğunu ve Türk milletinin sabrının zorlanmaması gerektiğini" söyleyerek bir kere daha başbakanla arasındaki yaklaşım farklılığını ortaya koymuştur.

Kelbecer'in Ermenilerce işgaliyle başlayan süreç sonunda 4 Haziran 1993'de başlayan bir darbeye Elçibey hükümetinin devrilmesi ve yerine Haydar Aliyev'in gelmesi Türkiye'de ve dışarıda çeşitli çevrelerde Türkiye'nin Azerbaycan'da dost bir yönetimi iktidarda tutma konusunda başarısız olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Hatta, Türkiye'de Elçibey'in devrilmesini Türkiye modelinin sonu olarak değerlendiren analizler de yapılmıştır. Herhalükarda, daha önce de Gürcistan ve Litvanya'da eski Sovyet dönemi yöneticilerinin iktidara gelmelerine yardımcı olan Rusya, darbeci Albay Suret Hüseyinov'u açıkça destekleyerek Azerbaycan'ın da işlerine müdahale etme gücü olduğunu göstermiştir. Türkiye ise daha 7 Haziran'da henüz isyan Gence sınırlarını aşmamışken bir "diplomatik eylem planı" hazırlamış olmasına rağmen, ancak iş işten geçtikten sonra, 15 Haziran'da Bakü'ye bir heyet göndermiş fakat gidişatı değiştirememiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Çetin'in kendisine bu konuda soru soran gazetecilere, Elçibey'in devrilmesinde Türkiye'nin suçu olmadığını ifade ettikten sonra "Ne yani ikinci bir Kıbrıs mı yaratacaktık?" şeklinde yönelttiği soru o dönemki hükümetin duruma bakış açısını yansıtmaktadır.²⁰¹

Ayrıca, Elçibey'in İran ve Rusya'yı karşısına alan ve diğer Türkî Cumhuriyetleri de tedirgin eden Türkçü söyleminden Türkiye'nin rahatsızlık duyması nedeniyle Azerbaycan'da daha ılımlı bir lider arayışında olduğu ve Elçibey'in devrilmesine yardım etmemişse bile, Aliyev'in iktidara gelmesine göz yumduğu değerlendirmeleri de yapıldı. Fakat, Türkiye'nin darbeden ne kadar rahatsız olduğu, 24 Haziran gibi birşeyleri değiştirmek için çok geç olan bir tarihte bile Dışişleri Bakanı Çetin'in BM Genel Sekreteri'ne yazdığı mektupta Aliyev'i iktidara taşıyan Suret Hüseyinov Ayaklanması'nın hala "yasal hükümeti devirmeyi amaçlayan askeri isyan" olarak adlandırması ve Türkiye'nin "Azerbaycan'ın yasal

²⁰¹ Sabah Gazetesi, 22 Haziran 1993.

temsilcilerini” desteklemeyi sürdüreceğini açıklamasında da açıkça görülmüştür. Ancak bu yaklaşım ilerleyen yıllarda benzer şekilde Ermenistan’da Ter. Petrosyan hükümeti zor durumdayken Türkiye’nin elini uzatacak cesareti bulamaması ve Afganistan’da Türkiye yanlısı Özbek asıllı general Raşit Dostum’un Taliban karşısında yeterince desteklenmediği iddialarıyla biraraya gelince, bölgede Türkiye ile yakın ilişki içinde olmanın iktidarda kalmaya yetmediği inancını doğuracaktır. Buna karşılık, Gürcistan’da Şevardnadze’nin iktidarda kalmasında Türkiye’nin bu ülkeye sürekli verdiği desteğin önemli bir rolü olduğunu da belirtmekte fayda vardır²⁰²

Öte yandan, başlangıçta Aliyev’in iktidara gelişi Rusya’nın başarısı olarak değerlendirilirse de, bunun tam bir başarı olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Her ne kadar Aliyev başlangıçta BDT’ye katılmak gibi Rusya’yı yatıştırıcı hamleler yaptıysa da, Rus askerlerinin tekrar Azerbaycan topraklarında konuşlandırılmalarına kesinlikle karşı çıktı. Aliyev’in arzuladığı politikaları izlemediği, Ruslar’ın bir yıl sonra Aliyev’i iktidardan uzaklaştırmak için Ekim 1994’deki darbe girişimine destek vermelerinden anlaşılabilir. Türkiye’yle ilişkiler açısından Aliyev’in Elçibey gibi dış politikasında Türkiye’ye öncelik vermeyeceği, Türk kartını istediğinde kullanıp istemediğinde Türkiye’ye sırtını dönebileceği kısa sürede anlaşıldı. Nitekim, iktidara gelişinden iki ay sonra Eylül 1993’de Elçibey yönetiminin Türkiye ile imzaladığı anlaşmaları askıya aldı, ülkede hizmet veren 1600 Türk askeri uzmanın görevlerine son verdi, Türk Vatandaşları için vize uygulaması başlattı. Hernekadar bir yıl kadar sonra Aliyev tekrar Türk-Azeri ilişkilerini geliştirme çabası içine girdiyse de, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin artık eskisi kadar rahat olmayacağı anlaşılmıştı.

Bu arada, Karabağ sorunu genel olarak Türkiye’nin Kafkasya’daki potansiyel etnik çatışmalara nasıl yaklaşacağını açıkça gösterdi. Çatışmalara doğrudan müdahil olmadan anlaşmazlığın bir an önce çözümlenebilmesi için çaba göstermek ve bunu da genel olarak ikili ilişkiler çerçevesinden ziyade uluslararası kamuoyunun ve örgütlerin ilgisini bölgeye çekerek yapmaya çalışmak gerekiyordu.

²⁰² Oran, a.g.e., s. 405.

Karabağ meselesi, aynı zamanda Türkiye'nin eski Sovyet Cumhuriyetleri içindeki etnik çatışmalarda, özellikle çatışan taraflardan birisi Türk ya da Müslüman kökenli ise, tarafsızlığını koruma konusunda ne kadar zorlanacağını da ortaya koydu. Karabağ'ın ardından Moldova'daki Gagavuzların ve Gürcistan'daki Abhazların bağımsızlığı meselelerine karışmamayı seçen Türkiye için özellikle Çeçen ayrılıkçılar ile Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler ciddi sorunlara yol açacaktır²⁰³

²⁰³ Oran, a.g.e., s. 406.

4. DAĞILAN SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE GÜRCİSTAN'IN YERİ VE ÖNEMİ

4.1. Gürcistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve BDT'ye Girmeye Zorlanması

4.1.1. Gürcistan'ın Yeri ve Önemi

Gürcistan Transkafkasya'da Rusya'nın son derece modern silahlar ile donattığı bir ülke olarak, Kuzey Kafkasya Askeri Bölgesi tarafından da desteklenmekteydi. Gürcistan Abhazlar'a karşı girişmeye hazırlandığı operasyonların hazırlığını Temmuz 1992'de Güney Osetya'ya karşı sürdürdüğü savaşta edindiği tecrübelerle dayanarak yapmıştı. Gürcistan kendi açısından "Kafkaslar'ın güvenliğini", 100 bin Gürcü'nün hayatına mal olsa dahi sağlamayı hedefliyordu. Bu uğurda öncelikle Abhazlar'a, daha sonra da Şevardnadze'nin deyimiyle "Pigme" ve "Lilliput" olarak nitelendirilen diğer Kafkas Halkları'nı boyun eğdirilmesi planlanıyordu.²⁰⁴

Geçen zaman içinde Kafkas Halkları Gürcistan Yönetiminin politik gücünün hiddete dayandığına şahit olmuştur. Bu hiddet Gürcü halkının düşünce ve yönetim elitinin yüzyıllar boyunca empoze ettiği kendini beğenmişlik duygusundan kaynaklanmaktadır. Kitleselel telkinler sonucunda bu kendini beğenmişlikten komşu halkları hakir görme aşamasına gelinmiş, buradan da nefrete bir adım kalmıştır. Bu adımı yeni kuşak Gürcüler 1989'da atmıştır.²⁰⁵

Bu nedenle bağımsızlığını kazandıktan sonra Gürcistan, "Gürcistan Gürcüler'indir" şeklindeki bir slogan ile etnik temizliğe girişmişlerdir. Etnik temizlik öncelikle Güney Osetya'dan başlatılmış ve yavaş yavaş Abhazya'ya doğru yaygınlaştırılmaya başlanmıştır²⁰⁶. Gürcüler Kabardeyler'le Balkarlar arasında savaş

²⁰⁴ ŞENİBE, Musa Y., *Kafkasya'da Birliğin Zaferi*, Nart Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 7.

²⁰⁵ Şenibe, a.g.e, s. 8.

²⁰⁶ TERİM, Şerafettin, *Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Meşhuru*, İstanbul 1976, s. 134 vd.

için her şeyi hazırlamış, Osetler ve İnguşlar arasındaki ihtilafı körüklemiş ve Avar köyleri üzerinde baskı kurmuştur.²⁰⁷

Gürcü yayılcılığının planları oldukça kapsamlıydı²⁰⁸. Bunların hazırlanmasında ve gerçekleştirilmesinde Gürcistan büyük güçlerin desteğine güveniyordu. Bu hususta en büyük destekçisi daima Rusya olmuştur. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Gürcistan bu politikasından vaz geçmemekle beraber, destekleyicilerini Avrupa ve özellikle de ABD'den seçmeye başlamıştır. Ancak ABD ve Türkiye gibi yardımcı olan ülkeler desteği halkların yok edilmesi için değil, bölgedeki kargaşa ve anarşinin ortadan kaldırılması ve istikrarın sağlanması için sürdürmektedirler.²⁰⁹

Gürcistan'ın kendi birliğini kurması ve istikrarı sağlaması bir ölçüde Rusya'nın güdümüne de bağlıdır. Çünkü Ruslar Gürcistan'ın birkaç bölgesinde askeri üsler bulundurmaktadırlar ve buralardan çıkmayı da yakın bir zamana kadar düşünmemektedirler. Bu nedenle Ruslar Gürcistan'ın iç çekişmelerini sürekli kaşıymaktadırlar. Öyle ki, Ruslar zaman zaman uydurma haberler ile Gürcistan'ın dikkatini Müslüman tehdidine çekmekte, böylece Gürcistan, Müslümanlığı kendi içinden veya yakın çevresinden silmek gibi yanlış bir yola sürüklenmektedir. Ancak Gürcistan'ın denetimindeki Abhaz, Oset ve Kabardeyler arasında Müslümanlar kadar Hristiyanların da olduğu bilinmektedir. Başlatılacak bir Kafkas Savaşının sonuçları hem Müslümanları hem de Hristiyanları olumsuz olarak etkileyebilecektir. Fakat Gürcüler etnik düşmanlığı kendi bakış açılarından değerlendirmektedirler. Mesela Gürcü patriği, Hristiyan dünyasına gözdağı vermek için "Müslümanlar bizleri tehdit ediyor" diyebilmektedir. Bu bir bakıma I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin Türkleri katlettikten sonra Avrupa'da "Türkler Ermenileri Katlediyor" demelerini anımsatıyor. Bu bakımdan her iki ülkenin politikasının Rusya tarafından yönlendirildiği anlaşılmaktadır.²¹⁰

²⁰⁷ Şenibe, a.g.e., s. 9.

²⁰⁸ LAKOBA, Stanislav, "Abkhazia Georgia and the Caucasus Confederation", s.6/9.

[http:// polipc14vub.ac.be/publi/Georgians/chp0701.html](http://polipc14vub.ac.be/publi/Georgians/chp0701.html)

²⁰⁹ Şenibe, a.g.e., s. 10.

²¹⁰ Şenibe, a.g.e., s. 16-17.

Kafkaslar'da birbirini yok edecek halkların toplu bir savaşa sürüklenmesini organize etmek üzere seçilen Gürcistan'ın bu sorumluluğa itilmesinin nedenlerinden biri Gürcistan'ın Kafkasya'da ilk olarak, SSCB'de ise Baltık ülkelerinin hemen ardından özgürlük bayrağını kaldırmış olmasıdır. Oysa Gürcü kadınlar Ruslar tarafından katledilirken bütün Kafkas Halkları Gürcülere yardım için seferber olmuştu. Bu tarihlerde Gürcistan gerçekten tüm Kafkasya birliğinin temeli durumundaydı. Rus analizciler bu durumu hemen fark etmişlerdi. Rus Andrey Saharov sayesinde Rusya, Gürcistan'da geniş ölçüde kaba kuvvet kullanmaktan vazgeçti ve çok daha ince düşünülmüş ve sonuç verici bir programı uygulamaya koydu.

Gürcistan'dan Kafkas Halkları'nın birleştirici olması beklenirken, Gürcistan bu halkların celladı olmayı tercih etmiştir. 20. yüzyıl sonunda "demokratik" Gürcistan, nedensiz sebepler ile son 125 yılda 3. kez kolonyalist bir fetih macerasına atılmaya hazırды ki bunu Gürcüler Rus-Kafkas Savaşı döneminde de yapmışlardı. Gürcistan elitinin bu yolda tahrik edilmesi aynı zamanda bazı önemli sorunları da çözüyordu. Birinci olarak, Gürcistan Rus karşıtı hareketleri için kendi kendisini cezalandıracaktı. İkinci olarak, yeni bir Kafkas Savaşı'nın açılması ve yürütülmesinin yükünü, tehlikesini ve sorumluluğunu üzerine alacaktı. Üçüncü olarak, Gürcistan'ın potansiyel birleştirici misyonuna karşı denge olarak Gürcü politika ve felsefe yaşamında fetihçi eğilimlerin açıkça ortaya çıkmış olması, Gürcü "kurtarıcı demokrat"larının kendi halklarının ulusal kurtuluş hareketi adına başlarını koymaları için ideal ortamı yaratıyordu.

Yeni kurulan ve Güney Osetya'da tecrübe edilen Gürcü Ordusu, belirlenen bu amaçlara tamamen uyuyordu. Bu ordunun çekirdeğini zamanın ruhuna uygun askeri birlikler oluşturuyordu.²¹¹

Ancak, Gürcistan'ın gerek kendi içinden pompalanan etnik temizlik çabaları gerekse Rusya tarafından desteklenen soykırım planları tutmamıştır. Gagra operasyonunda²¹² Gürcüler hezimete uğramıştır. Buna ilaveten Gürcü ve Rus

²¹¹ Şenibe, a.g.e., s. 24-25.

²¹² Şenibe, a.g.e., s. 26.

“demokratlar” tarafından sevgi ve ihtimamla büyütülen Kafkas Savaşı’nın tertipçisi Gürcü Ordusu da Abhazlar tarafından bozguna uğratılmıştır.

Böylece hem Gürcistan hem de Rusya Kafkas Halkları’na yönelik politikalarında belirli değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır.

4.1.2. Gürcistan’ın Bağımsızlığını Kazanması ve Bağımsızlığın Getirdiği İç Çatışmalar

1924 yılında iktidarı ele geçiren Stalin, tüm Sovyet Rusya’da adeta bir kitlesel terör başlatmıştır. Bu kitlesel terörün kurbanları arasında doğal olarak rejim muhalifleri vardı. Gürcistan, muhaliflerin yoğun olduğu bir birlik cumhuriyetiydi. Fakat çok gariptir ki komünizme son derece sadık olan ve yıllarca Stalin’in direktiflerini harfiyen yerine getiren birçok yönetici de Stalin’in kurmayları arasında yer almıştır. Stalin dönemi mutlak kişisel bir iktidara sahne olmuş, ekonomide batıyı yakalama düşüncesiyle, işçi ve köylüler, kapasitelerinin çok üstünde çalıştırılmıştır.²¹³ Başlangıçta Milliyetler Komiserliği’nin başında bulunan Stalin, Bolşeviklere halk desteğini artırmak için ılımlı bir politika izlemiş fakat daha sonra bu ılımlı politika yerini çok katı bir milliyetler politikasına bırakmıştır. Gürcistan ve Gürcüler de bu politikalarından nasibini almıştır.²¹⁴

Sovyet Rusya için Kafkasya ve bu bölgenin merkezindeki Gürcistan vazgeçilmez, hayati öneme sahip, stratejik değeri oldukça yüksek bir bölgeydi ve ne olursa olsun bu bölgedeki bolşevik otoritesi sıkı bir şekilde oturtulmalıydı. Bu düşünce merkezi yönetimin Gürcistan hususunda hassas olması sonucunu doğurmuştur.

Bu çerçevede Stalin Gürcü Milliyetçiliği’ni zayıflatma çabalarına girişti. 1922’de bu çabaların bir ürünü olan ve Transkafkasya’da ulus devletleri ortadan kaldıran Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu” kuruldu. Böylece üç ulusun ortak olduğu bu cumhuriyet içinde milliyetçilik hareketleri en aza

²¹³ CHAUVIER, J.M., *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, (Çev. Keşoğlu) BDS Yay., İstanbul 1990, s. 26.

²¹⁴ Lakoba, a.g.m., s. 1.

inecekti. Fakat Gürcistan'ın lağvedilip, üçlü federasyona zorlanması, Gürcü komünistlerce hiç hoş karşılanmadı ve sert tepkilere neden oldu. Sonuçta yeni cumhuriyete tepki gösteren tüm Gürcü yöneticileri tasfiye edildi. Fakat olaylar yine bitmedi. Gürcüler içten içe Bolşeviklere nefret duyuyordu. 1924'te büyük bir isyan çıktı. Bu isyanda Tiflis bile neredeyse ele geçirilecekken bolşeviklerin uyguladığı sert tedbirler karşısında başarısız olunmuştur. Başarısızlıkla sonuçlanan bu isyanın sonucunda yaklaşık 20000 isyancı Gürcü Sibiryaya sürülmüştür.

Stalin'in tüm sovyet Rusyada gerçekleştirmeye çalıştığı devletçi ekonomik sistem ve bunun ürünü olan Kolhozlar, Gürcistanda geleneksel bireysellikle çatışıyordu. Bu yüzden Gürcistan 1931 yılında isyan noktasına gelmişti. Fakat, Stalin kendi beceriksizliğini Gürcistandaki yerel yöneticilere yüklemiş, hepsini sürgüne göndermiş ve bu işten de sıyrılmamasını bilmişti. Bu arada, tüm Sovyet Rusya'da halkının yıllarca adeta köle gibi çalıştırılması, 1934'ten sonra ekonomideki düzelmelerle kendini göstermiştir. 1936 yılında, birliğe yeni katılan Türkistan Cumhuriyetleri'nin durumunu hukukileştirmek maksadıyla Transkafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Federasyonu kaldırıldı ve yerine tekrar Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetleri kuruldu.²¹⁵ Aslında bu bir anlamda yaklaşan II. Dünya Savaşı öncesinde söz konusu halkların, Bolşevik yönetimi tarafından onore edilerek, merkeze destek vermeleri için yapılan çalışmaların bir ürünüdür.

Böylece Stalinli yılların II. Dünya Savaşı'na kadarki dönemi Moskova'daki Stalin, Tifliste'ki Berio ikilisi sayesinde, Gürcistan'da tam bir sıkı yönetim havasında geçmiştir.

Savaş sonrasında Orta ve Doğu Avrupa'yı işgal ederek kendi etkisi altında uydu devletler kuran Sovyetler Birliği, 1947 yılında "komünist blok" oluşumu resmileştirerek, tüm dünyaya bunu ilan etmiştir. Böylece, Winston Churchill'in ifadesiyle "demir perde" kurulmuş oldu. Ardından kurulan ve demir perde ülkelerinin ekonomik işbirliğini amaçlayan COMECON'la birlikte dünya bir kutuplaşmanın başlangıcına sahne oldu.

²¹⁵ UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 533.

Sovyetler Birliği öncülüğünde kurulan doğu blokuna karşı ABD öncülüğünde kurulan NATO ve Avrupa ülkelerinin kurduğu Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile batı bloku oluşturuldu.

Gürcistan'da milliyetçi hareketler, esas itibarıyla, 1988 Haziran'ında yapılan 19. Parti Konferansı'nda alınan kararlar doğrultusunda yapılan anayasa değişiklikleri sonucunda, Sovyetler Birliği'nin yeniden yapılanmasına başlanması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Şüphesiz, glastnost ve perestroyka ile, 1987 yazında başlayan ve Ermenistan ve Azerbaycan'ı karşı karşıya getiren "Karabağ" hadiseleri de, bir Kafkas Cumhuriyeti olan Gürcistan'a da etki yapmaktan geri kalmamıştır.

Gürcistan'daki milliyetçilik hareketlerinin ilginç bir yanı da, Moldavya'daki Gökoğuzlar meselesinde olduğu gibi, Gürcistan içinde azınlık durumunda bulunan Abazalar ile Ossetiyanlar'ın bağımsızlık için harekete geçirilmesi ve "milliyetçi" Gürcistan'ın bu "milli" hareketleri sert bir şekilde bastırmasıdır.²¹⁶

1989 nüfus sayımına göre Abhazlar Gürcistan nüfusunun (1.7'sini, Abhazya'nın ise % 17,3'ünü oluşturmaktadır. Ne var ki Ruslar'ın ve Kuzey Kafkas dağlı halkının büyük desteğini alan Abhaz idareciler bu durumu görmek istememektedirler.

Gürcistan'ın etnik yapısı, aynı zamanda devletin bütünlüğüne etki yapacak bir tehlike oluşturması nedeniyle oldukça önemlidir. İster bir hükümet politikası, ister iç faktörler, isterse de öteki devletlerden gelen dış faktörler açısından, Gürcistan'ın bütünlüğünü ve birliğini sağlaması için azınlıkların bir yara olarak görülmeleri gerekir.²¹⁷

Gürcistan'da ilk mühim hareket, Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'ne katılmasının 68. yıldönümü dolayısıyla 25 Şubat 1989 günü Tiflis'te yapılan ve 15.000 kişinin katıldığu büyük gösteriler olmuştur. Bu gösteriler güvenlik kuvvetleri tarafından

²¹⁶ ARMAOĞLU Fahir, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt II., (1980-1990), Ankara 1991, s. 220.

²¹⁷ YAZICI, İsmail, "Gürcistan'ın Bütünlüğü ve Gelişimi", *Çveneburi*, Sayı: 4-5, Temmuz- Ekim 1993, s. 4.

dağıtılmış ve Gürcü milliyetçiliğinin temsilcisi durumunda bulunan Millî Demokratik Parti üyesi 500 kişi tutuklanmıştır.

Bu hadiseler üzerine, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro'sunun tek Gürcü üyesi, Dışişleri Bakanı Şevardnadze 10 Nisan'da Tiflis'e geldi. 11 Nisan'da, Gürcistan Komünist Partisi lideri Patiashurli görevinden istifa etti. Gorbaçov da 12 Nisan'da Gürcistan halkına yolladığı mesajda, üzüntülerini bildirirken, aynı zamanda da aşırılıklara karşı uyarıda bulunuyor ve Gürcistan'ın Sovyetler Birliğinden ayrılmasına izin vermeyeceğini söylüyordu. Lakin Gürcistan'ın Zarya Vostoka Gazetesi'nin, 9 Nisan gösterilerinde askerlerin göstericilere karşı zehirli gaz kullandığı açıklaması, ortalığı karıştırdı. Moskova dahil, bütün resmi makamlar sorumluluğu birbirlerinin üzerine attılar.

Kafkas Üçgeni'ndeki çatışmaların bir benzeri Gürcistan'da da meydana geldi ve 26 Haziran 1989 günü Gürcistan'daki Azeriler ile Gürcüler çatıştılar.

28 Haziran 1989'da da, Tiflis'te yapılan bir toplantıda, Gürcistan Halk Cephesi kuruldu. Cephe, üye sayısının 50 bin olduğunu iddia ediyordu.

Gürcistan Yüksek Sovyeti ise, 17-19 Kasım 1989 günlerinde yaptığı toplantının sonunda, bir takım anayasa değişiklikleri ile Gürcistan'ın "egemenliğini" ilan etti. Bu kararlar birlikte, Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılması kararı da alınmıştır. Yüksek Sovyet, ayrıca, Gürcistan'ın 1921'de, Sovyetler Birliği'ne askeri işgal yoluyla ilhak edildiğini de bildiriyordu. Anayasa değişikliklerine göre de, Gürcistan Sınırları içinde bulunan bütün doğal kaynaklar Gürcistan'ın mülkiyetine geçiyordu ve Gürcistan'ın çıkarlarına aykırı olması halinde, Sovyetler Birliği kanunları Gürcistan'da uygulanmayacaktı.

31 Mart 1991'de bağımsızlığını ilan eden Gürcistan'da ilk genel seçimler 26 Mayıs 1991'de yapıldı²¹⁸. Seçimlerin sonucunda, Zivad Gamsakhurdia devlet başkanı seçilmiştir. Gürcistan'ın iç sorunları alevlendirildi. Önce Gamsakhurdia'ya karşı başlayan çatışmalar, giderek bir iç savaşa dönüştü ve şiddetlenerek ülke

²¹⁸ SANCAK, Kadir, *Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri*, Yayınlanmamış Tez, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000, s. 45.

geneline yayılan olaylar sonucunda, Ocak 1992'de Gamsakhurdia ülkeden kaçtı²¹⁹. Ülke bir kaosa sürüklendi. Bu arada Abhazya meselesi patlak verdi²²⁰. Bu şartlar altında Mart 1992'de devlet konseyinin başkanlığına getirilen E. Şevardnadze öncelikle iç sorunlar üzerine eğilmiştir.²²¹

Edvard Şevardnadze dağılan Sovyetler Birliğinin de dış işleri bakanı olmuş tecrübeli dünya dengelerini ve siyaseti iyi bilen diplomasi ustalığına, yüksek bir yöneticilik kabiliyetine sahipti. Şevardnadze'nin en büyük destekçilerinden biri Türkiye olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Mayıs 1992'de Gürcistan'a gitti. Hemen ardından Tiflis'i ziyaret eden ABD Dışişleri Bakanı James Baker de ABD'nin Kafkas bölgesinde stratejik bir mevkiye sahip olan ve petrol geçiş güzergahı olacak Gürcistan'a özel bir önem verdiğini göstermiştir. Fakat ABD her ne kadar demir perdenin dağılmasından sonra dünyadaki tek süper güç olsa da, coğrafi uzaklık dolayısıyla, Gürcistan'la Türkiye kadar ilgilenememiştir. Türkiye ise sınır komşusu olan bu ülkeyle olan ilişkilerini artırmaktadır. Nitekim Temmuz 1992'de Tiflis'e giden Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel, Şevardnadze yönetimiyle bir dizi iyi niyet, dostluk antlaşmaları yanında, ekonomik ilişkileri artırıcı anlaşmalar yapmıştır. Şevardnadze'nin yakın komşusu Türkiye'den ve süper güç ABD'den gördüğü bu desteğin ardından, Ekim 1992'de devlet başkanlığının halk oylamasıyla onaylanması, Gürcistan için olumlu gelişmelerdi. Fakat bir süre sonra her şeyin sanıldığı kadar yolunda gitmediği anlaşıldı. Daha Ağustos 1992'de bağımsızlık ilan eden Abhaz ayrılıkçılar, bunu fiilen de gerçekleştirmek için yoğun çalışmalara başladılar.

Günümüze kadar devam eden sürede, karşılıklı tahrikler sonucu dar kapsamlı çatışmalar zaman zaman yaşansa da savaş ortamına dönülmedi²²². Genç Gürcistan Cumhuriyeti, bağımsızlığının hemen ilk yıllarında önemli iki sorunla karşı karşıya

²¹⁹ ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Rusya Federasyonu'nda ve Transkafkasya'da Etnik Çatışmalar*, Sinatle Yay., İstanbul 1998, s. 179.

²²⁰ HESLİN, Sheila N, "Key Constraints to Caspian Pipeline Development: Status, Significance and Outlook", s. 10/24,

<http://www.riceinfo.rice.edu/projects/baker/pubs/workingpapers/efcac/efcac2.html>

²²¹ Saray, a.g.e. s. 26-27.

²²² HEWITT, George, "Abhazya, Georgia and the Circassians(NW Caucasus)", Central Asian Survey, Dec 99, Vol.18 Issue 4, p. 463, 37 s. 4.

kalmıştır. Bunlardan birisi Abhazyaya sorunu, diğeri ise bağımsızlık isteyen Güney Osetya meselesidir.

4.1.3. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

8 Aralık 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya devlet başkanları tarafından Minsk'te ilan edilen, kurucu antlaşması ise 21 Aralıkta Alma Ata'da imzalanan BDT, Estonya, Letonya ve Litvanya dışındaki eski cumhuriyetlerden oluşur. Topluluğun amacı üye devletler arasında işbirliği yaparak SSCB sonrası gündeme gelen sorunları çözüme kavuşturmaktır. Yürütme organı, devlet ya da hükümet başkanlarından oluşan konseydir²²³. BDT'de hegemon güvenlik alanlarında işbirliği önemlidir. 15 Mayıs 1992'de Taşkent Anlaşması'yla kurulan Ortak Güvenlik Konseyi çerçevesinde RF, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Ermenistan işbirliği yapmaktadırlar. Yine 24 Eylül 1993'te, zaman içinde oluşacak bir ekonomik birlik anlaşması imzalanmıştır.

BDT içerisinde bütünlüklü bir yapıdan söz edilemez. Kimi üyeler arasında birlik girişimi olurken, bazıları arasında da savaşa değin varabilen sorunlar yaşanmaktadır. Yine de, BDT eski SSCB coğrafyasındaki en güçlü işbirliği girişimi olmayı sürdürmektedir.²²⁴

4.1.4. Gürcistan'ın BDT'ye Girmeye Zorlanması

1917 Ekim devriminde yıkılan Çarlık rejiminden sonra yine başrolü Ruslar'ın oynadığı Bolşevikler, SSCB adı altında, Gürcistan'ı 1991 yılına kadar egemenlik altında tutmuşlardır. 1991'de bağımsızlık ilanından sonra ise dağılan SSCB'nin lideri durumundaki Rusya'nın yeni stratejisi, Gürcistan'da kaybettiği etkinliği yeniden kazanmak yönünde olmuştur. Rusya Federasyonu bunu yaparken, bir yandan da kendi iç bütünlüğünü korumaya çalışmakta, Kuzey Kafkas Cumhuriyetleri'nde yer alan halkların kendi aralarındaki problemleri, federasyonun devamını sağlamak için kullanmaktadır.

²²³ DEVLET, Nadir, *Büyük İslam Tarihi*, Ek Cilt, Çağ Yay., İstanbul 1997, s. 36.

²²⁴ Oran, a.g.e., s. 543.

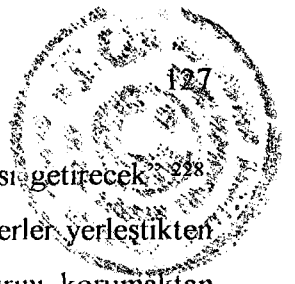
Ruslar, kurdukları devletlerin rejimi ne olursa olsun, tarih boyunca hep güneye yönelme eğilimi içinde olmuşlar ve bunu "Rus ırkı"nın saadeti için gerekli görmüşlerdir. Günümüz Rusya Federasyonu da Rus ırkının çıkarları için çalışmakta ve bunu gerçekleştirmek için kimi zaman bünyesindeki gayri Rus unsurlara karşı açıkça cephe alabilmektedir. SSCB zamanında birlik cumhuriyetlerine yoğun bir şekilde Rus kültürünü ve Rusça'yı ihraç eden Ruslar, bunu Gürcistan'da da yapmak isteyince sert tepkiler almışlardır. Rusça'yı, Gürcüce ile eşit statüye getirmek isteyen Rus merkezli SSCB yönetimi 1978 yılında etkili ve başarılı Gürcü protestolarıyla karşılaşmıştır.²²⁵ Aynı şekilde 1991'deki bağımsızlıktan sonra Gürcistan üzerinde yeniden kontrol kurma çabaları büyük tepki görmektedir. Rusya Federasyonu, Gürcistan'ı kontrol altına almak için Abhazya ve G. Osetya sorunlarını kullanmış ve söz konusu bölgelerdeki etnik halkları Gürcüler'e karşı örtülü de olsa desteklemiştir. Amaç Rusya'nın eski birlik cumhuriyetlerini tekrar etki sahası içine alma planı gereği, Gürcistan tarafından reddedilen BDT'ye, Gürcistan'ın da dahil edilmesidir. Gürcistan da tıpkı Azerbaycan gibi tüm direnişine rağmen, Rus oyunları sonucunda Mart 1994'de BDT'ye katılmak zorunda kaldı.²²⁶

Böylece Gürcistan her türlü Rus etkisine açık hale gelmiş ve bağımsızlığı bir nevi ipotek altına almıştır. Ruslar, Gürcistan'ın BDT'ye katılmasından sonra, Gürcistan ve Abhazya arasında imzalanan 2 Nisan 1994 Moskova Antlaşması için arabuluculuk yaptılar. Moskova bu hamlenin ardından Tiflis'le imzaladığı bir üç anlaşması ile Gürcistan'da üç Rus üssü kurma kararı aldı.²²⁷ Üslerden biri Tiflis'in 30 km. güneyinde, diğeri Batum'da ve üçüncüsü de yine Türkiye sınırına yakın olan Akhalkalaki'de olacaktır. Öte yandan Rusya'nın girişimleri sonucunda Abhazlarla bir anlaşmaya varılınca Gürcü-Abhaz sınırına Mayıs 1994 içinde barışın devamını sağlamak maksadıyla Rus askerleri yerleştirildi. Rus Dışişleri Bakanı'nın Rus Parlamentosu'nda yapılan görüşmede Abhazya'da askeri operasyon yapılması konusunda ki şu sözleri, Rusya'nın Gürcistan'ın iç işlerine karıştığının ve bu ülke üzerindeki kontrolü elden kaybetmek istemediğinin açık delilidir; "eğer Rusya,

²²⁵ KENNEDY, P., *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, İş Bankası Yayınları. (Çevr.H. Karanakçı), Ankara 1996, s. 592.

²²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 03.03. 1994.

²²⁷ DARCHIASHVILI, David, "The Russian Military Presence in Georgia", *Caucasian Regional Studies*, Cilt 2, Sayı 1, 1997.

bölgedeki jeopolitik rolünü oynamazsa bizim evimize düzeni başkası getirecek”²²⁸ Rus Barış Gücü çatışmaları tam olarak sona erdiremedi ve Rus askerler yerleştikten sonra zaman zaman çatışmalar meydana geldi. Ruslar, Abhaz sınırını korumaktan ziyade, ülkedeki etkinliğini perçinlemenin peşindeydi. Bu çerçevede ülkeye yerleştirilen Rus askerlerin sayısı arttırıldı. Kasım 1996’da G. Osetya ve Abhazya’da seçimler yapıldı. Yapılan seçimlere karşı sessiz kalan Rusya, böylece ayrılıkçı hareketlere de cesaret vermiş oldu. Gürcistan’daki Rus askeri varlığının Abhazya sorununun çözümüne bağlı olduğunu bildiren Gürcü yöneticiler, Rusya’nın politikasına ağır eleştiriler yönelttiler. Rus barış gücü yerine BM barış gücünün olmasını gündeme getirdiler. Fakat bu arada Rusya’nın Abhazya meselesindeki aktif rolü devam etti ve Rusya 14-15 Ağustos’ta Gürcü ve Abhaz liderlerin buluşmasını temin edecek birbirine düşman iki lideri bir araya getirdi. Görüşmenin sonucunda, Abhaz ve Gürcü tarafı, problemlerin kesinlikle kan dökülmeden halli yoluna gidilmesi konusunda anlaştı. Fakat temel problemler devam etti.

Rusya’nın görünürdeki bu uzlaştırıcı tutumunun altında, geleneksel Rus çıkarlarını gerçekleştirme isteği devam etmektedir. Gürcü yöneticiler de esasen bunu bildikleri halde çok açık bir tavır içine de giremiyorlardı. Fakat şubat 1998’de Gürcü Devlet Başkanı E. Şevardnadze’ye yapılan suikast sonucu saldırganların Rus üslerine sığınması, bardağı taşırdı. Ruslar açıkça Gürcistan’ı istikrarsızlığa sürüklemek istiyordu.

Şevardnadze ise yaptığı açıklamada saldırıdan Rusya’yı sorumlu tutuyordu. Olayın ardından Mart 1998’de Gürcistan sınırındaki Rus askerlerinin yerine Gürcü askerlerin yerleştirilmesi yönünde çalışmalara başladı. Bu tarihten sonra ise Rus askerlerin sınırlardan kademeli çekilişi başladı.

Günümüzde Gürcistan, Rusya ile örtülü mücadelesini devam ettirmektedir. Türkiye ABD ve diğer batılı güçler, şüphesiz ki Gürcistan için önemli birer denge unsurudur ve Rusya’ya karşı ayakta kalmanın güvencesini oluşturmaktadır.

²²⁸ ERTAN, Fikret, “Madalyonun Öteki Yüzü”, Zaman Gazetesi, 13 Kasım 1999.

4.2. Rusya'nın Kafkaslar'ın Jeopolitik Dengesini Yeniden Tesis Etme Çabaları

4.2.1. SSCB'den Rusya Federasyonu'na : Değişen Uluslararası Sistem ve Siyasal Yapı

SSCB'nin yıkılmasıyla sona eren Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası sistem yeniden yapılanma sürecine girdi. Bu süreç, bilimsel-teknolojik devrimin etkisiyle değişen üretim biçimi, üretim ilişkileri ve bilginin artan önemiyle biçimlenmekteydi. 12 Haziran 1990'da egemenliğini ilan eden ve SSCB'nin 31 Aralık 1991'de uluslararası hukukta varlığını yitirmesinin ardından, halefi sıfatıyla uluslararası topluluğa katılan Rusya Federasyonu'yla Türkiye arasındaki ilişkiler incelenirken, her ikisinin de bu süreç içinde kendilerine yeni roller arayışında oldukları göz önünde bulundurulmalıdır. İlişkilerin değerlendirilmesinde bir başka önemli nokta da RF'nin siyasal yapısıdır.

SSCB'nin dağılmasıyla, uluslararası sisteme 14 yeni devletle SSCB'nin ardılı olan RF katıldı. RF toprak olarak diğer 14 cumhuriyetinin iki katı alana sahipti. Nüfusu eski SSCB'nin yarısından fazlaydı. Doğal kaynakların çok önemli bölümü RF'de kalmıştı (petrolün yüzde 90'ı, doğalgazın yüzde 80'i, altının yüzde 70'i, elektriğin yüzde 62'si). Nüfus bileşimi açısından Litvanya ve Ermenistan'dan sonra en homojen yapıya sahipti ve SSCB'nin aksine RF Batı'nın desteğini arkasına almış durumdaydı. Çünkü ideolojik tehdit sona ermiş, uluslararası sistemde istikrar arayışı egemen olmuştu. Üstelik kapitalist dünya ekonomisine eklemlemeye çalışan RF Batı için çok önemli bir pazardı.

RF, Yeltsin liderliğinde geçen 1990'ları uluslararası sisteme katılma ve bu çerçevede ülkede serbest Pazar ekonomisiyle demokratik parlamenter düzeni kurma çabalarıyla geçirdi. Fakat bu arada liberal ekonomiyi kurma girişimi oligarşik yapıya yol açtı. Batı'nın desteğiyle başlayan uluslararası sisteme katılma çabaları, 2000'lere gelindiğinde neredeyse Batı'ya rağmen sürer bir hale girdi.

Bir yandan Batı'yla uyumlu politikalarını sürdürürken, öte yandan diğer seçeneklere de (Çin, İran gibi) açık olan ve yakın çevresinde denetimi elinde tutmaya çalışan RF 2000'lere geldiğinde yeni bir başkanla (Putin) ve elindeki nükleer silahların da etkisiyle hala uluslararası sistemde önemli bir aktör olmaya devam etti. Kuşkusuz bunda, Kafkasya ve Balkanlarda Rusya'sız istikrarın çok zor oluşunun da etkisi vardı. SSCB'den RF'ye dönüşüm sürecinde ortaya çıkan koşullar Türkiye açısından bu coğrafyanın önemini azaltmayı artırdı. Bir yandan yeni cumhuriyetlerle ve diğer yandan RF'yle yeni çıkar çatışmaları yaşandı, bir yandan da işbirliği olanakları doğdu.²²⁹

4.2.2. Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası: "Yakın Çevre" ve "Askeri Doktrin"

RF başlangıçta yaşadığı kargaşanın da etkisiyle ABD ve Avrupa'ya yalnızca uyumlu değil bağımlı politikalar izledi. Fakat, 1994'ten itibaren Asya'ya da yönelerek kendisini "tek yönlü bağımlılık"tan kurtarmaya çalıştı.

İç politikadaki Atlantikçiler-Avrasyacılar çekişmesi dış politikada da kendisini gösterdi. Ama, RF Batı'yla çatışan bir dış politika izlemedi. Ocak 1994'te Bruvelles'de imzalanan ve doğu Avrupa'yı da NATO çerçevesine almayı amaçlayan Barış İçin Ortaklık (BİO) projesine karşı çıktıysa da, sonunda NATO'yla uzlaştı²³⁰. Hiç kuşkusuz bunda İMF ve Dünya Bankası kredilerine olan gereksinimin de etkisi oldu.

RF dış politikasındaki dönüşümün en çarpıcı göstergelerinden biri, izlediği "Yakın Çevre"²³¹ politikası oldu (Şubat 1993). "RF'nin Monreo doktrini" olarak adlandırılan bu politika, eski SSCB topraklarının RF'nin ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkar alanı olduğunu ileri sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi öngörüyordu.

²²⁹ Oran, a.g.e., s. 541-542.

²³⁰ Sancak, a.g.t., s. 95.

²³¹ Yakın Çevre ile ilgili olarak bkz. Wynne Russell, "Russian Relations with the "Near Abroad", Peter Sherman (ed.) Russian Foreign Policy Since 1990, içinde (Boulder : Westview Press, 1995). Ayrıca Rus dış ve iç politikasının kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Richard Sakwa, Russian Politics and Society (London: Routledge, 1996) özellikle s.300-349.

Bu politikanın en önemli belgelerinden biri de 1993 Kasım'ında açıklanan Askeri Doktrin oldu. "Karaganov Doktrini" olarak bilinen bu belgeyle Kızıl Ordu'nun iç güvenlikten de sorumlu olacağı ilkesi kabul edildi ve RF'nin nükleer silahları ilk kullanan ülke olmayacağı ilkesi terkedildi. RF ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nun güvenliğini sağlamak için gerektiğinde ülke dışında da RF askerlerinin konuşlanabileceği kabul edildi. Güvenlik için gerekli finansmanın sağlanmasında silah satışına öncelik verilmesi kararlaştırıldı.

Yakın Çevre ve Karaganov Doktrini çerçevesinde RF Kafkaslar'da ve Orta Asya'da askeri üsler kurdu. Bu ülkelerin sınırlarını Rus askerleri denetlemeye başladı. İstikrarın sağlanmasındaki sıkıntı nedeniyle RF'nin Kafkaslar'a girmesine Batı ses çıkarmadı. RF da bu durumdan yararlanarak, Kafkas anlaşmazlıklarını kışkırtma yöntemiyle bölgeyi denetim altına almaya girişti. 1997'de başlatılan çalışmalar 21 Nisan 2000'de Putin'in yeni bir askeri doktrin ilanıyla sonuçlandı.

RF'nin yakın çevre politikası ve askeri doktrini maddi temellere dayalıdır. Birincisi, bu sayede eski SSCB'ye dağılmış ekonomik potansiyel tekrar işletilmek istenmiştir. İkincisi, RF dışında kalan 25.000.000'lük Rus diasporasının korunması söz konusudur. Üçüncüsü, önemli enerji kaynaklarına sahip bu az gelişmiş bölgede etkinlik büyük devletlere kaptırılmak istenmemektedir.²³²

4.2.2.1. RF'nin Çıkar Alanı Olarak Algıladığı Sorunlu Alanlar:

SSCB yıkılıp, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle son 50 yıldır stratejik önemini pazarlayan Türkiye bir yandan bu "lüksünü" yitirmenin kaygısına, diğer yandan Orta Asya'daki kardeşlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla da üç çeyrek asırdır unuttuğu bir hayale kapıldı. Ne kaygı gerçekleşti, ne de hayal. Körfez bunalımı ile başlayan kriz ve parçalanmış Yugoslavya'da yaşanan gelişmeler Türkiye'yi sorunlar yaşanan bir bölgenin "sorumlu başlaştığı" olmaya itti. Öte yandan, yıkılışın ardından toparlanan RF 1994'ten başlayarak yalnızca Türkiye'ye değil, bütün dünyaya SSCB'den kopan parçaların kendi yaşamsal çıkar alanı içerisinde olduğunu ilan ederek başkalarının yanı sıra Türkiye'yle de karşı karşıya geldi.

²³² Oran, a.g.e., s. 542.

İlk dönemde “Adriyatik’ten Çin Denizine Türk Dünyası” sloganı (ki ilk defa Şubat 1992’de dönemin başbakanı Demirel tarafından dile getirilmişti) ve Orta Asya’da genişletilmiş Türkçe alfabesinin kabul edilmesi girişimleri, kendi içerisinde de Müslüman ve Türk kökenli halkları barındıran RF’yi kaygılandırdı. Sonraları “rekabet yerine işbirliği” ilkesi benimsenmeye başlandı.

Türkiye ile RF’nin karşı karşıya geldikleri başka bir bölge de Balkanlar oldu. Bosna Hersek ve Kosova sorunlarında Türkiye ile RF farklı tarafları desteklediler. Üstelik ortak dini paylaşan Yunanistan’la ilişkilerin geliştirilmesi, Balkanlarda RF Yugoslavya, Yunanistan bağlaşımına karşı Türkiye’nin, Türkiye, Makedonya, Arnavutluk eksenini oluşturduğu değerlendirmeleri yapıldı.

SSCB’nin dağılmasının ardından Hazar Havzası ve Kafkaslar’daki enerji kaynaklarının dünya pazarına hangi yollardan pazarlanacağı sorunu gündeme geldi. Petrol ve doğalgazın dünya pazarlarına sunulmasında boru hatlarının kendi topraklarından geçmesini isteyen RF ve Türkiye başlangıçta kendi tezlerinin tek seçenek olduğu inancıyla rekabete başladılar. Enerji güzergahına ev sahipliği yapacak ülke bir yandan gelir, öte yandan stratejik güç kazanacaktı. Bu enerji kaynaklarını işletecek uluslararası şirketlerce belirlenecek güzergah, her iki tarafın kamuoyunda zaman zaman ateşli tartışmalara yol açtı. En azından “erken üretim petrolü”nün RF’nin Novorossisk Limanı’ndan taşınacağı anlaşılınca, Türkiye boğazlardan bu kadar yoğun biçimde yapılacak trafiğin tehlikelerine işaret ederek 1994 ve 1998 yıllarında çıkardığı iki tüzükle düzenlemeye gitti ve bu sorun oldu.

İlişkilerde sorun olarak görülen gelişmelerden biri de SSCB’nin imzaladığı AKKA’da öngörülen Kuzey Kafkasya’daki askeri indirimi, RF’nin koşulların değiştiği gerekçesiyle yerine getirmemesi oldu. RF bu indirimi uygulayamayacağını 17 Eylül 1993’te birer nota ile diğer taraflara bildirdi. Sonuçta AKKA’da yeni düzenlemeye gidilecek ve RF istediği ödünleri Mayıs 1997’de alacaktır.

RF’nin gelişmiş bir silah endüstrisi olduğuna değinilmişti. İstihdam açısından çok önemli olan bu sektör, SSCB sonrasında bunalım geçirmişken kendisini topladı. Aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 51 ülkeye silah satmaya başlandı. 30 Ekim 1993’te imzalanan anlaşmayla Türkiye RF’den zırhlı araç, uzun namlulu

silahlar, gece görüş dürbünü ve 19 helikopter aldı. Almanya ve Batı'nın insan hakları ihlalleri nedeniyle silah satışını durdurduğu sırada bu silahlar PKK'yla savaşta önemli rol oynadı. Türkiye RF'den silah alan ilk NATO üyesi olma özelliğini de kazandı.

İki ülke arasında en önemli sorun, hiç kuşkusuz, her iki devletin toprak bütünlüğünü tehdit eden Çeçenistan ve PKK sorunları ile bu sorunlarda alınan karşılıklı tavırlar oldu. PKK boyutu 1999'da sona ermiş görünürken, Çeçenistan boyutu 1999'da başlayan savaşla yeniden gündeme geldi.

RF'de sorun, daha SSCB döneminde (2 Kasım 1991) Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle başladı. 1994 yazında Dudayev yanlıları başkent Grozni'yi ele geçirdiler. 21 Nisan 1996'da Dudayev'in bir füze saldırısı sonucu ölmesinin ardından barışa giden yol açıldı ve RF birliklerinin çekilmesiyle 12 Mayıs 1997'de imzalanan anlaşma sonucu sorun 31 Aralık 2001'e değin ertelendi. RF Çeçenistan'a boru hattı geçiş parası ödemeyi kabul etti ve ekonomik yardım vaadinde bulundu. İlk savaş RF'ye 6 milyar dolara mal olmuştu.

1999 yazına gelindiğinde bu kez Basayev ve Hattab önderliğindeki kökten dinciler Dağıstan topraklarında bağımsız birimler oluşturmaya başladılar. Moskova bu girişimlerden Çeçen yönetimini sorumlu tuttu. Eylülde Dağıstan'da başlattığı operasyon Çeçenistan'ın "imhası"na neden olurken, Putin'e de başkanlık yolunu açtı.

Çeçenistan, RF için pek çok açıdan önem taşımaktadır:

- Ekonomik açıdan; Orta Asya petrol ve doğalgaz boru hatları buradan geçer, üstelik, Grozni'de bir de rafineri vardır;
- Stratejik bakımdan; Çeçenya'nın ayrılması Kafkaslar'da denetimin RF'nin elinden çıkmasına neden olabilir;
- Toprak bütünlüğü bakımından; RF içerisinde farklı etnik kökenlere üye 30 milyon insan yaşıyor. Ayrılık diğerlerine kötü örnek olacaktı;
- Güvenlik açısından; Çeçen gerillaların eylemleri giderek terörizme kayıyordu ve terör RF'nin diğer bölgelerine yayılabiliyordu,

- İç siyaset açısından; RF yönetimi ülkedeki kabileleri birbirine karşı kullanıyorlardı. Doku Zavgayev'i destekleyen Yeltsin, Dudayev'i desteklemiş olan Gorbaçov'a üstünlüğünü göstererek iç politikada güçlenecekti;

- Dinsel açıdan; Artan köktendincilik RF'nin başına dert açabileceği gibi, Ortodoks fanatizmini körükleyerek RF'yi parçalanmaya götürebilirdi,

- Toplumsal açıdan; Afganistan'ın ardından toplumda bir de "Çeçenistan Sendromu" başlamıştı. Oğullarını yitiren aileler, topluma geri kazandırılmayan yaralılar huzursuzluk yaratmaya başlamış, savaşın bir biçimde sona erdirilmesi yönünde kamuoyu oluşmuştu.

RF Türkiye'yi Çeçenlere topraklarını kullandırmakla, ayrıca Türk vatandaşlarının Çeçenya'da RF birliklerine karşı savaşmasını ve bölgeye gönderilen para yardımını önlememekle suçladı. Ocak 1996'da Avrasya feribotunun kaçırılması büyük sorun yarattı. "Kafkas Halkı'nın özgürlüğü" için feribotu kaçıran Çeçenler ve Türkiyeli yandaşları gemi kaçırmaktan değil, "geminin rotasını değiştirmekten" yargılanmaya çalışıldı. Daha sonra hüküm giyen korsanların cezaevinden kaçmalarına göz yumuldu. İstanbul'da bir parka "Dudayev Parkı" adı verildi ve kendisi Ankara'da başbakan düzeyinde iki kez kabul edildi. Türkiye gelişmeleri ülkesindeki Çeçen ve Kafkas kökenli sivil toplum örgütlerinin girişimleri olarak değerlendirdiyse de, bunları engellemek şöyle dursun, basın da etkisiyle bunlara açıkça göz yumdu.

RF'nin PKK sorununa yaklaşımı ile Türkiye'nin Çeçenistan yaklaşımı arasında bir paralellik kurulabilir. Hükümet düzeyinde karşılıklı yaklaşımlar temkinliydi. Ama, yaptırım gücü olmayan Duma daha tepkisel davrandı. Duma'nın girişimleri sonucunda önce 23 Şubat 1994'te Moskova'da "Kürdistan Tarihi" konulu bir konferans düzenlendi. Ardından, 23 Ocak 1995'te Moskova'ya 300 km uzaklıktaki Yaroslav'da Kürt Evi açıldı. Şubat 1995'te Ankara'ya gelen RF yetkilileri Türkiye'nin Çeçenistan'a verdiği desteği çekmesini, silah ve gönüllü gidişini engellemesini, Kafkas-Çeçen dayanışma derneklerinin kapatılmasını istediler. Yetkililer, RF'de yaşayan 500000 dolayındaki Kürt kökenli vatandaşa dikkat çektiler. Türkiye bu istekleri yerine getirmek konusunda gönülsüz davrandı. Bunun üzerine Rus Duma'sının izniyle 30 Ekim-1 Kasım 1995'te Sürgündeki Kürt Parlamentosu 3. toplantısını Moskova'da yaptı. Türkiye bu gelişmeyi protesto etti. Duma bununla da kalmayarak 1997'de iki Kürt Konferansı'nın Moskova'da

toplanmasına önyak oldu ve 26 Eylül 1997'de yaptığı bir açıklamayla Türkiye'yi Kürtlere karşı soykırım uygulamakla suçladı.

PKK'nın ikili ilişkilerde yarattığı sorun örgütün lideri Abdullah Öcalan'ın 17 Ekim 1998'de Suriye'yi terketmesinin ardından RF'ye gelmesi, sığınma hakkı istemesi ve Duma'nın 4 Kasım'da aldığı bir kararla sığınma hakkının tanınması için Yeltsin'e bir çağrıda bulunmasıyla doruğa ulaştı. Fakat, Türkiye'nin duyarlı tutumu üzerine 12 Kasım'da Öcalan'ın RF'den ayrılarak İtalya'ya gitmesi, burada açık biçimde kabul görmesi ve sürecin sonunda yakalanması, RF ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha fazla zedelenmesini engelledi. Üstelik, bunalımın ardından yaşanan gelişmeler sayesinde "ilişkiler teröre ve bölücülüğe yaklaşım açısından ciddi bir sınav verdi. Sonuç komşuluk ilişkileri için kazanım oldu" yorumu bile yapıldı²³³. Türkiye Rusya ile PKK sorununu çözmede başarılı olmuştu. Ancak Rusya Çeçenler ile uzun bir süre daha uğraşmak zorundaydı.

²³³ Oran, a.g.e., s. 546-547.

5. KAFKASLAR'DA BDT ve ABD EKSENİNDE ORTAYA ÇIKAN ÇIKAR ÇATIŞMALARI ve GÜRCİSTAN'IN BU ÇATIŞMALARDAKİ YERİ

5.1. Kafkaslar'da Çıkar Algılamaları

5.1.1. Amerika Birleşik Devletleri

Bloklaşmanın dağılımından sonra ortaya çıkan devletlerin güçlü sponsorlara ihtiyaçları olduğu muhakkaktır. Bu devletlerin sponsor devletlere ekonomik tavizler verebilecekleri düşünüldüğünde Amerika'nın bu bölgeye yoğunlaşması anlaşılabilir. Dünya enerji tüketimi her geçen gün artmaktadır. Teknolojide yaşanan süratli gelişme bu tüketimi daha da artırmaktadır. Orta Asya bölgesi enerji kaynakları Kuveyt, Meksika Körfezi ve Kuzey Denizi kaynaklarını açık farkla geride bırakmaktadır.

ABD'nin bu bölgeye yönelik politikası, enerji kaynaklarının dünya pazarlarına istikrarlı ve sürekli olarak güven içinde ulaştırılması üzerine kurulmuştur. ABD'nin bölgedeki politikasının belirleyicisi enerji kaynaklarıdır. Bu nedenle üzerinde istikrarı bozucu unsurlar istememektedir. Orta Asya enerji hatlarının en önemli noktası dış hatları olarak belirlenen ve konumlanan Doğu Akdeniz bölgesinde ABD'nin politikasında ağırlıklı belirleyici enerji ve ticaret olduğu için bu iki unsur itibari ile ABD'nin daha geniş anlamda Avrasya coğrafyası üzerindeki politikaları önem kazanmaktadır.

ABD, Avrasya coğrafyası üzerinde önümüzdeki yıllardaki gelişmelerin dünya üzerindeki yeni düzenin belirleyicisi olacağına inanmaktadır. Günümüzde hegemon gücün unsurları, bir ülkenin veya birliğin ekonomik, siyasi ve askeri açıdan dünyanın her yanında belirleyici olmasıdır. Ancak yine yakın bir gelecekte yukarıdaki unsurların tamamına sahip ikinci süper güç olacak ülke muhtemelen Avrasya bölgesindeki şekillenmeler neticesinde belirlenecektir. Çin bölgede buna en yakın

aday ülkedir. Yine bu coğrafya üzerinde Çin ile Rusya'nın ekonomik, siyasi ve askeri işbirliğine yönelmesi süper ötesi bir gücü ortaya çıkaracaktır. Bir olasılık da Rusya-İran birlikteliğidir.²³⁴

Bu olasılık yeni yüzyıla girerken dünyada tek süper güç olarak kalmak isteyen ABD'nin tüm politika ağırlığını Avrasya'da Orta Asya bölgesine çevirmektedir.²³⁵

19. yüzyılın son yıllarında o zamanın iki süper gücü İngiltere ve Rusya'nın oynadığı büyük oyun benzeri bir oyun bugün yine yaşanmaktadır. ABD kendisine tehdit oluşturabilecek yeni bir süper gücün veya süper oluşumun doğabileceği yerde doğrudan bulunmayı amaçlamaktadır.

ABD'nin bu coğrafi alana, yani Orta Asya'ya bugünkü şartlar altında girebileceği hatlar ve stratejik işbirliği yapacağı ülkeler kısıtlıdır. ABD'nin bölgeye giriş için tek uygun alternatifi kalmaktadır. Bu da Akdeniz ve Türkiye üzerinden Orta Asya bölgesine ulaşılmasıdır. Stratejik işbirliği yapabileceği ülkeler ise doğal olarak Türkiye ve bölgedeki diğer müttefiki İsrail'dir.

ABD bunun bilincinde olarak, Türkiye ve İsrail işbirliği ile hem Doğu Akdeniz'de hem de bölgeye yönelik ortak stratejiler ve politikalar geliştirmektedir. Bu politikalar; bölgede ekonomik, ticari ve askeri olarak mevcut bulunmak, enerji ve ticaret hatlarında, işletmeciliğinde ve taşınmasında belirleyici olmak, Rusya-Çin ve Rusya-İran yaklaşmasını ve süper güç yaratacak işbirliğini önlemek, Rusya ile işbirliği yapacak bir İran - Irak - Suriye bloğunu engellemek olarak sıralanabilir.

ABD bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya veya Rusya-İran tekelinde dünya pazarlarına açılmasını istememektedir. Enerji kaynaklarının mümkün olduğunca bu iki ülkenin dışında dünya pazarlarına açılımını istemektedir. Bunun gerçekleşmesi için de tek alternatif Türkiye'dir. Gerek enerji hatları gerekse ticaret yollarının Doğu

²³⁴ National Security Council, A New National Security Strategy, Chapter III. Integrated National Approaches, <http://www.nsc.com>

²³⁵ HERBERT, Paul H., "Considerations for US Strategy in Post-Communist Eurasia", Parameters, US Army War College Publications, Spring 1997, s. 22-23.

Akdeniz'e açılımı ABD için son derece önemlidir. Bu noktada Doğu Akdeniz'in güvenliği de en önemli konu haline gelmektedir.²³⁶

Brzezinski, geniş bir alana, büyük bir nüfusa, zengin doğal kaynaklara ve çeşitli ekonomik mallara sahip olmasından ötürü Avrasya'nın, dünyanın bir ucundan diğerine siyasi, ekonomik ve askeri etkisini kullanmak isteyen herhangi bir güç merkezi için jeopolitik önemi tartışılmaz bir bölge olduğunu vurgulamaktadır. Onun bakış açısıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika'nın en önemli jeopolitik önceliği, ABD'yi Avrasya'dan çekip çıkarmayı çabalayan devletler koalisyonu ya da düşman bir devlet ortaya çıkmasını ve böylece de önümüzdeki 10-20 yıl içinde şekillenecek müşterek Avrasya ötesi güvenlik sistemi kuruluncaya kadar kendisinin küresel konumuna yönelik bir meydan okumayı önlemek olmalıdır.²³⁷

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrasya'daki jeopolitik görüntü çok farklı bir durum arz etmektedir. Yekpare bir bütün olan Sovyet kampı ortadan kalkmış ve bunun yerine çok sayıda yeni devlet ve devletler arası ve etnik düşmanlar arası olmak üzere pek çok jeopolitik ilişki ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ABD'nin bir veya daha fazla düşman devletin Avrasya'da hükümlan olmasını önleme hedefi, bundan yaklaşık on yıl öncesine göre daha fazla karmaşık ve komplike bir görev olarak algılanmaktadır. ABD'nin Avrasya'ya yönelik yoğun ilgi alanı, Avrasya'nın iç bölgelerindeki devletler üzerindeki güçlü etkisini kullanmaktan başka aynı bölgenin doğu, batı ve güney çevresi -sırasıyla Doğu Asya, Batı Avrupa ve Orta Doğu- olmaya devam etmektedir.²³⁸

Kısacası ABD birinci öncelik olarak, yalnızca Avrasya güç politikasında kararlı bir rol üstlenebilecek devletleri değil aynı zamanda jeopolitik açıdan pek çok aktif aktör devlet üzerinde güçlü etki yapabilecek kritik mihver (pivot) ülkeleri kesin olarak belirlemek; ikinci olarak, hayati ABD çıkarlarının ilerlemesini sağlamada

²³⁶ FULLER, Graham, "Central Asia's Geopolitical Future", Post Soviet Prospects, vol II, No.8, October 1994

²³⁷ SMITH, Dianne L., Central Asia: A New Great Game, US Army War College Publications, Barracks Carlisle, June 1996, s. 6.

²³⁸ RIEVEN, Anatol, "Nightmare in The Caucasus.", The Washington Quarterly, Winter 2000, ss. 145-159.

etkin olabilecek söz konusu devletleri dengelemeyi amaçlayan politikaları kesin ve açık olarak belirlemek zorunda olduğunu hissetmektedir.²³⁹

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra önemi bir kat daha artan Orta Asya'ya büyük güç merkezlerinin ilgisinin artarak devam etmesi, Amerika haricinde eski nüfuz alanı üzerinde tekrar egemenlik kurmak isteyen Rusya, diğer yanda Çin olmak üzere Batı Avrupa bu rekabetin ana eksenlerini oluşturmaktadır. Özellikle zengin yeraltı kaynakları merkezli bu rekabette Çin ve Avrupa'nın nüfuz arayışlarına Rusya, eski gücünde olmasa da zaman zaman yaptığı manevralarla karşı koymaya çalışmaktadır.²⁴⁰ Buna rağmen ABD, beş kıta üzerinde siyasi, askeri, ekonomik yeni dengeler arayışına önderlik edebilecek tek güç olarak kendini kabul ettirmiştir.²⁴¹

5.1.2. Avrupa Birliği

Soğuk savaş sonrasının Avrupa bütünleşmesi yeni bir çizgide yol almaktadır. Soğuk Savaş koşullarının geride kaldığı yeni siyasal ortamda AB'nin genişleme süreci, Avrupa bütünleşmesinin yeni çizgisinin bir eseri olarak belirginleşmektedir. Yeni çizginin ana hatlarını şöyle sıralamak mümkündür.

AB soğuk savaş sonrasının yeni koşullarında giderek derinlik kazanan büyük güçler odağında etkin bir yere sahip olmak istemekte, ABD ve Japonya ekseninde gelişen ekonomik kutuplaşmanın ve rekabetin güçlülük yönünden en ayrıcalıklı aktörü olmak istemektedir. Avrupa yeterince geniş alana, uygun iklim koşullarına sahiptir. Avrupa daha önce sahip olduğu kömür-demir stratejik kaynakları ve sömürgelerinden sağladığı kaynaklar ile güçlenmiştir. Bugün ise Kuzey Deniz Petrolleri hariç stratejik kaynaklara sahip değildir. Önemli diğer kaynağı ise vasıflı

²³⁹ CROISSANT, Michael P., "USA Strategy Towards Caspian Sea Region", Washington Post, 26 Ekim 1999.

²⁴⁰ SOKOLSKY, Richard and PALEY, Tanya Charlick, "China's Limited Influence", NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?, Rand Corporation, 1999, s. 65.

²⁴¹ BAY, Ayhan, ' Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Avrasya Coğrafyası'nda Uyguladığı Dış Ve İç Güvenlik Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları', Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2002, s.4.2.7 - 4.2.10.

insan ve bunun yarattığı değerler ile bilgi ve deney birikimi, teknolojik üstünlük, sahip olunan sermaye ve dış yatırımlardır.²⁴²

Bu eğilim sadece ticari rekabete kilitlemiş bir iddiayı içermemektedir. Bu eğilim aynı zamanda soğuk savaş sonrasında atmosferinde küresel gücü hedefleyen yeni bir bloklaşma zeminini oluşturmaya (Bölgeselleşmenin aldığı biçim: NAFTA, AB, Japonya odaklı Pasifik buluşması) yönelik hedefler dizini oluşturmaktadır. Bu çerçevede AB, birlik zeminini ekonomik iddiayla bütünleşmiş siyasal ve kültürel hedeflerle harmanlama zorunluluğunu hissetmeye başlamıştır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Soğuk Savaş sonrasında siyasal evreninde yeni küresel rolün belirlenmesi bu harmanlamayı zorunlu kılmaktadır. İkincisi, Birlik içi bütünleşmenin toplumsal boyutunu güçlendirmek adına bu eğilim güç kazanmaktadır. Her iki neden özellikle ABD-AB ilişkilerinde gözlemlenebilir. Soğuk Savaş döneminde ABD şemsiyesi altında rekabet aktörlüğüne dönüşen eski kimliğini terkederek, ABD'den bağımsız ayrıcalıklı aktör kimliğini elde etmeye yönelik ayrışma çabaları gündeme gelmektedir. AB bir yandan Fransa ve özellikle de Almanya odaklı küresel siyasi refleksler geliştirirken, öte yandan kültürel zeminde "Amerikan kitle kültürünün" yayılımına yönelik duyarlılık güçlenmektedir.

AB'nin genişleme sürecinde dikkati çeken bir başka nokta, soğuk savaş sonrasında yeni güçler mücadelesi ve buna dayalı paylaşım ve nüfuz etkinliğini hedefleyen bir coğrafi yönelişin belirginleşmesidir. Kıbrıs adasını AB'ye katma girişimi, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu jeopolitiğine eklemlenme çabasıdır. Bu çabanın temel stratejisi, Akdeniz egemenliği ve bu doğrultuda Akdeniz çevresinde 12 ülkeyi kapsayan bir serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasıdır. 2010 yılına kadar yaşama geçirilmek istenen Akdeniz serbest ticaret bölgesinde, Türkiye'yle birlikte Filistin, Suriye, Malta, Fas, Kıbrıs, Güney Kıbrıs, İsrail, Mısır, Tunus, Lübnan, Ürdün, Cezayir yer almaktadır. Böylece bir yandan AB'nin Akdeniz jeopolitiği açısından etkinliği ve yeni pazar olanakları artarken, öte yandan genişleyen sınırları risklerden uzak tutacak tampon bölgeler oluşabilecektir. Gerçekleşmesi muhtemel bu tablo, AB'nin Akdeniz jeopolitiğinde etkinliğinin resmidir. Oluşturulması istenen bu resmin en önemli öğelerinden biri de hiç kuşku yok ki Kıbrıs adasıdır. Özellikle

²⁴² TOROSLU, a.g.t., s.3-XXIX

Hazar Havzası ve Bakü-Ceyhan hattıyla bütünleşecek olan Doğu Akdeniz'in enerji ve ticari koridor kimliği bu önemi artırmaktadır. AB'nin Kafkaslara olan ilgisi Akdeniz'den farklılık taşımakla birlikte aynı temel reflekslerle biçimlenmektedir. Yani genişleme stratejisinin gereği olarak kaffas ülkelerini "alt bağımlı veya etkinlik mekanları" haline getirmek istemektedir. Bu bağlamda "Ermenistan yönelişi, Kafkasya stratejisinin bir parçasıdır. Böylece AB'nin genişleme sürecinin coğrafi politika açısından iki boyutu vardır. Birincisi Avrupa haritasının AB odağında çizilmesi, ikincisi ise çizilen bu haritanın hinterlandının belirlenmesidir. Bu görünüm aynı zamanda AB'nin soğuk savaş sonrasında jeopolitik yönelimlerinin ana şemasını çizmektedir.²⁴³

5.1.3. İran

İran yönetimi Büyük İran hayalini gerçekleştirmek istemektedir. Büyük İran, Güney Irak'ı Kuveyt'i, Katar'ı Bahreyn'i, Birleşik Arap Emirlikleri'ni, Suudi Arabistan'ın körfez bölgesini, Afganistan ve Tacikistan'ın tamamını ve Pakistan'ın İran Sınır bölgesinin de bir şeridini kapsamaktadır. Bu amacın kendi kamuoyuna maledilmesi için "Büyük Milli Aryani Örgütü" kurulmuş ve örgüt vasıtası ile kongre ve toplantılar düzenlenmektedir²⁴⁴.

Günümüzde olumlu bir seyir takip ettiği izlenimi veren Türkiye İran ilişkileri, özellikle ekonomik alanda önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ancak, ilişkilerin temeline inildiğinde İran'ın Türkiye'ye karşı samimi duygular içinde olmadığı hemen anlaşılır. Bunun nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür.

Türkiye'nin bir İslam ülkesi olmasına karşılık "Laik" düzeni benimsemesi ve ABD ile iyi ilişkiler içinde bulunması İran Yönetimi'ni rahatsız etmektedir. İran'ın Türkiye'ye sığınan İran'lı Kürtçü ve rejim aleyhtarı unsurları iade talebinde bulunması ve Türkiye'nin çeşitli uluslararası antlaşmalara dayanarak bu şahısları iade etmemiş olması, İran Yönetimi'nin hoşnutsuzluğuna neden olmaktadır. Türkiye'nin İran-İrak savaşı sırasında izlediği tarafsızlık politikası ve doğrudan

²⁴³ HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Coğrafi Konumu Neler Bildiriyor? AB Boyutuna Nasıl Yansıyor?", *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı: 2, İstanbul 2002, s. 99.

²⁴⁴ Ergene, a.g.e., s. 102.

İran'ın yanında yer almaması da İran'ın memnuniyetsizliğine neden olmuştur. İran Devrim İhraç Politikası çerçevesinde, Türkiye'yi üçüncü aşamada kabul etmekte ve bu yönüyle ülkemiz için her zaman bir tehdit olma vasfını korumaktadır. Bu düşünceden hareketle İran çeşitli maskelerle Türkiye'ye eleman gönderme ve dinci hareketi organize etme çabalarını sürdürmekte ve ülkemizden İran'a giden aşırı dinci kesime mensup gençlere, medrese ve özel amaçlı kamplarda ideolojik ve silahlı eğitim verme gayretlerine devam etmektedir. Konuyla ilgili yürütülen propaganda faaliyetleri doğrultusunda bastırılan yayınlar ise, illegal yollardan ve transit taşımacılık yapan TIR şoförleri aracılığıyla Türkiye'ye sokulmaktadır.

İran'la ikili ilişkilerde, bahsedilen bu olumsuz unsurlardan ülkemizi en çok tehdit eden şüphesiz, İran'ın "Devrim İhraç" çalışmalarıdır.

İran Yönetimleri'nce yapılan bu çalışmalar, her ne kadar 1979'da Şahlık rejiminin yıkılması ile birlikte başlıyor gibi görünüyorsa da aslında, 1502'de Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak, şii mezhebinde şeyhlikten şahlığa geçmek suretiyle, büyük cedit Şeyh Safiyüddin Erdebili'ye izafeten Safeviye Devleti'ni kuran Şah İsmail döneminde başlamış ve günümüze kadar "Devlet Politikası" olarak sürdürülmüştür²⁴⁵.

5.1.4. Türkiye

Türkiye Sovyetler Birliği dağılmadan önce Kafkasya ve Orta Asya'daki soydaşlarıyla ilişkilere hiçbir zaman öncelik tanımamıştır. Anadolu'ya göç eden Türk boyları, hiçbir zaman anayurtlarındaki veya göç boyunca yerleştirilen bölgelerdeki soydaşlarıyla ilişkilerini koparmamışlardır. Bu ilişkiler herşeyden önce kültürel planda olmuştur. Askeri yayılma ve politik kontrol amacını gütmemiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması, Türkçe konuşan Cumhuriyetleri ön plana çıkarmıştır. O güne kadar kendisini uluslararası camiada tek başına hisseden Türkiye, birden her hangi bir şey yapmadan, Akdeniz'den Uzak Doğu'ya kadar etkili olma potansiyeli olan bir grup ülke içinde, en önde yer alan üye konumuna gelmiştir. Hatta

²⁴⁵ Ergene, a.g.e., s. 103-104.

başlangıçta birçok yerde Türkiye'nin bu ülkelere örnek teşkil edeceği konusundaki umutlar abartılmıştır.²⁴⁶

Türkiye doğal olarak, Rusya'nın kaybettiği bölgelerdeki egemenliğini korumak veya tekrar elde etmek doğrultusundaki talep ve amacına yönelik her belirtiyi kuşkuyla izlemektedir²⁴⁷. Genellikle Rusya'nın güneye Kafkasya'ya doğru yayılması sırasında Osmanlı İmparatorluğu'na olan göç akını gözlerden kaçmaktadır. Örneğin, Türkiye'nin Genel Kurmay Eski Başkanı'nın Çeçen asıllı olduğu söylenmektedir. Bugün Türkiye'de Balkan ülkelerinden gelenlerin sonraki kuşakları gibi, Kafkasya'dan gelenler de kamuoyu baskısı oluşturmaktadır. Bu nedenle Ankara, Kafkasya'daki gelişmelerden sadece dış politika açısından değil aynı zamanda iç politika açısından da kaygı duymaktadır. Aynı şekilde Moskova'nın Türkiye'ye karşı duyduğu kuşkunun gerekçesi de, Bağımsız Devletler Topluluğu ile Rusya Federasyonu'nun güney ve doğu bölümlerine kadar her köşede Türkçe konuşan halkların bulunmasıdır. Buradaki Türk halklarının bağımsızlık talepleri, Orta Asya'dakilerden daha fazladır. Bu Çeçenistan'da olduğu gibi, Rusya'nın onların bağımsızlık taleplerini reddetmesinin bir sonucudur. Bu karşılıklı kuşku, Kürtlerin Moskova'da yaptıkları propaganda toplantısında da destek görmüştür. Bu toplantı Türk basınının bir bölümünde "Moskova Kürt kartını oynarsa, elinde çok sayıda Türk kartı olanlar da vardır" imasına neden olmuştur. Ancak bu toplantı Devlet yönetiminde herhangi bir tepkiye neden olmamıştır. Bunun nedeni bir yandan, ideolojik olarak Atatürk'ün, "Cumhuriyetin sınırları kesindir. Maceradan yana her türlü hareket zararlıdır" şeklindeki ilkesine bağlılık ile diğer yandan, Rusya'nın politik ihtiraslarına ilişkin yüzyıllara dayanan bir deneyimle, onunla iyi geçinmenin pragmatik yararına olan inançtır²⁴⁸. Bunların yanısıra ekonomik ilişkiler nedeniyle de, Rusya'yla uzlaşmazlığa düşmekten kaçınılmaktadır. Türkiye'yi Hazar Denizi petrolünün güzergahı yapmaya büyük ilgi duyulmaktadır. Bu ancak Rusya ile başta Azerbaycan ve Kazakistan olmak üzere petrol üreten ülkelerle işbirliğiyle gerçekleştirilebilir. İran'la sınırı nedeniyle, Türkmenistan petrolünün İran'dan gemiyle çıkması daha akla yakın olduğundan dolayı, Türkmenistan da hesaba

²⁴⁶ CORNEL, Erik, *Türkiye Avrupa'nın Eşiğinde*, İstanbul 1998 s. 166-167.

²⁴⁷ SELÇUK, Nusret "XX. yüzyıldan Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri", Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Güncel Konular, Sayı: 8, Ağustos 1987, s. 53-86.

²⁴⁸ Cornel, a.g.e., s. 169.

katılmaktadır. Moskova'nın düşmanca bir tavırla petrolü kendi sınıfları içinden geçirmek istemesine rağmen, öyle gözüküyor ki, Türkiye ısrarlı, ancak sakin bir tutumla amacına ulaşabilir. Çünkü hem petrol üreten hem de alan ülkeler Rusya'ya tek yönlü bağımlı olmak istememektedir. Bunların yanı sıra Türkiye, ekolojik ve mümkün olabilecek diğer felaketleri önlemek amacıyla büyük tonajlı petrol tanklarının İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçmesini istememektedir²⁴⁹.

Sözü edilen bu olaylar Türkiye'nin, Kafkasya'daki gelişmeleri yani, Rusya'nın BDT ülkelerinin Türkiye'ye olan sınırlarındaki kontrolü korumak amacıyla aldığı önlemleri, Gürcistan'daki iç savaşı, Dağlık Karabağ nedeniyle Ermenistan, Azerbaycan arasındaki çatışmaları, Moskova'nın bölgedeki egemenliğini tekrar sağlamak amacıyla bilinçli bir şekilde yürüttüğü politikanın bir sonucu olarak görmesine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, dış dünyanın, Rusya'nın tavrını kabul etmesi durumunda, Rusya'nın bunu hem kendi güneydoğu sınırındaki Orta Asya Cumhuriyetlerinde hem de Batı sınırındaki Avrupa ülkelerinde hakimiyetini korumak için açık bir işaret olarak algılayacağı kanaati hakimdir. Bu nedenle Rusya'nın, Avrupa'daki konvansiyonel silahları sınırlandırma (CFE) anlaşmasındaki, sınırdaki bölgelerde asker ve silahları azaltmayı içeren hükümlerden muaf tutulması talebi, olumsuz karşılanmıştır. Rusya'nın bu tehlikeli tavrı karşısında, Batı ittifakını domino teorisinin geçerli kurallarını sürekli göz önünde bulundurması gerektiği konusunda ikna etmek son derece önemlidir²⁵⁰.

Rusya ile Türkiye, Birinci Dünya Savaşı ardından Nahcivan'ın durumunu birlikte belirleyeceklerine ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki savaştan sonra Nahcivan bağımsızlığını kazandığında, Moskovaya sadık Muttalibov Baküdeki liderliğini sürdürememiştir. Türk basını onun yerine Aliyev'i önermiştir. Aliyev'in geçmişte Sovyet politbürounda görev almış olmasının, Moskova'yla müzakerelerde kolaylık sağlayacağı düşünülmüştür. Azeriler Elçibey'i seçmiştir. Türkiye bu seçimi hem demokratik süreç hem de Elçibey'in Türk dostu olması nedeniyle takdir etmiştir. Zamanla Elçibey, ayakları

²⁴⁹ ÇELİKER, Fahri, "Türkiye'nin Jeopolitik ve Jeostratejik Durumundan Doğan Güvenlik Sorunları", Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları -Güncel Konular-, Sayı: 4, Ağustos 1983, s. 92-96.

²⁵⁰ Cornel, a.g.e., s. 170.

verde bir liderden çok Pan-Turanizmden yana romantik bir lider olarak algılanmıştır. Onun büyük Azerbaycan düşü, kuşku uyandırdığı için İran yönetimi Erivana yaklaşmıştır. Elçibey iktidardan düşürüldüğünde, bir ihtimal Aliyev Moskova'nın desteğiyle iktidara gelmiştir. Bu durum, pratik nedenlerden çok prensip olarak düşündürücü olmuştur. İktidar değişikliği demokratik yöntemlerle gerçekleşmemesine rağmen, Türkiye Moskova'yla ilişkileri göz önüne aldığı ve Azerilerin büyük kardeş içişlerimize karıştı suçlamasından çekindiği için ve aynı zamanda Aliyev'in Rusya'nın ihtiraslarına karşı Azeri çıkarlarını koruyabileceğini düşündüğü için duruma ses çıkarmamıştır²⁵¹. Aliyevin milliyetçiliğinin, geçmişte Sovyet politbürosu üyeliği ile KGB generali olmasına ağır bastığı yorumu yapılmıştır. Azerbaycan, Bağımsız Devletler Topluluğu'na üyeliğe zorlanmıştır. Azerbaycan, günümüze kadar Kafkasya'daki komşularının kaderinden yani Rus birliklerinin sınırları içine girmesinden kaçınabilmiş ve Türkiye'nin moral desteğini her zaman yanında hissetmiştir. Türkiye, Dağlık Karabağ uzlaşmazlığında Rusya'nın egemenliğine son vererek, sorunu çok uluslu kılmak için bölgede Bağımsız Devletler Topluluğu gözlemcileri veya Barış Gücü bulundurulmasından yanadır. Türkiye, Aliyevi demokratik çizgide gitmesi için etkilemeye çalıştığını da kimseden gizlememektedir. Türkiye'nin Azerbaycan'ın içişlerine müdahale ettiği yönündeki eleştiriler, Türk hükümetinin tavrından değil, aşırı milliyetçi Pan Turancıların entrikalarından kaynaklanmaktadır. Azeri petrolünün sömürüsü sorununa gelince, Aliyev Azerbaycan konsorsiyumunu oluşturarak, Rusya ve İran'a belirli oranda hisseler vererek, onların Azeri petrolü üzerindeki etkisini azaltan ve Batılı şirketlerin ağırlığını artıran başarılı bir manevra yapmıştır. Aliyev ülkesinin gevşek ip üzerindeki istikrarsız bağımsızlığını korumada her zaman Ankara'nın desteğine güvendiği için, çıkarıcı bir hesapla Türkiye'yi daha sonra konsorsiyuma dahil etmiştir²⁵².

Sonuç itibarıyla Türkiye bölgede İran ve Rusya gibi tarihi önem duygusuna sahip ve bölgesel özelemleri olan bölgesel güç odaklı bir ülkedir. Bu bakımdan kendisine Kafkasya'dan jeopolitik ve jeoekonomik yararlar sağlayabilecek durumdadır. Ayrıca Türkiye'nin çağdaşlaşmak için belirlemiş olduğu yönü Kafkas

²⁵¹ Cornel, a.g.e., s. 171.

²⁵² MÜTERCİMLER, Erol, "1923'ten 1928'e Tehdit Unsurları ve Savunma Stratejileri", *Düşün*, Sayı:9, Ankara 1998, s. 41.

lkeleri üzerinde belirleyici bir etki yapma olanağına da sahiptir. Fakat i ya da dış nedenlerle Türkiye'nin bu çizgisinde duraklama ve sapma grnrs, bölge lkelerinin Rus etkisi altında kalmaktan başka çareleri kalmayacak ve gelecekleri Rusya-Avrupa ilişkilerinin ipoteği altına girecektir.²⁵³

5.1.5. Ermenistan

Ermenistan Kafkasya'da bağımsızlığını önce 1918'de Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşında yenilmesinin ardından ilan etmiş, 1920 yılına kadar bölgede Sovyet egemenliği sürmüş, 1922'de de Sovyetler, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan ile birlikte Transkafkasya Sovyet sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. 1936'da Ermenistan Sovyetler Birliğinin bir yesi olarak kalmıştır. SSCB'nin dağılmasına kadar olan dönemde Türkiye, ilişkilerini Moskova ile yrtmştir. Kafkasya'daki sessizlik SSCB'nin dağılmasına kadar büyük ölçüde devam etmiştir. Ancak, Ermenilerin "Büyük Ermenistan"ı kurma hayali hiç değişmemiştir. Bu hayalin bir göstergesi olarak Ermenilerin yoğun istekleriyle, SSCB'yi yönetmekte olan Stalin, 1945 yılında Kars ve Ardahan'ın Ermenistan'a geri verilmesini talep etmiştir. Hatta bu dönemde diasporadaki Ermenilerin yurtlarına dönmelerine de izin verilmiş ve bununla ilgili kampanyalar yrtlmştir.

Suskunluk döneminde Ermenilerin değişmeyen nostaljisi sonucunda Ermeni terör örgütünün 1975 yılından itibaren devreye girdiğine ve 1985'e kadar pek çok Türk diplomatını öldürdüğüne tanık olmaktayız. Ermenistan SSCB'nin dağılmasından sonra 23 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş, Türkiye de bağımsız Ermenistan'ı 16 Aralık 1991'de tanımıştır. Türkiye o dönemde ekonomik güçlükler içinde bulunan Ermenistan'a insani yardım malzemelerinin gönderilmesini kolaylaştırmış, hatta Ermenistan'ı Karadeniz Ekonomik işbirliği örgütüne kurucu ye olarak davet etmiştir. Ermenistan'ın bağımsızlık sürecinin başlarında Ermenistan ile Türkiye arasında olumlu adımlar atılmış ve 1991'de Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Ermenistan'ı ziyaret etmiş, burada iyi komşuluk ilişkileri, sınır ticaretimizin geliştirilmesi ve iki ülkeyi birbirine bağlayacak bir otoyolun yapılmasına ilişkin taslak projeler hazırlanmıştır.

²⁵³ Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, , Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SİSAV), İstanbul, 2000S.155

Ancak 1992 yılı başlarında Ermeni-Azeri çatışmasının şiddetlenmesi, ikili ilişkilerin gelişmesini engellemiştir. Öte yandan Ermenistan Parlamentosu'nun Moskova ile Türkiye arasında 1921 yılında gerçekleştirilen Kars antlaşmasıyla belirlenen Türkiye-Ermenistan sınırını tanımadığını açıklaması, Türkiye Ermenistan sorununu şiddetlendirmiş ve Türkiye 1992 yılında Ermenistan'ın mevcut sınırları tanıdığını resmen ve yazılı olarak açıklamasına kadar Ermenistan ile ilişkilerini resmileştirmeyeceğini duyurmuştur. Sonraki yıllarda Ermeni Azeri çatışmasının yumuşamasına karşın, Yukarı Karabağ'da savaş durumunun devamı, Azeri topraklarının 1/5'inin hala Ermeni işgali altında olması ve binlerce Azerinin topraklarından göç etmek zorunda kalması, Türkiye'yi Ermenistan ile ilişkilerinde temkinli davranmaya itmiştir.

Türkiye ile iyi ilişkiler kurma yolunda olumlu adımlar atan eski Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan'ın ardından 30 Mayıs 1998'de Cumhurbaşkanı seçilen Robert Koçaryan, Türkiye ile ilişkilerin gerginleşmesinde etkili olmuştur. 1998'den sonra Ermenistan'da aşırı milliyetçi hareketler serbest bırakılmış ve Ermenistan ile Türkiye ilişkilerinde gergin bir dönem başlamıştır.

Ermeni sorununun yeniden gündeme getirilmesinin en önemli nedeni, gerek Ermenistan'da ve gerekse diasporada bulunan Ermenilerin aşırı milliyetçilik duygusudur. Ermeniler Van, Sevan ve Urmiye göllerini içine alan Doğu Anadolu'daki tarihi Ermenistan devletini canlı bir şekilde hatırlamaktadırlar. Aynı şekilde Osmanlı Devletinin son döneminde meydana gelen ve soykırım olduğunu iddialarını ettikleri tehcir olayını da canlı tutmakta, bu iki konuyu hemen her platformda gündeme getirmektedirler. Özellikle Taşnak partisi Ermenilerin birleşmiş milli bir devlet etrafında toplanmasını istemektedir²⁵⁴.

Soykırım iddialarının yeniden gündeme gelmesinde ikinci bir neden de Ermenistan'ın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal durumdur. Ermenistan'ın içinde bulunduğu coğrafyada bütün komşularıyla ayrı ayrı sorunları vardır.

²⁵⁴ Türkiye Cumhuriyeti Ermeni Meselesi'ne olan duyarlılığını 1915 hadisesine endekslemiş olup, bu hadisenin öncesi ve sonrası hakkında genel çalışmalar yapılmamıştır. Ancak sadece 1915 hadeseleri için Ermenilerin dünyanın çeşitli kütüphanelerinde 26000 esere tesadüf edildiği bir gerçektir. Türkiye'de ise araştırmacıların kendi çabalarına dayanan devlet desteğinden yoksun 14-15 adet akademik çalışmaya tesadüf edilmiştir. Konu hakkında bunlardan birkaçına bakılabilir: KÜÇÜK, Cevdet, *Osmanlı Diplomasisinde Ermeniler*, İstanbul 1990; ŞİMSİRGİL, Bilal, *Osmanlı Arşivlerinde Ermeni Mezalimi*, BEYDİLLİ, Kemal, *Ermenilerin Protestanlığa Geçirilmesi* vb.

Ermenistan'ın Gürcistan ile ilgili sorunu, Gürcistan da yaşayan Ermeni azınlıkla ve Ermenistan ile Rusya arasındaki demiryolu ve doğalgaz hattı ile ilişkilidir. 1990-1992 yılları arasında yaşanan Gürcistan-Abhazya çatışması sırasında Gürcistan'da bulunan 70.000 Ermeni güçlüklerle karşılaşmış ve bunlar 1993'te Gürcistan'dan çeşitli nedenlerle ayrılmışlardır. Ayrıca yine bu çatışma sırasında Ermenistan için hayati öneme sahip Gürcistan Karadeniz demiryolunun ve Gürcistan'dan geçirilen doğalgaz hattının tahrip edilmesi Ermenistan'ı rahatsız etmiştir. Ermeni hükümeti bu hattın güvenliğinin sağlanması için Gürcistan Yönetimini uyarılmış ve hattın açık tutulmasını sert bir şekilde talep etmiştir.

Bilindiği gibi Ermenistan komşusu Azerbaycan ile en büyük çatışmasını yaşamıştır. Özellikle Yukarı Karabağ'da odaklaşan sorun hala çözülmemiştir.

Ermenistan'ın İran ile ilişkileri diğerlerine göre daha iyidir. Ancak İran, sınırları boyunca işgal edilmiş Azerbaycan topraklarındaki Ermeni askerlerden rahatsızlık duymaktadır.

Bunların dışında, Ermenistan komşuları ile sorunlu olduğu kadar, ekonomik olarak da sıkıntı çekmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra Ermenistan tarımı ve sanayii gerilemiştir. Pek çok fabrika kapanmış durumdadır. Ciddi bir enerji sıkıntısı içindedir. Batı ile ulaşım ilişkileri, özellikle de karayolu ilişkileri çok sıkıntılıdır.

Gerek siyasal ve gerekse ekonomik açıdan büyük sıkıntılar çekmekte olan Ermenistan bu sıkıntıların çözümünü uluslararası arenada aramaktadır. Görünen odur ki, çözüm biçimi olarak İsrail modelini benimsemiştir. Bilindiği, gibi Yahudi halkının uğradığı soykırım ve İsrail devletinin varlığına yönelik tehditler, dış Yahudilerin de desteğiyle İsrail'e hem muazzam bir ekonomik yardım, hem de uluslararası kamu oyunun hoşgörüsünü sağlamıştır. Ermeniler de soykırım iddiaları ile birlikte aynı zamanda Yukarı Karabağ'da ölenlerin sayısını en az on kat abartarak bu konuda ağız birliği yapmakta, 1915 olayları ile birlikte konuyu dünya kamuoyunun gündemine getirerek yok olma tehlikesi altında yaşayan bir halk imajı yaratmaya çalışmaktadır. Bu suretle Ermenistan'a hem ekonomik destek hem de batının hoşgörüsü sağlanmak istenmektedir.

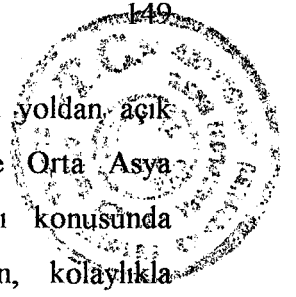
Ermenistan ciddi anlamda enerji sıkıntısı çekmektedir. Hazar petrollerinin Ceyhan'a taşınmasında petrol boru hatlarından birisinin kendi topraklarından geçmesini sağlamak için çaba sarf etmiş, bu amaçla belli bir dönem Türkiye ile ilişkilerini iyi tutmaya ve geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Bakü –Ceyhan petrol boru hattının Ermenistan yerine Tiflis'ten geçirilmesinin karara bağlanması Ermenistan'ı önemli bir enerji girdisinden yoksun bırakmış ve rahatsız etmiştir. Bu durum da soykırım iddialarının yeniden gündeme getirilmesinde etkili olmuştur.

Batı ülkelerinde Ermenistan sorununun gündeme getirilmesinde Türkiye Avrupa birliği ilişkilerinde yaşanan gelişmeler de etken olmaktadır. Türkiye'nin savunma ihalelerinde ABD'li firmaların tercih edilmesi, Türkiye-AB ilişkilerinin soğumasına ve Ermeni meselesinin AB kamuoyunda yeniden tartışmaya açılmasına neden olmuştur. AB-Türkiye ilişkileri çerçevesinde ileri sürülen bir diğer olgu Türkiye'nin AB'ye giriş süreciyle ilgilidir. Çünkü Avrupa Birliğine giriş sürecinde demokratikleşme, insan hakları, Güney doğu ve Kıbrıs gibi ciddi sorunlarla uğraşan Türkiye'nin, bunların yanı sıra Ermeni sorunu ile de köşeye sıkıştırılmak istenmektedir. Avrupa Birliği için 65 milyon nüfuslu bir pazar olan Türkiye Gümrük Birliği ile zaten kazanılmıştır. AB üyeliğine alınması halinde üye sıfatıyla Türkiye'ye verilmesi gereken yüklü miktarlardaki kredileri vermemek ve binlerce Türk işçisinin Avrupa'ya akmasını engellemek için Avrupa ülkelerinin sürekli bahaneler aradığını ileri sürmek yanlış bir algılama olmasa gerekir²⁵⁵.

5.2. BDT'nin Kafkas Politikası ve Petrole Dayalı Yeni Stratejiler

1991 yılı öncesinde dünya piyasaları ile arzuladıkları ölçüde serbest bağlantıları olmayan Hazar ve Orta Asya ülkeleri, günümüzde kendilerini dışarıya bağlayan yollar, kapılar, köprüler aramaktadır. Kesinleşmiş rakamların çok üstünde olduğu tahmin edilen rezervlere ve 2015 yılında 120 milyon tona varacak üretim hedeflerine ulaşabilecekleri düşünülen bu ülkeler kapalı bir havza içerisindedirler. Boru hatları olmaksızın söz konusu üretimin hiçbir anlam ve faydası yoktur. Bu enerji kaynağının

²⁵⁵ MUTLUER, Mustafa, "Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı: 2, Bahar 20002, s. 79-86.

uluslararası serbest dolaşıma girebilmesi için, prensip olarak en kısa yoldan açık denizlere çıkması gerekmektedir. Denize çıkışı olmayan Hazar ve Orta Asya petrollerinin, dünya üzerinde hangi yönde ve nereye açılacakları konusunda alabildiğine rekabet yaşanmaktadır. Tüketici ülkeler ise petrolün, kolaylıkla alabilecekleri en yakın dağıtım merkezlerine aktılmasını talep etmektedirler.

Bölgenin pazarlara olan uzaklığı, rezervleri kadar önemlidir. Mevcut tek çıkış yolu, Rusya Federasyonu'nun kontrolündeki eski boru hattı sistemidir. Rusya Federasyonu, bu sistemden ancak Bağımsız Devletler Topluluğu'na ihraca olanak tanımakta, onlar da ekonomik sistemlerini henüz oturtamadıkları için borçlarını ödeyememekte ve yeterli pazar alanı bulamamaktadırlar.²⁵⁶

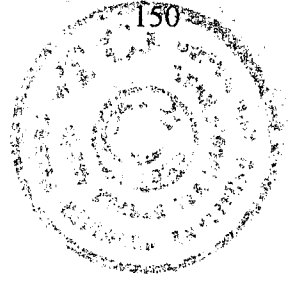
Bugün ülkeler beş ayrı coğrafi bölgeye petrolü çekebilmek için birbirleri ile yarışmaktadırlar. Bu bölgeler, Karadeniz, Akdeniz, Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve Çin Denizi'dir. Bu beş temel coğrafya içerisinde Karadeniz ve Akdeniz ön plandadır. Akdeniz'i Hazar Denizi'nin Azeri Petrolleri, Karadeniz'i ise Hazar Denizi'nin doğusundaki Kazak petrolleri ön plana çıkarmaktadır. Ancak Karadeniz, dünyaya açılan bir çıkış noktası değil, bir ara bölge ve geçiş yoludur. Ulaşılması istenen deniz, dünya petrolünün 1/6'sını taşıyan Akdeniz'dir. Petrolü üretecek kuruluşlarca petrolün Akdeniz'e indirilmesi konusunda uzlaşmaya varılmış gibi görülmektedir.

Esas tartışma konusu ise, Akdeniz'e incek petrolün Türkiye'nin doğusundan boru hatları ile mi, yoksa Karadeniz'den ve Türk Boğazları'ndan tanker taşımacılığı ile mi ulaştırılacağı hususudur. Rusya Federasyonu, Kafkasya ve Orta Asya petrolünün önce boru hattı ile Karadeniz'e, buradan tankerlerle Türk Boğazları'nı geçerek Akdeniz'e taşınmasını isterken, Türkiye boru hatları ile doğrudan Akdeniz'e ulaştırılmasını arzu etmektedir.

Orta Asya –Hazar ve Kafkasya petrol ve doğal gazının dünya pazarlarına ulaştırılması için ortaya çıkan engelleri, kısaca şu şekilde sıralayabiliriz:

-Hazar statüsünün belirlenememiş olması

²⁵⁶ "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güç Etkileri", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999, s. 79.

- Bölgesel karışıklıklar.
- Ülkelerarası boru hatlarının geliştirilmesi,
- İran'a uygulanan yaptırımlar.

Bugün BDT'yi kontrolünde tutan Rusya Federasyonu, mevcut boru hatlarının da kontrolüne sahiptir. Çünkü Hazar Bölgesi'nde mevcut boru hattı sisteminin en belirgin özelliği, Sovyetler Birliği'ni bir uçtan diğer uca bağlayacak şekilde tasarlanarak temelde Rusya'ya odaklanmış olmasıdır. Rusya'nın, bölge enerji potansiyelinin pazara açılmasında ana güzergah konumunda bulunmasından sağlayacağı, ticari ve siyasi pek çok kazanç bulunmaktadır. Ancak, bunun gerçekleşebilmesi için her şeyden önce Rusya'nın güvenilirlik, emniyet, anlamlı taşıma tarifeleri gibi bazı ticari gereklilikleri yerine getirmesi şarttır. Bugün Rusya'nın sahip olduğu atıl durumdaki boru hatlarının taşıma kapasiteleri, bölge rezervlerinin nakliyesini kaldıracak durumda ve yeterlilikte değildir. Bu konudaki diğer bir sınırlama ise, mevcut Rus ham petrol ihraç hatlarının büyük bir bölümünün Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'nda son bulması ve buradan yükleme yapan tankerlerin Akdeniz'e, yani pazara açılabilmek için fazlaca kalabalık, ekolojik ve politik yönden de hassasiyet taşıyan Karadeniz ve Türk Boğazlarını kat etmek zorunda olmalarıdır.²⁵⁷

Rusya Federasyonu'nda yaklaşık 50.000 km.lik boru hattı ve 403 pompalama istasyonu faaliyet göstermektedir. Bu şebeke, bir devlet şirketi olan Transneft'in her birinde %51 paya sahip olduğu on iki adet boru hattı firması tarafından işletilmektedir. Karadeniz'e gelen boru hatları Kafkasya ve Volgograd Bölgeleri'nde Karadeniz kıyısındaki Novorossisk ve Tuapse Limanları'na ulaşmaktadır. Rusya Federasyonunun boru hatları şebekesi oldukça eskidir ve giderek de yaşlanması gerekli onarım ve yenilemelerin zamanında yapılamaması, hem Rusya Federasyonunun ihracat imkanlarını kısıtlamakta, hem de şebekeye ve çevreye zarar veren kazalara neden olmaktadır. Karadeniz'e çıkan petrolün halihazırda ortalama 30 milyon tonu tankerlerle Türk boğazlarından taşınmaktadır.

²⁵⁷“ Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri”, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999, s. 80.

5.2.1. Petrolün Akdeniz'e Ulaştırılması Amacıyla Tasarlanan Hatlar

5.2.1.1. Rusya Federasyonu'nun Görüşleri

Hazar bölgesi ve büyük ham petrol rezervlerinin geleceği konusunda belirleyici ülkelerden birisi de Rusya Federasyonu'dur. En yüksek üretim değerine ulaştığı 1988 yılından itibaren bugün yarı yarıya düşmesine rağmen, Rusya Federasyonu büyük petrol rezervlerine sahiptir.

Rusya Federasyonu Başkanı Yeltsin ABD Başkanı Clinton ile 1994 yılında Moskova'da yaptığı zirvede, eski Sovyet Sistemi'ne dahil olan toprakların, Rusya Federasyonunun "yakın sınır-ötesi" olduğunu, bölgenin güvenliğine yönelik herhangi bir hareketi kendisine yönelmiş olarak değerlendireceğini söylemiştir. Bu düşünce ile Rusya Federasyonu, bu ülkelerde askeri birlikler bulundurmakta ve bölgedeki iç çatışmalarda müdahil olmaktadır.

Dünyada petrol sanayiinin ilk kurulduğu ve dünyanın en eski ham petrol boru hatlarından birinin yer aldığı bölgelerden olan Kafkasya'da, kısmen eski hatların yer aldığı bir boru hattı sistemi bulunmaktadır. Mevcut sistem ile Kafkasya, Hazar ve Orta Asya'da üretilecek ham petrolün ancak bir kısmı taşınabilecektir. Rusya, batıya uzanacak enerji hatlarının kendi tekeline çıkması sadece Kafkasya'da değil, kilit altında tutmaya çalıştığı Orta Asya ülkelerindeki nüfusuna ve yaşamsal çıkarlarına büyük bir darbe olarak görmektedir.²⁵⁸ Geriye kalan kısmın dünya petrol pazarına ulaştırılması için çeşitli taşıma güzergahı alternatifleri bulunmaktadır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- Baltık Denizi,
- Dostluk (Drujba) Hattı,
- Karadeniz,
- Akdeniz

²⁵⁸ DİNÇTÜRK, M. Yıldırım, *Siyasi Konjonktürde Meydana Gelen Son Gelişmeler Işığında TC ile RF Arasındaki İlişkiler, Askeri Ekonomik Politik Alanlarda Nasıl Bir Çerçeveye Oturtulmalıdır?*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul.2001, s.3XLI.

Bunlardan ilk üçü Rusya Federasyonu'nun teklifleridir. Böylece Rusya alternatif olarak dünya kamuoyuna üç taşıma güzergahını sunarken, seçimde esneklik yaratıyor görünmektedir. Ayrıca, her biri ayrı sakınca ve sınırlamalara sahip olan bu alternatiflerin ortak özelliği, gerçekleştiği takdirde ham petrolün Rusya'nın kontrolü altında taşınmasıdır. Bu sayede Rusya, bölgede egemenliğini pekiştirerek, politikalarını uygulamada daha etkili olacaktır. Şimdi sırasıyla Rusya Federasyonu'nun görüşlerine göz atalım:

- Baltık Denizi:

Ham petrol mevcut hatlardan kuzeye, Baltık Denizi'ne taşınacaktır. Ancak mesafe oldukça uzundur. Bu nedenle işletme giderleri yüksek olacak ve güzergahta revizyon yapılması gerekecektir. Baltık Denizi'nden en ekonomik taşıma Rotterdam Limanı'na yapılabilecektir. Bu alternatif, karada ve denizde alınacak en uzun mesafeyi ifade etmektedir. Baltık Denizi'nde hakim olumsuz meteorolojik koşullarda, hattın kesintisiz çalışabilmesi için depolama tanklarının sayı ve kapasitesi fazla olacak, bu ise taşıma maliyetine ek yük getirecektir.

- Dostluk Hattı:

Ham petrol Karadeniz'in kuzeyinden, halihazırdaki Dostluk Hattı'ndan taşınacaktır. Mevcut ve nispeten yeni bir sistem olduğundan uygun gibi görünmekle beraber, bu hattı Rusya da kullanacak, bu yüzden taşımada sınırlamalar getirebilecektir. Hatta bağlantı sağlanabilmesi için bir miktar revize edilmesi gerekmektedir.

- Karadeniz Hattı:

Karadeniz'e gelen ham petrolün dünya petrol pazarına ulaştırılabilmesi için takip edilebilecek iki adet güzergah mevcuttur. Bunlardan birincisi boğazlar yoluyla Ege Denizi, ikincisi ise boğazların by-pass edilmesidir.

Ham petrolün Karadeniz'e ulaştırılabilmesi için mevcut BDT Boru Hatları sistemi yeterli değildir. Kafkasya boru hatlarının bir kısmı oldukça eskidir. SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan bağımsız devletlerin merkezi yönetimden toprak, milli yönetimlerini kurmaları sırasında doğan boşlukta çeşitli iç karışıklıklar meydana gelmiş ve çıkan çatışmalarda stratejik önemleri nedeniyle boru hatları büyük zarar

görmüştür. Bunların hasar tespit çalışmaları dahi henüz sağlıklı biçimde yapılamamıştır.

Kafkasya'daki boru hatları ıslah edilse dahi, büyük yatırım gerektirecek, yine de ıslah edilecek hatların teknik ve ekonomik ömürleri, yeni inşa edilecek bir hatta göre kısıtlı olacaktır. Bu ıslah yatırımları gerçekleştirildiğinde oluşturulacak altyapı, üretimi taşımada yetersiz kalacaktır. Sonuçta yeni bir hattın inşası er yada geç gündeme gelecektir. Kafkasya ve Orta Asya petrollerini Novorossisk Limanına taşımak için 1350 km uzunluğunda yeni boru hattı inşa etmek gerektiği hesaplanmaktadır.²⁵⁹

Merkezi yönetimin konuşlandığı Rusya Federasyonu, ne kadar bağımsız oldukları savunulsa da eski SSCB ülkelerini kaynaştırmak ve birbirine muhtaç halde tutmak için geçmişte oluşturulan altyapıyı kullanmakta, bu suretle bölgede ekonomik egemenliğini tesis etmeye çalışmaktadır. Rusya, hedeflediği niyete ulaşabildiği zaman bölgede, adı her ne olursa olsun eski hatalarını tekrarlamamaya çalışarak, yeni bir devlet yapısı oluşturacaktır. Rusya Parlamentosu'nun alt kanadı Duma, 15 Mart 1996 tarihinde aldığı iki karar ile Sovyet Sistemi'ne dönüş niyetlerinin ipuçlarını vermiştir.

Karadeniz'e uzanacak boru hattı, denize çıkış noktasında yeni bir yükleme terminalinin inşasını gerektirecektir. Çünkü Karadeniz'e çıkan her boru hattının yükleme terminal kapasitesi, boru hattının taşıma kapasitesiyle aynıdır. Karadeniz'in coğrafi yapısından dolayı, Kafkasya petrolünün ulaşacağı doğu kıyılarında doğal liman bulunmamaktadır. Karadeniz'in rüzgar ve dalgalarından dolayı burada inşa edilecek bir terminalden yılın yaklaşık üçte biri, ortalama 80-100 gün yükleme yapılamayacak, bunun için büyük kapasiteli tank sahaları, dalgakıran ve benzeri tesislerin inşası gerekecektir.

Karadeniz'in bir diğer özelliği de, içdeniz oluşudur. Bu sebeple, akıntıları ne kadar kuvvetli olursa olsun, diğer denizlerle irtibatı sınırlı olduğundan, petrol ve

²⁵⁹ TUNCER, Kenan, "Bakü Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesindeki Son Gelişmeleri de Göz Önüne Alarak RF'nun Müdahaleleri Sonucundaki Yeni Gelişmeler ve Yeni Güzergahlar ile İlgili Değerlendirmeler Işığında Mevcut Projenin Türkiye'ye Olabilecek Etkelilerini Kısa, Orta ve Uzun Vadede Değerlendiriniz.", Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran 2002, s.23.

petrol türevleri taşımacılığının çevresel kirlilik riski daha da artmaktadır. Mevcut dalga yapısından dolayı petrol ve petrol türevlerinin sızıntısı kısa sürede normalden çok daha geniş bir alanı kaplamakta, akıntı ise bu kirliliği temizlemek yerine daha da yayılmasına yol açmaktadır.

Hazar bağlantısını sağlayan Volga-Don ve Kuzey Denizi ile bağlantıyı sağlayan Maine-Tuna kanalları Karadeniz hinterlandının dışa açılımını, sanayi ve ticaretin gelişmesine bağlı olarak her yıl daha büyük oranlarda arttıracaktır. Trafikteki her artış kaza ve sızma riskini de artıracığından, petrol ve petrol türevi taşımacılığı konusunda Karadeniz hinterlandını oluşturan kanallarda bu tehlikeyi bertaraf edici tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Rusya Federasyonu ve Kazakistan arasında imzalanan 27 Mart 1996 tarihli antlaşma uyarınca yıllık 62 milyon ton ham petrol, Kazakistan'dan Rusya'nın Novorossisk limanına boru hatları aracılığıyla taşınacaktır. Buraya gelen petrolün Dünya pazarlarına ulaşması için Rusya, boğazların kullanımının artarak devam etmesini, aksi takdirde Bulgaristan'ın Burgaz Limanı'ndan Yunanistan'ın Kuzey Ege kıyılarına akıtılmasının uygun olacağını savunmaktadır. Karadeniz ve limanlarının olumsuz koşullarından daha önce bahsedilmiştir. Bu yeni alternatif ile taşıma masrafları artacak, ek dolun boşaltım işlemleri ve liman tesisleri için yeni yatırımlar söz konusu olacaktır. Ege'nin nispeten dalgalı bir yapıya sahip olması buradaki boşaltım işlemlerini de aksatacaktır.

- Akdeniz Hattı:

Bu olumsuzlukların ikna edici şekilde ortaya konması, 2010 yılında 170 mt'a ulaşması beklenen bölge petrolünün önemli bir kısmının boru hatları vasıtasıyla Ceyhan'a akıtılmasını öngören, Hazar-Akdeniz Ham Petrol Boru Hattı Projesi'nin gerçekleşme şansını artıracaktır.

Karadeniz'den dünya petrol pazarına ulaşımın ikinci güzergahı olarak savunulan Karadeniz ile Ege Denizi veya Akdeniz arasında inşa edilecek boru hatları Türkiye'de de gündeme gelmiş ve bu güzergahlar üzerinde gerekli çalışmalar yapılmıştır.

- Trakya Ham Petrol Boru Hattı: Kıyıköy ile İbrikbaba arasında inşa edilmesi öngörülmüştür.

- Anadolu Boru Hattı: Samsun ile Ceyhan arasında inşa edilmesi öngörülmüştür.

Türkiye, boğazların by-pass edildiği alternatifleri, konu ile ilgili araştırmalara başladığı sıralarda değerlendirmiş ve bu projeyi elverişli bulmamıştır. Öncelikle hattın başlangıcına, Karadeniz kıyısına geniş tank sahası olan bir boşaltma, hattın sonuna, Ege Denizi kıyısına da yine geniş kapasiteli depolama tank sahası olan bir yükleme terminali gerekmektedir. Karadeniz-Akdeniz alternatifinde ise Ceyhan Deniz Terminali'nin kullanılması öngörülmüştür. Karadeniz ve Ege Denizi'nin meteorolojik özellikleri dikkate alındığında, kesintisiz akışın sağlanabilmesi ve yükleme ve boşaltmada gecikmenin önlenmesi için hem yükleme ve boşaltma sistemlerinin, hem de depolama tankı sayı ve kapasitesinin oldukça fazla tutulması gerektiği görülmüştür. Bu gerekler yerine getirildiğinde ise, hat çok yüksek harcamalarla gerçekleştirilebilmekte ve genel anlamda taşımacılığa verilen önemi azalmaktadır.²⁶⁰

5.2.1.2. Türkiye'nin Görüşleri

Türkiye Kafkasya'da üretilecek ham petrolün taşınması konusunu, Hazar ve Orta Asya ülkelerinde üretilecek ham petrolün taşınması konusundan ayrı tutmamakta, tamamını birlikte değerlendirmektedir. Bu çerçevede bölgede üretilecek petrol miktarı 2010 yılında 75 mt.'u Kafkasya'da olmak üzere, toplam 170 mt miktarında olacak, Orta Asya, Hazar ve Kafkasya'da üretimi planlanan petrolün, ancak bir kısmı mevcut boru hattı sistemi ile taşınabilecektir. Mevcut boru hatlarıyla taşınamayan petrolün dünya pazarına ulaştırılması için, Hazar-Akdeniz Ham Petrol Boru Hattı Projesi geliştirilmiştir.

Bölgedeki muhtemel durum önceden tahmin edilerek ağırlığın Bakü-Ceyhan güzergahı üzerine verilmesinden sonra, Türkiye ile Azerbaycan arasında üretilecek ham petrolün Akdeniz'den ihracı konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.

²⁶⁰ "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999, s. 87-89.

Kazakistan'ın da davet edildiği bir Çalışma Grubu Toplantısı'nda, Kazakistan tarafından yapılacak üretimin bir bölümünün de bu hat ile taşınması konusunda niyet beyanında bulunulmuştur. Çalışma Grubu tarafından Hazar Konsorsiyumu kurma çalışmaları sürdürülürken Ermeni saldırılarının yoğunlaştığı dönemde, bölgenin seçimle işbaşına gelmiş tek yöneticisi olan Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfeyz Elçibey iktidardan uzaklaştırılarak, Cumhurbaşkanlığı'na Haydar Aliyev, Hükümet Başkanlığı'na da darbecilerin lideri Hüseyinov getirilmiştir. Ancak, daha sonra Haydar Aliyev ülkedeki demokrasi karşıtlarını saf dışı bırakarak Azerbaycan'da demokrasinin yerleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Bakü-Ceyhan hattının izleyeceği güzergahın tesbiti çalışmaları yeni yönetim ile de uyum içinde sürdürülmüş, Ekim 1993 tarihinde tamamlanarak nihai seçimi yapmak üzere Milli Meclise sunulmak amacıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi SOCAR'a teslim edilmiştir. Nakil konusunda Kazakistan ile görüşmelere de Azerbaycan ile aynı tarihlerde başlanmış ve Mart 1992 tarihinde Kazak petrolünün Akdeniz'den pazarlanmasına dair bir protokol imzalanmıştır. Batı Kazakistan'da üretilecek ham petrolü dünya petrol pazarına ulaştırmak amacıyla kurulmuş Kazakistan Boru Hattı Şirketi (CPC) ile temasa geçilmiş, CPC Ermenistan ile bir protokol imzalayarak Kazak ham petrolünün Ermenistan üzerinden taşınması konusunda anlaşmalarını belirtmiştir.

Ekim 1993 tarihli güzergah alternatiflerini içeren raporun tamamlanmasından bir ay kadar önce, Türkiye Başbakanı'nın Rusya'yı ziyareti sırasında Moskova'da imzalanan 9 Eylül 1993 tarihli protokolün 6. maddesiyle taraflar Boğazlarda mevcut durumu kabul etmişler, Rusya, Orta Asya ve Kafkas petrolünün Türkiye üzerinden Akdeniz yoluyla dünya pazarına ulaştırılması konusunda, en uygun güzergahın araştırılması ile görevli bir çalışma grubunun kurulmasına karar vermişlerdir.

Türk-Rus Çalışma Grubu ilk toplantısını 23-25 Haziran 1994 tarihlerinde Ankara'da yapmıştır. Toplantıya ABD, Kazakistan ve ABD petrol şirketi Chevron gözlemci olarak katılmıştır. Toplantıda taraflar, 9 Eylül 1993 tarihli Moskova Protokolü'nün hedefine ulaşması için, boru hatları ve limanlar konusunda mevcut tesislerden yararlanma imkanlarının araştırılması da dahil olmak üzere, işbirliği hususunda anlaşmışlardır. Değişik boru hattı seçeneklerinin, karşılaştırmalı analizini

yapmak üzere bir Uzmanlar Grubu kurulmasına, ilgili ülkelerin 2015 yılına kadar üretim, iç tüketim ve ihracat tahminlerine ilişkin bilgiler ışığında, kendi petrollerini ihraç edecekleri boru hatlarını belirleme hususundaki egemenlik haklarına da tam saygılı olunmak koşulu ile hat güzergahının nihai seçimi, fizibilite etüdü ve alternatif seçeneklerin değerlendirilmesi işlerinin mümkün olan en kısa zamanda yapılmasına karar verilmiştir.

Türkiye, anlaşmanın kendisine yüklediği görevleri yerine getirmiş, ancak Rus tarafı bu konuda aynı hassasiyeti göstermemiştir.

1994 yılından itibaren, SOCAR ile FOC arasında yapılan üretim paylaşım anlaşması çalışmalarına Rus Lukoil Şirketi de SOCAR'dan satın aldığı %10 hisse ile katılmış, böylece Rusya Azerbaycan'ın petrol çalışmalarında söz sahibi konuma gelmiştir. Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım Anlaşması 20 Eylül 1994 tarihinde Bakü'de SOCAR ile FOC arasında imzalanmıştır.

Anlaşmanın hemen arkasından Kasım 1994 tarihinde BOTAŞ ve TPAO yetkililerinden oluşan bir Türk Heyeti, üretilecek petrolün taşınması ile ilgili önerilerini SOCAR'a anlatmış ve ana ihraç boru hattıyla ilgili ortak çalışmalar yapmıştır. Daha sonra anlaşmaya taraf kimi şirketler paylarını başka şirketlere satmışlar; TPAO da Konsorsiyum üyelerinin oybirliği ile aldığı karar sonucu SOCAR'ın hissesinden % 5'ini satın alarak hissesini %6.75'e çıkarmıştır.

Muhtelif etkenler ve baskılar neticesinde Azerbaycan petrolünün planlandığı şekilde üretilmesi engellenmiş, Konsorsiyum ortaklarınca kurulan Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AIOC) dünya petrol üretim dengesini, bölge koşullarını ve ihraç boru hattı çalışmalarını da göz önünde tutarak üretim planlarını yenilemek durumunda kalmış ve 2002 yılına kadar yılda en çok 6 milyon ton ham petrol üretilmesine karar vermiştir. 2002 yılına kadar sürecek bu işleme "Erken Üretim" adı verilmiştir. Erken Üretim ihraç miktarının daha sonra toplam 10 milyon ton olmasına karar verilmiş, daha sonra 15-25 milyon tona kadar arttırılabileceği öngörülmüştür.

AIOC tarafından, ihracat işleminin iki güzergah üzerinden, eş zamanlı ve eşit miktarda yapılması kararlaştırılmış olmakla birlikte, Bakü-Supsa hattında çalışmalar

henüz devam ederken, Bakü-Novorossisk hattı üzerinden ihracata başlanmıştır. Erken üretimin kısmen dahi olsa Bakü-Novorossisk güzergahından ihracı, Rusya'yı umutlandırmıştır. Her ne kadar Novorossisk Limanı'na ulaşan boru hatlarının ve limanın yıllık yükleme ve taşıma kapasitesi 32 milyon ton ise de Rusya, Batı'dan alacağı krediler ile yeni tesisler inşa ederek sorunu çözmek istemektedir.

SSCB zamanında en güzel örneği sergilendiği üzere, petrolde stratejik avantaj, hattın denize ilk ulaştığı yerde oluşmakta ve petrol vanasının başında olan devlet, ilgili devletler üzerinde baskı mekanizması kurabilmektedir. Yüksek kaliteli petrolü ile Hazar Bölgesi petroleri SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı'nı kaybetmemesini, hatta kazanmasını sağlamış, ancak daha sonraki yıllarda Hazar Bölgesindeki Sosyalist Cumhuriyetlerin ürettikleri petrolün hatlardan taşınmasına kota konularak, üretim yapmaları engellenmiştir.

Diğer taraftan Çin 2000'li yıllara önemli bir güç olarak girmekte, gücünü komşularını etkisi altına alarak pekiştirmek ve buralara yönetim şeklini yaymak istemektedir. Rusya Federasyonu'nda ise, SSCB yanlısı eski Komünistler 1995 yılı sonunda yapılan son seçimlerden en büyük parti olarak çıkmış, amaçlarını gerçekleştirmek için Duma'nın 15 Mart 1996 tarihinde aldığı iki kararla ilk adımları atmışlardır. Geçmişteki olumsuzlukların tekrarlanmaması için Rusya'da liberal yönetimin zayıflamasına engel olunması batı dünyası için hayati önem taşımaktadır.

Türkiye'nin kendi güvenliği ve boğazların emniyetini garanti altına almak için yeniden düzenleyerek 1 Temmuz 1994 tarihinden itibaren yürürlüğe giren Boğazlar Tüzüğü, RF'nun petrol ve petrol türevi taşıma gelirlerine büyük sekte vurmuştur. Türkiye, Boğazlar rejimi ile hiçbir devlete, özellikle de Rusya Federasyonu'na zarar vermek istememekte, bu sebeple Rusya'ya, Orta Asya, Hazar, Kafkasya ve Rusya'nın Samara bölgesinde üretilen ham petrolün ilgili devletlerle geliştirilecek ortak bir proje ile Akdeniz'den ihracını önermektedir. Böylece bölge petrollerinin taşınmasında en uygun güzergah olan Hazar-Akdeniz alternatifinin karşısındaki Rus muhalefeti de ortadan kalkacaktır. Türkiye ile ortak hareket ettiği taktirde, Rusya Federasyonu bölge petrollerinden pay aldığı gibi, taşımacılıktan da pay alacaktır.

Türk Boğazlarından yılda 30-35 milyon ton Rus petrolü Karadeniz-Akdeniz istikametinde nakledilmektedir. Bu miktarın yarısı kadar petrol ve petrol ürünü de yine tankerlerle Akdeniz'den Karadeniz istikametinde geçiş yapmaktadır. Türk Boğazları, özellikle İstanbul Boğazı, bu yoğunluktaki tanker trafiğine kapasitesinin sınırlarında hizmet vermektedir. Bunların üzerine ilave edilecek olan 120 milyon ton petrolü nakletmeye İstanbul Boğazı'nın fiziken kapasitesi yeterli değildir. İstanbul Boğazı'nın kapasite itibarıyla yetersiz olduğu bugün aralarında Rus gazeteci-yorumcularının da bulunduğu bazı gözlemciler tarafından da kabul edilmektedir.²⁶¹

Gelecekte yaşanması muhtemel herhangi bir olumsuzluğu bertaraf etmek için, Kafkasya'dan, aynı zamanda bölgenin güvenilir ve gerçek anlamda demokratik tek ülkesi olan Türkiye'ye bir boru hattı inşa edilmelidir. Her ne kadar 1990 yılından bu yana kapalı olsa da, nasıl Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı bölge ile hür ve demokratik dünya arasında kalıcı bir bağlantı sağlıyor ise Orta Asya, Hazar ve Kafkasya'dan yurdumuza inşa edilecek bir hat da aynı bağı sağlayacaktır.²⁶²

5.2.1.3. Yabancı Petrol Şirketlerinin Görüşleri

Azerbaycan ve Kazakistan'ın bağımsızlıklarının ardından Yabancı Petrol Şirketleri (FOC), bu devletlere başvurarak, ham petrol ve doğalgaz konularında ortak çalışma teklif etmiş, Azerbaycan'da Azeri, Güneşli ve Çırak petrol sahalarının işletilmesi için yapılan çalışmalara TPAO da katılmıştır. Çalışmalar iki yönlü olarak sürdürülmüştür.

- Rezervlerin tespiti, üretimi ve paylaşımı,
- Üretilecek ham petrolün ihracı.

BOTAŞ ham petrol ihraç çalışmalarına Yabancı Petrol Şirketleri'nin Türkiye'de yaptığı temaslara ve Azerbaycan Hükümeti'nin daveti üzerine Kasım 1992

²⁶¹ a. "Pipeline Poker," (Boru Hattı Pokeri) The Economist, 7 Şubat 1998.

b. "İstanbul Tehlikede," The Guardian International'dan aktaran Sabah, 3 Ocak 1998.

c. Georgy Bovt, "Petroleum Transport Problem," (Petrol Ulaşım Problemi) Kommersant-Daily, 10 Ekim 1995

²⁶² "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güç Etkileri", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999, s. 89-98.

tarihinde katılmış, taraflarca bir Çalışma Grubu kurularak çalışmalarına başlanmış ve üretilecek ham petrolün ihracı için üç ana güzergah belirlenmiştir.

1- Bakü- Novorossisk (Rusya Federasyonu)

2- Bakü-Poti (Gürcistan) (Ancak, daha sonra 1994 yılında Erken Petrol Üretimi konusunun gündeme gelmesi ile birlikte Poti'den vazgeçilerek, ihrac limanı olarak Supsa üzerinde karar kılınmış ve bu tarihten sonra AIOC tarafından Gürcistan üzerinden petrol ihracının Bakü-Supsa güzergahından yapılması gündemde tutulmuştur).

3- Bakü-Ceyhan (Türkiye)

Bu güzergahlar üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda teknik ve ekonomik yönden elverişli güzergahın Bakü-Ceyhan olduğuna karar verilmiştir.

Alternatif güzergahlar üzerinde yapılan çalışmalar sırasında Türkiye Boğazlar konusundaki hassasiyetini belirterek konu ile ilgili çalışmaları açıklamış ve meselenin tarafsız kuruluşlarca da incelenmesini istemiştir. Çalışma Grubu Murray Fenton & Associates Ltd. isimli kuruluşa Türk Boğazları konusunda bir çalışma yaptırmış, ancak BOTAŞ bu çalışmaya tarafsız karar alınmasına katkıda bulunmak amacıyla katılmamıştır. Yapılan çalışma sonucunda Türk Boğazlarının böyle bir tarafik yükünü kaldırmasının imkansızlığına karar verilmiştir.

Konu Karadeniz alternatifi yönünden incelendiğinde ise jeolojik, meteorolojik ve ekolojik yönlerden de Karadeniz'in elverişsiz olduğu sonucuna varılmış, çalışmaların Bakü-Ceyhan güzergahında yoğunlaştırılmasına karar verilmiştir.

Bu kararın verilmesinde Kafkasya'daki iç karışıklıklar ve bu iç karışıklıkların devam edeceğinin sezilmesinin de büyük etkisi olmuştur. Kararın alındığı sırada Gürcistan'da tam bir hükümet boşluğu hüküm sürerken, Rusya Federasyonu'nda ise, Federasyona bağlı Özerk Cumhuriyetlerde huzursuzluk kıvılcımları belirmeye başlamıştı.

Bugün Gürcistan, Şevardnadze'nin iktidara gelmesinden sonra sükunete erişmiş görünse bile, ülkede yaşayan etnik gruplar arasında halihazır duruma karşı büyük hoşnutsuzluk vardır. Abhazy Özerk Cumhuriyeti ile Gürcistan Hükümeti arasında

çatışma olmamasına rağmen huzursuzluklar devam etmekte, askeri açıdan güçsüz durumda olan Gürcistan'daki bu huzursuzluklarda, başlangıcından beri Rusya'nın etkisi hissedilmektedir.

Kafkasyada Rusya Federasyonu'na bağlı Özerk Cumhuriyetlerde de tam anlamıyla istikrar sağlanabilmiş değildir. Bu Cumhuriyetlerin bir kısmı bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdir. Özellikle Orta Asya, Hazar ve Kafkasya bölgelerinden Karadeniz'e uzanan petrol boru hatlarının geçtiği topraklarda bazı sorunlar devam etmektedir. Rusya Federasyonunun bu özerk cumhuriyetlere karşı olan tutumu, eski SSCB üyesi yeni bağımsız devletler tarafından da dikkatle takip edilmektedir.

Türkiye, en ucuz petrol taşımacılığının boru hattı ile gerçekleştirilebileceği gerçeğinden hareketle Hazar-Akdeniz Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ni geliştirerek, başta ABD, dünyada sözü geçen devletlerin önemli kısmının desteğini almıştır. Ancak Rusya Federasyonunun hala etkin bir güç olduğu da göz ardı edilemez. Nitekim Rusya, projeye engel olmak ve kendi alternatiflerine destek bulmak için egemenliğine gölge düşüreceği iddiasıyla, her ortamda faaliyet içindedir.²⁶³

5.2.2. Rusya'nın Petrol Alanlarındaki Stratejik Menfaatleri ve Bunun Politikası Üzerindeki Tesirleri

Rusya'nın iç ve dış politika görüşüne göre, Rusya'nın ulusal güvenliği için eski SSCB'nin stratejik materyal ve işgücü piyasasına serbest giriş mühim bir unsurdur. Bu görüş özellikle, Hazar bölgesinin petrol kaynaklarıyla ilgilidir. Petrol faktörü ile Rus Federasyonu'nun stratejik çıkarları arasındaki bağlantı nasıldır sorusuna gelince, öncelikle ekonomik alanda petrol, Rusya'nın jeoekonomik statüsünü desteklemekte ve onun ekonomik ve enerji güvenliğini arttırmaktadır. Uzun vadede önemli olan ve olacak aşağıdaki problemler bu politikanın geleceğinde son derece önemlidir.

- BDT ülkelerinin petrol piyasalarına girme,
- Yeni petrol yataklarının geliştirilmesine katılma,

²⁶³ "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999, s. 96-98.

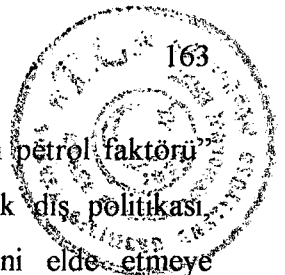

- Doğu-Batı trans-kıtasal enerji iletişimini geliştirme çalışmalarına, iştirak ve birleşmiş petrol ulaşım sitemini organize etme,
- Rus sınırı boyunca enerji taşıyıcılarının geçişini güvenlik altına alma,
- Özellikle, petrol ve boru hattı araçlarının imalatında, ekonomik bağların yeniden yapılanması ve buna ilaveten petrol ve gaz ekipmanının inşası ve yeniden tesisi konularında BDT ülkeleri ile uygun politikalar geliştirme ve uygulama,
- Transnasyonal şirketleri, finansal ve endüstriyel grupları ve yakıt ve enerji alanındaki diğer işleri kurma,
- Karşılıklı ödeme problemlerini çözme ve ulaşım engellerinin önlenmesi konusunda esas ekonomik etki, BDT ülkeleri ile fiyat ve tarife politikalarının koordinasyonu yoluyla sağlanabilir.

Jeopolitik alanda, Rusya, ulusal ekonomik ve politik güvenliğini kuvvetlendirmek için, kendi petrol endüstrisini geliştirmek, BDT'deki Rus şirketlerinin etkinliğini artırmak ve diğer yabancı projeleri etkin katılımıyla gerçekleştirmek zorundadır. Bu amaç doğrultusunda, BDT içinde ülkenin etkisi ve petrol şirketlerinin diğer alanlardaki faaliyetleri önemli katkılarda bulunacaktır. Zira, diğer BDT ülkelerinde ekonominin yeniden yapılanması ve petrol sektörleri, özellikle Azerbaycan'da ve Kazakistan'da, uzun vadede ekonomilerin yeniden yönlenmesine yol açabilir ve bunun sonucu olarak, yurt dışındaki politik ilişkilerde, Transkafkasya ve Orta Asya'daki stratejik alanlarda, Rusya'nın etki alanının azalmasına neden olabilir.

Genel olarak Rus politikalarının belirlenmesinde petrol faktörünün rolü, Başbakan V. Çernomirdin tarafından Moskova'da, CIS2'de Enerji Güvenliği üzerine yapılan konferansta tanımlanmıştır.

“Biz kendi sınırlarımız içinde yer alan yatakların geliştirilmesinde ve Rusya'nın Güney ve Doğu sınırlarında bulunan ve ayrıca Sibiry ve Orta Asya'dan gelen enerji hatları ve terminallerinin kurulmasında, tüm BDT ülkeleri ile işbirliği yapmayı tasarlamaktayız. Rusya'nın jeopolitik çıkarlarının, Hazar bölgesi ve bu bölgeden sağlanacak kıtalararası enerji iletişiminin yapımını içerdiğinin farkındayız. Bizim, Hazar bölgesi doğal kaynaklarının geliştirilmesi anlayışımız, Hazar bölgesinin tüm Hazar devletleri için, ortak kullanım alanı olduğunu farz etmektir.”

Rusya'nın petrol jeopolitikasında ana unsurunun, "Azerbaycan petrol faktörü" olduğuna işaret etmek önemlidir. Rusya'nın, Azerbaycan'a yönelik dış politikası Azerbaycanı ilgilendiren kapsamlı konular üzerinde karar yetisini elde etmeye yöneliktir ve çeşitli güç merkezi ve grupların, karışık etkileşimlerinin bir ürünüdür.

Rusya'da politik açıdan üç ana eğilimden sözedilebilir: Neo-emperyalist, muhafazakar ve liberal eğilim.

Neo-emperyalist eğilim, arka planda yer almakla birlikte etkin ve büyük güç sahibi, politik destekleyicilerin çıkarlarını, milliyetçi partileri ve hareketleri yansıtmakta ve aşağıdaki tahminlere dayanmaktadır:

- Jeopolitik açıdan, Rus çıkarları, SSCB dönemindeki tüm cumhuriyetleri kapsayan Avrasya bloğunun, öbür tarafta yer alan ABD'ye ve NATO'ya, genel olarak Batı'ya karşı dingil çivisi ve esas destekleyicisidir.

- Politik açıdan, Rus stratejisi, Rus hakimiyetinin tüm post Sovyet alanı boyunca, geri getirilmesini ve Moskova kalkını altında yeniden birleştirilmesini kapsamaktadır.

Azerbaycan, tüm problemleri ile (sınırları, Azerbaycan'ın hazar bölümündeki mineral kaynakları, diğer devletlerle olan ilişkileri, Ermenistan ile olan anlaşmazlıkları, vs.) Rusya'nın çıkar sahasına girmektedir. Rusya, kendini geleneksel etki alanından çıkarmaya zorlayan ABD, diğer Batı ülkeleri ve Türkiye'nin girişimlerine karşın, sert bir şekilde karşı çıkmalıdır. New York'ta yapılan "Avrasya 2002" konferansı sırasında, Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan'ın Bakü-Ceyhan boru hattının temelini atması Rusya tarafından bölgeden uzaklaştırmak olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁴

Muhafazakar çizgi, neo-emperyalist çizgiye yakın olmakla birlikte ondan farkı, Neo-emperyalist çizginin ılımlı yorumu niteliğinde olmasıdır. Bu görüşe göre, Rus devleti ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gerçekliğini hesaba katmak zorunludur.

²⁶⁴ Rus Dışişleri Bakanı New York'taki temasları sırasında "1700 km. uzunluğundaki bir petrol boru hattı inşa edilirken her şeyden önce ekonomik kriterlere bakmak gerekeceği hatta, Azerbaycan'ın Hazar sektöründe tahmini 3 milyar dolara mal olacak yeni petrol boru hattını verimli kullanacak yeterli petrol rezervi yok. Bu nedenle Bakü-Ceyhan petrol boru hattı sırf Rusya'yı bölgeden dışlamak amacı taşıyan bir girişim izlenimi veriyor" dedi. İvanov ayrıca bölgede işbirliği yapılabileceğini, ancak bu işbirliğinin karşılıklı çıkarlara dayanabileceğini belirtti. Rusya bu tavrı ile ABD ve Rusya arasındaki Hazar pazarlığının henüz bitmemiş olduğunu vurgulamaktaydı. (*Hürriyet* 20 Eylül 2002, s. 13).

Rusya'nın Transkafkaslar'daki stratejik avantajını koruyabilmek için Azerbaycan'da Rus askeri gücünün mevcudiyeti, askeri üsler ve Azerbaycan-İran ve Azerbaycan-Türkiye sınırlarının ortaklaşa devriyesi yeniden sağlanmalıdır;

- Azerbaycan politikasında manivela gücü sağlamak için Ermeni-Azeri çatışmasında, Rusya'nın rolü, anahtar, barış sağlayıcı olarak kabul ettirilmelidir.

- Azerbaycan'da bulunan enerji kaynaklarının ihracatı üzerinde kontrolü sabit kılınmalı ve bölgedeki alternatif ulaşım planları bastırılmalıdır.

- Azerbaycan hükümeti ve Batı petrol şirketleri tarafından imzalanmış Hazar denizi keşif anlaşmalarının engellenmesi için girişimde bulunulmalıdır.

Liberal çizgi Azerbaycan, Rus petrol şirketleri, bakanlıkların birkaç dinamik lideri ve Azerbaycan ile parti araçlarına bağlanmamış, köklü, kültürel ve ekonomik bağlara dayanan geleneksel, dostane ilişkiler içinde olan, pragmatik zihniyetli iş ve endüstri liderleri tarafından temsil edilmektedir.

Bu çizginin destekleyicileri, karşılıklı saygı ve meşru çıkarların kabulüne dayanan ilişkilerin yalnızca mevcut durumun muhafazasını değil, ama aynı zamanda Rusya'nın, Azerbaycan ve bundan da öte tüm Kafkas bölgesindeki pozisyonunda genişlemeye yol açacağına inanmaktadırlar.

Bu eğilimin destekleyicilerinin rütbeleri, gerçekçi Rus bilim adamlarını da kapsayarak büyümektedir. 5-6 Mart 1996'da, Moskova'da yapılan Hazar Petrolü ve Uluslararası Güvenlik seminerinde, Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nden Prof. Y. Federov, Rusya'nın ve Azerbaycan'ın diplomatik gayreti hakkında sert bir değerlendirmede bulunmuştur. Federov'a göre süper güç dış politikası yürütme girişimleri "Rusya'yı başka bir ölü sona" getirebilir. Zira bu yaklaşım, ülkenin ekonomik, askeri veya sosyo-politik pontansiyeli ile ne şimdi, ne de tahmin edilebilen bir gelecekte-bağdaşmamaktadır. Rus bilim adamları, pragmatik yaklaşımın tek gerçekçi yaklaşım olduğunu düşünmektedirler. "Eğer Rusya, Hazar bölgesinde kalma niyetindeyse, post-emperyalist arzularını terk etmeli ve doğal kaynakların keşiflerinde rol almak da dahil olmak üzere, Hazar devletleri ile doğurucu, yapıcı ilişkiler geliştirmelidir" tezini savunmaktadırlar.

Rusya, politikalarını derece derece, askerî ve politik alanlardan sosyo-ekonomik alanlara kaydırmalıdır. Bu, ekonomik ilişkilerin yeniden yapılanması, tüm projelere faal katılım ve Rus partileri ve grupları lehinde sosyal taban yaratılması demektir. Genel olarak, Azerbaycan, Gürcistan ve Rusya, idealist imajlarından sıyrılırlarsa ve Şevardnadze ve Aliyev tarafından benimsenen idari politikaları takip ederlerse, ortak politik ve ekonomik çıkarlara dayalı, karlı ilişkiler geliştirirler. Sorokhov tarafından savunulan, Kafkaslar'da Rus dış politikasının sosyo-ekonomik alanda artan rolü, Rusya ve Azerbaycan'ın çıkarlarına en uygun çözüm gibi görünmektedir.

Azerbaycan'da da bu eğilim destek bulmaktadır. Nitekim Resul Galuyev'e göre; "...Gelecekte bu yaklaşım Rus-Azerbaycan ortaklığında yatırım ve ekonomik teşvik sağlayacaktır. Rusya'nın çıkarları için, yalnızca Azerbaycan zaruri değildir. Rusya'nın kendisi de Azerbaycan'ın çıkarları için zaruridir önerisinden yola çıkmaktayız"²⁶⁵.

16 Ağustos 2002 tarihinde Gürcistan ile ITERA şirketi arasında yapılan bir anlaşma ile Gürcistan'da petrol ve gaz dağıtımı Rusya'nın eline geçmiş oldu. Taraflar arasında bir protokol imzalanarak, Tbilgazi şirketinin yönetimi (Gürcistan'ın başkentindeki petrol dağıtımını yapan şirket) ve Azoti Kimya Fabrikası Ruslar'ın yönetimine verildi. Adige Özerk Bölgesi haricinde, Gürcistan içinde tüm petrol dağıtımını, ITERA üstlendi.

Gerçi son beş yıldır ITERA, Gürcistan'a doğal gaz satıyordu. Tiflis'e Sakgaz şirketi adı altında gaz veriliyordu ve ITERA bu girişimin en büyük ortaklarındandı. Anlaşmadan sonra , Gürcistan'ın şirkete olan borcu 70 milyon Lari'e (32 milyon Amerikan Dolarına) yükseldi. Uzmanlar borçların artma sebebinin, ITERA'nın pazarda edindiği gücü engellemek olduğunu düşünüyor.

Antlaşmaya göre, ITERA, Tbilgazi paylarının %51'ini ve Azoti Kimyasal Fabrikasını, borçlara mahsuben alacaktı. Ayrıca ülkeye doğalgaz dağıtacak bir şirketler ortaklığına da girecekti. ITERA ile yapılan antlaşmanın gaz dağıtımında bir çözüm olacağını düşünülürken Sakgaz şirketinin genel müdürü, 15 Ağustos'da

²⁶⁵ GOULIEV, Rasul, *Petrol ve Politika: Petrol Üreten Ülkeler Arasındaki Yeni İlişkiler: Azerbaycan, Rusya, Kazakistan ve Batı Ülkeleri*, İstanbul 1997, s. 95-103.

yaptığı açıklamada, “Kimse verilen gazın kalıcı olduğunu düşünmemeli, parasını ödeyenler için gaz temin edilecek” diyerek Gürcistan halkının umutlarını söndüren bir konuşma yaptı. Buna karşı “Birleşmiş demokratlar” komisyonu üyesi Giorgi Beramidze, 15 Ağustos’ta basın toplantısında “ITERA’nın gözünde antlaşma, Gürcistan ve Rusya özel servislerinin ekonomik değil, hizmet amacıyla biraraya gelmesidir. Ancak esasen bu Rusya’nın baskı kurmak için eline geçirdiği bir kozdan başka bir şey değildir” diyerek dikkatleri üzerine çekti.

Gerçekten de ITERA hakkındaki kuşkular, önceki yıllarda ITERA’nın yakıt tüketiminin en çok olduğu kış ayları dahil olmak üzere, Gürcistan’a kısıtlı gaz dağıtması ve buna sebep olarak borçları göstermesi gibi olaylar dikkate alındığında. sebepsiz değildi Tiflis’e elektrik dağıtım Amerikan firması AES Telasi ITERA ile anlaşarak borçları mahsup etmeye çalıştı ise de Gatsdabani fabrika bölgelerine bile gaz dağıtımını yapılamamıştır. Her ne kadar Gürcistan’ın başka firmalarla antlaşma yetkisi olsa da uzmanlar bunun mümkün olamayacağını, çünkü ITERA’nın pazar içerisinde çok büyük söz hakkı olduğunu söylemişlerdir.

Bakü-Tiflis-Erzurum boru hattının açılmasının, Gürcistan’a daha ucuz gaz sağlayacağı ileri sürülmüşse de, boruların kontrolü Rus şirketlerinin eline geçerse Gürcistan bu durumdan yine de yararlanamayacaktır. Gürcü uzmanlar, Rusya’nın elektrik kaynaklarını, dış politika amaçları için kullandığını söylemektedir. Kremlin, BDT ülkelerinin ekonomilerini, enerji şirketleri ile olan bağlantılarını kullanarak etkilemektedir.

Enerji, bankacılık ve iletişim sektörleri de Moskova’nın ana hedefleri arasında bulunmaktadır. Gazprom ve ITERA’ya Gürcistan gibi borcu olan diğer devletler Ukrayna, Moldova, Ermenistan’dır. Gerçekten de bugün Moskova BDT ülkelerinin hemen hepsinin enerji kontrolünü elinde bulundurmaktadır. ITERA ile yapılan antlaşmanın bir diğer sebebinin de muhtemel bir gaz dağıtım problemi nedeniyle halk arasında çıkacak bir huzursuzluğun engellenmesi olduğu ileri sürülmektedir.

Gürcü uzmanların büyük bölümü ITERA antlaşmasının, Rusya’nın ordu gücü sayesinde, saldırıların üzerine sünger çekmek amacıyla yapıldığını düşünmektedir. Böylece Rusya-Gürcistan arasındaki gerilimin de biraz olsun yumuşayacağı düşünülmüştür. Gürcistanda enerji kontrolünü de eline geçiren Rusya, Kuzey

Kafkasya'daki pozisyonunu da güçlendirmiş oldu. Şimdi Rusya belirgin ekonomik ve askeri programlarla politikasını yaymakta, daha uzun bir süre küçük komşuları Rusya'nın isteklerine boyun eğecek gibi görünmektedir.²⁶⁶

5.2.3. ABD İçin Eski Sovyet Petrol Alanlarındaki Petrolün Jeopolitik ve Jeoekonomik Etkisi

Eski Sovyet Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıkları andan itibaren, kendi petrol kaynaklarının, yalnızca bölgesel değil evrensel olarak da önem taşıdığını, böylece Amerikan dış politika ve ticaret stratejisinin odak noktası haline geldiklerini farketmişlerdir.

Günümüzde Amerika'nın enerji ihtiyacının %40'ı petrolle karşılanmakta, bunun yarısına yakın miktar, başlıca dünya petrol yataklarının %65'ini elinde bulunduran Körfez bölgesinden ithal edilmektedir. 1970'lerde Amerikan ekonomisinin Körfez petrolüne bağımlılığı 1980'lerde diğer bölgelerdeki ilave yakıt kaynaklarının keşfiyle azalmış olmakla birlikte, büyüyen petrol talebi bu bağımlılığı tekrar tırmanışa geçirmiştir. Petrol uzmanlarına göre 2010 yılında dünya petrol tüketimi, senede 3.1-4.1 milyar tona ulaşacaktır.

Bu durum, yeni petrol kaynaklarının araştırılmasını zaruri kılacak. ilaveten bu eğilim, Amerikan enerji güvenliği anlayışının ve dolayısı ile ulusal güvenliğinin temelini oluşturacaktır.

Yukarıdaki hususlar Mayıs 1996'da , Başkan Clinton tarafından sunulan Amerikan Ulusal Güvenliği için Strateji Yıllık Raporu'nda, tastik edilmiştir. Bu raporun bir bölümü olan, enerji güvenliğinin sağlanması konusundaki görüşler aşağıdaki hususları içermektedir;

“İki petrol krizi ve Körfez Savaşı nedeniyle petrol dağılımında meydana gelen eşitsizliğin, ABD ve müttefiklerinin ekonomileri üzerinde önemli etkileri olduğunu gördük...”

²⁶⁶ “Russian Energy Giant Takes Over georgian Gas Distribution System: One more Tool of Pressure Goes into Russia's Hands”, s. ½.,
<http://www.civil.ge/cgi-bin/newspro/printnews.cgi?newsid1029500003,21711>,

“Uzun dönemde, Amerika’nın dış petrol kaynaklarına ihtiyacı, kendi kaynaklarımızın azalmasına paralel olarak artacaktır. Birinci petrol krizinden beri ulusal ekonomik büyüme %75’e varmıştır. Yine aynı devrede petrol üretimi düşerken tüketim sabit kalmıştır. Buna rağmen, yüksek petrol fiyatları ABD’nin ihtiyacına uygun miktarda petrol üretimini teşvik etmeye yetmemiştir”.

Rapor, ulusal gayretin enerji kullanımı üzerinde daha etkili olarak yoğunlaşması, petrol kuyularının muhafazası ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi gerekliliği ile son bulmaktadır. Esas sonuç aşağıdaki gibidir.

“Petrol kuyularını muhafaza etmenin yanısıra, ulusal çıkarlar; dışarıdaki bu önemli kaynağa serbest girişi emretmektedir.”

Cumhuriyetçi başkan adayı, Senatör Robert Dole da, Hazar petroleri de dahil, Amerika’nın petrol açısından zengin bölgelerdeki stratejik çıkarlarını onaylamıştır. “Uluslararası petrol ve gaz kaynaklarının güvenliği, ABD ve müttefiklerinin en önemli stratejik çıkarları arasındadır.” Dole, Amerika için özel önem taşıyan bölgenin İran Körfezi’nin ötesine yayıldığını, “Kafkasya’yı, Sibirya’yı ve Kazakistan’ı da kapsadığını eklemiştir. Senatöre göre, bu durum ulusal askeri politikada ve diplomaside bazı düzeltmeleri gerektirmektedir.

1990’ların başlarında, Amerikan hükümetinin ve Amerikan petrol şirketlerinin dış ticaret faaliyetleri, Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya’nın petrol kaynaklarının Amerikan ticari diplomasisinde odak noktası haline geldiğini teyid etmektedir. Dahası, Azerbaycan petrol projelerine, Amerikan iş dünyasının nicelikli katılımı, dünyada hiçbir yerde olmadığı kadar, Amerikan tarihinde de en yüksek seviyededir.

Petrol faktörü, Amerikan enerji güvenliğinin bir unsuru olmaktan daha fazlasını ifade etmektedir. Petrol, tabii ki ekonomik refah için esas unsurdur ve ABD ekonomisinde ödemeler dengesini ve enflasyonu, ayrıca ekonomik büyümeyi, içte ve dışta Amerikan şirketlerinin yatırım seviyelerini etkiler. ABD için petrol faktörü diğer ülkelere oranla çok daha büyük ölçüde bölgesel stratejik politikanın özüdür ve serbest petrol ithalatlarının tehlikede olduğu (Irak-Kuveyt savaşı) yerlerde, kriz

durumunu halletmekte bazen sert tedbirlerin (askeri tedbirler) alınmasına neden olmuştur.

Bu bakımdan, tipik bir açıklama, Nisan 1994'de Orta Doğu Yardımcı Sekreteri olan Robert Pelletreau tarafından yapılmıştır: "Amerikan Başkanları, petrol kuyularına serbest girişi hayati ulusal çıkar olarak tanımlamaktadırlar ve bu çıkarı korumak için gerekirse Çöl Fırtınası Operasyonu'nda yaptığımız gibi askeri güç kullanırız."

Orta Doğu'nun, stratejik önem arzeden bölgelerinde, ABD tarafından yürütülen dış politika ve ekonomi ölçülerin analizleri, petrol faktörünün yüksek profilini sergileyerek Amerikan bölgesel stratejisinin aşağıdaki modelini önermektedir.

- Arap-İsrail, Ermenistan-Azerbaycan ve diğer bölgesel çatışmaların, adil, istikrarlı ve anlaşılır uzlaşımı;
- İsrail ve Mısırın güvenliği ve gelişimini desteklemeye öncelikle üstünlük hakkı verilemez,
- Bölgedeki toplu imha silahlarının biriktirilmesi ve desteklenmesi,
- Bölgede istikrarı ve petrol kaynaklarına serbest girişi garanti edecek güvenlik statülerinin geliştirilmesi ve desteklenmesi,
- Amerikan piyasası için bölgedeki ticari fırsatlarda eşitliğin güvenlik altına alınması,
- Bölgede demokrasinin, insan haklarının ve politik ve ekonomik sistemlerin serbestisinin desteklenmesi,

Gördüğümüz gibi, petrol, sadece petrol zengini bölgelerde Amerikan çıkarlarını korumak için önemli bir unsur niteliğinde değildir. Ayrıca , bölgedeki ülkeler arasında, politik ve ekonomik istikrarı ve barışı korumak gibi diğer öncelikleri de etkilemektedir. Amerikan ulusal güvenlik stratejisi yakın zamana kadar, pratik olarak değişmemiş ve üç ana amaç ile tamamen bütünleşmiştir.

1- Yeni gerçekleri ve tehditleri hesaba katarak, ulusal güvenliği kuvvetlendirmek,

3- Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve BDT'in, yeni bağımsız olmuş devletleri de dahil olmak üzere; ABD için önemli ülkelerde demokratik gelişmeyi desteklemek ve Pazar ekonomisi ile demokratik devletlerin sayısını arttırmak.²⁶⁷

5.2.4. Hazar'ın Statüsü ve Onun Kaynaklarının Kullanılması İçin Yasal Temeller

Hazar, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan tarafından çevrili, herhangi bir açık denize çıkışı olmayan, 423.300 km² alanı ile Dünyanın en büyük gölüdür. Büyüklüğünden dolayı da deniz olarak anılmaktadır.²⁶⁸ Hazar Denizi'nin hukuki statüsü hakkında üç görüş ortaya çıkmıştır:

Birinci görüşe göre; Hazar bir göldür. Bu itibarla göl yatağı ve su alanları sahil olan devletler arasında eşit olarak bölünmeli ve her sektör ait olduğu devletin mutlak hükümler altında olmalıdır.

İkinci görüşe göre; Hazar Denizi 1982 Birleşmiş Devletler Deniz Hukuku Anlaşmasına uygun olarak değerlendirilmeli, sahil devletlerinden her birinin kara suları, kıta sahanlıkları, balıkçılık bölgeleri tespit edilmeli geri kalan sular açık deniz olarak kabul edilmeli ve bunların tarifleri yapılmalıdır.

Üçüncü görüşe göre; Hazar Denizi kendine özgü jeolojik şartlarda meydana gelmiş geniş bir su havzası özelliğindedir. Özelliklerinin farklılığı sebebiyle mevcut uluslararası hukuk normlarına ve pratiklerine göre bir düzenlemeye tabi tutulmaması nedeniyle Hazar Denizi, ne "göl" ne de "deniz" olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple kıyası olan devletler arasında uygun ve yeni bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir ifade ile kıyı devletlerin kendi sektörlerinde kalan bölgeler dahil, bütün balıkçılık alanları, deniz yatakları ve deniz taşımacılığı şartları üzerinde ortak kullanma esası kabul edilmelidir.²⁶⁹

²⁶⁷ Gouliev, a.g.e., s. 104-108.

²⁶⁸ Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1997.

²⁶⁹ HÜCUPTAN, Şeref Ertuğrul, *Hazar Denizi Bölgesindeki Petrol ve Doğalgaz Kaynaklarının Paylaşım ve Taşınmasının Türkiye Yönünden Önemi ve Etkileri* Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Ocak 2003, s.2-7.

SSCB'nin dağılmasından ve yeni devletlerin kurulmasından sonra, petrol yalnız politika ile değil uluslararası hukuk ile de yakın ilişki içine girdi. Hazar'da iş yapmanın yasal konuları, Hazar petrol kaynaklarının geliştirilmesi ile alakalı ülkelerin enerji diplomasisinin ön safhalarına geçti.

Bu bağlantı, hem beklenilmeyen hem de mantıklı bir durumdur. Beklenilmeyendir, çünkü bölgede Sovyet petrol üretimi devri boyunca, komşu ülkelerin yönetici elitleri çevre ile, biyolojik koruma ile veya gemicilikle ilgilenmemişlerdir. Bu durum, özellikle, benzersiz Hazar ekolojisi ve mineral kaynakları için minimum özeni ile esas ilgisi üretim hacmini büyütme çabası olan sovyetler için geçerlidir.

Aniden, bölgenin tarihinde ilk kez olarak, önde gelen petrol firmalarının yardımıyla, yüksek teknolojiye haiz ekolojik olarak emniyetli gelişme ümidi belirlediğinde, elde edilen karı çevre korumaya yönlendirecek görüntü oluştuğunda, bu serbest piyasa yaklaşımı beklenilmeyen bir şekilde sorumluluk ve çıkarla yer değiştirmiştir.

Buna rağmen, Hazar'ın yasal statüsü ve kaynaklarının geliştirilmesi ile ilgili bu yeni oluşmuş faaliyet, bölgedeki yeni politik ve ekonomik gerçeklerin bakış açısından son derece mantıklı gözükmektedir. Bir zamanlar, Hazar'da iki devlet vardı (SSCB ve İran): şimdi ise, bazen birleşmeyen ve hatta birbirine ters düşen, kendilerine ait politik ve ekonomik çıkarları ile Azerbajan, Kazakista, Türkmenistan ve İran yer almaktadır.

Hazar bölgesindeki yeni uluslararası hukuki durumun en önemli faktörü, yabancı ülkeler ve onların petrol şirketlerinin bölgedeki geniş mevcudiyetleridir. Bunlar, kaynaklar açısından zengin olan ve stratejik açıdan, Avrupa, Kafkaslar ve Asya arasındaki transkitasal iletişimin zirvesine bağlı olan bu bölgede, kendi mülk halklarını ve kendi politik ve ekonomik pozisyonlarını koruma ile ilgilenmektedirler.

“Ortak menfaatleri, büyük petrol projelerinin gelişmesine“ bağlı olan Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan özellikle Hazar Beşlisi'nin durumunu koordinasyonunda faallerdir.” Hazar'ın statüsü üzerinde, müzakerelerin yönü ve içeriğine, işte bu

ülkelerin yasal diplomasisi karar vermektedir. Bugünkü durumda, bu ülkelerin durumu aşağıdaki gibidir.²⁷⁰

5.2.4.1. Hazar'ın Statüsü ve Rusya'nın Durumu

Uluslararası hukuk açısından, Ruslara göre Hazar “Kapalı bir Deniz”dir” ve “Açık bir Deniz” gibi değerlendirilmemelidir. Bu açıdan gerek “kıta sahanlığı”, gerekse “münhasır ekonomik bölgeleri “açık deniz” gibi değerlendirilemez. Bu görüş Şubat 1995’de Londra’daki “Hazar’daki Petrol ve Havyar” Konferansı toplantısında da Rusya tarafından desteklendi. “Karasuları”, “Kıta Sahanlığı” ve “Münhasır Ekonomik Bölge” konseptleri 1982 BM Deniz Hukuku Sözleşmesinde belirlendi. Bu konseptler her yönü ile Hazar için uygulanmamakta ve sözleşmenin bazı kuralları otomatik uygulanan kurallar olmamaktadır.²⁷¹

Rusya, İran ve Türkmenistan Hazar’ın “kapalı bir iç deniz” olduğunu kabul etmekte ve 20 millik karasularını kullanmaktadırlar. Bu deniz bölgesi “Akvatoria” suyunun parçası olarak tanımlanmaktadır ve Hazar’ı çevreleyen ülkelerin uluslar arası sınırları ile kısıtlıdır. Hak sahibi ülke hem su yüzeyini, hem deniz dibini, hem de hava sahasını kullanabilmektedir.

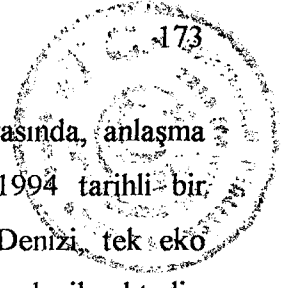
20 millik karasuyunun ötesinde 20 millikte münhasır ekonomik bölge vardır. Bu bölgeden hak sahibi ülke deniz dibi zenginlikleri dahil yararlanabilir. Üçüncü ülkeler bu bölgeyi seyir amaçları, kablo döşemek, eğlence gibi amaçlarda kullanabilirler.²⁷²

Başlangıçta, Hazar’daki Rus pozisyonu, Azeri-Chirag Gyuneshli’yi geliştirmeyi amaçlayan Azerbaycan petrol konsorsiyumunun faaliyetlerini engellemeyi amaçlayan, sert üslupta memorandum ve demeçlerle hazırlanmıştı.

²⁷⁰ Gouliev, a.g.e., s. 137-138.

²⁷¹ HASANOV, Üzeyir, *Hazar Denizi'nin Statüsü ile Hazar Çevresindeki Devletlerin İlişkileri ve Sorunları. Hazar Denizindeki Kaynakların Paylaşımının Azerbaycan Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran 2001 s.13

²⁷² Hücuptan, a.g.t., s.2-12.

1994 baharında Azerbaycan ile başta gelen Batılı şirketler arasında anlaşma yapılmasına yakın, Rus Dışişleri Bakanı, İngiltere'ye 28 Nisan 1994 tarihli bir memorandum göndermiştir. Bu memorandumda, ilk defa "Hazar Denizi, tek ekö sistemi ile, ülkenin iç kısmında olan su parçasıdır ve ortak mülktür denilmektedir. Maden kaynaklarının geliştirilmesi dahil, sınırları içerisindeki tüm faaliyetler, tüm Hazar devletlerinin ortaklığıyla üstlenilmelidir" ibaresi kullanılmıştır.

Yukarıdaki doküman, ayrıca herhangi bir Hazar devleti, Hazar Denizi'nden ve onun kaynaklarından avantaj sağlamaya yeltenirse, bu devletin tanınmayacağına ve her türlü tek taraflı hareketin yasal temellerden yoksun olacağına dair uyarıda bulunmaktadır.

Pratikte bu kayıt bugüne kadar Rus Dışişleri Bakanı tarafından korunan çizgi için bir temeldi. 1994 ortalarında, büyük ölçekte Hazar projesi fikri olabilirlik kazandıkça, muhafazakar politikacıların etkisi ile ve Dışişleri Bakanı'nın tavsiyesiyle, "Hazar'da Rus çıkarlarının Korunması" başlığı altında, gizli, yüksek seviyede bir direktif imzalanmıştır. Direktif, petrol anlaşmasının yürütülmesi olayında, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı ekonomik yatırımlar ve Rus iç denizciliğinden Azerbaycan bayraklı gemilerin geçişinin yasaklanması konularını eleştirmiştir. Yakın takip altında, ilk ön metin Ruslar'ın ihtiyacını karşılamadı. Realist Rus politikacıları tarafından desteklenmedi. Yürürlüğe girmesi durduruldu ve karşı yaptırımlar hiçbir zaman yerine getirilmedi.

En tamamlanmış şekliyle, Rusya'nın durumu, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi dökümanında, "Hazar Denizi'nin Yasal Statüsü itibarıyla Rus Federasyonu'nun Durumu" Asamble'sinde, ana hatlarıyla sunulmuştur. Bu dökümanı, önemi nedeniyle detaylı bir şekilde tarif etmemiz gerekir. İlk olarak, Hazar'ın Rus tanımlamasını ve ondan doğan yasal sonuçları içermektedir:

İlk olarak Hazar'ın doğal bağların yokluğunda, Hazar Denizi kara ile çevrilmiş bir su parçasıdır. Uluslararası deniz kanunları, karasal denizlere, özel ekonomik alanlara ve kıta sahanlığına uygulanmaktadırlar, Sonuç olarak Hazar'da, bu tür alan ve bölgeler söz konusu olduğunda, tek taraflı talepler için bir temel yoktur.

İkinci olarak, Hazar statüsünün Rus tanımı içermektedir. Yasal olarak Hazar ortak kullanım alanıdır ve mineral kaynakların gelişimi dahil, tüm faaliyetlere uygulanan konular, tüm Hazar ülkelerinin katılımıyla çözümlenmelidir. Hazar bölgesi ve kaynakları söz konusu olduğunda, herhangi bir Hazar devletinin ulusal talebi, kaçınılmaz olarak, diğer Hazar devletlerinin haklarına ve çıkarlarına tecavüz etmektedir ve bu meşru sayılamaz.

Üçüncü olarak, doküman, Rusya'nın Hazar yasal statüsünü miras alma fikrini ve bundan doğacak sonuçları tanımlamaktadır:

26 Şubat 1921 ve 25 Mart 1940'ta, Sovyet-İran Anlaşmaları'nda tanımlanmış olan Hazar'ın yasal statüsü, değişmeden kalmıştır.²⁷³

Uluslararası hukuk prensiplerine ve standartlarına bağlı olarak, Rus ve diğer Hazar devletleri-eski Sovyet Cumhuriyetleri ve İran- 1921 ve 1940 anlaşmalarına bağımlıdırlar.

Dördüncü olarak, Rus Dışişleri Bakanı, anlaşmalarda taslağı çizilmiş Hazar'ın yasal statüsünü ilerletme ihtiyacını fark etmiştir, ama buna yalnız, "kara ile çevrilmiş bu su parçasının ekolojik sisteminin korunmasını hesaba katarak "tüm Hazar devletleri arasında yeni anlaşmaların yapılması" aracılığıyla izin vermiştir. İlk olarak, Hazar kaynaklarının kullanımı konusunda çözüme hizmet edecek bir çerçevede, bölgesel işbirliği üzerine bir uzlaşma olmalıdır.

Beşinci olarak, dökümandaki ilginç görüş, Rusya'nın durumu ile uyuşmayan ülkelerin, takındıkları tavırların değerlendirilmesidir (Bu arada, tesadüfen, herhangi bir Hazar devletinin koşulsuz desteği ile karşılaşılmamıştır.)

Bazı hazar devletleri, tek taraflı hareket etme yolunu seçmiştir ve uluslararası hukuk prensiplerine ve standartlarına karşı koymuştur. Diğer Hazar devletlerinin hakları ve çıkarlarına zarar verme pahasında, tek taraflı avantaj sağlamaya teşebbüs etmişlerdir.

²⁷³ YANAR, Savaş, *Türk – Rus ilişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Ağustos, 2002, s. 193.

Dokümanın sonuç bölümü, pratik olarak, Bakan'ın tek taraflı girişimlerin yasa dışı olduğu beyanını tekrarlamakta ve ilaveten, sarıh bir şekilde bir ekleme yapmaktadır:

Hazar'ı içeren durumlarda, tek taraflı girişimler yasa dışıdır ve kanunun çiğnenmesi için, uygun zamanda, uygun ölçüleri uygulama hakkını elinde bulunduran Rus Federasyonu tarafından yasa eski haline getirilecektir ve bu tek taraflı girişimlerin sonuçları elimine edilecektir. Tüm sorumluluk, potansiyel maddi zarar dahil, tek taraflı girişimi başlatan, böylece uluslararası hukukun altında Hazar'ın doğası ve kendi yükümlülüklerini görmezden gelen tarafın üzerinde kalacaktır.

Rusya tarafından, sonra belirtilen resmi ifadeler, Hazar'ın yasal statüsünün değişmezliği için devamlı olan desteğin ve alanın, gerçekçi olarak bölünmesinin reddini yansıtmaktadır. 26 Ekim 1925'de, Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, M. Demurin, Moskova'daki bir birifingde, Rusya'nın "bölünmüş bir Hazar'ı desteklemediğini" beyan etmiştir ve "hiçbir Hazar Devletinin toprak parçası olmayan karalar arası bir su parçası olan Hazar'ın var olan statüsünü koruma ve uzlaşmaya varılmış durumlarda, ortak temeller üzerinde kullanımı için, hepsine açık olması" gerekliliğini müdafaa etmektedir.²⁷⁴

Orta Asya Cumhuriyetleri'nde ve TransKafkaslar'da Petrol ve Gaz Boru hatları üzerine Mayıs 1996'da, İstanbul'da yapılan Uluslararası Konferans'da, Rus Dışişleri Bakanı, tüm Hazar Devletleri'nin katılımı ile yeni anlaşmalar sonuçlanmadığı sürece, değişmeden katılacaktır" demiştir. Onun fikrine göre, "Hazar'ın yeni statüsü, onun sektörlere bölünmesini gerektirmektedir.

- Yasal statü konusu, yalnız tüm Hazar Devletleri'nin katılımı ile, uluslararası anlaşmaların temelinde sonuçlanabilir ve bu devletlerin meşru hakları ve çıkarları da göz önünde bulundurulmalıdır,

- Rusya, Hazar'da, anlaşmalara dayanmayan, avantaj kazanma teşebbüslerini tanımayacaktır.

²⁷⁴ Gouliev, a.g.e., s. 131-134.

- Hazar petrol ve gaz yataklarının gelişimi, tüm hazar devletleri tarafından imzalanacak bir anlaşmanın temeline uygun yürütülmelidir.

Rus görüşünün, tüm yukarıda ifade edilen prensipleri, Rus Dışişleri Bakan'ı tarafından hazırlanan, Hazar Denizi'nin yasal statüsü konulu Kongrenin taslağında bulunmaktadır ve aşağıdaki prensipleri içerir:

- a) Hazar Denizi, tüm taraflar için kullanıma açık dahili bir su parçasıdır.
- b) 10 mil uzaklıktaki alan içerisinde, keşif ve gelişme onaylanırken, tüm tarafların deniz yatağının mineral kaynaklarını keşfetme ve geliştirme hakkı vardır.

Tüm yukarıda bahsedilen ifadeler ve talepler, Hazar petrol projelerindeki yabancı yatırımların korunmadığı tezini destekleme amaçlıdır. Pratik açıdan, bunlar bazı grupların, Azerbaycan petrol endüstrisindeki yabancı yatırımlarını (ve petrol ihracatı potansiyeli olan diğer Sovyet Cumhuriyetleri) ve Rusya sınırından geçecek olan petrol ihracat iletişimlerinin yapımını engelleme niyetini sergilemektedir.

Elle tutulur bir yasal temel olmamasının yanında, bu durum mücadeleye dayanan bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu gibi bir görüş, hem ekonomik ve ulaşım bağlantılarının azami bütünleşmesi hem de modern dünyanın ve bu projelere çoktan girmiş olan şirketlerin ihtiyaçları açısından, Rusya'nın çıkarlarına terstir.

RF; Hazar Havzası'nda üretilen petrolün Batı piyasalarına ulaştırılmasında Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın emniyetli olmadığı konusunda yatırımcı şirketleri olumsuz yönde etkilemek amacıyla bölge ülkelerinin iç istikrarıyla ilgili belirsiz bir durum yaratmaya çalışmaktadır.²⁷⁵

Yine'de Azerbaycan petrol projelerinin başlangıcından beri ve özellikle son zamanlarda yapıcı ve karşılıklı çıkarlara dayalı işbirliği, Rusya'nın resmi politikasında daha hızla artmaktadır. Bu ilerleme Azerbaycan'ın Batının ve Rusya'nın güvenilir ortağı imajı, konu üzerinde Azerbaycanın pozisyonunun yasal hatasızlığı ve sonuç olarak, sınırlarındaki uluslararası petrol projelerinin yürütülmesi gibi faktörler kadar LUKoil'in büyüyen etkisine de bağlıdır. Rus pozisyonu, daha

²⁷⁵ ARAS, Bülent, *Türkiye ve Hazar Denizi Zenginlikleri*, Jeo Ekonomi Dergisi, Sayı 2.

ılımlı ve esnek hale gelmiştir. Bunun nedeni de, iki ülkenin pozisyonunun daha yakınlaşması ve işbirliğine doğru ilerlemesidir.

Bölgenin enerji güvenliğinde, uzun vadeli Rus Azerbaycan işbirliği açısından, 18 Şubat 1996'da imzalanan Rus Topraklarından Azerbaycan Petrolünün Taransit Geçişi üzerine olan anlaşma hakkında Rus Bakanı'nın değerlendirmesine büyük önem vermeliyiz:

“Bu anlaşma Azerbaycan petrolünün, uluslararası pazara Novorossiysk limanı üzerinden, güvenilir ve etkili ulaşımının gelişme ile alakalı problemlerin örnek çözümüdür. İlk defa olarak, enerji imtiyazı anlaşmasına uyan prensipleri içermektedir.”

Yine de Şubat 1996'ın sonlarında, anlaşmanın imzalanmasını takiben, Rus Dışişleri Bakanlığı, anlaşma içinde hiçbir şeyin “Hazar'ın var olan uluslararası hukuki statüsünden çıkan Hazar Denizi doğal kaynaklarının göz önüne alınması ile, tarafların hak ve çıkarlarına zarar vermesi açısından” yorumlanamayacağını bir demecinde yayınlamıştır. Böyle bir demeç, şu anki Rus-Azerbaycan ilişkilerine uygun yabancı bir yaklaşımın örneği olarak görülemez.²⁷⁶

Hazar Denizi'nin paylaşımı ve statüsünün belirlenmesi konusunun gündemden düşmesine rağmen RF, deniz yatağının paylaşılması, üstünün ise kıyıdaş ülkeler arasında müşterek kullanılması konusundaki tezinde ısrarlıdır.²⁷⁷ Kıyıdaş ülkelerin egemenlik sahasını kontrol edebilecek deniz kuvvetlerine sahip olmaması, RF'nu varisi olduğu SSCB gibi Hazar Denizi'ni kendi iç denizi olarak görmesine neden olmaktadır.

Rusya Hazar Denizi'nin aslında bir deniz olduğunu, bundan dolayı da uluslararası hukuka göre buradaki petrolün kıyısı olan ülkeler arasında eşit olarak paylaşılması gerektiğini iddia etmektedir.

²⁷⁶ Gouliev, a.g.e., s. 131-138.

²⁷⁷ SOLTAN, Elnur, *Hazar Denizinin Hukuki Statüsü: Çizilmeyen Sınırlar*, Stratejik Analiz, Mayıs 2001.

5.2.4.2. Hazar'ın Statüsü ve Azerbaycan'ın Durumu

Hazar Denizi, dünya okyanusuna doğal bir bağı olmayan su parçası olarak, uluslararası sınır gölü tanımlamasının altında yer almaktadır ve iki veya daha çok devlete ait topraklar tarafından çevrilmiştir.

Bu suretle, statüsünün tanımlanması, genel olarak kabul edilen uluslararası hukuk standartlarına ve yerel uluslararası anlaşmaların pratiğine dayanmalıdır. Göller üzerindeki uluslararası sınırların, orta çizgiden itibaren çizildiğini herkes bilir. Bu kural, Büyük Göller gibi (ABD ve Kanada), Tanganyika ve Chad gibi (Nijerya, Chad, Niger ve Kamerun) ve Gneva Gölü gibi (İsviçre ve Fransa), birçok uluslararası göle uygulanabilir.

Bu örnekten ilerleyerek, Azerbaycan, uluslararası bir sınır gölü olarak, Hazar Denizi'nin üzerinde kıyı devletlerinin tam egemenliğinin olduğu sektörler bölünmesi gerektiğine inanmaktadır. Orta çizginin ve dış sınırların yönetilmesi ve yasal dayanaklı taslağın çizilmesi sonucu, bu sektörler, kendiliğinden var olmuşlardır. Hazar Devletlerinin devlet sınırı haline gelmelidirler.

Bu sektörün içinde, her kıyı devleti, biyolojik kaynaklarda, su yüzeyinde, gemicilikte, deniz taban gelişiminde ve özel yasamalara uygun diğer faaliyetlerde, özel haklara sahip olmalıdır.

Başka bir devletin sektöründe, bir kıyı devleti tarafından yapılan herhangi bir faaliyet, ancak diğer devletin onayı olursa gerçekleşebilir.

Tüm yukarıda bahsedilen prensipler, Hazar'ın yasal statüsü üzerine olan ortak dökümanda (Konvansiyon) yansıtılmalıdır. Bu nedenle, Azerbaycan, Hazar'da spesifik bir yönde faaliyetlerini düzenleyen Hazar devletleri arasındaki ayrı anlaşmaları kabul edilemez bulmaktadır ve bu nedenle Azerbaycan, denizin yasal statüsünü, yeniden kararlaştırmak için harekete geçecektir.

1950'lerin başında Sovyet yetkilileri Hazar Denizi'ni sektörler zaten bölmüştür. Bu yaklaşım hem merkezi Sovyet Hükümetinin enerji (petrol ve doğal gaz, ekonomi, balıkçılık) ve ulaşım alanları dahil Hazar'da faaliyette bulunan pek çok ayrı

bakanlığın eylemlerinde görülmektedir.²⁷⁸ Azerbaycan, Rusya ve İran tarafından yapılan anlaşmalarla, Denizin Rusya tarafından zaten bölünmüş olduğunu, ileri sürerek, Hazar'ın bölünemezlik argümanını reddetmektedir.²⁷⁹

Aynı zamanda, Hazar Beşli'sinin pozisyonunun işbirliğini ve etraflı çalışmalarını talep eden, yasal statünün kurulmasının tanınması, Azerbaycan'ın, tarihsel pratiklere ve hükümet seviyesinde yasal kararlara bağlı olarak, bu statünün yokluğunun, belirtilmiş sektörlerde, geleneksel ekonomik faaliyetlere mani olmadan hizmet etmesi gerekliliğine inanmasına yol açmaktadır.

Azerbaycan, ayrıca uluslararası hukuk uzmanlarına göre, Hazar Denizi statüsü üzerine anlaşmaların yokluğunda orta çizginin bölücü olarak kabul edilmesi söz konusu olduğu sürece, Hazar Denizi'nin kaynaklarının kullanılmasına bir mani olamayacağı önerisinden hareket edilmektedir.

Örnek olarak, Amerikan Uzmanı D. Colombos “ bu gibi anlaşmaların yokluğunda, eğer “thalweg çizgi” veya su yolu orta çizgisi yoksa nehirlerde olduğu gibi, yine sınırın orta çizgi olarak kabul edilebileceğini” ifade etmektedir.

Prensip olarak, Azerbaycan, Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından yukarıda ifade edilenlerle, aynı fikirde değildir. Hazar'ı doğal kaynakların kullanılması dahil, her konuda, tüm beş devletin uzlaşmasını gerektiren, ortak mülk olarak kabul etmektedir.

Azerbaycan tarafı, bu gibi durumların ve tartışmaların, bazı nedenlerden dolayı yasal olarak kanıtlanmış bir temele dayanmadığına ikna olmuştur.

Hazar ile ilgili anlaşmaların uygulanması, bir kondoniumun ya da her hangi türden bir ortak yaşamın yapıldığına dair hiçbir temel oluşturmamaktadır. 1921 ve 1940 anlaşmaları direkt veya dolaylı olarak, deniz kaynaklarının, SSCB ve İran'ın ortak mülkü olduğuna dair hiçbir şart içermemektedir.

²⁷⁸ ARAS, Osman Nuri, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s.25.

²⁷⁹ Hücutan, a.g.t., s.2-10.

Bunun tersine, Hazar'ın ne SSCB ne de İran tarafından, ortak faaliyet alanı olarak kabul edilmediği açıktır.

İlk olarak, İran'da, balık avlama haklarının verilmesinde İran'ın Rus Federasyonu'na (o zamanlar SSCB), Hazar kaynaklarının kullanılması için özel hakların verilmesi, tek taraflı bir hareket olmuştur ve özel İran mülkü olarak kabul etmek anlamına gelmiştir.

İkinci olarak, SSCB ve İran tarafından maden kullanım haklarının geliştirilmesi pratiği, kondominiumun iddialarıyla zıttır.

Üçüncü olarak, 25 Mart 1940'da, Ticaret ve Gemicilik Anlaşması'nın imzalanmasında, Sovyet ve İran temsilcileri tarafından gerçekleştirilen karşılıklı yazışmalara rağmen, Hazar Denizi, Sovyet-İran denizi olarak bilfiil kabul edilmiştir. 1934 NVKD (Sovyet Devleti Güvenlik Komitesi) yöneticisine göre, Sovyet Sınır güçleri, Astara-Gasan-Kuli hattı boyunca, Hazar'ın Sovyet bölümünü korudular ve İran gemileri, çizginin Kuzeyine izinsiz geçemediler. Sovyet hava sahası da, aynı hat boyunca korundu ve her geçiş Sovyet otoritelerinin iznini gerektiriyordu.

Dördüncü olarak, ne SSCB ne de İran'ın Hazar Denizi'ne ve onun maden kaynaklarına ortak mülk olarak bakamayacağı, her iki ülkenin, sadece girişimleri ile değil ama yasal kaynakları ve yasamaları ile de bir gerçek haline gelmiştir.

Beşinci olarak, sektörel bölünme prensipleri, orta çizgi tarafından tanımlanmış ayrı ayrı sektörleri ilgilendiren, önceki Birlik Cumhuriyetleri tarafından, doğal kaynakların kullanılmasına ait kural gibi, eski SSCB'nin (ve sonraki BDT'in) çerçevesi dahilindedir.

Sonunda 18 Ocak 1996'da Azerbaycan petrolünün Hazar'da üretilen bölümünün Rus toprakları üzerinden taşınmasıyla ilgili anlaşma, Rus ve Azerbaycan hükümetlerince imzalandı. Madde 2 ile de, Ruslar "Azerbaycan petrolüne sahip olmadıklarını ve Azerbaycan petrolünün üreticisine ait olduğunu" kabul etmişlerdir.

Hazar ile ilgili olarak anlaşmaların yapılmasıyla, SSCB'nin ve İran'ın (daha sonra da bağımsız Hazar ülkelerinin) pratik uygulamaları ve kabul edilmiş yasalarının hepsi, Hazar'ın hiçbir zaman bir kondominium olmadığını kabul etmiştir.

Ayrıca, ne SSCB ne de İran, Hazar'ın kendi sahil sınırlarına komşu bölgelerini kullanmak için tek taraflı istekde bulundu. Bunun sonucunda da, Hazarda geleneksel tek taraflı sektörel ekonomi olmuştur, bu da, kendi petrol uygulamalarına yasal temeli sağlayan standart hukuku takib eden Hazar Devletleri'nin ekonomisidir.

Dolayısıyla, vetonun gücünü ya da Hazar'ın maden kaynaklarını geliştirmek için bir devletin diğeriyle işbirliğini koordine etme ihtiyacı iddiasının dayandığı yasal bir temel yoktur.

Daha da fazlası, Rusya'nın denizdeki petrol tanzimi, Hazar kaynaklarının ortak mülk tezi ile zıttır. SSCB, ne petrol üretim hisselerinde ne de bölgedeki faaliyetlerinde İran'a asla danışmamıştır. Tüm bunlar, Hazar'da postemperyalist politik bir temelin bulunmadığını göstermektedir.

Bu suretle, Hazar'da, diğer Hazar devletlerinin haklarına ve çıkarlarına, kaçınılmaz olarak tecavüz eden diğer devletlerin faaliyetleri hakkında, Rus dışişleri bakanlığının demeci kanıtlanamaz. Hazar'da, Azerbaycan'ın uygulamaları, uluslararası ve umumi yasanın, hükümetler arası uzlaşmaların ve anlaşmalarını ve Hazar'da geleneksel ekonomik faaliyetlerin pratiğinin muhafazası yönünde yürütülmektedir. Bunlar, sektörler üzerindeki ekonomik faaliyetlerde, tarihsel olarak oluşturulmuş ve yasal olarak tanınmış, kıyı devletinin egemenliğine dayanmaktadır.

Azerbaycan tarafı, Hazar'ın, güçlü Hazar Devletleri'nin parçaları olan sektörlerle ayrılmış bir iç göl olduğuna ve hem milli sektör kaynaklarının emniyetli kullanımını hem de bu faaliyetin milli yasama şeklinde belirtilmesini sağladığı için, bütün hazar Devletlerinin çıkarlarına en uygun statünün bu olduğuna ikna olmuştur.

Toplam güvenliğin, her ülkenin ulusal güvenliği üzerinde direkt etkisi olduğu sürece, sektörün mal sahibi devletleri, kendi bölgelerinde ekolojik, ekonomik ve politik güvenlik için ve dolayısıyla tüm Hazar için sorumluluklarını yerine

getirmektedirler. Tüm Hazar konuları üzerinde devletler arasında sektörlerin bölünmesi, yakın aktif işbirliğini engellemez, aksine buna yol açılır.

Herhangi bir Hazar Devletinde sektör formülü, stabilizasyon ve başarı arasındaki bağımlılığa ulaşmaya yardımcı olur. Diğer yandan barış ve başarının, tüm Hazar Bölgesi'ne yayılmasına da yardımcı olur.²⁸⁰

Hazar'ın bir göl olduğunu savunan Azerbaycan, her ülkenin kendi kıyısından gölün ortasına kadar olan bölgeyi kontrol etmesi gerektiğini savunmaktadır. Azerbaycan, gölün sınırlarla paylaşılması gerektiğini iddia etmekle beraber, Hazar'ın deniz olması, Rusya'nın donanmasını istediği bu sularda bulundurması anlamına gelir ki bu teze Azerbaycan yönetimi şiddetle karşı çıkmaktadır.

5.3. Kafkaslar'da ABD-Türkiye Müttefikliği ve KEİ'nin Teşkili

5.3.1. KEİ'nin Kuruluşu

9 Ocak 1990 tarihinde Sovyetler Birliği Türkiye Büyükelçisi Çerçiçev'in de katıldığı bir panelde Karadeniz Ekonomik İşbirliği projesi fikri ilk olarak Şükrü Elekdağ tarafından ortaya atılmıştır. Ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın da proje fikrine destek vermesi ile, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Projesi" gündemi işgal etmeye başlamıştır.²⁸¹

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), şu ana kadar görülen en geniş ve iddialı bölgesel ekonomik işbirliği projesidir. Yakın geçmişte Balkan'lardaki politik işbirliği gayretlerinin canlanması, Karadeniz'i bir ticaret nakliyat, haberleşme ve turizm merkezi haline getirme çabalarının tamamlayıcısı olabilirdi.

Türkiye'nin öncülüğünde başlayan çalışmalar, 25 Temmuz 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen bir zirve toplantısında Karadeniz Ekonomik İşbirliği

²⁸⁰ Gouliev, a.g.e., s. 139-146.

²⁸¹ YANIKOĞLU, İhsan, "KEİ Teşkilatının Geçirdiği Evreleri, Bu İşbirliğinde Türkiye'nin Rolünü ve Türkiye Dahil Bölge Ülkelerine Olan Katkılarını İnceleyiniz" Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Şubat 2002, s.26.

Deklarasyonu'nun imzalanması ile sonuçlandırılmış ve örgüt bu tarihte resmen işlerlik kazanmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nde bu tarihte Türkiye'nin yanı sıra Arnavutluk, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya, Ukrayna ve Yunanistan kurucu üye olarak yer almışlardır. Polonya, Tunus, İsrail, Mısır, Slovak Cumhuriyetleri ile son olarak İtalya ve Avusturya'ya gözlemci ülke statüsü tanınmıştır.²⁸²

KEİ' nin ilk kurucu üyeleri Karadeniz' e kıyısı olan Türkiye, Sovyetler Birliği, Romanya ve Bulgaristan' dır. Sovyetler Birliği' nin dağılması üzerine, Bağımsız Devletler Topluluğu olarak Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Gürcistan ve Ermenistan kurucu üye sıfatıyla katılmışlardır. Daha sonra Karadeniz' de kıyısı olmayan Yunanistan ve Arnavutluk kurucu üye olarak katılmıştır.²⁸³

KEİ' nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel olarak, katılan Devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak; ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmek ve Karadeniz Bölgesi' ni dünya ekonomisine entegre etmeyi amaçlamıştır.²⁸⁴

KEİ, üyeleri arasında “ticari ve sanayi işbirliğini içine alacak şekilde ekonomi, bilim ve teknoloji ve çevre konularında” ekonomik ve teknik alanlardaki ortak çıkara dayanan projeleri üretmek ve geliştirmek maksadıyla tasarlanmıştır. Katılımcılar 2010 yılına kadar aralarında Serbest Ticaret Bölgesi oluşturmaya karar verdiler. Temmuz 1997'de Selanik'te kurulan KEİ Ticaret ve Kalkınma Bankası ortak altyapı ve sanayi projelerinin finanse edilmesine yardımcı olabileceği halde, şu ana kadar yavaş hareket edildi. Bu banka, Londra merkezli Avrupa Yatırım ve Yeniden Yapılanma Bankası ya da Doğu Avrupa Bankası da denilen bankayla yakın işbirliği içinde çalışmak durumundadır.

²⁸² Yanıkoglu, a.g.m., s.26.

²⁸³ BALKIR, Canan, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB), Mayıs 1993, TÜSİAD Yayını, s.21 .

²⁸⁴ NATO ve NATO' yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar, Güney Doğu Avrupa Müttefik Komutanlığı, 1994, s.71

Üye ülkelerden dokuzu ekonomik geçiş sürecinde ve aralarından bazıları da fakir olduğu için, bu işbirliğinden kısa vadede bir sonuç almak pek mümkün gözüküyor. Piyasa ekonomisine geçerken çeşitli güçlükler ve engellerle sıkça karşılaşılıyor. KEİ'nin sık sık bahsedilen 300 milyon kişilik piyasa ve sınırsız öz kaynakları içeren geniş ekonomik potansiyelin gerçekleşmesi biraz zor. Altyapı yetersizliği, daha hızlı ve daha geniş işbirliğinin önünde duran ciddi bir engeldir. Bu yüzden telekomünikasyon şebekelerinin geliştirilmesi, ulusal elektrik ağlarının birleştirilmesi veya Karadeniz etrafında bir ring hattı inşa edilmesi ve ticaret ilişkilerini geliştirmek için liman faaliyetlerinin geliştirilmesine şu anda daha fazla önem verilmektedir. Şüphesiz KEİ üyeleri arasındaki ticareti ilerletecek bu projelerin bir çoğu şu veya bu şekilde başlatılan ufak girişimlere rağmen hala planlama aşamasındadır.

KEİ işlevsel ekonomik işbirliğinin ötesine geçmeyi amaçlıyor. İçtüzüğü, "tüm üyelerin imza ettiği CSCE içtüzüğü" ilkelerine dayanıyor. Bu ilkeler, üyeler arasındaki mevcut anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülerek yeni bir Avrupa oluşması için Helsinki Kararnamesi'ni, CSCE dokümanlarını ve Paris Sözleşmesi'ni içeriyor. Geçmiş yıllarda yaşanan anlaşmazlıklar KEİ üyeleri arasındaki ilişkilere gölge düşürmüştür. Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginlik, Dağlık Karabağ konusunda Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki çekişme, devam eden Ermeni-Türk anlaşmazlığı ve Kafkaslar'da Rusya'nın yaşadığı sorunlar buna örnek gösterilebilir.

KEİ kuruluşları ve özellikle de dışişleri bakanlığı seviyesindeki toplantıları, üyeler arasında siyasi görüşmelere olanak sağlıyor. Sürtüşme içindeki üye ülkeler, fikir ayrılıklarını ortadan kaldırmak için bu imkandan faydalanırlar. Eğer bölgedeki genel siyasi durum elverişli olursa, KEİ kurumları içinde yapılacak düzenli yüz yüze iletişim üyeler arasında güven tesis edilmesini sağlayabilir. Fakat KEİ'nin bölgedeki istikrara katkısı, ancak söz edilen kazanımların Balkanlar ya da Kafkaslardaki gizli yada açık çatışmalarla zedelenmemesi halinde mümkün olacaktır. Türk resmi çevrelerinin beklentilerinin aksine, KEİ'nin bölgedeki sorunların çözülmesine ya da istikrar sağlanmasına doğrudan yarar sağlayacağına dair hiçbir belirti görünmüyor. Fakat yine de, bölgedeki ya da üye ülkeler arasındaki çift taraflı sürtüşmelerin KEİ'nin gelişmesini çok fazla etkilememiş olması dikkate değer. Türkiye'nin KEİ'yi oluşturma ve geliştirme aşamasındaki beklentileri farklıydı. Özal için bu Türkiye'nin

bölgedeki tek ekonomik ve politik güç olma hedefini gerçekleştirecek bir başka girişimdi. Bu ilgi kendisinden sonra gelenlerce devam ettirildi ve Ecevit hükümeti için KEİ gelecek yüzyılda Türkiye'yi Avrasya'da başrol oyuncusu yapacak önemli bir etkindir. Kurum, aynı zamanda Türkiye'yi genişleyen NATO ve AB üzerinde yükselen yerin Avrupa yapısına bağlıyor. Türkiye'deki Avrupa taraftarı çevreler bu nedenle Avrupa Birliği'nin KEİ ile daha yakın ilişkiler kurmasını talep ediyorlar. Romanya ile Bulgaristan'ın ekonomik gelişimini ilerleterek bu ülkelerin üyeliğinin yanısıra kurumun Türkiye'nin de AB üyelik adaylığına katkıda bulunması beklenmektedir. Başka bir gaye de, Türkiye ile Avrupa'nın geri kalan bölümü ve yine Türkiye ile Orta Asya arasında istikrarlı bir komşuluk sağlanmasıdır. Bu bakımlardan KEİ'nin faydalı olacağına inanıldığı müddetçe Türkiye onu desteklemeye devam edecektir.²⁸⁵

5.3.2. KEİ'nin Türk Dış Politikası Açısından Önemi

KEİ'nin Türkiye açısından en önemli yönü Türkiye'nin tamamen kendi girişimiyle kurulmuş olmasıydı. Türkiye hem 1980'lerdeki ekonomik gelişmesinin sonucu olarak, hem de uluslararası lanada önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemde siyasal inisiyatif olarak bu girişimi başlatabilecek duruma geldiğini göstermiş oldu.

KEİ'nin ortaya atılışı zamanlama olarak dikkat çekiciydi. Türkiye 1980'lerin ortalarına kadar Ortadoğu bölgesine ekonomik olarak açılmayı denemiş fakat petrol fiyatlarında yaşanan düşüş nedeniyle bu pazarın ve başka pazarların tıkanması üzerine, 1987'de AT'ye tam üyelik için başvurmuştu. Ne varki, AT Aralık 1989'da verdiği cevapta Türkiye'nin yakın bir gelecekte tam üye olmayacağını bildirdi. Türkiye'nin KEİ projesi tam da bu dönemde gündeme geldi.

Bununla birlikte Türkiye hem AB'ye, hem de üye ülkelere bunun AB'ye bir alternatif olmadığını vurgulamaya özen gösterdi. Tam tersine bu girişim özellikle eski sosyalist ülkelerin bir bölgesel ekonomik işbirliğine girerek deneyim

²⁸⁵ KRAMER, Heinz, Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye, Timaş Yayınları, İstanbul 2001., s. 238.

kazanmalarını sağlayacaktı. Böylece, eğer bu ülkeler için AB üyeliği söz konusu olarsa, bu tür bir yapılanma içinde deneyim sahibi olacaklardı.

Yukarıda sıralanan nedenlerle kuruluş aşamasında özellikle Türk iş çevreleri projeyi hararetle desteklediler. Bunda bir ölçüde AT'den duyulan hayal kırıklığının ve yeni ortaya çıkan bir pazarda daha önce hareket edip daha fazla pay sağlama kaygısının da etkisi vardı.

Bu girişimin bir diğer özelliği Türkiye'nin ekonomik ve siyasal öncülüğe ve üstünlüğe sahip olmasıydı. Türkiye liberalleşmeye 10 yıl önce başlamıştı ve bu alanda üstünlüğe sahipti. Dolayısıyla, bu alandaki ekonomik üstünlüğü bölgede siyasal bir etkinliğe dönüştürebilirdi.

Başlangıçtaki beklentilerde Batılı firmaların bu bölgedeki ülkelere Türkiye üzerinden açılmaya çalışacağı ve KEİ'nin bunun için yararlı bir kurumsal yapı oluşturacağı düşüncesi yer alıyordu. Türkiye 1989-1990 döneminde burada ortaya çıkmaya başlayan siyasal ve ekonomik boşluğu ve bunun yaratacağı olanak ve fırsatları erken görmüş, zaman zaman inisiyatif alamadığı yolundaki eleştirilere rağmen erken hareket edebilmişti. O döneme kadar Türk dış politikasında ihmal edilen Karadeniz boyutu kurumsal olarak gündeme geldi.

Teşkilatın Türkiye açısından önemine siyasi olarak bakıldığında, özellikle tarihten gelen komşu ülkelerle soğuk savaş döneminin (ki bu savaş Yunanistan, Rusya ve Ermenistan ile hala devam etmektedir.) sona erdirilmesi, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi, bölge barışının sağlanması, ülkelerin mevcut, sosyal ve kültürel potansiyellerinin kaynaşması Türkiye'nin birinci hedefidir. Ancak Türkiye için bölgede en büyük sıkıntıyı Rusya Federasyonu yaratmaktadır. Türkiye'ye yönelik Çarlık Rusya' sından gelen emeller değişmemiştir. Türkiye'nin KEİ üyesi, bölge ülkeleri ile ilişkilerini sürdürürken daima göz önünde bulundurması gereken husus Rusya ile olan ikili ilişkilerimizdir. İkinci hedefi ise, Kafkaslardaki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkileri geliştirmek, Balkanlarla Orta Asya arasında geniş ticari bağlar kurarak aradaki geçişi sağlamak ve Orta Asya ile Balkanlar arasında geniş bir refah düzeyi oluşturmaktır. Bu amaçlarını gerçekleştirirken bölgede, ekonomik, siyasi, sosyal ve demokratik gelişimle desteklenen bir güvenlik anlayışını

yerleştirerek, barışın ve Türkiye' nin siyasi otoritesinin sağlam zeminlere oturtulmasını sağlamaktadır.²⁸⁶

Her ne kadar mazisi dokuz yıllık ve hatta kurumsallaşması sadece üç yıllık bir geçmişe sahip olmasına rağmen, KEİ gerek Türkiye açısından gerekse diğer üye ülkeler açısından, özellikle bölgesel sorunların çözümüne yönelik herhangi bir varlık gösterememiştir. Ancak bu gelecekte de bu şekilde olacağı anlamına gelmemektedir. Bir benzetme yapacak olursak "KEİ henüz bir bebektir ve Türkiye KEİ' nin babasıdır. Nasıl bir çocuk yönlendirilmeye muhtaç ise KEİ' de yönlendirilmelidir." Türkiye' nin burada yapması gereken de budur. KEİ içerisindeki sorunları tespit edip, mantıklı bir şekilde çözüm tarzları üreterek KEİ içerisindeki otoritesini güçlendirmelidir.²⁸⁷

5.3.3. KEİ'nin Bir Uluslararası Girişim Olarak Başarısı

KEİ büyük ölçüde hedeflerine ulaşamayan bir girişimi olarak kaldı. Bu bölgedeki ülkelerin başlangıçta dışında kalmamak için ilgi gösterdikleri ama kuruluş aşamasındaki amaçlarına ulaşması için istekli davranmadıkları bir uluslararası kuruluş oldu.

KEİ ilk başka Türkiye'nin önerdiği serbest ticaret bölgesi kurulması hedefinin çok uzadığında, siyasal ve ekonomik platform işlevini gören gevşek bir örgütlenme olarak kaldı. KEİ'nin bu başarısızlığının nedenleri şöyle sıralanabilir.

Siyasal nedenler açısından bakıldığında üye ülkeler arasında KEİ'nin başarılı olması yönünde bir siyasal irade eksikliği bulunmaktaydı. Bu irade eksikliğinin göstergelerinden biri KEİ Deklarasyonu'nun üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanmaması ve bu yüzden bunun bir uluslararası örgüt olarak BM'ye tescil ettirilememesiydi. Bunun en önemli olumsuz sonucu Dünya Bankası ve Avrupa İmar

²⁸⁶ DEMİRÖZ, Selçuk, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının Türkiye Açısından Önemi, Söz Konusu Teşkilattan Yeterince Faydalanıp Faydalanmadığını, Ülke Menfaatleri Açısından Türkiye'nin Bu Projede Üstlenmesi Gereken Rollerini Neler Olabileceğini İnceleyiniz." Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Şubat 2001, s.4-8.

²⁸⁷ DEMİREL, M.Ali, "Türkiye'nin KEİ'den Beklentileri ve Milli Menfaatleri Açısından Yerine Getirilmesi Gereken Yükümlülükleri Değerlendiriniz.", Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2002, s.5-5.

ve Kalkınma Bankası'ndan beklenen fonların gelmemesiydi. 1999'dan sonra KEİ'nin bir örgüt olmasıyla bu sorunun aşılmasındaki temel engel kalkmış oldu.

İrade eksikliğinin bir diğer göstergesi üyelerin çalışma grubu toplantılarına yetki sahibi olmayan temsilciler göndermeleriydi. Bunda KEİ'nin başarılı olamayacağını düşünmeleri kadar, içinde buldukları koşullar ve dış politikalarında farklı önceliklere sahip olmaları da rol oynadı. Yine de, böyle bir bölgesel oluşumun dışında kalmamak için, etkin olmayan ama içinde buldukları bir girişimin sürmesini tercih ettiler.

Üye ülkelerin bir kısmı hem kendi içlerinde hem de komşularıyla sorunlar, hatta çatışmalar yaşıyorlardı. Gürcistan'da iç savaş, Arnavtuluk'ta merkezi otoritenin bir dönem dağılması Ermeni-Azeri Savaşı, Türk-Yunan çekişmesi, Rusya ile Ukrayna'nın Karadeniz filosu üzerine anlaşmazlığı, Rusya'nın Çeçenya'da savaşması bölge ülkelerinin bu siyasal sorunlarla daha fazla ilgilenmeleri sonucunu doğururken, KEİ'nin etkin hale gelmesini engelleyen bir etken oldu.

Bir başka olumsuz unsur Yunanistan ve Ermenistan'ın, KEİ'nin gelişimini engelleyici tutum takınmalarıydı. Bu yüzden, özellikle Karadeniz'e doğrudan kıyısı olmayan Yunanistan'ın bu girişime kabul edilmesi Türkiye'de eleştirildi. Özellikle Karadeniz Ekonomi ve Kalkınma Bankasının Selanik'te kurulmasının bu olumsuzluğu artırdığı ileri sürüldü.

Ekonomik nedenler açısından bakıldığında, bölge ülkelerinin en dikkat çekici özelliği Türkiye ve Yunanistan dışında ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı nitelikte olmamasıydı. İki dışında hepsi eski sosyalist ülkelere oluşan bu üyeler aynı sorunlarla karşı karşıya idiler. En önemli sorun olarak kaynak yetersizliği öne çıkıyordu. Ve KEİ bu alanda beklentilerini karşılamadı.²⁸⁸ Bir yandan uluslararası

²⁸⁸ ÇEÇEN, Anıl "Türkiye'nin Avrasya Alternatifi", *Jeopolitik*, Yıl: 1, Sayı: 2, Bahar 2002, s. 8. Karadeniz Avrasya'nın ikinci bölgesidir bu denizin etrafında yer alan çeşitli ülkeler Karadeniz bölgesinin birer parçasıdır. Slav çoğunluğu Hristiyan dini ile bu bölgenin karakterini belirlemeye çaba gösterirken, Türkler ve diğer Müslümanlar da Karadeniz bölgesinde varlıklarını kanıtlama uğraşı içindedirler. Türkiye bu alanda, yeni bir yapılanma amacıyla Karadeniz İşbirliği örgütünün oluşumunu gündeme getirince, Karadeniz'deki eski egemenliğini arayan Rusya Federasyonu'nun tepkisi gündeme gelmiştir. Rusya'nın gerçek anlamda yanaşmaması nedeniyle Karadeniz İşbirliği Örgütü günümüzde

kuruluşlardan fon sağlanamaması, öte yandan Türkiye ve Yunanistan'ın bunları karşılayacak kapasitelerinin olmaması KEİ'nin beklentileri tam olarak karşılayamamasının nedenleriydi. Ayrıca bu ülkeler, çifte vergilendirmenin önlenmesi gibi kolayca alınabilecek önlemleri de alamadılar.²⁸⁹

Nitekim KEİ 'nin asıl vurgulanan amacı; ekonomik olmakla birlikte kısa vadedeki işlevi siyasetidir. Bu bağlamda KEİ, bölgedeki anlaşmazlıkların yumuşatılması ve siyasetçilerin birbirleriyle diyaloglarının artırılması için de elverişli bir zemin oluşturmaktadır. Ancak KEİ üyesi ülkelerden büyük bir kısmının;

- Birbirinden farklı ekonomik rejimlere sahip olması,
- Ülkelerin KEİ'ne yeterli ehemniyeti göstermemeleri,
- Ticari ve finansal mevzuattaki boşluklar,
- Karar alma mekanizmasındaki güçlükler,
- Finans imkanlarının kısıtlılığı,

- Dış ticaretin henüz serbest döviz ile yapılmaması, paralarının konvertibl olmaması, KEİ üyesi ülkeleri arasında geliştirilmeye çalışılan ekonomik işbirliğini olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerdir. Bununla birlikte KEİ , parlamento desteği, özel sektör kurumlaşması, ekonomik bilgi ve istatistik veri değişimi koordinasyon merkezi, bankası, çalışma grupları, usulleri ve yöntemleriyle somut projeleri sonuçlandırabilecek temel unsurlara kavuşmuş olarak daha hızlı bir şekilde üye ülke halklarının refahına katkıda bulunacaktır.

Bu incelemeler ışığında görülmektedir ki KEİ; üyesi olan hiçbir ülke için asal ekonomik ekseni oluşturmamaktadır. Ancak bölge ülkeleri arasında ticareti artırıcı bir ortam meydana getirdiği, kurulduğu günden beri bölge ülkelerinin ekonomik ve ticari ilişkilerinin gelişmesine katkı sağladığı da açıktır. İmkanların oluşturulması durumunda bu katkısı daha da artabilir. Yarınlar Bilgi Çağı'nı oluşturan öğelerden teşekkül edecektir. Türkiye'nin varlığı bilgiyi üretmesine ve bunu kontrol etmesine

etkin çalışmalar yapamamaktadır. Bu nedenle de bölgemizde Avrupa Topluluğu'na alternatif olabilecek yeni bir örgütlenme girişimi başarısızlığa doğru sürüklenmektedir.

²⁸⁹ Oran, a.g.e., s. 519-522.

bağlıdır. Türkiye bunu sağlayacak azim ve kararlılıkta olmalı ve bunu başarmalıdır.²⁹⁰

5.3.4. Karadeniz Barış Gücü (Blackseafor)

Türkiye'nin Karadeniz bölgesine yönelik olarak ilki kadar geniş kapsamlı olmayan girişimi, yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan ülkeleri içeren bir Karadeniz İşbirliği Görev Gücü kurulması önerisini ortaya atmasıydı. Bu amaçla Türkiye, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya ve Ukraynalı yetkililer Ekim 1998'de Ankara'da bir araya geldiler. Bu ülkelerin temsilcileri söz konusu gücün çokuluslu niteliğe sahip olmaması konusunda ve bölgede arama-kurtarma, mayın temizleme, çevrenin korunması ve genel olarak güvenlik artırıcı önlemlerin alınmasına katkıda bulunmasını kararlaştırdılar. Katılımcı ülkeler 2 Nisan 2001'de İstanbul'da toplanarak kuruluş anlaşmasını imzaladılar. Sürekli bir deniz görev gücü olmayıp, gerektiğinde veya eğitim amacıyla yılda 1-2 defa faaliyette bulunacak olan Blackseafor'un ilk komutanlığını da 1 yıl süreyle bir Türk amiral üstlenecektir. Daha sonra komutanlık, Karadeniz ülkeleri arasında alfabetik sıraya dönüşümlü olarak yer değiştirecektir.²⁹¹

5.3.5. Gürcistan'ın ABD'ye Yönelme Nedenleri

SSCB'nin çöküşü ile bağımsızlığını kazanan Gürcistan, Sovyetler sonrası cumhuriyetlerin yaşadığı benzer sorunları yaşamaktadır. Merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine, tek partili totaliter yapıdan çok partili demokratik düzene geçişin getirdiği sorunlara Gürcistan'da bir de etnik çatışmalar ve iç savaş eklenmiştir.

Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarmak için başlatmış olduğu Perestroyka ve Glastnost politikaları yenilenmeye imkan vermeyen Sovyet sisteminin çöküşü ile sonuçlanmıştır. Bu çöküş sürecinde rol oynamış en etkin faktörlerden biri, daha sonra Gorbaçov ve diğer Sovyet ileri gelenlerinin sık sık tekrarladıkları gibi "hafife" aldıkları, milliyetçi akımlar olmuştur. Perestroykanın özgürlük ortamında,

²⁹⁰ Yanıkoğlu, a.g.m., s.63.

²⁹¹ Oran, a.g.e., s. 522-523.

yıllarca bastırılarak çözüldüğü düşünülmüş, aslında birikmiş, milliyetçi istekler boy vermeye başlamıştır. Bu isteklerin başında Birlik Cumhuriyetlerinin Moskova'dan yönetilmek istememesi ve buna paralel, kimi cumhuriyetlerin de var olan özerkliklerini artırarak Birlik Cumhuriyetine dönüştürmek, SSCB'nin çöküşünün ardından ise, bağımsızlık istemeleri gelmiştir. Bu çerçevede Gürcistan da, Abhazya ve Güney Osetya'yla etnik çatışmalar yaşamıştır. Etnik çatışmalar sebebiyle toprak bütünlüğüne yönelik tehditlerin bertaraf edilmesi, Gürcistan dış politikasının önünde duran başlıca hedef olmuştur. Gürcistan, bu etnik çatışmaların arkasında Rusya Federasyonu'nun olduğunu açıkça deklare etmiştir. İşte bu sebeple de sorunların, Rusya ile yapılacak işbirliğiyle çözülebileceğini düşünmüş, Şevardnadze'nin iktidara gelmesinin ardından bu yönde dış politika izlenmiştir. Gürcistan Dışişleri Bakanı Irakli Menagarasvili, "Sorunun çözümü için Rusya'nın desteği gerekli, Rusya olmadan bazı konular açıklığa kavuşamaz, çünkü bu olayın çıkmasının bir nedeni de Rusya'dır" diyerek bu anlayışı ortaya koymuştur. Ve yine Moskova yönetimi Şevardnadze'nin görevden ayrılması sonucunda Tiflis'te yönetimi ele alan Mihail Saakaşvili ve yeni liderlerle yakın ilişkiler kurma yolunda adımlar atmaktan da geri durmamış, Rusya Dışişleri Bakanı Igor Ivanov son aylarda Tiflis'i sık sık ziyaret etmiştir.²⁹²

Daha sonraki dönemde bu konuda, Gürcistan'ın istekleri yönünde bir gelişme kaydedilmemiş, bilakis Rusya'nın ayrılıkçı güçlere destek verdiği iddia edilmiştir. Bu da Rus-Gürcü ilişkilerinin soğumasına yol açmıştır.

Gürcistan'ın karşı karşıya kaldığı başlıca sorunlardan biri de, içinde bulunduğu iktisadi krizdir. SSCB'nin çöküşüyle, daha önce kurulmuş olan iktisadi bağlar kopmuş, ülke adeta açlık sınırına gelmiştir. SSCB döneminde uygulanan politikalar sonucu girişimcilik yeteneğinin körelmesi ve sermaye birikiminin yetersizliği Gürcistan'ı, bu ekonomik sorunları aşabilmesi için, yabancı sermayeye muhtaç kılmıştır.

Bunlara ilaveten RF'nin Gürcistan'a karşı olan tutumu, Gürcistan'ı güvenlik arayışlarına itmiştir. Bölgeyi "arka bahçesi" olarak gören Rusya, Gürcistan'ın

²⁹² http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_surcc.shtml , 25 Mayıs 2004.

bağımsız bir devlet gibi, diğer devlet ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğine girmesini tedirginlikle karşılamış ve bu ülke üzerindeki baskılarını artırmıştır.

Eski Devlet Başkanı Gamsahurdiya'nın devrilmesinin ardından iktidara gelen Şevardnadze, 1996 yılına kadar Rusya ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Bu dönemde ülkede Rus askeri üssünün yerleşmesine izin verilmiştir. Söz konusu üslerin Gürcistan'ın egemenliğine müdahale etmesi Gürcü-Rus ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Gürcistan Başkanı E. Şevardnadze'ye yönelik 25 Ağustosta yapılan suikast girişimi, suikastçının Moskova'ya kaçması ve Gürcistan'ın istemesine rağmen verilmemiş olması da, Gürcü-Rus ilişkilerinin bozulmasında etkili olmuştur. Ayrıca, Baku erken üretim petrollerinin iki güzergah - Supsa (Gürcistan), Novorosisk (Rusya)- üzerinden taşınmasına ilişkin 9 Ekim 1995'te karar verilmesi ve Bakü-Ceyhan ana petrol boru hatları konusunda Rusya'ya alternatif oluşturması Gürcü-Rus ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Rusya'nın, Gürcistan'ın kendisi ile beraber hareket etmesi ve Rusya'nın çıkarlarını bölgede koruması isteği ve buna yönelik baskıları Gürcistan'ı tedirgin etmiştir. Bu gelişmeler, Gürcistan tarafından toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik tehdit olarak algılanmıştır.

Gürcistan, Rusya'nın toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına yönelik oluşturduğu tehdidi, yalnız geniş anlamda Batı, özel olarak ABD ve bölgesel güç olarak Türkiye ile dengeleyebileceğini düşünmektedir.

Bunların yanında Gürcü-Türk-Amerikan ilişkilerini, Gürcistan'ın "Batılı devlet olma" düşüncesi de etkilemektedir.

Gürcü siyasal düşüncesinde, Rusya, bugün evrensel değerler haline gelen kavramların karşıtıdır, bu değerlere bağlı olmayan ve bu değerleri çiğneyen bir devlettir. Buna karşılık, bu değerlere, bağlı ülkeler Gürcistan'a güven vermiştir. Bu çerçevede, söz konusu değerlerin günümüzde koruyucusu konumunda olan ABD ve Avrupa Birliği ile, daha yakın hissedilerek, ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Türkiye de bu çerçevede kabul edilmiş ve Tiflis'in bölgede güvenilebileceği tek ülke haline gelmiştir.

5.3.5.1. Batı ile Bütünleşmeyi Zorunlu Kılan Gürcistan Jeopolitiği

Rusya'nın Kafkaslar'ın ve dolayısıyla Gürcistan'ın kontrolünü yeniden ele geçirilmesi girişimlerine karşılık, ABD bunun önlenmesini ve Rusya'nın tek başına bölgeye hakim olması öncelikli olarak ele alınmıştır. Buna bağlı olarak, "küresel topluluğun burada bir engelle karşılaşmadan mali ve ekonomik erişime sahip olabilmesinin güvenceye alınmasına yardım" etmeyi gerektirmektedir. Gürcistan'ın hem Rusya'nın baskın olmasına karşı aldığı tavır hem de tüm yönleriyle Batı'yla bütünleşme stratejisi bu bakımdan ABD için önem arz etmektedir. Nitekim Clinton yönetimi ve ABD Kongresi, bu ülkeyi "SSCB'nin yeniden oluşumuna karşı dayanak ve diğer Sovyet sonrası cumhuriyetler için Batı modeli" olarak değerlendirmiştir²⁹³. ABD'nin Gürcistana olan desteği, Gürcistan'da meydana gelen yönetim değişikliğiyle Cumhurbaşkanı olan Mihail Saakaşvili'ye de Bush yönetimi sürecinde de devam etmektedir. Bu desteğin en manidar göstergesi ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'ın ABD'de eğitim almış genç avukat Mihail Saakaşvili'nin yemin törenine katılması olmuştur.²⁹⁴

Rusya'nın bölgedeki etkinliği, daha önce bölgeye egemen olmasının yanı sıra bugün bile bölgeye ulaşım yollarının büyük ölçüde Rusya'dan geçmesi ve Azerbaycan hariç diğer iki Kafkasya ülkesinde askeri üslerinin bulunması ve bu cumhuriyetlerin sınır kontrolünü anlaşma ile sağlamasından ileri gelmektedir²⁹⁵.

Rusya'nın bu üstünlüğünü dengelemek için, bölge ulaşım ağlarıyla denizden ve karadan küresel ekonomik etkinliğin büyük merkezlerine bağlandığı zaman jeopolitik çoğulculuk kalıcı bir gerçeklik olacaktır. Sahip olduğu demir ve karayolları, diğer iki Kafkasya ülkesinin yoksun olduğu, limanlar ulaşım konusunda Gürcistan Jeopolitiğini güçlendirici rol oynamaktadır.

²⁹³ KURAKHÇIŞVİLİ, Alexandre, *Gürcistan Türkiye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Tarihi İçerisinde İncelenmesi, İlişkilerin Her İki Ülkeye Sağlayacağı Faydalar ve Alınabilecek Tedbirler*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul 2002, s. 56.

²⁹⁴ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_surecc.shtml , 25 Mayıs 2004.

²⁹⁵ Kurakhçişvili, a.g.m., s. 61-64.

"Çoklu Boru Hatları" anlayışını da, bu çerçevede de değerlendirmek gerekmektedir. Eğer, Hazar Denizi havzasında bulunan, ABD şirketlerinin büyük payla temsil olduğu konsorsiyumlarca işletilecek, doğal gaz ve petrol, güzergahlarının denetimini siyaset arenasında kullanmaktan çekinmeyen bir ülke olan Rusya'yı saf dışı bırakarak, Batı pazarlarına taşınacaksa, Gürcistan, bu konuda kilit rol oynayacaktır. Gürcistan'ın tamamen Rusya'nın kontrolü altına girmesi durumunda, Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığının ve Hazar Havzası doğal zenginliklerinin Azerbaycan için pek anlamı kalmayacaktır.

Bütün bunlar ABD'nin bölgede var olmasını gerekli kılmaktadır. Üç Güney Kafkasya cumhuriyetinden Ermenistan ABD'yle olan yakın ilişkilerine rağmen stratejik ortaklık anlamında tercihini Rusya'dan yana yapmıştır.

Buna karşılık Gürcistan ve Azerbaycan tüm yönleriyle Batı ile entegrasyonu öngören bir dış politika stratejisi izlemektedir. Rusya'ya karşı duydukları güvensizliğin ve Rusya'nın yayılcı tutumunun verdiği endişeyi gidermek için, Batı'dan güvenlik teminatı istemektedirler. Azerbaycan'ın, NATO birliklerinin Azerbaycan topraklarında bulunmasına yeşil ışık yakılışını ve Gürcistan Devlet Başkanı Şevardnadze'nin değişik zamanlarda "2005'te NATO'nun kapısını çalacağı"ni açıklamasını bu endişenin siyasi sahneye yansımaları olarak değerlendirmek gerekmektedir. NATO'nun bugüne kadar ki üslerini göz önünde tutarak Azerbaycan'ın açık denizlere çıkışının olmaması sebebiyle bunun pek mümkün olmayacağı söylenebilir. Gürcistan'ın ise Karadeniz'e olan bağlantısı buna olanak tanımaktadır.

Ayrıca, bir diğer NATO ülkesi olan Türkiye ile de, sınırdaş olması bu konuda avantaj sunmaktadır. Tarihteki rolü de bu konuda güçlendirici rol oynamaktadır.

Gürcistan'ın konumu ve Batı'yla bütünleşme stratejisinin ABD'nin bölgedeki çıkarlarıyla uyum sergilemesinin sonucu olarak yoğun siyasi, iktisadi-askeri ilişkiler süreci başlatılmıştır.

5.3.5.2. Gürcistan'ın Batı ile Yakınlaşma Çabaları ve RF Üsleri

1980'li yılların sonlarında Güney Kafkasya'da üç Sovyet Cumhuriyeti (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan), Moskova'nın merkeziyetçi yönetiminden kurtularak kendi potansiyellerini gerçekleştireceklerine inanmışlardı. Fakat bu düşüncelerinin sonunda acı gerçeklerle karşılaştılar. Bugüne kadar bu üç devlette yaşanan acıların üç büyük nedeni vardır.

Birincisi ekonomilerinin yıkılışıdır. Çünkü Güney Kafkasya'nın ekonomisi tamamen Rusya'ya bağımlıdır, eskiden önemli yol kavşağı rolünü oynayan Güney Kafkasya, bugün Rusya'nın güney komşuları ile arasında bir tampon bölge durumuna düşmüştür.

İkinci faktör, etnik gruplar arası çatışmaların artmasıdır. Bu durumun yaratılmasında Ruslar'ın kışkırtmasının yanında, SSCB döneminde görülmeyen milliyetçilik akımlarının rolü büyüktür.

Üçüncü faktör ise, Gürcistan'ın jeopolitik kimliğini ortaya çıkarmaktır. Gürcülere göre Ruslar, Gürcistan'ın kontrolünü ele geçirmek hırslını taşıyorlar. Ruslar ise, bu üç devletin bağımsızlıklarını korumalarını ve fakat kendilerinin bölgede kesin bir nüfuz sahibi olmalarını istemektedirler. Gürcistan'ın Batı'ya açılmak istemesine önem vermesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler şöyle sıralanabilir:

- Gürcistan diğer Kafkas Ülkeleri gibi SSCB'nin dağılmasından sonra "zayıf" doğmuştur. Halkı fakirdir, ülkede ayrılıkçı etnik gruplar faaliyettedir. Gürcistan Cumhuriyeti sınırları içersinde bulunan Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya özerk bölgelerindeki çatışmalarda daima bu etnik yapıların oluşumu öne çıkmaktadır. Bu çatışmaları fırsat bilen Moskova, dolaylı yoldan hakimiyetini sürdürmek çabasıdadır.

- Kafkasya, Rusya'nın arka bahçe konumunda öncelikli bölgelerden biridir. Başkan Putin güneyi ve kuzeyi ile Kafkasya'yı Rus nüfusu altında tutmak için büyük çaba harcamaktadır. Nitekim son zamanlarda Rusya'nın Gürcistan'a karşı çeşitli baskı yöntemleri uyguladığı görülüyor. Özellikle bölgenin üç bağımsız devleti durumundaki Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında yaratılacak

huzursuzluk, Rusya'nın ekmeğine sürülecek yağ anlamını taşımaktadır. Zaten bunun içindir ki Rusya tarafından; Azerbaycan-Ermenistan gerginliği, Ermenistan'a sağlanan ölçüsüz desteğin kışkırtıcılığı sayesinde ve de AGİK/MINSK grubunun barışa yönelik girişimleri, kösteklenmek suretiyle diri tutulmakta; buna ek olarak Gürcistan'daki iç karışıklıklar kaşınarak ayartılmaktadır.

- BDT üyeliğine zorlanan ve bu görünümüyle RF'ye bağımlı olan Gürcistan, ekonomik bağımsızlığını kazandıkça RF ile ilişkilerini daha dengeli hale getirme amacını güderek diğer ülke ve uluslararası kuruluşlara yakınlık göstermektedir. 1999 yılında Gürcistan BDT'nun ortak güvenlik anlaşmasından çekilmiştir.

- Uluslararası alanda saygın bir konuma sahip olmak isteyen Gürcistan, Avrupa'dan Orta Asya'ya uzanan bir köprü niteliğini taşıma amacındadır, iç politik istikrarın sağlanmasında güçlük çeken Gürcistan'da yönetim, uluslararası platformlarda kendini kabul ettirme gayreti içindedir.

- Şevardnadze'nin yönetimi devir alması ile ABD, AB ülkelerinin yanı sıra pek çok ülke tarafından bağımsızlığı tanınan Gürcistan'ın BM'ye üyeliği Temmuz 1992'de onaylanmıştır.

- Gürcistan, uluslararası örgütlere gösterdiği yakınlık çerçevesinde Karadeniz, Ekonomik İşbirliğinin önde gelen destekçilerindedir. Karadeniz ekonomik işbirliği sistemi, Gürcistan'ın milli hedeflerine ulaşmasında önemli unsurlardan biridir. Bu ve benzeri ilişkilerin Karadeniz Ülkeleri arasında geliştirilmesi ve BDT ile birlikte hareket edilmesi güvenlik ortamı için geçerlidir.

- Gürcistan Yönetiminin esas yönelimi bulunduğu iç ve dış şartlar çerçevesinde Batı toplumu ve kurumlarıyla bütünlük istemektedir. Bu hedefinin temel amacı, ülkenin bağımsızlık ve istikrarına karşı en büyük tehdit olarak bilinen Rusya Federasyonunu dengeleyebilmektir. ABD ve Almanya gibi önde gelen batılı ülkelerin yanı sıra, topluluk olarak Avrupa Konseyi (AK), NATO, AGİK, AB, Türkiye ve diğer kuruluşlarla yakın ilişkiler kurmaktadır.

- Batı ile yakınlaşma içerisinde bu ilişkilerden beklenen stratejik ve siyasi beklentinin dışında, ekonomik çıkarda göz önünde bulundurulmaktadır. Bu bağlamda Avrasya ulaşım Koridoru (TRACECA) ve Hazar Hidrokarbon kaynaklarının batıya taşınması gibi projelerin gerçekleştirilmesinin ülkenin refahına katkı yapması ve aynı zamanda batının çıkarların Gürcistan'inkiler ile özdeşleşmesi amaçlanmaktadır.

- Türkiye ve ABD'nin yardımlarıyla, Gürcistan'da son yıllarda Batı yanlısı bir politika benimsenmiş ve NATO ile ilişkiler derinleşmiştir. Gürcistan'ın 2005 yılı

içersinde NATO'nun kapısını çalacağını öngörmektedir. Bu niyetle Gürcistan Birlikleri Türk Taburunun parçası olarak Kosova Gücüne (KFOR) katılmıştır.

- Mihail Saakaşvili, 20 Mayıs 2004 tarihi itibarıyla Türkiye'ye yaptığı ziyarette Kıbrıs'ın her iki kesiminde yapılan halk oylaması ile ilgili bir soru üzerine, "Biz Kıbrıs'a BM'nin gözüyle bakıyoruz. BM ne şekilde tavır alırsa gürcistan da aynı tavırla hareket edecektir." Açıklaması, Gürcistan'ın şu an ve geleceğe yönelik hangi dış politik tavırla hareket ediyor olacağını anlamamızı sağlamıştır.

- Pakt bölgede Türkiye'nin rolünü arttırmayı hedeflerken, Batı'nın da bölgede aktif rol almasını sağlamaktır. Rusya gibi diğer Batılı aktörleri de projeye dahil ederek Türkiye bölgedeki Batı varlığını haklı gösterirken, Rusya'nın bölgeyi kendi arka bahçesinden çok bir uluslar arası işbirliği alanı olarak görmesini sağlamak istemektedir.

Gürcistan'ın batı ile yukarıdaki sıralanan yakınlaşmaların geleceği, Rusya'nın Gürcistan'ı tamamen Batının kontrolüne bırakıp bırakmayacağı konusunda düğümlenmektedir. Gürcistan yetkililerinin ifadelerine göre; Mevcut ortamda Gürcistan'ın Rusya'nın etki alanından çıkması, batıda geliştirilmek istenen "Avrasya Koridoru" sayesinde mümkündür. Avrasya koridoru, Kafkasya ve Orta Asya'yı Rusya'dan ayırmayı öngörmektedir. Batı Ülkeleri, özellikle de Amerika, Orta Asya ve Azerbaycan petrolerini Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki tesislerine taşıyabilmek için bir enerji otoyolu açma gayreti içinde olmaktadır.

Bağımsızlığını kazanmasından itibaren giderek daha fazla Rus nüfuz alanından uzaklaşmak isteyen Gürcistan, XXI.yy.'lin ilk on yılı içerisinde NATO'ya da üye olarak Batı ile mümkün olduğunca bütünleşmek istemektedir, batı ile azami ölçüde bütünleşme şeklinde temelleri Gürcistan'ın dış politika çizgisi, 9 Nisan 2000'de yapılan Devlet Başkanlığı Seçimi'nde Şevardnadze'nin tekrar seçilmesinden sonra da devam etmektedir. 2004 yılı Saakaşvili Yönetimi de aynı politikayı benimsemiş bu nedenle Gürcistan, bağımsızlığına karşı bir tehdit olarak algıladığı topraklarında bulunan Rus askeri varlığından hoşnut değildir.

NATO üye sayısının 16'dan 19'a çıkartılarak Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılımı sonrası Baltık Cumhuriyetleri, Slovakya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Gürcistan'ın da NATO üyeliğine düşünülmesi, Rusya Federasyonu'nun çevrildiğini hissetmesine yol açmaktadır.

Rusya, Gürcistan'ın Batı kurumlarına hızla üye olmasını ve askeri varlığını tasfiye etmeye başlamasını endişeyle izlemektedir. Bu konudaki tepkisini Gürcistan'a doğal gaz akışını kısırarak, vize uygulamasına doğru yönelerek ve Çeçen gerillalara yardım yapmakla suçlayarak göstermeye başlamıştır.

17 Kasım 1999'da İstanbul AGİK zirvesinde Rusya Federasyonu ile Gürcistan'ın Ortak Bildirisinde, 31 Aralık 2000'e kadar Rusya'nın Gürcistan'daki askeri varlığını 153 tank, 241 askeri zırhlı araç ve 140 top sınırına indirmesi; 31 ARALIK 2000 tarihine kadar Vaziani ve Guduata Rus askeri üsleri ile Tiflis 142.Tank Onarım Üssünü boşaltması; 01 TEMMUZ 2001 tarihine kadar da Guduata ve Vaziani askeri üslerinin kapatması; Batum ve Ahalkelek Rus Askeri Üslerinin durumunun da 2000 yılı içinde karar; bağlanması kararlaştırılmıştır.²⁹⁶

Gürcistan'da; Abhazya bölgesinde 5 bin, Güney Osetya'da 2 bin ayrılıkçı silahlı güç ve ülkede üç RF Üssü (9220 personel) bulunmaktadır.

Azerbaycan'da; Dağlık Karabağ'da 20-25 bin (8 bini Ermenistan'dan gelen) ayrılıkçı silahlı güç ve bir RF askeri üssü (4.100 personel) bulunmaktadır. Güney Kafkasya'da RF Askeri Üssü bulunmayan tek ülke Azerbaycan'dır.

Rusya Federasyonu İstanbul Anlaşmasına göre Gürcistan'da bulunan Askeri Üslerini 2000 yılının Mayıs ayında terk edeceğini ve ülke topraklarından çekileceğini taahhüt etmesine rağmen bu ülkedeki varlığını sürdürmektedir.²⁹⁷

Rusya, Güney Kafkasya'nın Batıya kayan iki cumhuriyeti olan Gürcistan ve Azerbaycan'ı tekrar kontrolüne almak için 14 HAZİRAN 2000'de Baku de Azerbaycan ve 15 HAZİRAN'DA Tiflis'de Gürcistan ile Güvenlik Anlaşması imzalayarak niyetini açık bir biçimde göstermiştir. Söz konusu anlaşmalar terörizm, organize suçlar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele, ekonomik ve askeri işbirliğinin geliştirilmesi konularını kapsamaktadır. Güvenlik Anlaşmaları ile Rusya Güney Kafkasya'da uygulayacağı yeni politikalara yasal zemin hazırlamaktadır.

²⁹⁶ <http://www.chveneburi.net/GeoWeb/thread-view.asp?threadid=39&MessageID=43&DisplayType=threaded> , 25 Mayıs 2004.

²⁹⁷ BAKRADZE ,Levan, "Gürcistan Deniz Kuvvetlerinin Gelecekteki Yapısı Nasıl Olmalıdır?", Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2002 s.4-35.

Sonuç olarak, RF'nun etnik problemlerini kullanarak Gürcistan hükümetini baskı altına alacağı, Çekilme programını geciktireceği, Gürcistan'da daha uzun süreyle kalmak için her yolu deneyeceği, Gürcistan hükümetinin ise, RF isteklerine karşı koyabilecek gücü olmadığı, ABD ve NATO ülkelerinden RF'na uluslararası baskı yapılması için yardım istemesi beklenebilir.

5.3.5.3. Gürcistan-ABD Müttefikliğine Doğru

Gürcistan ve ABD arasındaki ilişkiler, her ne kadar SSCB'nin çöküşüyle başlamış olsa da, ABD hem "Önce Rusya" politikası hem de Gürcistan'ın etnik ve iç savaş sebebiyle yaşadığı kaos ve Şevardnadze'nin iktidara gelmesiyle Rusya ile başlayan yakın ilişkileri yüzünden ihtiyatlı davranmış, etkili olamamıştır. ABD, Gürcistan'ın ihtiyaç duyduğu, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına yönelik tehdit olarak algıladığı Rus baskılarına karşı, desteğini her fırsatta dile getirmiştir. Gürcistan'ın hem petrol ve doğal gaz boru hatlarının geçeceği ülke olması hem de kara ulaşım koridorundaki kilit rolü itibariyle ABD; bölgede güvenliği ve istikrarı temin etmeyi hem de Gürcistan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü sağlamayı görev olarak üstlenmiştir. Rusya'nın baskılarının amacının Gürcistan'ı Batı yanlısı politikalarından döndürmek olduğunu bilen ABD, Gürcistan'ı himaye etmekte ve Rus baskılarına karşı tavır almaktadır. Son dönemlerde Gürcü-Rus ilişkilerinde yaşanan başlıca sorunlar, Gürcistan'daki Rus askeri üsleri, Rusya'nın Aralık 2000'den itibaren Gürcistan'a vize uygulamaya başlaması ve Gürcistan'ın Rusya'ya olan enerji bağımlılığını kullanarak, Rusya'nın, elektrik santrallerinde ateşleyici olarak kullanılan doğal gazı sık-sık kesmesidir. Rusya'nın, bugün fiilen bağımsız olsalar da, hukuki olarak Gürcistan'ın bir parçası olan Abhazya ve Güney Osetya sakinlerini kapsam dışında bırakacak şekilde, Gürcistan'a vize uygulaması karşısında, ABD, "böyle bir uygulamanın Gürcistan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tanımakla çeliştiğini ve sorunun giderilmesi için tarafların görüşmelere başlaması" gerektiğini belirtmiştir. ABD, Rus-Gürcü ilişkilerinde pürüz oluşturan bir diğer nokta olan, Gürcistan'a verilen doğal gazın Rusya tarafından sık sık kesilmesini de sert bir dille eleştirmiştir.

Yeni bağımsız cumhuriyetlerin iktisadi kriz yaşadığı bir gerçektir. Batılı ülkeler ağırlıklı olarak cumhuriyetlerin bu krizden çıkması için mali yardımlarda

bulunmaktadırlar. Bu çerçevede ABD, Gürcistan'a önemli ölçüde mali yardımda bulunmuştur. Gürcistan, bağımsızlığını kazandığı günden günümüze, yaklaşık bir milyar dolarlık ABD yardımı almıştır.

Yalnız 2000 yılının son günlerinde ABD, almış olduğu bir kararla ABD ile Gürcistan arasında ticaretin yapılmasına kısıtlama getiren uygulamaya son vermiştir. Gürcistan, Kırgızistan'ın ardından, bu kısıtlamanın kaldırıldığı ikinci eski SSCB cumhuriyetidir. Kısıtlamanın kaldırılmasından sonra ABD-Gürcü ticari ilişkilerinin gelişmesi beklenmektedir. Gürcistan'a yapılan yabancı yatırımlar arasında ise ABD, yüzde 28,5'lik payla birinci sırada yer almaktadır. ABD'ni, yabancı yatırımlar alanında yüzde 13,3'lük payla İngiltere takip etmektedir. ABD yatırımlarının enerji, ulaştırma ve iletişim sektörlerine yöneldiği gözlenmektedir. Gürcistan'ın en büyük termal gücünü üreten, Tiflis'teki enerji dağıtım tesisini, bir ABD şirketi olan AES çalıştırmaktadır. Doğrudan yatırımların yanısıra, Gürcistan'ın içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkış için, ABD teknik yardım ve danışmanlık hizmeti de sağlamaktadır. ABD'nin teknik yardım kuruluşu USA-ID'nin Gürcistan'a 1997 yılında ayırdığı finansman miktarı 26,9 milyon dolarken bir yıl sonra bu rakam 92,5 milyon dolara çıkmış, bugüne kadar ise 287 milyon doları aşmıştır. ABD, Gürcistan ordusunun kurulmasında önemli rol oynamaktadır. Gürcistan, ABD'nin yürüttüğü Yabancı Askeri Finansman (FMF) ve Uluslararası Askeri Eğitim ve Talim programlarından yararlanmaktadır. FMF programı Gürcistan'ın, ABD askeri araçlarını satın alabilmesini kolaylaştırmıştır. FMF programı çerçevesinde, 1997'den itibaren yaklaşık 140 Gürcü subayı askeri eğitime tabi tutulmuş ve yine bu program çerçevesinde 1997-99 arasında ABD, Gürcü Ordusuna yönelik, yaklaşık 17,5 milyon dolar harcama yapmıştır. ABD'nin Gürcistan'la olan askeri ilişkileri hem doğrudan doğruya hem de NATO çerçevesinde gelişmektedir. Gürcistan, 1994 yılından itibaren NATO'nun Barış için Ortaklık (BIO) Programının üyesidir. 2000 yılının ilk altı ayında Gürcü askerler NATO'nun düzenlediği yaklaşık 100 tatbikat, eğitim ve uygulama toplantısına katılmıştır. Bunun yanında, BIO programı çerçevesinde 2001 yılında düzenlenmesi planlanan "Cooperative Partner 2001" tatbikatına ev sahipliği yapmıştır. ABD Savunma Bakanı Yardımcısı Warner, ziyareti sırasında Gürcistan'la askeri işbirliği anlaşması imzalamış ve yaptığı açıklamada özellikle hava savunma sistemi alanında Gürcistan ordusunun çağdaş hale gelmesi için ülkesinin yardımlara devam

edeceğini belirtmiştir. E. Şevardnadze ülkesinin 2005 yılında NATO'ya üye olma isteğine atıfta bulunarak 3-5 yıl sonra Gürcistan'da ABD'nin yardımları ile mobil, iyi silahlanmış, NATO standartlarında bir ordu olacağını altını çizmiştir. ABD'nin Gürcistan'la olan askeri işbirliğinin amacı, Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü sağlamak için ülkeyi ihtiyaç duyduğu askeri kapasiteye ulaştırmak, sınır güvenliği ve askeri örgütlenme gibi savunma konularında kendi kendine yeterliliğini sağlamaktır. Eski SSCB'nin çöküşünün ardından söz konusu coğrafyada global ve bölgesel güçler arasında rekabet yaşanmaktadır. Eski iki kutuplu uluslararası sistemin yansıması olarak, bu rekabet ABD ve Rusya arasında daha yoğun süregitmektedir. Başlıca rekabet alanlarından birisini Kafkasya oluşturmaktadır. Bölgede mevcut üç cumhuriyette Ermenistan stratejik tercihini Rusya'dan yana kullanmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan ise Batı ile bütünleşmeyi başlıca stratejik hedef olarak benimsemişlerdir. Ağırlıklı olarak 1996'ta başlayan Gürcü-ABD ilişkileri, Gürcistan'ın jeopolitik konumu ve Batı'yla bütünleşme stratejisi sebebiyle müttefiklik düzeyine ulaşmıştır. Günümüzde ABD-Gürcistan ilişkileri çok yönlü olarak gelişmektedir.

5.4. KEİ Çerçevesinde Türkiye-Gürcistan İlişkilerinde İleri Adımlar

5.4.1. Gürcistan ile Türkiye Arasındaki Ekonomik ve Kültürel İlişkiler

Türkiye'nin Gürcistan ile arasındaki ekonomik ilişkileri her geçen yıl artarak devam etmektedir. 1991 yılında Türkiye'den Gürcistan'a elektrik enerjisi verilmesi ile başlayan enerji işbirliği, bugün karşılıklı elektrik enerjisi alışverişi şeklinde devam etmektedir. İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin geliştirilmesi çerçevesinde bazı altyapı projeleri çok önemlidir.

Batum ve Poti limanlarının yenilenmesi ve genişletilmesi, Poti-Bakü ulaşım ve haberleşme bağlantılarının sağlanması, Sarp-Batum-Poti karayolunun yenilenmesi, Tiflis, havaalanının yenilenmesi, Kars-Tiflis demiryolunun inşası bu projelerin en önemlileridir. Gürcistan inşaat firmaları da Türkiye'de metro ve diğer altyapı çalışmalarına ilgi göstermektedir. Bu konuda Samsun metrosu hakkında yetkililerle

görüşmeler yapılmıştır.

Yukarıda sayılan projeler arasında 5 milyon ton sıvı yük ve 2,5 milyon tonkuru yük kapasitesi olan Batum Limanı'nın yenilenmesine ilişkin proje gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Limanda tahıl yükleme ve indirme tesislerinin kapasitesinin artırılması konteyner terminallerinin inşası ve doğalgaz terminali inşası öngörülmektedir.

Batum Havaalanı'nda uluslararası terminal inşası, Batum ve Kabuleti arasında toplam 9 tünel, 28 köprü içeren ve 41 km. uzunluğunda bir otoyolun inşası, Acara nehri üzerine 350 MW'lık bir kaç küçük hidroelektrik santralin inşası, Acara Bölgesi'ndeki öncelikli projeler arasında yer almaktadır. Bakü-supsa boru hattının inşasına paralel olarak Supsa'dan bazı projeler gündeme gelmektedir.

Gürcistan'ın çinko, bakır, kurşun, barit, mermer ve gümüş gibi zenginliklerin yerinde işlenmesini sağlayacak tesislerin inşası için Gürcü yetkililer Türkiye'den destek beklemektedir.

Hem Gürcistan'ın, hem tüm Transkafkasya'nın ilaç ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda ortak girişimler kurulması önemli bir işbirliği imkanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Gürcistan'da kahverengi eşya üreten işletmelerin yenilenmesi, Kutaisi kamyon fabrikasında üretim teknolojisinin geliştirilmesi, yeni modellerin üretimine başlanması konularında işbirliği imkanları mevcuttur.

Gürcistan'ın kaynak su şişeleme ve ihraç etme konusunda önemli bir iş potansiyeli mevcuttur. Gürcü yetkililere göre mevcut kaynakların % 10'unun değerlendirilmesi durumunda ülke dünyanın en büyük su ihracatçılarından birisi olabilir.

Enerji darboğazı yaşayan Gürcistan yetkilileri Türkiye ile bu alanda da işbirliğine hazırdır. Mevcut baraj ve termik santrallerinin yenilenmesi ve kapasitelerinin artırılması yeni barajların ortak inşası gibi konularda işbirliği yapılabilir.

Batum'daki rafinerinin yenilenmesi veya yeni bir rafinerinin inşası da öngörülen konulardan birisidir. Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye'nin elektrik sistemlerinin birbirine bağlanması, gıda sanayii alanında özellikle süt ve et ürünleri, bebek mamaları, sabun, şeker ürünleri ve ambalajlama konularında işbirliği imkanları mevcuttur. Ülkede yaşanan gıda açığının çözümlenmesinde Türk firmalarının önemli katkıları olabilir.

Gürcistan'da siyasi istikrarın elde edilmesi ile birlikte turizm alanında ciddi yatırımlar yapılabilir. Ülkenin özellikle kış ve dağ turizmi potansiyeli çok büyüktür.

Samsun-Trabzon-Poti arasında deniz yolcu taşımacılığının ve Gürcistan'ın Türksat uydusunun imkanlarından yararlanması önemli diğer iki projedir. Gürcistan ülke sanayiinin modernizasyon, mevcut altyapı tesislerinin yenilenmesi ve yeni tesisler yapılması konularında Türkiye'den hem finansal hem de teknik yardımlar beklemektedir.²⁹⁸

5.4.1.1. Yasal Çerçeve

5.4.1.1.1. Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması

İki ülke arasında 30 Temmuz 1992 tarihinde imzalanan Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın 9. Maddesi ile kurulan Hükümetler arası Karma Ekonomik Komisyon'un I. Dönem Toplantısına ilişkin Protokol 30 Ocak 1997 tarihinde imzalanmıştır.

5.4.1.1.2. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunma Anlaşması

30 Temmuz 1992 tarihinde Tiflis'te imzalanan Anlaşma, 25 Mart 1993 tarihinde Gürcistan Parlamentosunca, 3 Mayıs 1995'te ise T.C. Bakanlar Kurulu ;Karan ile onaylanmasının ardından, Nota teatisini müteakiben yürürlüğe girmiştir.

5.4.1.1.3. Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması

Türkiye ile Gürcistan arasında Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması ile ilgili ilk tur müzakereler 7-11 Nisan 1997 tarihleri arasında Ankara'da ikinci tur

²⁹⁸ Kurakhçivili, a.g.t., s. 4-73.

görüşmeler ise 17-20 Haziran 1997 tarihlerinde Tiflis'te yapılmış üçüncü tur müzakereler 17-19 Şubat 1999 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir.²⁹⁹

5.4.1.1.4. Eximbank Kredileri

12 Mart 1999 tarihli Anlaşma ile ülkemiz tarafından Gürcistan'a toplam 50 milyon Dolarlık Eximbank kredisi tahsis edilmiş, sözkonusu kredinin 25.7 milyon doları tüketim malları için, 15.8 milyon doları sermaye malları için kullanılmıştır.

5.4.1.2. Türkiye-Gürcistan Ticareti

Türkiye ile Gürcistan arasındaki ticari ilişkiler ilk olarak 1990'lı yılların başlarında daha çok bavul ticareti şeklinde başlamıştır. Komünizm döneminden sonra ilk olarak dünyaya açılan Gürcistan öncelikle en yakınındaki Pazar konumunda olan Türkiye'ye yönelmiştir. Başlangıçta bavul ticareti şeklinde başlayan ticari ilişkiler, zamanla normal ithalat-ihracat şekline dönmeye başlamış ve bugün iki ülke arasındaki bavul ticareti giderek önemini kaybetmektedir.

1992 yılından bu yana Gürcistan ile ticaretimiz sürekli artmaktadır. 1992 yılında 17.9 milyon dolar olan ticaret hacmi, 5 yıl içerisinde yaklaşık 14 kat artarak, 1998 yılında 255.2 milyon dolara çıkmıştır. 1998 yılında ihracatımız 164 milyon dolar, ithalatımız ise 91 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1997 yılından bu yana ithalatımız giderek artarken ihracatımız devamlı bir gerileme sürecine girmiştir. İki ülke arasındaki ticaret sürekli olarak ülkemiz lehine fazla vermektedir Türkiye'den Gürcistan'a büyük bir çoğunlukla sanayi mamulü mallar giderken Gürcistan'dan Türkiye'ye daha çok hammaddeler ve kereste gelmektedir.³⁰⁰

Ülke yönetimiyle birlikte 1 milyar 700 milyon dolarlık bir dış borcu da devralan yeni Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili, Türkiye'ye Mayıs 2004 itibariyle gerçekleştirdiği gezide Türkiye ile ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinin öncelikleri arasında yer aldığını belirtmiştir.³⁰¹

²⁹⁹MUNGAR, Vahap, "Azeriler Kavga Etti, Şişe Gürcülerin Oldu", Milliyet Gazetesi, 11 Kasım 2002.

³⁰⁰ Yanıkoğlu, a.g.t., s.44.

³⁰¹ http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127_gurcistan_surec.shtml, 25 Mayıs 2004.

Dış ticaret ile ilgili olarak her iki ülkenin istatistiki rakamları önemli farklılık göstermektedir. Bu farklılığın en önemli nedeni Gürcistan istatistik sisteminin yeterince kurulmuş olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir çok kaleme Türkiye'den yapılan ithalat ve Türkiye'ye olan ihracat rakamları toplam rakamlardan daha yüksek görünmektedir. Bu farklılık Türkiye'de kayda giren maddelerin Gürcistan'da kayda girmemesinden kaynaklanmaktadır.

5.4.1.2.1. İhracat

Gürcistan'da yapılan ihracatta ilk sıraları, toplam ihracattaki % 60 civarından payı ile temel gıda maddeleri almaktadır. Bunların içerisinde de un vb. öğütülmüş tahıl kökenli ürünler başta gelmektedir. Ülkemiz 1998 yılı ortalarına kadar Gürcistan'ın başlıca un tedarikçisi konumunda olmuştur. Rusya'da yaşanan ekonomik krizin başlamasından sonra Gürcistan'a çok ucuz ve bol miktarda Rus unu gelmiş ve ülkemizin ihracatını önemli ölçüde düşürmüştür. Gıda maddesi ihracatı içerisinde önemli paya sahip diğer ürünler ise kakaolu gıdalar, şeker ve şekerli mamuller, hayvansal ve bitkisel yağlar, sütü mamuller ne kümes hayvanları ve yumurtalardır.

Gürcistan'a yapılan ihracatta önemli paya sahip olan diğer maddeler ise inşaat malzemeleri, oto yedek parçaları ve temizlik maddeleridir. Son yıllarda ülkede açılan Türk mobilya mağazaları sayesinde mobilya ve büro malzemeleri ihracatında da hızlı artışla görülmektedir. Ayrıca BDT'nin toplam çay üretiminin %92'sini üreten Gürcistan, BDT içinde çay toplama makinelerinin imal edildiği yegane ülkedir.³⁰²

Tekstil ve giyim eşyası ihracatı da önemli boyutlarda gerçekleşmektedir. Ancak bu ürünler çoğunlukla bavul ticareti ve kayıt dışı yollarla gittiğinden istatistiklere pek yansımamaktadır.

5.4.1.2.2. İthalat

Türkiye'nin Gürcistan'dan yaptığı ithalat oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır Gürcistan'dan büyük çoğunlukla hammadde nitelikli ürünler ithal edilmektedir. Bunların başında da hurda demir, tomruk ve madeni yağlar

³⁰² Yanıkoğlu, a.g.t., s.44.

gelmektedir.

5.4.1.2.3. Türkiye'deki Gürcü Sermayesi

Türkiye'de yatırım yapan Gürcistan kaynaklı 16 firma bulunmaktadır. Bu firmalar ticaret, taşımacılık, hava taşımacılığı, tarım hizmetleri alanlarında faaliyet göstermektedirler. Gürcistan sermayesi ile Türkiye'de kurulan 12 firmanın toplam sermayesi 51.1 milyar TL., bu sermayedeki Gürcü sermayesi 35.8 milyar TL.dir.

5.4.1.2.4. İş Konseyi

Türkiye-Gürcistan İş Konseyi 22 Temmuz 1992 tarihinde kurulmuş olup, I. Ortak Toplantısı 6 Haziran 1994'te İstanbul'da II. Ortak Toplantısı 14 Temmuz 1997'de Tiflis'te, III. Ortak Toplantısı 13-14 Mart 1998'de Tiflis, 4. Ortak Toplantısı ise 27 Şubat 1999 tarihinde İstanbul'da yapılmıştır.

5.4.1.2.5. Karma Ekonomik Komisyon

Birinci dönem KEK toplantısı Ocak 1997'de Tiflis'te yapılmıştır. II. Dönem KEK Toplantısının 1998 Aralık ayı içinde düzenlenmesi öngörülmekteyken, Türkiye'de devam eden Hükümet kurma çalışmaları nedeniyle toplantının ileri bir tarihe ertelenmesinin uygun olacağı düşünülmüş, adı geçen protokol 23 Nisan 1999'da Ankara'da imzalanmıştır.³⁰³

5.4.1.2.6. Bankacılık ve Kambiyo Düzenlemeleri

T.C. Merkez Bankası tarafından, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin iyileştirmesi için bilgi akışının sağlanması ve muhabirlik ilişkisi tesis edilmesi talep edilmektedir.

Türkiye Halk Bankası'nın Morbank-Batum, Comercial Bank of Eurasia-Tiflis, TBC Bank-Tiflis ile muhabirlik ilişkisi mevcut olup, Türkiye Halk Bankası nezdinde açılan hesaplar aracılığıyla işlem yapılabilmektedir.

Gürcistan'daki ilk Türk bankası olan Emlak Bankası Şubesi'nin açılışı yapılmıştır. Söz konusu bankanın faaliyetleri ile ilgili olarak herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

³⁰³ Bakradze, a.g.t., s. 4-24.

5.4.2. Ulaşım

Gürcistan Türkiye'ye Artvin ilinden Sarp ve Ardahan ilinden Türkgözü sınır kapıları ile bağlıdır. Çıldır/Aktaş üçüncü sınır kapısının açılmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.³⁰⁴

Türkiye, ile karşılıklı ticaretimizde ve Gürcistan üzerinden Azerbaycan ve Orta Asya'ya gerçekleştirilen ticarete, ulaşım alanında giderek geliştirmektedir.

Temel sorun, Gürcistan güzergahındaki yolları, araçları yıpratacak şekilde çok bozuk olmasıdır fakat son zamanlarda düzeltmiştir.³⁰⁵

5.4.2.1. Çıldır-Aktaş Sınır Kapısını Açılması

Türkiye ile üçüncü bir karayolu sınır kapısı açılması üzerinde mutabık kalınmıştır. Türk tarafında altyapı ve karayolu çalışmaları önemli ölçüde tamamlanmıştır durumdadır. Buna karşılık, Gürcü tarafında mali güçlükler nedeniyle, çalışmalar yavaş ilerlemektedir. Ancak, Şevardnadze'nin talimatı ile çalışmalara hız vermek amacıyla Gürcistan tarafından özel bir komisyon kurulmuştur.³⁰⁶

Türk Başbakanın 13-14 Mart 1998'de Gürcistan'a, Şevardnadze'nin Türkiye'de 26-27 Şubat 1999 tarihlerinde yaptığı resmi ziyaretler sırasında gündeme gelmiş, üçüncü sınır kapısı Çıldır/Aktaş'ın açılması yönündeki siyasi irade teyit edilmiştir.

5.4.2.2. Demiryolu Ulaştırması , Kars-Tiflis Demiryolu Projesi

Türkiye ile Gürcistan arasına doğrudan bir demiryolu bağlantısı bulunmamaktadır. İki ülkenin demiryolu şebekelerinin birbiriyle bağlantısının

³⁰⁴ Bakradze, a.g.t., s.4-25.

³⁰⁵ Erkek, a.g.t., 4-6

³⁰⁶ İNCEOĞLU,Ercan, Kafkaslar Bölgesinde Rusya Federasyonu, Yunanistan, Türkiye ve Kafkas Devletlerinin Çıkarları ve Beklentileri Nelerdir? , Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran,2002., s.4-9

sağlanması durumunda, Avrupa ülkelerinin Kafkasya üzerinden Orta Asya ve R.F. demiryolu ile bağlanmaları gerçekleşebilecektir.

Bu düşünceden doğan Kars-Tiflis Demiryolu Projesinin toplam uzunluğunun 124 km olması öngörülmektedir. Hattın 92 km'lik bölümünden ise Gürcistan topraklarında yapılması gerekmektedir.³⁰⁷

5.4.2.3.Hava Ulaştırması

1994 yılında imzalanan ve çifte vergilendirmeyi önleyen Hava Taşımacılığı Anlaşmasının tarafımızdan zamanında onaylanmaması sonucu THY Tiflis Şubesi'nin vergilendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Söz konusu Anlaşma 29 Mayıs 1997 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, THY ve Gürcü ORBİ havayollarına geriye yönelik olarak vergi muafiyeti tanınmasına ilişkin sorunun Maliye Bakanlığı'nın tarafından çıkarılacak bir Bakanlar Kurulu kararı ile çözümlenebileceği anlaşılmıştır.

Gürcistan'ın doğusunda Marneuli şehrinde SSCB zamanında inşa edilmiş eski havaalanı TSK tarafından onarılmış ve modernizasyon ihtiyaçları karşılanmak suretiyle iki ülkenin Hava Kuvvetlerinin müşterek hizmetine açılmıştır. Bu havaalanının hizmete girmesiyle askeri ulaştırma imkanlarında önemli bir artış meydana gelmiş ve iki ülke arasında düzenli kurye uçak seferleri başlamıştır.³⁰⁸

5.4.2.4.Batum Havalimanı'nın Ortak İşletilmesi Projesi

Batum Havalimanı'nın genişletilmesi, revizyonu ve ortak işletilmesi projesine ilişkin hazırlık çalışmaları Ulaştırma Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Proje ve ilgili çalışmalar 1998 yılında ivme kazanmıştır. Anılan Havaalanında teknik heyetler inceleme ziyaretlerinde bulunmuş, proje ile ilgili koordinasyon toplantıları düzenlenmiştir.

³⁰⁷ Erkek, a.g.t, s.4-7.

³⁰⁸ Chkehıdze,a.g.t.,s.18.

Son olarak 19 Temmuz 1998 tarihinde Türkiye'den, Ulaştırma Bakanlığı yetkililerinde oluşan bir teknik heyet Batum'a gelmiş ve söz konusu ziyaret sonrasında Havaalanının uluslararası standartlara çıkarılması çalışmalarının keşif bedeli toplamı yaklaşık 50 milyon dolar olarak tespit edilmiştir.³⁰⁹

5.4.3. Enerji

5.4.3.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı

Gürcistan ile Türkiye arasında Bakü-Ceyhan Boru Hattı Projesiyle ilgili olarak yakın bir işbirliği sürdürülmektedir. Gürcistan, 1 Mart 1998 tarihinde Türkiye'de düzenlenen petrol üreticisi ve transit ülkeler toplantısında katılmış, bilahare 29 Ekim 'de Ankara Mutabakatı'nı imzalanmıştır.

Sonuç olarak, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesi ile ilgili anlaşma İstanbul'da gerçekleştirilen AGİK (OSCE) zirvesinde imza altına alınmıştır.

5.4.3.2. Elektrik Enerjisi ve Çoruh Nehri/Deriner Barajı

Türkiye ile Gürcistan arasında halen 220 kw, 300 MW taşıma kapasitesine sahip bir ENH mevcuttur. Ancak hattın halihazırdaki taşıma kapasitesi Hopa'daki 15 MVA'lık trafo ile sınırlıdır. Bu hat Türkiye'de Hopa 154/220 KVTM'ne bağlıdır.

Gürcistan'ın bağımsızlığından sonra, 1994 yılında Çoruh ve Kura nehirleri üzerinde ortak enerji projeleri konusunda Türk-Gürcü işbirliğinin başlatılması amacıyla anılan ülke tarafından teşebbüs geçilmiştir. İlk toplantı 18-19 Ekim 1994 tarihinde Trabzon'da gerçekleştirilmiştir.

Türkiye ve Gürcistan teknik heyetleri arasında 16-18 Eylül 1996 tarihlerinde Ankara'da Çoruh nehri ile ilgili konulara ilişkin olarak yapılan toplantı sonucunda, iki taraf heyet başkanları arasında mutabakat sağlanan hususlara ilişkin bir tutanak imzalanmıştır.

Gürcistan'ın Çoruh Nehri'nden yararlanarak ortak bir proje geliştirmek gibi bir isteği olmadığı, buna mukabil görüşme talebindeki aslı amacın Çoruh Nehri üzerinde Türkiye'de yapılacak barajların delta bölgesi ve Acara kıyıları üzerindeki

³⁰⁹ Erkek, a.g.t., 4-10.

olumsuz etkilerini ileri sürerek ülkemizin gerçekleştirme aşamasına getirdiği enerji projelerinin faydalarından belli oranda ve sürekli pay almak olduğu anlaşılmıştır.

Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santrali'nin inşaatına Ocak 1998'de başlanılmıştır. Proje anahtar teslim bazda yedi yılda gerçekleştirilecektir. Deriner Barajı ve Hidro-Elektrik santrali dört üniteli olup, kurulu gücü 670 mw, yıllık ortalama üretimi ise 2118 GWh'dir.

5.4.4. Haberleşme

Posta İşletmesi Genel Müdürlüğü ile Gürcistan Posta idaresi arasındaki posta ilişkileri Dünya Posta Birliği (UPU) ve Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) kararları çerçevesinde sorunuz olarak sürdürülmektedir.

Öte yandan, ülkemiz çıkışlı ve Gürcistan varışlı uçak mektup ve koli postaları KUK Protokolü'nde yer alan esaslar çerçevesinden 1 Eylül 1998 tarihlerinden itibaren haftanın dört günü THY'nin Tiflis'e tarifeli uçuşlarıyla gönderilmeye başlanmıştır:

Gürcistan ile Türkiye arasında telefon haberleşmesi; Sarp'tan Batum'a verilmiş olan uzam mesafe aboneliği tipindeki 1 Adet telefon devresinin yanı sıra, Kasım 1995'te TÜRKSAT uydusu üzerinde tesis edilen 30 Adet telefon devresi ile sağlanmaktadır. Söz edilen 30 telefon devresinden biri, Kutaisi, Ankara hava koridoru ile ilgili sivil havacılık haberleşme için kiralık devre olarak tahsis edilmiştir.

İki ülke arasındaki teleks haberleşmesi ise Azerbaycan üzerinden gönderilen 6 Adet çift yönlü direkt devre vasıtasıyla temin edilmektedir.

Öte yandan; Gürcistan ve "Türk Telekom-Türkcell" GSM şebekeleri arasında "Roaming"(Uluslararası Serbest Dolaşım) anlaşması imzalanmış olup, hizmet fiilen 10 Haziran 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

5.4.5. Eğitim Alandaki İlişkiler ve Sorunlar

5.4.5.1. Gürcistan'da Yükseköğretime Devam Eden Türk Öğrenciler

Gürcistan bağımsızlığını kazandıktan sonra diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da köklü reformlar yapmıştır. Bu reformlardan en önemlisi Sovyet Sistemine bağlı olan eğitim sisteminin Batı normlarına uygun bir şekilde düzenlemesidir. Bu düzenleme ile birlikte üniversitelere özerlik verilmiş, bu çerçevede üniversiteler yurtdışından yabancı öğrenci kabul etmeye başlamışlardır. Türk öğrencilerin Gürcistan'a gelişleri da aynı tarihlere rastlamaktadır.

Gürcistan'daki üniversitelerde ilk zamanlarda öğretimin harçsız oluşu ülkeye öğrenci gelişini hızlandıran en önemli unsurlardan biri olmuştur.

Bölgeye ilk zamanlarda gelen öğrencilerin Devlet Üniversitelerini tercih ettikleri gözlenmiştir. Daha sonra ise Özel Üniversitelerin açılması ve öğrenim harçlarındaki fiyat farkı nedeniyle öğrencilerinin büyük bölümünün özel üniversitelere kayıt yaptıkları görülmüştür.

Gürcistan genelinde yüksek öğrenim veren 250'nin üstünde devlet ve özel girişimciler tarafından açılmış üniversite, endüstri, akademi, yüksek okul ve yüksek kolej bulunmaktadır. Bu sebeple, yüksek öğretim kurumlarının karmaşık bir yapı içerisinde olduğu gözlenmektedir.

Gürcistan'da yüksek öğrenim gören Türk öğrencilerin büyük çoğunluğu başta Tiflis üzere Batum ve Kutaisi şehirlerindeki Devlet Üniversiteleri ve özel üniversitelerinde öğrenim görmektedirler.

5.4.5.2. Kültür alanında işbirliği ve sorunlar

Ülkemiz ile Türkiye arasında 30 Temmuz 1992 tarihinde Tiflis'te imzalanan ve 9 Haziran 1994 Tarihinde yürürlüğe giren "Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması" bulunmaktadır.

5.4.5.3. Bilimsel Alandaki İlişkiler

Gürcistan Üniversiteleri ve Türkiye Üniversiteleri arasında Bilimsel alanda ilişkiler mevcut olup, seminer toplantı ve konferanslara karşılıklı olarak bilim adamları ziyaretleri devam etmektedir.

5.4.6 Türkiye Gürcistan Askeri İşbirliği

Gürcistan, tarih boyunca güvenliğin çok önemli olduğu bir bölgede kilit bir ülke niteliğini taşımaktadır. Gürcistan, Güney Osetya'daki sorunlar yüzünden henüz yeterli istikrara kavuşamamıştır. Bu nedenle ABD ve Türkiye'den çeşitli konularda teknik ve askeri yardım almak durumundadır. Gürcistan bu konuda ABD'den personel istemiş ve Amerika'da 30 Nisan'dan itibaren 26 personel göndererek bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Bu konuda Gürcistan Savunma Bakanı ile ABD Savunma Bakanı arasında ikili görüşmeler yapılmıştır.

Gürcistan tarih boyunca güvenliğin çok önemli olduğu bir bölgede kilit bir ülke olma niteliğini taşıdı. Ancak bugün Abhazya ve Güney Osetya'daki sorunlar yüzünden istikrar bozulmuş durumdadır. ABD'nin attığı adım, bu konuda alt yapının oluşturulması ve sorun kaynaklarının tespit edilmesi içindir. Amerika bu personel ile Gürcistan'da 150 kişilik bir başka eğitimci grubu daha bulunduracak ve bunlar ile dört tabur yetiştirilerek özellikle Pankisi bölgesinde istikrarın temini yoluna gidilecek. Rusya ise bu durumdan rahatsız olmakla birlikte bunu doğrudan dile getirememekte ve vadide Çeçen partizanlarının bulunduğunu ileri sürerek gelişmeleri kaygıyla izlemektedir. Oysa Gürcistan yeniden kuracak olduğu ordu ile Abhazya ve Osetya'da bulunan ayrılıkçı güçlere karşı mücadeleyi sürdürmek kararlılığından görünmektedir. Fakat bunu dile getirmektense, oradaki insanların da birer Gürcü vatandaşı olduklarını vurgulayarak, yeni Gürcü Ordusunun bölgede tehdit unsuru olmayacağı imajını çizmektedir.

Gürcistan'ın Amerika'nın bölgedeki en yakın müttefiği olarak Türkiye ile de askeri işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir. Türkiye Gürcistan'ın iç kargaşası sırasında, fırsatçılık yapıp içişlerine karışmak yerine, yanında olmayı ve maddi ve manevi olarak desteklemeyi uygun görmüştür. Öyleki Türkiye tarafından Gürcistan'a hibe olarak helikopterler ve hücum botlar dahi verildiği anlaşılmaktadır. Türkiye

bunun yanında Gürcistan Ordusunu eğitmek maksadıyla da girişimlerde bulunmuştur. Mesela, Kosova'da Barış Gücü bünyesinde görev yapan Gürcü birliği de Türk taburu bünyesinde bulunmakta ve eğitilmektedir.

Gürcistan, ülkede bulunan Rus askerlerini birer tehdit unsuru olarak görmektedir. Ancak Amerikan ve Türk askerlerinin varlığı dostane ilişkilere dayanmaktadır. Yani yardım maksadıyla orada bulunmaktadırlar. Bu nedenle Gürcistan Ruslar'ın bütün askeri üsleri boşaltmasını istemektedirler. Bu konuda Rusya tarafından atılmış adımlar da vardır. Mesela Vaziani'deki üstün bir yıl önce çekilmelerine rağmen Gudauta'dan çekildiklerine dair henüz kendi söylemleri dışında kesin bir bilgi yoktur. Buna mukabil Batum ve Ahalkalaki üslerindeki sorun hala devam etmektedir.³¹⁰

³¹⁰ ENGİNSOY, Ümit, "Türkiye İle Askeri İşbirliğimiz Var-Gürcistan Savunma Bakanı Tevzade'nin Raporajı", *Ulusal Strateji Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 24, Haziran 2002, s. 66-69.

6. TÜRKİYE'NİN KAFKAS POLİTİKASI VE BU POLİTİKADA GÜRCİSTAN'IN YERİ

6.1. Türkiye'nin Kafkas Politikası

Rusya'nın genişleme ve büyüme aşamasında ve özellikle Çarlık döneminde ve onu takiben de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği yönetimi sırasında Kafkaslar bölgesi kanlı olaylara sahne olmuş ve kitleler halinde insanlar kısmen sürgün edilmiş ve bir çoğu da katledilmiştir. 2. Dünya savaşından sonra nispeten sakin geçen 35-40 yıllık bir süreden sonra 1980'li yılların sonlarına doğru bölgede yeniden alevlenen düşmanlıklar sonucu olarak Sovyetler imparatorluğunun son yıllarında yine kan akmaya başlamıştır.

Kafkaslar bugün de, kuzeyinde ve güneyinde başlayan ve büyümeğe namzet görülen belirsizlik, çatışmalar ve toprak işgalleri ile dünyanın dikkatlerini üzerine çekmektedir. Kuşbakışı bir görüşle bu gelişmeler ve çarpıcı yönleri şöylece özetlenebilir.

Güney Kafkasya'da 1988 yılında, Ermenilerin Karabağ Özerk Bölgesi'ne taarruz ederek çok sayıda Azerbaycanlı halkı öldürmeleri göç etmeye zorlamaları ve daha sonra Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının yüzde yirmisini ele geçirmelerinin yarattığı sorunlar devam etmekte ve bölgede istikrarsızlık ve güvensizlik önemini korumaktadır.

Gürcistan'da, 1993 yılında başkaldıran Abhazyalılar'a karşı kullanılmak üzere Barış Gücü adı altında bölgeye gelen Rus askerleri bu ülkedeki varlığını devam ettirmektedir.

1994 yılı sonlarına doğru kuzey Kafkasya'da başlayan Çeçenistan olayları tam olarak kontrol altına alınamadığı takdirde, güvensizlik ve huzursuzluğun bölgedeki komşu diğer özerk Cumhuriyetlere de sirayeti olasıdır. Çeçenistan olayları üzerine bu bölgeye kaydırılan 58'ci Rus Ordusu ile daha şimdiden Kafkaslar'da artan Rus askeri varlığı, geleceğe dönük endişelere neden olmaktadır.

Azerbaycan'daki zengin petrol kaynakları ve bu petrol ile Hazar Denizi çevresinden borularla taşınacak doğal gazın yaratmış olduğu ekonomik ve siyasi rekabetin meydana getirdiği diğer bir mücadele, bölgenin geleceğinde ciddi bir etken olarak dikkatleri üzerinde toplamaktadır.

Ve nihayet en önemli bir sorun da Sovyetler'in dağılması sonucunda güney Kafkasya'da bulunan üç eski Sovyetler Cumhuriyeti olan Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra, Moskova'nın süratle kurmuş olduğu BDT'nin şeklen gevşek görünen ilişki bağlarını güçlendirmek amacı ile, eski egemenlik alanları üzerinde Rusya varlığını tedrici olarak hissettirmektedir. Böylece eski Demir Perde'nin yerine, kadife içerisinde bir Demir Pençe siyasetinin belirtileri dikkatleri üzerinde toplamaktadır.

Kafkaslar'daki olayların gerisinde şüphe yok ki bölge coğrafyasının stratejik önemi hakim bir rol oynamaktadır. Bunun için de önce, Kafkasya coğrafyasının belirgin özelliklerini hatırlamak yararlı olur.

Kafkaslar, her şeyden önce zengin yer altı ve toprak üstü servetleri ile cazip bir hedefdir ve bu nedenle tarih boyunca bu bölgeye egemen olmak isteyen güçler arasında birçok savaflara sahne olmuştur.

Diğer yönden, Rusya'dan Basra Körfezine, Orta Doğu'ya ve Akdeniz'e uzanan stratejik bir mihver, önce Kafkaslar'ın kontrol altına alınmasını ve buraya dayanarak büyük seferlere girişilmesini mümkün kılar. Ayrıca Anadoluyu iki tarftan kuşatacak kesin sonuçlu bir kısaç hareketının bir kolu Balkanlar üzerinden ve diğer kolu da Kafkaslar'dan geçer. Ruslar son birkaç yüzyıl içerisinde buna birkaç defa girişmiş ve Osmanlılar'ı bu iki mihverden kuşatmayı denemiş, fakat istedikleri sonucu alamamışlardır.

Güney Kafkasya'da üç bağımsız cumhuriyet ile ayrıca Kafkaslar'ın kuzey ve güneyinde toplam yedi Özerk Cumhuriyet bulunmaktadır. Bağımsız bu üç ülke Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri'dir. Bu ülkelerden Azerbaycan'ın haritaya ilk bakışta kuzey ve kısmen batısında Gürcistan ve batısında da Ermenistan gibi dost olamayan ülkelerle ve güneyinde de İran gibi zaman zaman

aralarında sorunların baş gösterdiği bir komşu ile çevrili olduğu görülür. Ayrıca tam kuzeyinde Rusya yönetimine bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti bulunmakta ve diğer yandan Türkiye ile karayolu irtibatı da Azerbaycan ve Nahcivan arasındaki koridor bölgede Ermeniler tarafından kesilmiş bulunmaktadır.³¹¹

6.1.1. Türkiye'nin Stratejik Ağırlığı

Bir Güneydoğu Avrupa, Kafkasya ve Ortadoğu ülkesi olan Türkiye'nin, Soğuk Savaş döneminde sahip bulunduğu stratejik ağırlık, belirleyici parametreleri önemli ölçüde değişmiş olmakla birlikte daha sonraki dönemde de devam etmektedir. Bu dönemde Türkiye ve ABD, Balkanlar'da istikrarsızlık, "Yakın Çevre" politikasının etkileri ve müteakiben Rusya'nın özellikle Kafkasya ve bir ölçüde Orta Asya'da siyasi nüfuzunun sınırlanması, Azeri-Ermeni, Gürcü-Abhaza ihtilafları, 2. Körfez Savaşı, İran ve Irak'ın çevrelenmesi, Suriye'nin sınırlanması, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve terörle mücadele, Kafkasya ve Orta Asya'daki devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerinin desteklenmesi, Hazar enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Akdeniz'e ulaştırılması gibi bir çok konuda yoğun görüş alışverişi veya işbirliğinde bulunmuşlardır.

Türkiye ve ABD, müttefiklik ilişkilerini, Doğu Akdeniz, Karadeniz ve Hazar Havzaları'ndaki yeni stratejik ortamın gerekleri doğrultusunda 1991 yılında ilan ettikleri "Geliştirilmiş Ortaklık", 1997'de benimsedikleri "Beş Bölümlü Gündem" ve 1999'da açıkladıkları "Stratejik Ortaklık" kavramlarıyla genişletmiş ve derinleştirmişlerdi. İlişkiler, halen "enerji", "ekonomi ve ticaret", "savunma ve güvenlik", bölgesel işbirliği", "Kıbrıs" başlıkları altında yürütülmektedir. İnsan hakları bu bağlamda müstakil bir konu olarak vazedilmemiş olmakla birlikte, ABD ile bu alanda diyalog mevcuttur.³¹²

6.1.2. Kafkas Politikası

Sovyetler Birliği resmen yıkılmadan, 30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan'la Türkiye arasında ilk gerginlik de bu tarihte yaşanmıştır.. Azeriler, bağımsızlık ilanlarını ilk Türkiye'nin tanınmasını istiyorlardı. Ankara'nın bu

³¹¹ Torumtay, a.g.e., s. 184-187.

³¹² ÖZGEN, Necati, "Dengeler Denklemi", *Ulusal Strateji*, Yıl:3, Sayı 21, Mart 2002, s. 85-86.

konuda uzun bir kararsızlık döneminden sonra Azerbaycan'ın bağımsızlığını ancak kasım ayında tanınması, iki ülke ilişkilerinde ilk gerginliği yaratmıştır.

Bu arada Dağlık Karabağ sorunu yüzünden çıkan Azeri-Ermeni savaşı Azerbaycan'ın aleyhine gitmiş ve 1994 ateşkes imzalandığında aralarında tarihi ve kültürel önem taşıyan Şuşa kentinin bulunduğu geniş Azeri toprakları Ermenistan'ın işgalinde kalmıştır. Yenilgi Ebulfez Elçibey'i de koltuğundan etmiş ve yerine Haydar Aliyev geçmiştir. Aliyev döneminde, Türkiye'nin Azerbaycan'da "ayrıcalıklı" konumu da sona ermiştir. Azerbaycan ile Türkiye arasındaki büyük kriz ise 1991 Mart'ında çıkmıştır. Aliyev kendisine karşı başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişiminden "ima yoluyla da olsa dönemin Başbakanı Tansu Çiller ve hükümetini suçlamıştır. Aliyev diğer yandan Ermenistan'la barış yolunda girişimlerde bulunmuştur. Üstü örtülü, resmi olmayan barış girişimleri, Ermenistandaki darbe girişimiyle yarıda kalmıştır. Uluslararası gözlemci ve analizlerin yorumları, Azerbaycan'la Ermenistan arasındaki "savaş halinin "sürmesini Rusya'nın istediğini öne sürmüşlerdir. Ancak burada Hazar Denizi'ndeki geniş petrol yataklarının büyük önemi vardır. İki dünya savaşı sırasındaki Büyük Oyun, 21. yüzyılda tüm hızıyla sürmektedir. Hazar Denizi ve çevresiyle Orta Asya'daki yeni devletler ve tabii ki Rusya, uluslararası petrol şirketlerinin kuşatması altında kalmıştır. Bu durumdan en çok yararlananlar da şüphesiz bu yeni devletleri yöneten bir avuç bürokrat kesimidir.

Bu arada Hazar Denizi'ndeki kaynakların paylaşımı sorunu da bölgede sürekli kriz yaratmaktadır. Hazar'ın çevresinde konuşlanan beş devlet vardır. Bu devletler; Rusya, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistandır. Rusya, Hazar'ın bir göl olduğunu, dolayısıyla deniz yataklarından kaynak elde etmeye ilişkin uluslararası kural ve antlaşmalara tabii olmadığını iddia edmektedir. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ise bunun aksini savunmaktadır.

Gürcistan'ın durumu ise daha vahim bir durum teşkil etmektedir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Güney Osetya, Abhazya ve Acarya krizlerini yaşayan devlet , bir mafya cumhuriyetini andırıyordu. Daha sonra Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı olan Eduard Şevardnadze'nin göreve gelmesiyle

Türkiye-Gürcistan ilişkileri düzelmiş, Türkiye'nin bir yabancı ülkedeki ilk askeri üssü Gürcistan'da kurulmuştur.³¹³

6.1.3. Türkiye'nin Bölgesel Aktörlüğe Doğru Attığı İlk Adımlar

Soğuk savaş dönemini sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan ve genel anlamda "Belirsizliklere" dayalı yeni potansiyel tehdit ortamının tam ortasında konuşlu olan Türkiye bu bakımdan cephe konumuna gelmiş ve önemi artan birkaç ülkeden birisi olmuştur.

Avrupa ülkelerinin Türkiye'nin bu konumunu bilinçli olarak gözardı ettirmeleri nedeniyle ülkemiz çok önemli bir fırsatı kaçırmıştır.

Türkiye, 11 Eylül uluslararası terörist saldırılarından sonra belirsizliklerden oluşan potansiyel tehdidin bir unsuru olan terörizmin ön plana çıkması nedeniyle, bu yeni dönemde de önemi artan ülke konumuna bir kat daha gelmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye bölgesine ve ötesine yeniden güvenlik ve barış getirebilecek bir bölgesel aktör rolünü oynayabilecek fırsatı yeniden yakalamıştır.

Türkiye'nin bölgesel aktör rolünü oynayabilmesi için "Kriz Yönetimi" anlayışı ile yönetilmesi gerekmektedir. Çünkü, etrafımızda ve hemen yakınımızda 11 Eylül sonrası dönemin getirmiş olduğu, uluslararası uygar toplumu tehdit eden ve bu tehdidi önlemeye yönelik bölgesel ve uluslararası dengeleri etkileyecek gelişmeler yaşanmaktadır. Ama maalesef, Avrupa Birliği'ne entegrasyonumuz konusunda gündemde öncelik alan konular nedeniyle, bölgemizde ve etrafımızda gelişmekte olan ve Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren ve ilgilendirecek olan ve tarihi değişimler olarak tanımlanacak olan ABD-Rusya ve NATO-Rusya arasındaki yakınlaşma gelişmeleri ve bunun neticesinde gündeme gelen AB-Rusya ilişkileri, öncelikli konular olarak gündemimizde yer almamaktadır.

³¹³ "Sovyetlerin Gölgesi BDT'nin Üzerinde". Tempo, Sayı: 31-712 2-8 Ağustos 2001, s. 27-28.

Dolayısıyla, Türkiye'nin gündeminde Rusya Federasyonu'na yönelik bu son gelişmeler, mutlaka ön plana alınmak durumundadır. Aşağıda özetlemeye çalıştığım bu gelişmelerden uzak kalırsak, 11 Eylül sonrası ortaya çıkan ve Türkiye'nin baş rol oynamasına imkan verecek fırsatlar da kaçırılmış olacaktır.

ABD-Rusya yakınlaşması, sadece her iki ülkeyi değil, bölgesel ve uluslararası dengeleri de etkileyecek çok önemli bir olay olarak değerlendirilmekte ve iki ülke arasındaki bu stratejik yakınlaşma, yeni bir safhanın da başlangıcı olarak görülmektedir.

Küreselleşen dünyamızda tek süper güç olarak tek başına kalan ve ekonomik, siyasal ve güvenlik alanlarında, süper güç olmak imkanlarına kavuşmuş olan ABD, bu yakınlaşma ile enerji alanında da tek güç olabilme imkanını yakalamıştır.

Buna karşılık Rusya Federasyonu Başkanı Putin, özellikle terör konusunda ABD ile işbirliği yapılmasında kararlılık göstererek gerçekçi bir tercih yaptığı gibi ekonomik alanda ileride gerçekleşmesi beklenen kazanımlar elde ederek, hem popülaritesini hem de halkının desteğini arttırmıştır. ABD-Rusya yakınlaşmasında, iki lider arasında imzalanan stratejik silahların indirimini öngören anlaşma, enerji konusunda iki ülkenin ortaklık içinde bulunduğu açıklanması ve bölge petrolünün Batı'ya alternatif yollardan iletilmesi ve bu meyanda Bakü-Ceyhan hattının da görüşülen konular içerisinde yer alması ön plana çıkmıştır.

Diğer taraftan, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yeni Avrupa güvenlik mimarisinde barışçı bir düzenin kurulması, NATO için Rusya ile yakın ortaklık ilişkilerinin geliştirilmesini kaçınılmaz yapmış ve neticede NATO ile Rusya arasında 27 Mayıs 1997 tarihinde, "Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve güvenliği" içeren "Kurucu Senet" imzalanmıştır.³¹⁴

Bu senete göre, NATO-Rusya Federasyonu Daimi Ortak Konseyi faaliyete geçirilmiş ve bir çok konuyu içeren toplantılar yapılmıştır. Barışa ve istikrar

³¹⁴ BİR, Çevik, "ABD-RF ve NATO-RF Yakınlaşması", *Ulusal Strateji*, Yıl:4, Sayı:25, Temmuz 2002, s. 6-7.

sağlamaya yönelik bu yakınlaşmalar, NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ile bir süre askıya alınmış, fakat bir süre sonra yeniden başlatılmıştır.

Bu yakınlaşma ve işbirliği, 11 Eylül Uluslararası terörist saldırılarından sonra, Rusya'nın NATO'ya terörizmle mücadele konusunda kapsamlı işbirliği yapması tekilfi ile bugünkü durumu gündeme getirmiş ve NATO-Rusya arasında 19 artı formatında yürütülen ilişkiler 20'li düzende yeni bir işbirliği oluşturmuştur.

Rusya'nın önemli bir komşumuz olması ve bu ülke ile her alanda işbirliğinin olmasını içeren politikamız çerçevesinde, bu yakınlaşmalar, Türkiye bakımından olumlu sonuçlar getirecek gelişmelerdir.

İşte bunun içindir ki, Türkiye, NATO ile Rusya arasındaki bu özel ilişki kurulmasını içeren yaklaşımı başından itibaren desteklemiş ve rusya'nın kurulmakta olan yeni Avrupa Güvenlik Mimarisi'nden dışlanmaması gerektiğini savunmuştur.³¹⁵

Enerji alanında ele alınan konular ve bu meyanda Bakü-Ceyhan boru hattına ABD ve Rusya'nın sıcak baktıklarının anlaşılması ekonomik ve güvenlik politik yaklaşımlarında Türkiye'nin bölgesi ve ötesi için ne kadar önemli olduğunu ve Türkiye'siz bu yaklaşımların geçerli olamayacağını göstermiştir. Güvenlik ve ekonomik alanlarda yeni düşünce ve yaklaşımları ortaya çıkaran bu anlayışlar Türkiye'nin AB ile entegrasyonunu da hızlandıracak gelişmelerdir.

Soğuk savaş sonrası dönemde başlatılan ve gerek NATO'nun, gerekse AB'nin genişleme süreçlerinde Orta Avrupa öncelikli ve anlayışlı, Rusya'nın Kafkasya bölgesine yönelik tarihsel "Yakın Çevre" politikası izlemesine neden olan ve Avrupalı ülkelerce yapılan yanlışlıklardan da böylece vazgeçilmekte olduğunun görülmesi hem Türkiye için hem de bölgemiz için olumlu bir gelişmedir.³¹⁶

³¹⁵ Bir, a.g.m., s. 8.

³¹⁶ Bir, a.g.m., s. 7-8.

6.1.4. BTC'ye Alternatif Güzergahlar

Orta Asya petrollerini Akdeniz'e ulaştırarak ilk ve tek seçenek olarak gösterilen Bakü-Ceyhan boru hattı için ortaya güçlü rakipler çıkmaktadır. 1980'lerde petrol fiyatlarını diledikleri gibi ayarlayarak büyük paralar kazanan ve Batı ekonomilerini krize sokan OPEC üyeleri, elde ettikleri gelirleri yatırıma dönüştürememiştir. Şimdi petrolün kaç dolar olacağını ABD söylemektedir. Hesapsız tüketime yönelerek aşırı harcamada buldukları için ekonomisi giderek kötüye giden Arap ülkelerinde, Orta Asya petrolleri uluslararası piyasaya girince gelirleri daha da düşeceği için kaygılar artmıştır. Ellerindeki ürünü ne pahasına olursa olsun satmaya çalışmaktadırlar. Sıkıntıyı yakından hisseden Suudi Arabistan, dünyanın en büyük petrol kaynağı Ghawar'ı üretime açmak zorunda kalmıştır. Bütün bunların sonucunda, Orta Asya enerji kaynaklarının bölge dışına çıkartılması için tek yol olan Bakü-Ceyhan hattına yeni rakipler çıkmıştır. İran ihracatını arttırmak için Rusya ile işbirliğine girerek Ermenistan ve Hindistan'a hat döşemeyi planlamaktadır. Mısır, Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın enerji ihtiyacını karşılamaya yönelik projeler üretilmektedir. Ortadoğu petrolünü deniz altından Güney Kıbrıs yoluyla Yunanistan'a oradan da Balkanlar'a taşınması için çalışmalar sürdürülmektedir.³¹⁷

6.2. Türkiye'nin Enerji İhtiyacı ve Kafkasya Stratejisi

Türkiye'nin Kafkasya ve Türkistan stratejileri boru hatları ve enerji ihtiyacı esasında yürütülmektedir. Bu nedenle, Türkiye için Bölge politikalarının diğer önemli unsurları hep ikinci planda kalmıştır.

Türkiye, Mavi Akım doğalgaz projesine de sadece kendi enerji ihtiyaçları açısından bakmıştır. Böylelikle Mavi Akım diğer gerek petrol (Bakü-Ceyhan) gerek doğalgaz (Türkmenistan-Türkiye) boru hatları güzergahlarının tayini meselesi ile ilişkilendirmeyerek Rusya'nın bu alanlarda Türkiye ile çatışan politikalar izleyebileceğini de kabul etmiş bulunmaktadır. Süphesiz, özellikle Hazar Altı Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı geçişi meseleleri ancak Rusya'nın onayı ile çözülebilecek meselelerdir. Hal böyleyken Türkmenistan'ın Mavi Akım Doğal Gaz Anlaşması sonrasında Rusya'ya yıllık 50 milyar m³ doğalgaz satmak üzere anlaşma yapmaya

³¹⁷ "Bakü-Ceyhan'a Yeni Rakipler", *Ulusal Strateji*, Yıl:3, Sayı 21, Mart 2002, s. 76.

hazırlanması Türkiye'nin artık Türkmenistan'dan doğrudan gaz alımını mümkün kılmayacak bir gelişmedir.

Bu kapsamda, Hazar Altı Doğal Gaz Boru Hattı geçişi ve Hazar'ın statüsünün belirlenmesi meseleleri de Rusya-Türkiye ilişkilerinde öncelikli gündemden kalkmaktadır. Bu durumda, Türkiye'nin yeniden İran güzergahı alternatifini düşünmesi gerekir. Zira, Amerika'nın bile İran'la ilişkileri yeniden geliştirmeye başladığı bir sırada, Türkiye'nin İran'ı Rus nüfuzuna terk etmesi ve böylelikle tüm seçeneklerini kendi eliyle yok etmesi doğal değildir. İran ile artan bir işbirliği Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya'daki gücünü dengeleyecek bir sonuç yaratabilirdi. Şüphesiz, Karabağ meselesinin halli Ermenistan İran desteğinin kesilmesi ile de yakından ilgilidir. Halbuki, gerek Amerika'nın İran'ı izolasyonu gerek Azerbaycan'a yönelik Amerikan ambargosu nihai tahlilde sadece Rusya'nın işine yaramaktadır. Türkiye'nin Türkmen gazını İran üzerinden almaya ilişkin İran'la imzaladığı 1996 tarihli anlaşmasının İran'daki Batı ve Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini onaylayan bir seçim sonucunda bile niye hala bir seçenek olarak düşünülmediğini anlamak zordur. Ayrıca Batı kendisi senelerdir Kazakistan ve Azerbaycan petrolünü "SWAP" anlaşmaları ile İran Körfezinden İran petrolü olarak almaya devam etmektedir. Türkiye, seçeneklerini hiçbir şekilde azaltmadan çalışmalarını sürdürmek zorundadır. Rusya, Çeçenistan'a saldırılarını 1999 yılında başlatırken aynı zamanda EBRD (Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası) ile anlaşarak Azerbaycan petrolünü taşıyacak petrol boru hatlarını 350 milyon dolar yatırımla Çeçenistan'ın kuzeyine taşıyacağını da ilan etmiştir. Rusya çok açık biçimde Azeri ve Kazak petrollerinin kendi limanlarına akıtılması için son derece etkin bir çalışma içindedir. Şüphesiz Rusya'nın Çeçenistan savaşı da bu çerçevede anlamlandırılmalıdır.

Ancak, Türkiye 2002 ortalarında Mavi Akım Projesi ile Türkiye'ye getirilmesi beklenen Rusya Doğal Gazının alımı Anlaşması ile karşılıksız önemli tavizler vermiştir. Ancak, Anlaşma Türkiye'ye 2001'de gelecek gazın tümünü satın alamaması halinde ceza yükümlülüğü içerdiği halde, gazın bu tarihte Türkiye'ye gelememesi durumunda ise Rusya'ya karşı simetrik bir cezai sorumluluk bile içermemektedir. Hal böyleyken Rusya, halen Irak ile Kerkük-Ceyhan hattını devre dışı bırakacak yeni bir Irak-Suriye boru hattı planlaması içindedir. Ayrıca, Kazakistan petrollerinin Çin'e yeni bir boru hattıyla satımı anlaşmasını desteklediği

gibi, kendisi de Rusya'dan Çin'e bir petrol boru hattı yapımı önerisinde de bulunmuştur.

Türkiye'nin Kafkas politikası temelde enerji ihtiyacı üzerine inşa edilmiştir. Ancak her ticari ilişkide alıcının satıcıdan çok daha güçlü bir pazarlık pozisyonuna sahip olduğu açıktır. Bu satın alma gücünün şüphesiz ucuz bir doğalgaz ücreti olduğu kadar, en azından Bakü-Ceyhan hattının inşasını da garantilemesi gerekmekte idi. Halbuki, Türkiye Bakü-Supsa çözümüne rıza gösterdiği esnada, Bakü-Ceyhan boru hattını da eş zamanlı olarak çözümleyemediği için bu gün gerek Gürcistan, gerek Rusya gerekse potansiyel bir İran Körfezi boru hattı rekabeti ile karşı karşıya kalmıştır. Konu, Türkiye lehine çözümlense bile çeşitli risk ve maliyetlerin paylaşımı yönünde bedeli ağır olacak gibidir.

Bu durumda tüm Kafkasya ve Orta Asya stratejisini petrol ve doğal gaz boru hatlarına endekslemiş bir Türkiye'nin hala bu stratejinin yeterliliğinden söz etmesi mümkün müdür? Eğer varsa, bu strateji söz konusu enerji kaynaklarına sahip Türk Cumhuriyetleri'nin (Rusya'dan) bağımsız stratejiler çizmelerini ve refahlarını maksimize etmelerini sağlayamamıştır. Aksine, kısa bir süre önce Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sayın S. Türkmenbaşı'nın da belirttiği gibi bu Cumhuriyetler daha önce sayılanlar yetmezmiş gibi, bir de Amerika'nın siyasi tehditlerine maruz kalmaktadır.

Kafkasya ve Orta Asya'da oynanan büyük oyunda şu an için Kafkasya Bölgesi daha önemli gözükmektedir. Bu nedenle, Rusya bölge ülkelerinin kendisine bağımlılıklarını sağlayabilmek için iç istikrarsızlık unsurlarını Gürcistan'da Osetya ve Abhazya, Azerbaycan'da Dağlık Karabağ, Azerbaycan'da Lezgizistan vesileleri ile, Çerkes-Kabartay, Çeçen-İnguş anlaşmazlıklarını büyütürken desteklemektedir. Zira, bölgedeki her istikrarsızlık çatışan tarafların Rusya müdahalesini, yardımını silahını, üslerini daha fazla talep etmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu durum 1800'lerde üç Kazak boyunun (Cüz) birbirlerine karşı Rusya'dan daha fazla silah ve himaye istemek suretiyle, neredeyse, hiç savaşmaksızın Kazakistan'ı Çarlık Rusya'sına teslim etmelerine çok fazla benzemektedir. Türkiye son zamanlarda bu oyuna karşı bir Kafkasya İstikrar Paketi (KİP) önerisi geliştirerek, Bölge ülkelerinin birbirleri ve Türkiye'ye daha fazla güven duyarak Rus tehdidinden daha çok korunacakları yeni

bir güvenlik şemsiyesi oluşturma gayreti içindedir. Benzer bir şekilde Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından ve bilahare Özbekistan'ın katılımı ile kurulmuş ise de: amacı olan herhangi bir çatışmaya ortak birlik kurarak bir Barış Gücü şeklinde henüz müdahalede bulunamamıştır. Rusya'nın da içinde bulunacağı KİP'de fiilen yeni bir güçsüz örgüt olarak doğacak gibi gözükmemektedir. Zira, Türkiye Rusya'nın AKKA şartlarına uygun olarak Çeçenistan'da aşırı güç bulundurmasını da engelleyememiştir ve yine AGİK kararlarına karşın Rusya Çeçenistan'da ağır insanlık suçları işlemeye devam etmektedir. ABD ve AB, Rusya'nın arka bahçesinde istediği gibi oynamasına, temel işbirliğini devam ettirdiği ve çıkarlarını koruduğu sürece hiç de ses çıkartmayacaktır.

Burada esas olan Türkiye'nin kendi stratejik çıkarlarını korumak üzere gelişmeleri nasıl anlaması ve buna mukabil olarak neler yapması gerektiği sorunu üzerinde odaklanmaktadır. Özetlemek gerekirse mevcut durumda:

(a) Türkiye, dikkatini enerji politikaları üzerinde teksif etmiş, ancak optimum sonuçları bile elde edememiştir.

(b) Türkiye, bölge ülkeleri ile kapsamlı sınai ve ticari ilişkiler de geliştirememiştir. Türkiye bölge ülkelerine yönelik yatırımlarını geliştirmek zorundadır. Bölge'de uzun vadeli ve kalıcı olarak varolmanın en önemli şartlarından biri de Türk şirketlerinin bölge üretiminde pay sahibi olmasıdır. Kapsamlı bir yatırım hareketi ise Türk Hükümetlerinin kararlılığı ile mümkündür.

(c) Bölgede petrol ve gazı dayalı yatırımlar için 100 milyar dolarlık bir müteahhitlik imkanı vardır.

(d) Türkiye kendi mali sektöründen yatırımlar ve taahhüt sektörü için uzun vadeli krediler açabilmelidir. Bölgede yatırım ihtiyacı ve karlılık çok büyüktür. Türkiye'de TL. ve döviz piyasalarındaki faiz düşüşü karlı yatırım alanları arayan büyük bir döviz ve TL kaynağı doğurmuştur. Bu yönde yeni bir mali sektör programlamasına acil ihtiyaç vardır.

(e) Türkiye mevcut durumu ile, Kafkaslar'da, askeri alanda teknik işbirliğinin ötesinde, açık bir çatışmayı göze alamayacaktır. Bu durum Kafkaslar da 150 yıldır devam eden Rus üstünlüğüne dayalı statükonun korunacağına da işaret etmektedir. Değişimi ancak bölge halklarının iç talebi sağlayabilir. Rusya, çin ile

mevcut ittifakını güçlendirerek Kafkasya'ya dikkatini yoğunlaştırabilmektedir. AB ve ABD, Rusya'nın Kafkaslar'daki güç politikasına rıza göstermektedirler.

(f) Rusya ve Çin, askeri teknoloji de önererek, Türkiye'yi bölgede pasifize etmeyi amaçlamaktadır. Ancak, bölgede Rus-Çin stratejik işbirliği ve Ermenistan'a Çin'in Rusya'nın onayı ile silah satması ve Rusya'nın 1 milyar dolarlık silah hibesinde bulunması: sebepleri bu çerçevede iyi anlaşılması gereken eylemlerdir.³¹⁸

6.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın İnşası ve Türkiye-Gürcistan Dostluk ve Ekonomik İşbirliği

6.3.1. Türkiye Gürcistan İlişkileri

SSCB'nin çöküşüyle birlikte Türk dış politikasının önemli açılımlarından biri haline gelen Kafkasya ve Orta Asya'nın güvenliği ve Türkiye'nin bölgeye ulaşımı için Gürcistan, kısa sürede en önemli ülke ve stratejik köprübaşı haline gelmiştir. Üstelik Hazar Havzası doğal kaynaklarını uluslararası pazarlara taşınması konusunda da Gürcistan Türkiye'nin tercih ettiği güzergah olmuştur.

Türkiye'nin Aralık 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmasının ardından tarihteki Türk-Gürcü çekişmesi kısa sürede bir kenara bırakılarak 21 Mayıs 1992 'de dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in bu ülkeyi ziyareti sırasında imzalanan protokolle iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmuştur. Bunu takiben 30 Temmuz 1992'de Başbakan Süleyman Demirel beraberinde bir uçak dolusu ilaç ve gıdayla Gürcistan'ı ziyaret ederek Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze ile "Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması" imzalanmıştır. 15 maddeden oluşan ve giriş bölümünde her iki ülkenin "birbirlerinin egemenliğine, bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı ile sınırları dokunulmazlığı ve iç işlerine karışmama ilkelerine dayanarak aralarındaki ilişkilerin daha da güçlendirilmesi" arzularını dile getirdikleri anlaşmayla taraflar, ayrıca "13 Ekim 1921 Kars Antlaşmasıyla başlayan ve bu güne kadar iki ülke arasında imzalanmış bulunan antlaşma ve anlaşmalara bağlılıklarını teyit" etmişlerdir. Böylece iki ülke Kars

³¹⁸ BİLGİCİ, Emin, "Türkiye'nin Enerji İhtiyacı ve Kafkasya Stratejisi", *Standard*, Mart 2000, s. 9.11.

Antlaşmasının iki ülke arasındaki “sınırları geri dönülmez bir şekilde tespit ettiğini” ve antlaşma hükümlerine riayet edeceklerini onaylamışlardır.

Doğu sınırlarını 1921’de Bolşevik denetiminde olan üç ülkeyle (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) imzaladığı antlaşmalarla belirlemiş olan Türkiye açısından SSCB’nin dağılmasından ve yeniden bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, bu ülkelerin çeşitli ödünler vererek imzaladıkları 1921 Kars antlaşmalarını, dolayısıyla Türkiye’nin doğu sınırlarını tanıyıp tanımayacakları önemliydi. Nitekim, Azerbaycan ve Gürcistan, Türkiye’yle imzaladıkları dostluk, işbirliği ve iyi komşuluk anlaşmaları çerçevesinde bu sınırları teyit ederken, Ermenistan’ın bunu yapmaktan kaçınması, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde sıkıntı yaratacak nedenlerden birisi olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesinde Gürcistan’ın bağımsızlıktan beri uğraşmakta olduğu toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması konusunda Türkiye’nin sürekli desteğini arkasında görmesinin önemli bir rolü olmuştur. Daha 30 Temmuz 1992 Antlaşmasıyla her iki taraf “kendi topraklarında karşı tarafın toprak bütünlüğünü ve yasal düzenini zor kullanarak değiştirmek isteyen örgüt, grup ve şahısların faaliyetlerine mani olmayı taahhüt” etmişlerdi. Böylece özellikle PKK’nın Gürcistan’da faaliyette bulunmasının önüne geçmeye çalışan Türkiye, karşılık olarak kendi topraklarında özellikle Abhaz ayrılıkçıların örgütlenmelerine müsaade etmemiştir. Türkiye’deki Abhaz kökenlilerin aksi taleplerine rağmen, Türkiye Gürcistan’ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu her düzeyde dile getirmenin ötesinde, Gürcistan’ın karşı karşıya olduğu ayrılıkçı sorunların barışçı yollardan çözümüne de yardımcı olmaya çalışmıştır. Özellikle Rusya’nın ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu ve zaman zaman alevlendirdiği Abhazya sorununun, Gürcistan’ın uluslararası alanlarda tanınmış sınırlarının bütünlüğü korunarak çözümlenmesine yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu çerçevede, öncelikle çatışmalar devam ederken, hem Gürcülere hem de Abhazlara insani yardım yaparak her iki tarafında güvenini kazanmıştır. Ardından 21 Ekim 1994’den itibaren bu ülkede görev yapmakta olan Birleşmiş Milletler Gözlemci Misyonuna 5 askeri gözlemci ile katkıda bulunmuş, ayrıca sorunun çözümlenebilmesi için taraflar arasında AGİK tarafından başlatılan Cenevre süreci çerçevesinde yürütülen diyalogu destekleyerek İstanbul’da tarafları bir araya getirerek barış sürecine katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Öte yandan, Gürcistan’ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Türkiye kısa sürede bu ülkenin en büyük ticaret ortağı haline gelmiştir. 1992’de 17.900.000 dolar

olan ticaret hacmi 1997'de 239.400.000, 1998'de 251.800.000 dolara yükselmiştir. 1999 sonu itibariyle Gürcistan'daki Türk firmalarının toplam yatırımı 45.000.000 dolara ulaşırken, Ocak 2000'e kadar bu ülkeye açılan Türk Eximbank kredileri de 41.500.000 doları bulmudur. 2000 rakamlarına göre Gürcistan'ın toplam dış ticaretinin yüzde 17.7'si elinde tutan Türkiye (Rusya yüzde 15.4, Almanya 8.4, Azerbaycan 7.6, ABD 7.5), özellikle sahip olduğu ticari bağları Gürcistan'a siyasi baskı yapmak için kullanan Rusya'ya önemli bir alternatif olarak öne çıkmıştır. Rusya, 2001 başında vize koymuş ve Rusya'da çok sayıda işçisi çalışan Gürcü ekonomisini zor durumda bırakmıştı. Durumun değiştirilebilmesi için Gürcistan'ın Rusya-Beyaz Rusya birliğine ya da Moskova'nın gözetimi altında kurulan Avrasya Birliğine katılmasını istiyordu. Gürcistan alternatif Pazar ve istihdam olanaklarını Türkiye'de aramıştır.

Şubat 2001'de Türkiye'yi ziyaret eden Gürcistan Tarım Bakanı David Kirvalidze, Gürcü karasularında ortak balıkçılık, Gürcistan topraklarında ortak çay ve fındık üretimi, Türkiye'nin Gürcistan'da çay paketleme ve balık unu fabrikaları kurarak istihdam yaratması gibi öneriler getirmiştir.

Daha Gürcistan bağımsızlığını kazanmadan önce Ağustos 1988'de Batum'un güneyinde bulunan Sarp sınır kapısı açılmıştı. 2001 içerisinde Çıldır-Aktaş'ın ikinci bir kapı olarak açılması için gerekli çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Demirel'in 14-15 Ocak 2000'de Gürcistan'a yaptığı ziyaret sırasında Kars-Tiflis-Bakü demir yolunun yapımı ve geliştirilmesi konusunda da mutabakata varılmıştır. Rusya'nın ikinci Çeçenya müdahalesinden sonra Gürcistan'ın karşı karşıya kaldığı güvenlik sorunlarını bu ülkenin tek başına çözemeyeceği ve dışardan destek verilmesi gerektiği argümanından hareketle Türkiye Demirel'in bu ziyareti sırasında Kafkas İstikrar Paketi kurulması önerisini dile getirmiştir.

Siyasi ve ekonomik desteğin yanı sıra, Türkiye Gürcistan'a askeri alanda da destek olarak NATO'nun Barış İçinde Ortaklık (BİO) programı çerçevesinde Gürcistan ulusal ordusunun kurulmasına yardım etmiştir. 18 Şubat 1994'de imzalanan güvenlik İşbirliği Anlaşması çerçevesinde, Gürcistan'a silahlı kuvvetlerinin iyileştirilmesinde kullanılmak üzere 1998'de 5.500.000, 1999'da 3.800.000 ve 2000'de de 4.000.000 dolar aktarmıştır. Gürcistan'ın yıllık bütçesinden

silahlı kuvvetlerine ayrılan ödeneğin 20.000.000 dolar civarında olduğu göz önüne alınırsa, Türkiye'nin bu maddi yardımlarının ne kadar önemli olduğu ortaya çıkar. Türkiye Gürcistan'a ayrıca Haziran 1997'de imzalanan askeri işbirliği anlaşması çerçevesinde Gürcü subaylarına eğitim vermeye başlamış ve jandarma sisteminin geliştirilmesi konusunda da yardımcı olmuştur. Bu çerçevede, Gürcistan İç Hizmet Ordusundan 10 Subay Türkiye'ye gelerek eğitimlerine başlamışlardır. Şubat 1999'da Türkiye'yi ziyaret eden Gürcistan devlet başkanı Şevardnadze'nin "stratejik ortaklık" olarak adlandırdığı Türk-Gürcü askeri işbirliğinin son yansıması olarak Türkiye'nin yaparak yeniden hizmete soktuğu Marneuli askeri hava alanından Mart 2000'den itibaren Türk savaş uçaklarının da faydalanacaklarının açıklanması olmuştur. Bu arada, Şevardnadze'nin Rusya'dan gelecek baskıları önleme gayreti Türkiye ziyaretinin ardından Mart 1999'da yaptığı iki ülke arasındaki stratejik ortaklığın hiçbir üçüncü ülkeye yönelmediğini ve ülkesini Türkiye'ye topraklarında askeri üs vermesinin söz konusu olmadığını açıklamasında görülmüştür.³¹⁹

Öte yandan, Türkiye ve Gürcistan Hazar bölgesi enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda da işbirliği yapmışlardır. Erken petrol güzergahına destek veren Türkiye'ye karşılık, Gürcistan da ana ihrac boru hattı olarak Bakü-Tiflis-Ceyhan hattının desteklediğine dair yaptığı bir açıklamadan birkaç gün sonra, 9 Şubat 1998'de Cumhurbaşkanı'nın konvoyuna makineli silahlar ve el bombalarıyla yapılan ikinci suikast girişiminin ve Ekim 1998'deki kısa süreli askeri ayaklanmanın arkasında "ülkesinden boru hatlarının geçmesine karşı olan dış güçlerin olduğunu bizzat Şevardnadze açıklamıştır.³²⁰

6.3.2. Hazar Petrolleri'nin Dünya Piyasalarına Akıtılması

SSCB'nin dağılmasının ardından dünya petrol devlerinin gözlerini diktikleri Hazar'da ne kadar petrol olduğu, bunun ne kadarının ne zamana kadar çıkartılabileceği, hangi yollardan pazarlanabileceği tartışmaları yapılırken bölgenin kaynakları ve bunların pazarlama olanakları konusunda bir takım şüpheler gündeme gelmiştir. Bölge ülkeleri açısından özellikle Azerbaycan ve Kazakistan için petrolün bir an önce çıkartılarak uluslararası piyasalara ulaştırılması önemliyken, çokuluslu

³¹⁹ <http://www.chveneburi.net/GeoWeb/thread-view.asp?threadid=39&MessageID=43&DisplayType=threaded>, 25 Mayıs 2004.

³²⁰ *New York Times*, 22 Ekim 1998.

petrol şirketleri için ise bu petrolün 2020'den önce uluslararası piyasaya çıkması durumunda fiyatların düşeceği hesaplanmakta ve bu açıdan bölge petrolünün kârlılığı belirleyici unsur olarak düşünölmektedir.

Türkiye'nin bölgedeki başlıca ilgisi, bölge siyasetinde yeni bir güç olarak bir Türk devletler grubu oluşturma vizyonundan, ilerideki yıllarda dağıtımına başlanacak bölgedeki enerji pastasından payını almak için daha somut politik ve ekonomik kazanımlara yönelmiştir. Türkiye, Hazar Denizi Bölgesi'nde, başlıca Türkmenistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da bulunan petrol ve gaz kaynaklarının geliştirilmesinde ve pazarlamasında yer almak istemektedir. Bu kaynaklara bağlanacak borular sayesinde Türk idareciler ülkenin artan enerji ihtiyacına çare bulmayı, boru hatlarından ve döşeme tesisatlarından önemli ekonomik faydalar sağlamayı ve Batılı eski dostları için olduğu kadar Orta Asya'daki devletler için de ülkenin stratejik önemini kuvvetlendirecek şekilde faydalanmayı düşünmektedir. Buna rağmen, Türkiye bu kazanımlara ulaşacak kadar fazla araca sahip değildir. Hazar petrolü projesinin başarısı esasen ABD hükümetinin siyasal desteğine bağlıdır³²¹.

Türkiye geçmişte olduğu gibi gelecekte de petrol ve gaz ithalatçısı olmaya devam edecektir. 1995'te 25.8 milyon ton mazot ithal etmiş, ve enerji talebi tahminlerine göre 2010 yılında bu ithalat 40 milyon tona ulaşacaktır. Doğalgaz tüketimindeki artış daha çarpıcı olacak: 1998'de 10 milyar metreküp tüketirken bu miktarın 2010'da 54 milyar tona, 2020'de ise 81 milyar tona ulaşılmasının beklenmesidir. Hızlı gelişen metropol bölgelerin ısıtılmasında kullanılan düşük kaliteli Türk kömürü yerine doğalgaz kullanımına geçilmesi ve enerji istasyonları ile diğer sanayi kullanımlarında çevreyi kirletmeyen gaz kullanımının artması sebebiyle doğalgaz talebinde artış yaşanmaktadır. Bütün bunlar Türkiye'yi Hazar petrolü ve gazı açısından çekici bir piyasa haline dönüştürmekte ve Türkiye'nin 21. yüzyılın başlangıcında enerji ihtiyacının büyük bir kısmını bu bölgeden karşılayacak olması bu bölge ile olan ilişkileri daha önemli kılmaktadır.

Asıl önemlisi Hazar Denizi etrafında karalarla kuşatılmış ölkelerin doğal kaynaklarını dünya piyasalarına ulaştıracak boru hatlarıdır. En başından beri Türkiye,

³²¹ Heslin, a.g.m., s. 22.

Rusya'ya olan bağımlılığını zayıflatmak isteyen bu yeni cumhuriyetlerin boru hatlarına duydukları ilgiden avantaj sağlamaya çalışmıştır. Aralık 1994'ten beri Ankara, kıyıda uzak Azerbaycan petrolünün, Bakü'den, Ceyhan yakınlarında bulunan Akdeniz kıyılarındaki Türk petrol terminaline ulaştırılması için resmen bir petrol boru hattı inşa edilmesini savunmaktadır.³²² Bakü-Ceyhan Boru Hattı'nın gerçekleşmesi Türkiye'nin tartışmasız milli menfaati haline gelmiştir ve siyasi görüşleri ne olursa olsun bütün koalisyon hükümetleri tesisatın tamamlanmasına yönelik gayretlerini sürdürmüşlerdir.

Türklerin orijinal projesinde, Kuzeydoğu Hazar bölgesindeki Kazakistan Tengiz petrol sahasından mazot nakli için geçen bu boru hattı Hazar kıyısından geçen başka bir boru hattı ile birleştirilebiliyordu. Bakü'den dönecek olan boru hattının yıllık kapasitesi 50 milyon ton, hattın uzunluğu ise yaklaşık 2000 km. olacaktı³²³. Ocak 1995'te ABD yönetimi, Hazar Bölgesi'nden doğu-batı enerji nakli hattı oluşturacak Türk projesinden desteğini çektiğini açıklamıştır.³²⁴

Hazar petrolü işinde yer alan asıl aktörler (Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, İran, Türkiye, yeni cumhuriyetler ve uluslararası petrol şirketleri) arasında geçen bu bitmez tükenmez oyunda Türkiye birçok kez planını değiştirmek zorunda kalmıştır. Çok geçmeden Bakü-Ceyhan boru hattının tek mantıklı rotasının Gürcistan'dan geçtiği anlaşılmıştır.³²⁵ İran ve Ermenistan'dan geçen daha ekonomik rotalar Amerikanın direnişi karşısında mümkün görülüyordu. Öte yandan Dağlık Karabağ'da çözülmemiş bir sorun yaşıyordu. Aynı zamanda Türk planının Kazakistan'ın Tengiz petrol sahasından Rusya'nın Karadeniz'deki limanı Novorossisk'e dönecek olan alternatif bir Rus boru hattının önleyemeyeceği de net olarak anlaşılmıştı.³²⁶ Bu proje için Rusya, Kazakistan ve Umman 1992'de Hazar

³²² YASSA, Çağla Gül, *Geopolitical Importance & Impacts of Bakü-Ceyhan Oil Pipeline and Factors influencing its Construction*, (Basılmamış Y.L.Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1999, s. 39.

³²³ KERİMBEYLİ, Taleh, *Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi; Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri ve Sonuçları*, (Basılmamış Y.L.Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2002, s. 51.

Hesaplara göre hattın 468 kilometresi Azerbaycan, 225 kilometresi Gürcistan, 1037 kilometresi ise Türkiye topraklarından geçecek olup, tamamı 1730 km.'dir.

³²⁴ Kramer, a.g.e., s. 155.

³²⁵ Kerimbeyli, a.g.t., s. 52.

³²⁶ Yassa, a.g.t., s. 40.

Boru Hattı Konsorsiyumu'nu oluşturmuştur. Proje, 1996'da uluslararası petrol firmalarının da dahil edilmesiyle, özellikle de Tengiz'in gelişiminde büyük rol oynayan Chevron gibi firmaların desteğiyle tekrar ele alınmış ve daha süratli bir şekilde hayata geçirilmesi için düzenlemeler yapılmıştır.

Bugün kuzey (Rusya) ve batı (Gürcistan-Türkiye) alternatiflerini de içine alan birçok boru hattı ihtimali vardır. Bazı petrol şirketleri tarafından tercih edilen güney hattı alternatifi, Amerika'nın Tahran'ı uluslararası yalnızlığa mahkûm etme politikası sebebiyle engellenmiştir. Hem HBK projesi hem de Bakü-Ceyhan, ilgili tarafların son onayını beklemektedir.. Azerbaycan topraklarındaki Baku'den Novorossisk'e yılda 5 milyon metre ton olması hedeflenen petrol üretimi ve nakli, Çeçenistan'ın başkenti Grozni'den geçen tamir görmüş bir boru hattıyla Kasım 1997'de başlamıştır.. Aynı kapasiteyle Batı'da Bükü ile Gürcistan'ın Karadeniz terminali Supsa arasında yer alan başka bir hat, yapımının ardından yaşanan beklenmedik bazı gecikmelerden sonra Nisan 1999'da faal hale geçmiştir. Bu hat, inşasına maddi katılımda bulunmayı bile teklif eden Türkiye tarafından da desteklenmiştir.. Böyle davranarak "Türk hükümeti, batı hattına vereceği desteğin, Baku-Ceyhan boru hattının gerçekleşmesine bağlı olduğunu her zaman açıkça göstermiştir. 1996 başlarında bu bağlantı Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AUIŞ) tarafından reddedildiğinde, Türkiye desteğini çekerek boru hattı inşaatını ilgili ülkelere ve şirketlere bırakmıştır.. Şu anda, Azerbaycan'dan çıkarılan ve Türkiye'ye ya da Karadeniz bölgesindeki diğer müşterilere satılmayan tüm petrol Türk boğazlarından taşınmak zorundadır.³²⁷

Petrol ihraç eden boru hattı üzerindeki son kararı, tansiyonu yüksek ve politik açıdan tehlikeli bir bölgede, yirmi yıllık amortisman süresiyle, 2.3 milyar dolar ile 4 milyar³²⁸ dolar arasında risk sahalarının gelişiminde büyük rol oynayan Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu (AUPK) verecektir. Boru hattının rotası üzerinde karar verecek resmi merci Azerbaycan Hükümeti, AUPK sadece bir takım tavsiyelerde bulunabilir ama bu tavsiyelerin özel bir önemi vardır, çünkü AUPK'yı boru hattını finanse edecek olan petrol şirketleri oluşturmaktadır.

³²⁷ Helsin, a.g.m., s. 23.

³²⁸ Kerimbeyli, a.g.t., s. 60.

Bu oyunda ekonomik olmayan birçok faktörün rolü vardır. Ekonomik hesaplamaların yapılmasını güçleştiriyor ve uluslararası iş ortaklarını aceleci bir karar almamaları yönünde uyarılmaktadır. İlk olarak Kafkasya bölgesinde, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu ve Abhazya'nın Gürcistan topraklarına dahil edilmesi gibi çözümlenmemiş bir çok gerilimli sorunlar mevcuttur. İkinci olarak, yeni cumhuriyetlerin bölgede iç istikrarı sağlamaları biraz şüphelidir. Üçüncü olarak, devam eden stratejik oyuna Rusya, Türkiye, İran ve Amerika Birleşik Devletlerinin dahil olması, yerel çatışmaları bölgesel krizlere dönüştürme riskini beraberinde taşımaktadır. Bunun bir örneği, komşu Ermenistan'daki Rus askeri birliğinin yapılanmasına karşılık, yabancı orduların ülkede üslenmeleri konusunda Azerbaycan'ın son yıllarında takındığı tutumdur.

Bu şartlar altında Türkiye'nin Bakü-Ceyhan teklifindeki asıl avantajı, piyasada zaten mevcut olan pazara giriş tekeli kuvvetlendirecek Rus modeline yada teorik açıdan mümkün ve ekonomik yönden çekici İran boru hattına bir alternatif olabilmesidir. En önemli sorunu, ekonomik açıdan avantajlı olmamasıdır. Kârlı olabilmek için sadece Azerbaycan petrolünü değil, Hazar petrolünün önemli bir miktarını da taşıması gerekir ki bütün bunları garanti etmek şu anda mümkün görünmemektedir.

Bu yüzden ABD yönetimi, petrol boru hattını, Türkmenistan'dan başlayarak Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'daki Bakü-Ceyhan'a katılacak paralel bir gaz boru hattıyla birleştirecek bir Kafkas ötesi, doğu batı enerji nakil hattı tasarladı. ABD Dışişleri Yardımcısı Strobe Talbott başkanlığında, hazar enerjisi konusundaki ABD politikasını idare edecek şirketler arası bir çalışma grubu kurulmuştur.

Bu tutkulu ve pahalı projenin ardındaki ana fikir, ABD'nin Orta Asya'daki en kuvvetli stratejik güç haline getirmektir. Bölgeden Türkiye üzerinden Batıya açılacak etkin bir enerji kapısı, enerji hattının ulaşım ve iletişim altyapılarını da içine alacağı göz önünde bulundurulduğunda, Rusya ve İran'ın gücünü ciddi derecede azaltacaktır. Bu ABD politikası resmi olarak şunları hedefliyordu³²⁹:

³²⁹ Kramer, a.g.e., s. 157-158.

- Yeni cumhuriyetlerin piyasa ekonomisine dayalı demokrasilerini, bağımsızlıklarını, toprak bütünlüklerini ve refahlarını destekleyerek mevcudiyetlerini güçlendirmek,

- BYKD'in demokratik ülkeler küresel birliğine katılmalarını teşvik etmek için bölgedeki çatışmaları yatıştırmak ve işbirliğini arttırmak,

- ABD'li ve diğer uluslararası şirketleri için iş fırsatlarını çoğaltmak,

- Hazar petrolünün ve gazının dünya marketlerinde serbest dolaşımını garanti altına alarak, Hazar enerji kaynaklarının ABD ve müttefiklerinin enerji güvenliğini desteklemesini, Hazar'daki BYKD'in enerji bağımsızlığını sağlamak.

Clinton yönetimi bu politikaya büyük öncelik tanımıştır, çünkü stratejistler Hazar Bölgesi'ndeki gelişmelerin post komünist dünyanın şekil almasına ve buna bağlı olarak bu bölgedeki Amerikan nüfuzuna kesin bir etkisi olacağına inanmaktadır. Enerji bakanı Bill Richardson "Bu, dünya çapındaki petrol ve gaz kaynaklarımızın çeşitlendirilmesine dayanan Amerikan enerji güvenliğine ve ayrıca bizim değerlerimize katılmayan grupların stratejik saldırılarını önlemeye yönelik bir tutumdur" diyerek bu stratejik önemi daha da belirginleştirmiştir.

Bu tespit, aslında terörizmi destekleyerek, kökten dinci İslam'ı yayarak ve nükleer silahlar depolayarak Ortadoğu'da hala en büyük denge bozucu faktör olarak görülen İran'ı hedef almaktaydı. ABD Müsteşarı Stuart Eizenstat, Şubat 1998'de Amerikan politikasına Avrupa'da destek sağlamak amacıyla Paris'e yaptığı ziyaretin ardından "Boru hattının hiçbir şekilde İran'dan geçmesi taraftarı değiliz. Eğersiz, ilavesiz, amasız. Hazar'ın batıya yönelik enerji gelişiminde İran'a hiçbir imkan tanınmayacaktır. Amerika Birleşik Devletleri, buna karşın Hazar Denizi ve Kafkaslar üzerinden geçecek ve Bakü-Ceyhan'ında önemli bir parçasını oluşturacağı bir doğu-batı nakil hattının oluşturulmasını destekliyor şeklinde konuşmuştur.³³⁰

Buna rağmen, Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinden sonra İran'da meydana gelen gelişmeler ve Washington'un İran politikasının Amerika'da ve uluslararası arenada uygulanan ekonomik müeyyideler yüzünden eleştirilmesi, ABD'nin politikasını değiştirmesine neden olmuştur. Bu gelişme, İran

³³⁰ Kramer, a.g.e., s.159.

rejiminde ve Amerikanın bölge üzerindeki hegemonik çıkarlarından kuşku duyan dış politikasında meydana gelecek köklü ve kalıcı değişikliklere bağlı olacaktır.³³¹

Amerika Birleşik Devletleri 1994'te Tengiz'den İran Körfezi'ne dönecek boru hattının engellenmesi, Ekim 1995'te Azerbaycan petrolünün taşınması için çift-boru hattı çözümünün geliştirilmesi, Hazar ötesi gaz boru hattı projesi konusunda Türkmenistan Cumhurbaşkanı Sapar Murat Niyazov'un rızasının alınması ve 1998'de AUPK'nın aldığı anti Bakü-Ceyhan kararının engellenmesi konularında önemli siyasi katılımcılar üstündeki nüfuzunu kullanmıştır.³³²

Washington, Hazar Vadisi'nin gelişiminde nüfuz sahibi olmak için bölgedeki ilgili tüm ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren bu ülkelerin cumhurbaşkanları az çok düzenli olarak Washington'u ziyaret etmişler ve üst düzey ABD delegeleri "Hazar ötesi ve Bakü-Ceyhan boru hatlarının gelişimini hızlandırmak amacıyla Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın projeye katılımını" garantiye almak amacıyla bölgeyi dolaşmışlardır. Amerikan yönetimi, ilgili ülkelerde, petrol boru hattı yönünün bir parçası olan teknik, finansal ve bürokratik detayları teftiş edecek bir uzman grubunun oluşturulmasını desteklemiştir. 1997'in sonlarından itibaren bir ABD-Türk çalışma grubu, Bakü-Ceyhan projesini hızlandırma yönünde büyük gayret sarf etmiştir. Yurt dışındaki yatırımlarla ilgili en önemli ABD kuruluşları, İthalat-İhracat Bankası, Denizaşırı Özel Yatırım A.Ş ve Ticaret ve Gelişim Mümessilligi, Mayıs 1998'de İstanbul'daki "İki Denizin Hikayesi" uluslararası konferansında bir araya gelerek, Hazar Denizi Teşebbüsü'nde birleşmiştir. Washington ayrıca enerji nakil hattı projesinde birçok kez Avrupalı dostlarının desteğini ve işbirliğini istemiştir.

Türk alternatifini geliştirmek veya rakip projelerle anlaşma sağlayabilmek amacıyla Bakü, Washington, Moskova, Almata ile Tahran'da geliştirilen sürekli ve geniş ölçüdeki diplomatik çabalarda ve Azerbaycan ile ona kıyasla biraz daha düşük çaplı Kazak petrol işinde Türkiye ilk olarak devlet sermayeli petrol üretim şirketi TPAO ile yer almıştır. Ama yurt içindeki siyasi sorunlar ve bürokratik çekişmeler

³³¹ Yassa, a.g.t., s. 41.

³³² Kramer, a.g.e., s.160.

yüzünden Ankara, boru hattı konusunda müşterek ve kesin bir politika belirleyememiştir. Potansiyel yatırımcılar, enerji projesiyle ilgili kamu kuruluşlarında görevli üst düzey yetkililerin ve bürokratların sık sık değişmesi sebebiyle, son beş yıl içinde beş ya da altı değişik yönetimle ilişki kurmak zorunda kalmışlardır. Bundan başka, Başbakan ve kısa süreli Dışişleri Bakanı Tansu Çiller'in enerji başdanışmanı Emre Gönensay ile Türkiye'nin devlet sermayeli boru hattı şirketi BOTAŞ yönetim kurulu arasında Azerbaycan petrolünün Bakü-Ceyhan yoluyla taşınmasının uygulanabilirliği hakkında yaşanan tartışmanın gösterdiği gibi, Türkiye'deki yönetim çevreleri, hangi politikanın izleneceği konusunda bir uzlaşmaya varamamışlardır.³³³

Bu çekişmeler, Temmuz 1997'de başbakan Mesut Yılmaz'ın koalisyon hükümeti göreve başlayınca sona ermiştir. İktidardaki ilk aylarında Azerbaycan, Kazakistan ve Gürcistan'a yaptığı ziyaretlerle boru hattıyla kişisel olarak ne kadar ilgilendiğini göstermiştir. Mart 1998'de Tiflis'de Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze ile Azerbaycan petrolünün boru hattıyla taşınmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Türkiye Enerji Bakanlığı, Hazar'daki ortaklarıyla Mayıs 1998'de boru hattı prensip anlaşmasının imzalanmasına ve proje üzerinde yapılan ilk fizibilite çalışmalarında açık bırakılan satış prosedürü, finansman ile diğer teknik konuları açıklığa kavuşturacak bir çalışma grubunun oluşturulmasıyla sonuçlanan yakın ilişkiler geliştirildi. Askeri liderler bile, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın 1998 baharında gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Azerbaycan ve Gürcistan ile işbirliği anlaşmaları yaparak Türkiye'nin bölgedeki konumunu destekleyecek gayretlerde bulunmuşlardır.

Dışişleri Bakanı İsmail Cem, 1 Mart 1998'de bölgeyi ziyaret ederek Bakü-Ceyhan ve hazar enerjisi konulu bir konferansa katılmış ve Kazakistan, Gürcistan, Türkmenistan ve Azerbaycan dışişleri bakanlarının sorularını yanıtlamıştır. Bakü-Ceyhan projesi çalışmalarının devam etmesi hususunda vardıkları anlaşma, Türk, Gürcü ve Azeri Cumhurbaşkanı'nın Nisan sonlarında kuzeydoğu Türkiye'de bir araya gelmesiyle desteklendi. Bu kararlılık, 129 Ekim 1998'de Türkiye Cumhuriyeti'nin yetmiş beşinci kuruluş yıldönümünde Türk, Gürcü, Azeri, Kazak ve Özbek cumhurbaşkanlarının daha ciddi bir platformda bir araya geldikleri bir

³³³ Kramer, a.g.e., s.161.

toplantıyla pekiştirilmiştir. Cumhurbaşkanları, Bakü-Ceyhan boru hattını asıl petrol ihraç hattı olarak kabul ettiklerini politik olarak ifade ettikleri Ankara Deklarasyonu'nu imzalamışlardır.

Fakat bütün bunlar politik kararlılığı gösteriyordu ve ilgili devletler üzerinde yasal ve finansal hiçbir yaptırımı yoktu. Çift veya çok taraflı uzman grupları, boru hattının döşenmesindeki zorlu detayları, ilgili ülkeler arasındaki maliyet bölüşümü, boru hattını oluşturacak petrol şirketleri ve gelir dağılımı konularındaki zor detaylar üzerinde pazarlık yapmayı denemişlerdir. Bu pazarlıklar, Türk uzmanlarıyla AUPK arasında maliyet tahminleriyle ilgili olarak yaşanan tartışmalar yüzünden karmaşık bir hal almıştır. Türk tarafına göre maliyetle 2.3 milyar dolar tutacaktı ama petrol şirketlerinin tahminleri 4 milyar ile 4.5 milyar dolar arasındaydı ki, bu da ekonomik yönden boru hattının çekiciliğini azaltıyordu. Tahmin edilen rakamların üzerine çıkıldığında, pazarlıklar Türkiye'nin ekstra maliyeti karşılaması üzerinde yoğunlaşmıştır.³³⁴

Bakü-Ceyhan boru hattındaki menfaatlerini korumak amacıyla Ankara elindeki Türk Boğazları kozunu oynamaktan kaçınmamıştır. 1936 Montrö Antlaşması, savaş zamanları hariç, boğazlardan herkesin istediği zamanda geçebilmesini şart koştuğu halde, Türk hükümeti, Rus limanı Novorossisk'den veya Gürcistan liman kenti Supsa'dan kalkacak Hazar mazotunu taşıyan büyük tankerlerinin boğazlarda yaratacağı ağır trafiğe müsaade etmeye hazır olmadığını açıkça belirtmiştir. Ankara'nın gösterdiği asıl gerekçe İstanbul'da yaşayan 12 milyon insana getireceği çevre ve felaket riski olmuştur. 1994 yılında Ankara yanıcı ve benzeri diğer tehlikeli maddeleri taşıyan gemilerin boğazlardan geçişlerini kısıtlayan yeni bir Geçiş Güvenliği Anlaşması ortaya koymuştur. Rusya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Kıbrıs'ın ilk olarak Kasım 1997'deki Uluslararası Denizcilik Organizasyonu'nun (UDO) Londra'da yapılan genel toplantısında seslendirdiği ağır eleştirilere rağmen Ankara bu yönetmelikten vazgeçmemiştir. Fakat geçiş güvenliği, Başbakan Mesut Yılmaz'ın denizcilik işleri özel danışmanı, eski deniz kuvvetleri komutanı Oramiral Güven Erkaya'nın başkanlık ettiği bir kurul tarafından geliştirilen Gemi Trafik Yönetim ve Bilgi Sistemi ile mümkün olacaktı. 2000 yılında getirilen bu yeni

³³⁴ Kramer, a.g.e., s.162.

sistemle, boğazlar beklenen trafikle daha rahat başa çıkacaktır. Uluslararası Denizcilik Organizasyonu'nun güvenlik Komitesi, Türkiye'nin gayretleri ışığında Mayıs 1998 toplantısında Rusya'nın trafik koşullarıyla ilgili şikayetleriyle ilgilenmekten kaçındı ama bu Rusya'nın UDO komitesinin 1999'daki toplantısında konuyu yeniden gündeme getirmesini engellemedi.

Geçmiş yıllarda Boğaziçi'nde meydana gelen kazalar göz önüne alındığında Türkiye'nin ağır petrol trafiği riski konusundaki hassasiyeti tamamen gözardı edilemez. İstanbul sakinleri için ağır neticeler doğurabilecek bir kazanın ardından boğazların büyük petrol tankerlerine kapatılması olasılığı tamamen dışlanamaz. Fakat Türkiye'nin bu politikasını sadece çevresel faktörler belirlemiyor. 1998'in sonlarında AUPK üyeleri, ticari uygulanabilirliğiyle ilgili sorunların çözülmemiş olmasına dayanarak, ana boru hattıyla ilgili kararı erteledi. Buna bir tepki olarak denizcilik işleri eski bakanı Burhan Kara "Ucuz petrol hayallerine ne olacağını o zaman görürler" diyerek, boğazlardan geçiş ücretini arttırmakla tehdit etmiştir.

Türk hükümeti kontrolsüz bir tepki vererek AUPK'nın gönülsüzlüğünün ardındaki asıl gerekçe olarak kabul ettiği İngiliz Petrol'e ve Amoco'ya sanal boykot ilan etmiştir.

Uluslararası petrol konsorsiyumu yetkilileri Türk ve Amerikan Hükümetleri'nin siyasi manevralarından pek etkilenmemiştir. Onlara göre ekonomik ve finansal hesaplamalar karaya etki edecek faktörlerdi ve sadece karlı olan bir proje seçilecekti. Hazar petrolü potansiyelinin büyüklüğü ve petrol üretiminin hızı hakkındaki belirsizlikler, şirketleri tedbirli davranmaya zorlamaktadır. Bununla birlikte, kapasitelerinin artırılması durumunda mevcut boru hatları önemli bir süre daha tahmin edilen petrol üretimini taşıyabilecek gibi görünmektedir. Bu da ister Bakü-Supsa, ister Bakü-Ceyhan olsun yeni bir boru hattına ihtiyaç olup olmadığı konusunda şüpheler yaratmaktadır.³³⁵

Ekonomik karlılık tahminleri, devletler arasında ve devletlerin kendi içinde sürtüşmeler yaşadığı böylesine hareketli bir bölgede izlenen politikalarından da önemli

³³⁵ Kramer, a.g.e., s.164.

ölçüde etkilenmektedir. Bu faktörün etkisiyle Türk ve Amerikan hükümetlerinin bölgedeki enerji gelişimini siyasallaştırmalarından dolayı daha da ağırlık kazanmıştır. Bu yüzden petrol şirketlerinin bu hükümetlerden boru hattı maliyetinin önemli bir kısmını karşılaşmalarını istemeleri pek şaşırtıcı değildir. Bu da Türkiye'nin beklediği ekonomik faydaları azaltacaktır.

Petrol yatırımcıları, hesaplanması güç siyasi maliyet ve risklere, ham petrol fiyatlarının uzun bir süre düşük seyretme ihtimaline ve kesin olmayan üretim tahminlerine, yatırım sürelerini uzatarak tepki veriyorlar. AUPK sözcülerine göre, 1998'in 700 milyon dolarlık bütçesine karşılık AUPK 1999'da bütçesini 315 milyon dolara indirmiştir. Bundan başka, bölgedeki boru hattı projesine yapılacak herhangi bir yatırımın riskini taşımak zorunda kalan uluslararası petrol şirketleri artık baskı altında değillerdir. Yakın gelecekte bir petrol sıkıntısı yaşanacak gibi gözükmemektedir. Irak'ın petrol piyasalarına dönüşü, mevcut rezervlere eklenerek neredeyse Hazar potansiyeline eşit bir büyüklük yaratabilir. Doğu ve Güney Asya'nın artan talebinin önemli ölçüde dünya talebine ekleneceği 21. yüzyılın başlangıcına kadar Hazar petrolüne ihtiyaç olmayacaktır.

Fakat yine de, bölgedeki hükümetler üzerinde ülkelerinin uzun vadede sosyal ve politik istikrarını tehdit eden, ciddi derecede bozulmuş sosyal şartları iyileştirmede ihtiyaç duyulan fonları almak için boru hattının inşa edilmesi yönünde baskı vardır. Bu da ülkelerini uluslararası ekonomik yapıya daha sıkı bağlama isteklerinin yanısıra, Azeri ve gürcü liderlerin Bakü-Ceyhan boru hattının inşa edilmesindeki sarsılmaz kararlılıklarını açıklamaktadır. Bakü – Ceyhan hattı, Hazar Bölgesi Cumhuriyetleri'nin ekonomik ve dolayısıyla siyasal bağımsızlığı için yaşamsal önemlidir. Bakü – Ceyhan projesi bazı çevrelerin küçümsediği, 100-150 milyon\$/yıl geçiş ücretleri için değil, bölge ülkelerinin yalnızca Rusya'ya bağlı olmayan "çoklu" yollardan uluslararası piyasaya ihraç olanağı bulmalarının, doğrudan bölge kalkınması ve istikrarına olumlu etki edeceği anlamını taşıdığından mutlaka yaşama geçirilmelidir.³³⁶ Bakü – Tiflis – Ceyhan ham petrol boru hattı projesiyle Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve "Doğu – Batı Enerji Koridoru" olarak adlandırılan sağlam bir

³³⁶ PAMİR, A.Necdet, "Avrupa'nın ve Türkiye'nin Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'da Ortak İlgi Alanları", Uluslararası Sempozyumu, 13-14 Kasım 2000 Ankara.

güvenlik koridoru oluşturmayı ve bu sayede Batı'nın çok önem verdiği bir mesele olan "Enerji Arz Güvenliği" açısından sağlam bir temel atılmasını garantilemiş olmaktadır. Bakü – Tiflis – Ceyhan ham petrol boru hattı projesinde jeopolitik gücünü sağlamlaştıracak olan Türkiye, ayrıca, Türk Boğazları'ndaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan geçiş risklerinin en aza indirilmesi açısından da, son derece büyük bir öneme sahiptir.³³⁷

Kafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerimizin gelişmesine ve süreklilik kazanmasına yardımcı olacak bu proje, aynı zamanda hazar havzası devletlerinin hidrokarbon kaynaklarının dünya pazarlarına iletilmesinde tek bir ülkeye bağımlılıktan kurtularak, kendi ayakları üzerinde durmalarına ve bölgede demokrasinin ve Pazar ekonomisinin gelişmesine ve bölgenin dünya ekonomisi ile bütünleşmesine katkıda bulunacaktır. Ülkemiz açısından, Bakü-Ceyhan en emniyetli, güvenli, istikrarlı, çevresel açıdan en sağlıklı ve maliyet-etkin proje olmaya devam etmektedir. Ayrıca bölgenin istikrarı, güvenliği ve ekonomik kalkınması için önemli bir atılımdır.³³⁸

Eğer ABD hükümeti doğu-batı enerji nakil hattının gerçekleştirilmesi üzerindeki baskılarına devam etseydi, Türk hükümeti de Bakü-Ceyhan için çok geç olmadan cömert bir finansman planı oluşturabilseydi ve bölgede başka bir şiddetli sürtüşme patlak vermeyecek olsaydı, 2001 yılına kadar Azerbaycan petrolünü taşıyacak boru hattı hakkında prensipte bir karara varılması mümkün olabilirdi. Ama yine de bu, boru hattı inşasına hemen başlanacağı anlamına gelmiyor, ki boru hattının 2005 yılında faaliyete geçmesi planlanmaktadır.³³⁹ Erken üretimle ilgili tasarlara ilave olarak, projenin karlılığını sağlayacak kadar petrol rezervi olduğuna inandıracak bir sebep olmadan bu proje başlamayacaktır.

6.3.3. Mavi Akım Projesi ve Getirdikleri

Türkiye yurt dışından doğal gaz teminine yönelik ilk anlaşmayı 18 Eylül 1984'te Sovyetler Birliği ile imzalamış ve 1987'den itibaren yılda 6 milyar m³ doğal gaz alımına başlamıştır. Batı hattı olarak da bilinen bu hatla Rus doğal gazı

³³⁷ <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.html> , 25 Mayıs 2004.

³³⁸ <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/baku.htm> , 25 Mayıs 2004.

³³⁹ <http://botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.html> , 25 Mayıs 2004.

Rusya'dan çıktıktan sonra Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan'ı geçerek Tekirdağ üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır.³⁴⁰ 10 Aralık 1996'da Rusya ile ikinci doğal gaz alım anlaşması nakit alım olarak imzalanmıştır. 8 milyar m³/yıl gaz alımını öngören anlaşmanın 23 yıl yürürlükte kalması plânlanmıştır.

Mavi Akım³⁴¹ boru hattı 30 Aralık 2002'de bir protokol ile Türkiye tarafına teslim edilmiş olsa da bu hattın inşa çalışmaları tam olarak sona erdirilmemiştir. Bugün 4 milyar m³'lük bir kapasitede çalışabilen hattın tam kapasiteye ulaşabilmesi için sürdürülen çalışmaların ilk bölümünün 2003 yılı sonlarında, ikinci ve son kısmının ise 2004'ün ilk çeyreğinde bitirilmesi beklenmektedir.³⁴² 2004 yılı verilerine göre, Ocak ayı itibariyle 361, Şubat ayı itibariyle 287 milyon/cm³ doğalgaz alımı yapılmıştır.³⁴³

Mavi Akım Projesi'nin en önemli özelliği Rusya Federasyonu ile daha önce yapılan iki anlaşmadan farklı olarak herhangi bir geçiş ülkesi ile muhatap olmaksızın, doğrudan Türkiye'ye doğal gaz verecek olmasıdır. Hiçbir ülke toprağından geçmeyen Mavi Akım'dan alınacak gazın fiyatının önceki iki anlaşmaya göre % 12 daha ucuz olacağı belirtilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından "ticari sır" olduğu gerekçesiyle açıklanmayan Mavi Akım'dan alınan gazın fiyatı adeta bir 'devlet sırrı' olarak saklanmıştır. Bu konuda TBMM'de yapılan kapalı oturumda bile fiyatlar "gizlilik" gerekçesi ile açıklanmamıştır. Ancak Türkiye'de iktidarın değişmesi ve bu hattan gaz alınmaya başlanmasıyla Mavi Akım üzerindeki sis perdesi de yavaş yavaş aralanmaya başlamıştır.³⁴⁴

Toplamı 1200 kilometre olan boru hattının Karadeniz kısmında, 2.140 metre derinliğe boru döşenerek bu alanda bir dünya rekoru kırılmıştır. İmzalanan hükümetler arası anlaşmanın içine konan bir hükümlerle, projenin Türkiye kısmının inşasının hangi firmalara verileceğinin tespiti Rus Gazprom şirketinin yetkisine

³⁴⁰ PRİDDİİ, Robert, Enerjiçeska Politika Rossii 2002, (Paris: IEA, 2002), s.170.

³⁴¹ Türkiye'de literatüre "Mavi Akım" olarak geçen Rus doğalgazının Karadeniz altından Türkiye Cumhuriyeti'ne sevkiyatına ilişkin proje İngilizce'de "Bluestream" ve Rusça'da "Goluboy Potok" olarak anılmaktadır.

³⁴² Gazprom'un Resmi İnternet Sitesi, Goluboy Potok (Mavi Akım) http://www.gazprom.ru/articles/bluestream_00.shtml , 25 Mayıs 2004.

³⁴³ http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/gg_111.html , 25 Mayıs 2004.

³⁴⁴ ZEYREK, Deniz, *Doğalgazda Soygunun Kamtı*, Radikal Gazetesi, 15 Temmuz 2000

verildiği için³⁴⁵ Gazprom, projenin bu kısmını Türk firmaları Hazinedaroğlu ve ÖZTAŞ ile kendi ana inşaat şirketi olan Stroytransgaz (OHS) konsorsiyumuna vermiştir. Hattın Rusya bölümü ve Karadeniz geçişinin yapım-işletim-finansmanı Gazprom'un, Türkiye kısmı ise Botaş'ın sorumluluğundadır.

Rusya tarafından finanse edilen proje yaklaşık olarak 3,3 milyar dolara mal olmuştur. Bu projeden Gazprom'un 25 yıl için yılda ortalama 1,7 milyar dolar gelir sağlayacağı planlanmaktadır. Proje için Rusya ve İtalya arasında 'Transco' isimli (yüzde 50, yüzde 50) yeni bir ortaklık kurulmuştur. Proje için yedi İtalyan bankasının 2,3 milyar Dolar civarında kredi sağlanmıştır.³⁴⁶

Mavi Akım projesi çerçevesinde Türkiye de bir taraftan Samsun-Ankara arasında 501 km uzunluğundaki boru hattını döşemeye devam ederken, diğer taraftan da Samsun da bir gaz ölçüm istasyonu kurmuştur. Proje çerçevesinde Karadeniz tabanında döşenen boru hattı ile Türkiye kısmında bulunan hat 20 Ekim tarihinde Samsun'daki istasyon ile düzenlenen bir tören ile birleştirilerek bitirilmiştir. Toplam 3.4 milyar dolara mal olması beklenen ve 1.200 km. uzunluğundaki bu hat 376 km.lik bölümü denizin 2100 m. Altından geçmektedir. Türkiye ve Rusya arasında 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan ve TBMM tarafından 4 Nisan 1998'de onaylanarak yürürlüğe giren Rus doğalgazının Karadeniz altından Türkiye Cumhuriyeti'ne sevkياتına ilişkin anlaşma çerçevesinde Mavi Akım projesi gündeme gelmiştir. Rusya'nın doğalgaz rezervlerinin bulunduğu Zapolyornoye Berevegoye sahalarından, Birleşik Gaz Dağıtım Şebekesi ile İzoblynoye bölgesine akıtılacak olan doğalgaz, İzoby İnoye'den inşa edilen 396 km uzunluğundaki boru hattı yardımıyla Dzhubga limanına ve buradan denizin tabanına döşenen hatla Samsun'a ulaşacak, Türkiye ise doğalgazı Samsun Limanında alacak ve 501 km uzunluğunda 48 inçlik boru hattı ile Ankara'ya sevk edilmesi sağlayacaktır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki en iddialı proje olan Mavi Akım Projesi'nin bitirilmiş olmasına rağmen fiyat ve miktar bakımından bir takım sorunların ortaya çıkması ve bu sorunların kısa vadede çözülememesi durumda

³⁴⁵ *Mavi Gerçeği ve Bağlantılı Projeler*, Ankara: Botaş Yayını, Temmuz, 2001, s. 17.

³⁴⁶ ÇİGANOV, Mihail, "Golubaya Meçta Vo Ploti", <http://www.wep.ru/arhiv/2002/5/639.shtml>, Trud Gazetesi, 9 Temmuz 2002.

Türkiye ile Rusya arasında aslında çok kırılğan bir yapıda olan ekonomik ve ticari ilişkilerin olumsuz etkilenmesi muhtemeldir. 2002 yılı itibariyle iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 5 milyar dolar civarındadır. Geçen yıl itibariyle 500 milyon dolarlık bir bavul ticaretinin yapıldığı hesaplanmaktadır. Rusya tarafı bavul ticaretinin 3 milyar dolara kadar ulaştığını iddia etmektedir. Yanı sıra; toplam müteahhitlik hizmetlerinin 10 milyar dolar civarında olduğu ve her yıl Türkiye'yi yaklaşık 1 milyon turistin ziyaret ettiği de göz önüne alınırsa hiç de azımsanmayacak bir ekonomik ve ticari ilişkiler zincirinin Mavi Akım sorununun gölgesi altında kalacağı gözden uzak tutulmamalıdır.

Mavi Akım Projesi ile aslında Türkiye'nin ciddi bir enerji stratejisinden yoksun olduğu da ortaya çıkmıştır. Türkiye Rusya Federasyonu ile imzalamış olduğu diğer iki doğal gaz alım anlaşmasının yanı sıra Mavi Akım Projesi'ni de imzalayarak Türkiye'nin enerji güvenliğini Rusya'nın inisiyatifine bırakmıştır. Aynı zamanda Türkmen Gazı'nın Hazar geçişi, Bakü – Ceyhan hattının ikinci plana atılmasına neden olmuş, bu da Bakü – Ceyhan Petrol Hattı'nın ekonomikliğinin tartışılmasında destek olabilecek en büyük unsurun geri atılmasına neden olmuştur.

7. SONUÇ VE GELECEK İÇİN HEDEFLER

7.1. Sonuç

Jeopolitik ve stratejik konumu bakımından dünyanın en önemli bölgelerinden biri olan Kafkaslar, Türkiye için hayati bir öneme sahiptir. Türk dünyası ile ilişkilerin geliştirilmesi ve sağlıklı olarak devam edebilmesi için bu yolun daima açık tutulması gerekmektedir. Bu bakımdan Türkiye bölgede güçlü bir şekilde bulunmak ve hakimiyetini kurmak ya da nüfuzunu yayarak kökleştirmek zorundadır. Türkiye'nin Kafkas politikası detaylarıyla yukarıda anlatılmıştır. Buradaki açıklamalarımızdan anlaşılacağı gibi, Türkiye Kafkaslara hem stratejik bakımdan hem de enerji ihtiyacını gidermek bakımından gereksinim duymaktadır. Türkiye'nin bu iki konudaki güvenliği bölge üzerindeki politikalarının sağlıklı olarak tespit edilmesi sayesinde olacaktır.

Türkiye'nin bu bölge ile ilişkileri hiçbir devlete nasip olmayacak kadar temiz ve barışçıldır. Gerek Osmanlı Devleti ve de gerekse Türkiye Cumhuriyeti bu bölgedeki devletler ile daima sulh ve selamet içinde olmuştur. Bu nedenle Kafkaslar'da meydana gelen her hadisede bölgeden Hristiyan olsun Müslüman olsun her din ve tabiiyetten insanlar sığınmak için ülkemizin yolunu tutmaktan çekinmemişlerdir. Türkiye'nin bu tavrı gelecekte de sürecektir.

Kafkaslar Osmanlı Devleti'nin elinden çıktıktan sonra Ruslar ve İngilizler tarafından paylaşılmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da bölge tamamen Ruslar'ın işgaline uğramıştır. Dönemin Türk aydın ve devlet adamları şartlar nedeniyle bu konuda fazla bir şey yapamamışlardı. Ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Kafkaslar kadar Orta Asya ile de ikili ilişkiler kurulmak istenmiş ve bu konuda çeşitli defalar karşılıklı ziyaretler yapılmak suretiyle ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye buralarda bulunan soydaşlarına ve diğer müslüman unsurlar kadar Hristiyan unsurlara da maddi ve manevi desteklerde bulunmuştur. Deprem felaketiyle feci bir duruma düşen Ermenistan'a, henüz Karabağ'ı işgal etmiş olmasına rağmen, insani yardım ve hava sahasını açmak gibi ince bir siyaset işlemiştir. Dağıstan ve Çeçenistan gibi Müslüman bölgelerde çıkan çatışmalarda arabuluculuk yapmak

istemmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren tekrar bölgede varlığı hissedilmeye başlanan Rusya Federasyonu ile bölgedeki toplulukların ilişkilerinde elden geldiğince uzlaşmacı tavırlar sergilemiştir.

Türkiye bütün bu görevleri üstlenirken şüphesiz kendi menfaatlerini de ön planda tutmuştur. Ancak yeterli zaman olmadığından ve bazı olmadık açıklamalar nedeniyle bölgede çıkarları olan Rusya, İngiltere ve ABD'nin yeni bir stratejik ve ekonomik güç gösterisiyle karşı karşıya kalınmış olduğundan, bölge ülkeleriyle ilişkiler bir anda kopma noktasına gelmiştir. Çünkü bu devletler Türkiye'nin bölgeye nüfuz etmesini istememektedir. Hele tek başına bölgede nüfuz ve güç sahibi olacak bir Türkiye'nin gerçekten "Adriyatikten Çin seddine Kadar Türk Dünyası" söylemini gerçekleştirebilir korkusu bütün dünyada hala geçerli bir yargı gibi görünmektedir.

Kafkasları kendisi için kuzey komşusu önünde bir perde gibi kabul eden Türkiye, bölgede bulunan Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi ülkeler ile yakın dostluk kurmak ve bu ilişkileri devam ettirmek çabası içindedir. Türkiye Gürcistan'ı Kafkasyasız, Kafkasyayı da Gürcistansız kabul etmemiştir. Bu nedenle Gürcistan askeri ve politik olarak daima desteklemiş ve burada bir takım yatırımlara girişmiştir. Bu yatırımlar kültürel yatırımlar ile askeri yatırımlardan ileri gidememiştir. Çünkü Gürcistan sanayiine gaz verecek olan maddi varlıklardan yoksun bir ülkedir. Petrol ve doğalgaz çok sınırlı alanlardan çıkmaktadır. Türkiye daha çok Gürcistan'a çeşitli taviz ve tavsiyeler vererek Azerbaycan ile iyi ilişkiler kurutmak ve bu yoldan ihtiyacı olan enerji açığını kapattırmaya çalışmaktadır.

Aynı şekilde Ermenistan da Kafkaslar'da petrol ve enerji bakımından en zayıf olan ülkelerden biridir. Ermenistan SSCB'nin var olduğu dönemlerde Türkiye için olduğu kadar diğer Türk devletleri için de ayrı bir tehdit unsuruydu. Çünkü enerjisinin büyük bir bölümünü Nükleer Reaktörlerden karşılamaktaydı. Bu da Ermenistan'ın bölgede nükleer bir güç olabileceği imajını güçlendirmekteydi. Ancak SSCB çöktükten sonra görüldü ki, bütün bu güç SSCB'nin kurmuş olduğu düzenden kaynaklanmaktaydı. Bu çöküş bir anlamda Ermenistan'ın da çöküşü oldu ve zaten hurdalaşmış olan nükleer reaktörlerin hemen büyük bir kısmı kapatılarak, faaliyetten men edilmişlerdir. Ermenistan da böylece hem Türkiye'den hem de diğer Türk devletlerinden enerji ithal eden bir ülke konumuna düşmüştür. Ancak Rusya

Federasyonunun yeniden güçlenmesiyle birlikte, her ne kadar bu enerji ihtiyacını giderememiş olsa da Rusya'nın askeri ve stratejik bir müttefiki olarak yeni bir önem ve anlam kazanmıştır.

Ermenistan Azerbaycan'ın stratejik konumdaki toprağı olan Karabağ'ı işgal ederek tarihi bir hata yapmıştır. Türkiye üzerinde bir baskı ve tehdit aracı olarak bölgede çıkarları olan ülkeler tarafından kullanılan Ermenistan, Doğu Anadolu gibi Karabağ üzerinde de hayali emeller taşıyan bu küçük devletçik Türkiye gibi güçlü bir devlet ile çatışmaktan fazla bir yarar temin edemediği gibi, yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde rahat ve huzuru yaşamış bir millet olarak Türk milletinin nefret ve kinini kazanmıştır.

Oysa bu iki ulus yüzyıllar boyunca kardeşçe yaşamışken, Avrupa Devletleri ve Ruslar'ın desteğini arkasında bulduğu yıllardan itibaren Türk çıkarları için daimi bir tehdit olmak gibi yeni bir rol üstlenmiş, Türklerin 1915 yılında Osmanlı Ermeni vatandaşlarını savaş içinde daha güvenli bir bölgeye aktarması esnasında meydana gelen kayıplar nedeniyle, Türklerin Ermeniler'i soykırıma tabi tuttıkları gibi uydurma bir isnatta bulunmaları, Türkiye – Ermenistan ilişkilerini içinden çıkılmaz bir sürece doğru sürüklemiştir. Ancak Ermenistan bu siyasetini daimi olarak gündemde tutmamaktadır. Ne zaman Türkiye dünya siyasetinde önemli bir rol oynayacaktır o zaman Ermeniler bu iftirayı dünya gündemine getirmektedirler. Tıpkı Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın gündeme geldiği günlerde yaptığı gibi. Ermenistan muhtemelen bu konsorsiyum dışında kalmamak için bu tür bir iftira ile elden geldiğince fazla çıkar sağlamak istemiştir. Bunda da bir miktar başarılı olmuş görülmektedir. Öyleki Türkiye bu iftiranın dünyada kabul görmemesi için ABD'nin desteğine ihtiyaç duymuş ve bölgede ABD'nin istediği gibi bir müttefik olmak zorunda kalmış, kendi çıkarlarını ikinci sırada takip etmiştir.

21. yüzyılda da enerjinin dünya ekonomisi içinde önemli bir unsur olarak devam edeceği açıktır ve bu düşüncenin ne kadar doğru olduğu, yalnız milli düzeyde değil, küresel dünya değerleri açısından yapılan tahminlerde de açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu gücü elinde bulunduranların, milli menfaatlerini gerçekleştirmede elde edecekleri enerji ile yeniden şekillenen dünyada etkin bir rol oynayacakları şüphesizdir. Bu devletler, ellerinde bulundurdukları önemli petrol ve

doğalgaz rezervleri ile milli hedeflerine erişme ve onları gerçekleştirme yolunda en önemli baz olan ekonomik güçlerini kullanıp, bunu diğer güç unsurları ile de birleştirerek, milli güçlerini geliştireceklerdir.

Bugün yeni enerji haritaları incelendiğinde, ülkeleri bir ağ gibi saran, milli sınırları çoktan aşmış ve hatta mevcutlarından daha fazlasına ihtiyaç duyulan bir petrol ve doğalgaz boru hatlarının istemleşen yapılanmasıyla karşılaşmaktayız. Gelişen bütün teknolojik imkanlara rağmen coğrafi stratejisi her geçen gün daha büyük önem kazanan Türkiye, bu önemli petrol ve doğalgaz üreten ülkeler ile, bunların en büyük tüketim pazarı olan Avrupa arasında yer alan konumuyla, aynı derecede öneme sahiptir.

Enerji geçişi için güvenilir ve istikrarlı bir ülke olan Türkiye, coğrafi konumunun da vermiş olduğu avantajla Orta Asya ve hazar Bölgesi'nde üretilen petrolün düşük fiyatla ve emniyetli bir şekilde taşınmasını sağlayacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ni geliştirmiştir. Bu proje, petrolün uluslararası piyasaya ihracı için kullanılacak emniyetli bir taşıma sisteminin tesisini amaçlamaktadır. Aynı zamanda, söz konusu proje ile hem ekonomik açıdan uygun hem de çevresel açıdan sürdürülebilir ve riski olmayan bir taşıma olanağının sağlanması hedeflenmektedir.

Hazar Havzası'ndaki petrolün Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ile taşınmasının Türkiye'ye yapacağı olumlu ve çok yönlü etkiler, zamanla ortaya çıkacaktır. Baştan şunu belirtelim ki Türkiye bu boru hattını kendisi açısından kısa dönemde hatırı sayılır miktarda ekonomik getiri sağlayacağı için değil, daha ziyade stratejik önemi ve buna bağlı uzun erimli ekonomik çıkarları açısından savunmaktadır. Hazar Bölgesi ülkelerinin ihraç yollarını çeşitlendirerek, serbest rekabet ortamında ve kesintisiz satabilmelerini sağlayacak ve bu da onların ekonomik bağımsızlıklarını hızlandıracak ve pekiştirecektir. Bu faktör de bölgede ekonomik istikrarın sağlanmasına hizmet edecek yaşamsal bir husus olarak, Türkiye'nin de uzun dönemli ekonomik çıkarlarına yarar sağlayacak gelişme olacaktır.

Başta Azerbaycan ve Gürcistan olmak üzere ekonomik güçleri artacak olan Orta Asya ülkeleri, Türkiye'den yüksek oranda ithalat yapacaklardır. Bu da Türkiye'nin ihracatını göreceli olarak artırarak dış ticaret açığının kapanmasına katkıda bulunacaktır. Boru hattı taşımacılığı ile Türk Boğazları'ndaki deniz trafiğinin ve çevre kirliliğinin azalmasına sağlayacağı katkı dolayısıyla da Türk turizmine ve balıkçılığına olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan ham Petrol Boru Hattı'nın gerçekleşmesi ile taşıma maliyetinin minimuma indirilmesi ve Türkiye için ihtiyaç olan ham petrolün süratle ve ucuz olarak temin edilmesi mümkün olacaktır. Ayrıca Türkiye adına TPAO, üretici şirketlerin oluşturduğu AIOC konsorsiyumunda %6.75'lik bir paya sahip olmasıyla yatırımlardan kaynaklanan gelir imkanı da elde etmiş olacaktır.

Proje sadece sahalardaki pay açısından değil, hattın yapılmasıyla kullanılacak teçhizat, malzeme ve işçilik gibi, Türk özel sektörü için yeni iş ve ek istihdam imkanlarının yaratılması yönünde de Türkiye ekonomisine katkı sağlayacaktır. Yapılan bazı hesaplamalara göre bu projenin gerçekleşmesi durumunda Türkiye 5 milyar dolarlık bir ek kazanç sağlayacaktır. Hattın son bulduğu Ceyhan Limanının hem Hazar ve Orta Asya hem de Orta Doğu petroleri açısından yakınlık, elverişli yükleme, olumlu iklim koşulları ve terminal işletme tecrübesi gibi kritik bazı nedenlerle, dünyanın önemli petrol piyasalarından biri olması beklenmektedir. Stratejik önemi artacak olan Ceyhan Limanı'nın ve Türkiye'den geçecek olan boru hattı güzergahının da çok önemli bir hedef olacağı, kontrol ve güdüm kabul etmeyen bir ülkeye bu hattın teslim edilmeyeceği bölünmesi için her yolun deneneceği unutulmamalıdır. Buna bağlı olarak, bölge ekonomisine katkı yapacak şekilde Mersin ve İskenderun limanlarının canlanması söz konusudur.

Ceyhan bölgesine taşınan petrolün bölgede rafine edilerek dağıtımını temin etmek amacıyla, üretici ülkelerle birlikte yapılacak ortak yatırımlar sayesinde Türkiye Akdeniz'de İtalya ve İspanya'ya rakip olabilecek bir rafine merkezi haline gelebilecektir. Kendi limanlarından Pazar ülkelere yapılacak ham petrol taşımacılığı ülkenin sivil deniz taşımacılığının bu bölgeye yönelmesini ve gelirlerden pay almasını sağlayacaktır.

Türkiye'nin enerji politikasının ana hatları enerjinin ucuz, kaliteli, güvenilir ve zamanında kullanıcılara sunulmasıdır. Bu bakımdan Türkiye'nin petrol ve doğalgaz ihtiyacını, coğrafi çerçevesindeki zengin enerji kaynaklara sahip ülkelerden sağlama isteği, enerji politikasının da bir gereğidir. Hattın gerçekleşmesi, Türkiye'nin ekonomik gücünü bir kat daha arttıracaktır. Hatırlatarak söyleyelim ki Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı'nın ambargo nedeniyle Türk ekonomisine şu ana kadar ki toplam kaybı 40 milyar dolar civarındadır. Bu durum, böyle bir enerji isteminin ülke ekonomisi için ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Buraya kadar belirtilen gerçeklerden dolayı, gerçekleşmesi halinde (ki gerçekleşmemesi için hemen hemen hiçbir engel ve neden kalmamıştır) Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Türkiye ekonomisine çok yönlü ve olumlu etkilerde bulunacaktır. Bu proje, GSMH'nin artmasına, ekonomik hedeflere ulaşılmasına ve enflasyonun aşağıya çekilmesine katkı sağlayacaktır. Fakat bu etkiler hemen çok kısa sürede ortaya çıkacak demek değildir.

7.2. Hedefler

Çalışmanın tamamı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Kafkaslar ve Kafkaslar'da bulunan önemli ülkelerden biri olan Gürcistan hakkında tespit edilebilecek hedefler üç ana başlıkta toplanabilir:

7.2.1. Tarihi Hedefler

- Türkiye'nin tarihi hedefleri arasında öncelikle Osmanlı Devleti'nden kalan mirasın iyi değerlendirilmesi gereği şarttır. Bir Fransız yazar olan Ojen More'nin dediği gibi "Osmanlı Devleti'nin izlerinin ortadan kaldırıldığı veya hile ile çıkarıldığı tüm ülke ve topraklarda Osmanlı dönemi sonrasında daima bir kaos ve dehşet hakim olmuştur". Bu gerçek bölge ülkelerine anlatılabilirse, yeniden güçlü ve kardeşliğe dayanan ilişkiler kurulabilir.

- Türkiye'nin Kafkaslar üzerinde geçmişte dayanan herhangi bir iddiası yoktur. Türkiye, Ulu Önder Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" stratejisini benimsemiş olduğundan bölge uluslarıyla kültürel ve karşılıklı anlayışa dayalı işbirliği dışında, emperyalist bir faaliyette bulunması sözkonusu dahi olmayacaktır.

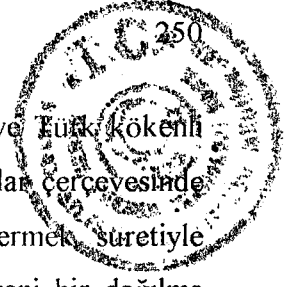

- Gürcistan bu tür ilişkilerde önemli bir örnek teşkil etmektedir. SSCB'nin yıkılmasından sonra kargaşa içine sürüklenen ülkenin yardımına ilk koşan ülke Türkiye olmuştur. Türkiye bu misyonunu bölgedeki bütün ülkeler için aynı seviyede sürdürecektir.

- Ermenistan'la olan tarihi ilişkiler 1915 soykırım iddiası aşıldığı takdirde daha da geliştirilebilecektir. Ermenistan bu iftirayı dünya gündemine bir daha sokmamak üzere ortadan kaldırır ve Doğu Anadolu üzerindeki emellerinden vaz geçerse, Türk milleti nezdinde aklanacağı gibi ve bundan sonraki ilişkiler iki ülkenin en üst düzeyinde sürdürülebilecektir.

- Türkiye Kurtuluş Savaşı döneminde Ermenilerin kallesçe saldırılarından büyük zarar görmüştür. Yaklaşık 1.000.000 insanımız bu saldırılarda kaybolmuş veya katledilmiştir. Ancak büyük bir ulus olan Türkler kendilerine daima muhtaç durumdaki Ermeniler üzerinde bu durumu bir baskı aracı olarak kullanmamışlardır. Aynı şekilde Yunanlılar tarafından da yaklaşık 2.5 milyon Türk vahşice katledilmiş olmasına rağmen bu tutum Yunanlılara karşı da sergilenmiştir. Oysa artık Türkiye, Ermeni ve Yunanlılar tarafından Kurtuluş Savaşı sırasında işlenen insanlık suçlarını gündeme getirerek bu konuda hem tazminat istemeli hem de uluslararası kuruluşlar nezdinde hazırlanacak tasarılarla suç duyurusunda bulunmalıdır. Yani hak arama zamanı gelmiş ve geçmiştir.

- Bölgede Rusya ile de geçmişe dayanan önemli bir tarih vardır. Rusya bölge ülkelerini istila ettikten sonra Türkiye'nin doğusunu hatta boğazları ve tüm Anadoluyu ele geçirmek gibi bir hayale kapılmıştır. Bu hayal bazan tehlikeli boyutlara varacak şekilde Anadolu topraklarında ilerlemiştir. Ancak her defasında talih Türklere gülmüş ve Ruslar'ın uzun süre kalması mümkün olmamıştır. Rusya Boğazlar üzerinde II. Dünya Savaşı'na kadar bu siyasetini sürdürmüştür. Ancak bu savaştan sonra giderek gücünü kaybetmiş ve SSCB'nin çökmesiyle bütün kudretinden yoksun kalmıştır. Bundan sonra da özellikle Kafkaslar'da yoğunlaşan bağımsızlık hareketleri nedeniyle Türkiye ile ikili ilişkilerini geliştirmek ve bölgeye ABD gibi rakip ülkelerin Türkiye vasıtasıyla sızmasını önlemeye çalışmıştır. Türkiye bu kozu iyi değerlendirememiştir. Ancak bundan sonraki dönemde Ruslar'ın geçmişteki hataları değerlendirilerek, bölge uluslarının Ruslara karşı Türk kudretini benimsemeyi ya da en azından bu şekilde BM ve diğer önemli örgütlerin de desteğini kazanması mümkün olabilir.

- Türkiye Rus toprakları üzerinde yaşayan tüm Türk ulusları ve Türk kökenli uluslar üzerinde siyasi ve iktisadi nüfuz geliştirmelidir. Onların yasalar çerçevesinde bağımsızlıklarını sonuna kadar desteklemelidir. Gözlemciler göndermek suretiyle sorunlarıyla ilgilenmeli ve eğer gelecekte Rusya Federasyonu'nun yeni bir dağılma sürecine girme durumu olursa, buna hazırlıkları şimdiden yapmak ve bu durumdaki ulusların hakları şimdiden teminat altına alınmalıdır.

- Çeçenistan konusunda Türkiye yakın zamana kadar aktif bir politika izlemekteydi. Ancak Rusya PKK terör örgütü kozunu oynamaya başlayınca geri adım atmak hatta Çeçenlere Türk sınırlarını kapamak gibi yanlış bir politika izlemek durumunda kalmıştır. Türkiye Rusya karşısında bu eziklikten kurtulmak zorundadır. Körfez Krizi bu konuda kullanılmalı ve PKK ve KADEK gibi oluşumlar bir daha yeşermeyecek şekilde ortadan kaldırıldıktan ve Kuzey Irak daha güvenli bir duruma getirildikten sonra Çeçen konusu tekrar ele alınmalı ve bağımsızlığa giden yolda onlara gereken her türlü destek verilmelidir. Aksi halde Rusya bu kudretli insanların soyunu ortadan kaldırmak üzeredir.

- Dağıstan da da benzeri bir durum yaşanmaktadır. Her ne kadar İran'a yakın grupların yaşadığı bir bölge de olsa tarihi köken itibariyle Dağlılar Türkiye'ye daha büyük bir yakınlık duymaktadır. Bu nedenle Türkiye İran ve Rusya karşısında Dağıstan'ı doğal bir müttefik gibi kabul etmeli ve bu ülkenin garantörlüğünü üstlenmelidir. Aksi takdirde İran bu yükümlülüğü yerine getirme konusunda daha istekli olacaktır.

- İranın da bölgeyle yakın ilişkileri olmuştur. İran, Türkiye'nin hep arkasından yürümüştür. Her ne zaman Türkiye batıyla savaşa tutuşsa İran hançerleriyle Türkleri Doğu Anadolu ve Kafkaslar'da vurmaktan geri kalmamıştır. İran Şii propagandası ile bölgeyi denetime almaya çalışmaktadır. Ancak Laikliği benimsemiş olan Türkiye Cumhuriyeti, inananç hürriyetini en geniş kapsamıyla uygulayabilirse, katı totaliter rejimlerden bıkmış olan küçük devletlerin dikkatini çekebilecek ve bu devletlerin daha serbest düşünebilen bir ülkeyi model alamaları sağlanabilecektir.

7.2.2. Stratejik Hedefler

- Türkiye İpek yolu üzerinde bulunan Kafkaslar ve Gürcistan ile doğrudan ilişki içindedir. Kuzeyden ve Orta Anadoludan gelen bütün yollar mutlaka bu

bölgeden geçmekte olduğundan, bölgenin Orta Asya'ya açılan bir kapı olduğu unutulmamalıdır.

- Rusya'nın "Sıcak Denizlere Açılma" hedefi önündeki en büyük doğal engel olarak Kafkaslar bulunmaktadır. Türkiye geçmişte tehdit edildiği bu bölgeyi, gelecekte bir daha aşılmayacak şekilde Rusya karşısında şekillendirmelidir.

- Türkiye Gürcistan'ı mutlak bir stratejik ortak olarak değerlendirdiği gibi, Azerbaycan'ı da bu bağlamda ele almak zorundadır. Askeri işbirliği sadece Gürcistan ile yapılmamalıdır. Bunun gerekleri Azerbaycan'a iyi anlatılmalı ve Türk desteğini kabul etmesi sağlanmalıdır. Ancak Azerbaycan kadar Türkiye tarafında da bu konuda belli bir çekince olduğu görülmektedir. Bu ön görüş de aşılmalı ve her iki ülke ile bu konuda yakın temas kurulmalıdır.

- Türkiye Kafkas ötesi devletlerle de yakından ilişki kurmalıdır. Bunların içinde Çeçen-İnguş ve Dağıstan özerk bölgeleriyle Türkiye'nin hem dini ve hem de siyasi geçmişiyle rahat hareket edebileceği iki merkezdir. Bu bakımdan Türkiye mutlaka bu iki ülkeye de yakın desteğini Gürcistan'ın bu iki özerk bölgeyle olan bozuk ilişkilerine rağmen geliştirmeli, bundan Gürcistan'ın rahatsız olmamasını temin etmelidir.

- Türkiye Rusya'nın da çıkarlarını dengelemeyi bilmelidir. Rusya daha çok petrol ile ilgili konulara dikkat çekmektedir. Bu da Rusya'nın enerji sebebiyle bölgeye sık sık müdahale ettiğini göstermektedir. Eğer Türkiye, Rus çıkarlarının zedelenmeyeceği konusunda Rusyayı tatmin ederse, uzun vadede Rusya Türkiye ilişkileri zarar görmeyecektir. Ancak Rusya karşısına bölge ülkelerinin güvenini temin etmiş bir devlet olarak çıkarsa Rusya'nın da bölgeyle olan sert ilişkilerinde bir nebze de olsa yumuşama sağlayabilir ve özellikle Çeçen konusunda daha iyiye giden sonuçlar alınabilir.

- Türkiye Gürcistan'ın iç istikrarında önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle gerek Abhazya ve Oset meselelerinde gerekse Rus-Çeçen meselelerinde Gürcistan'ın etkin bir rol oynatılması sağlanabilir.

- Türkiye Gürcistan ve Azerbaycan'ı Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde siyasi ve askeri olarak bölgede etkin bir güç haline getirebilir. Ancak bu dengenin en iyi şekilde tesisi gerekecektir. Çünkü geçmişte Ermeniler ve Gürcülerin birlikte hareket ettikleri de vakidir.

- Özellikle Kafkaslar'daki kaynakların paylaşımı konusunda şiddetli bir rekabet devam ettiğinden, bu rekabetin bölgesel istikrarı ve barışı engelleyici

boyutlarda olabileceği göz ardı edilmeyerek, Türkiye' nin 21 nci yüzyılıda "Enerji Köprüsü" olabilmesi için; KEİ üyeleri arasında ekonomik ilişkileri artırarak, hem bölge güvenliğinin sağlanmasını, hemde bölgenin barışını milli çıkarlarına uygun olarak yönlendirmesini sağlamalıdır.

- Türkiye Gürcistan'a olan bu yaklaşımını her zaman korumak durumundadır. Ancak bazan devletlerin çıkarları dostluk ilişkilerinin önüne geçebilir. Eğer yakın gelecekte Gürcistan çıkarlarını Türkiye'nin karşısında olmak gibi bir konumda görürse, Türkiye şimdilik bu devletin sınırları içinde görünen ancak köken itibarıyla Gürcülere uzak olan Abhazya ve Acara halkını korumak ve gözetmekle yükümlüdür. Bu bölgelerde yaşayan insanların pek çoğu Türkiye'deki akrabaları ile yakın ilişkide olduğu gibi, aslen pek çoğunun da Türk kökenli olduğu bilinmektedir. Bu bakımdan Türkiye soydaşları olan bu insanların geleceğini teminat altına almak ve gerekirse yasal çerçeveler içinde Gürcistan'a bu konuda müdahale etmek zorunluluğunu her zaman hissetmelidir.

- Bölgenin en çok tartışılan ülkelerinden biri daima Ermenistan olacaktır. Çünkü bu devlet gerek Türkiye ve gerekse kendi komşusu olan İran, Azerbaycan ve Gürcistan devletlerinin topraklarında yaşayan Ermeniler vasıtasıyla bu ülkelere bugün olmasa da yarın veya gelecekte toprak talep edebilecektir. Bunun en güzel örneği Karabağ meselesidir. Ermenistan daha küçük bir ülke iken Azerbaycan'a ait olan Karabağ bugün Ermeni işgali altındadır. Hatta Azerbaycan topraklarının bir bölümünde de bu işgal devam etmektedir. Azerbaycan dünyaya açılma hesapları yaparken bu konuda ne ABD'den ne de Avrupa Birliği'nden her hangi bir destek görmemiş ve görmeyecektir. Bu konuda Azerbaycan'ın tek destekçisi eskiden olduğu gibi yine Türkiye'dir. Türkiye Azeri toprağı olan Karabağ'ı en kısa zamanda gerçek sahibine teslim etmenin yolunu bulmalıdır. Aksi takdirde İran bu misyonu yüklenmek veya benzeri bir izlenim vermek pozisyonuna girerse bölgedeki bütün dengeler değişebilir.

- Türkiye İran üzerinde de yeni politikalar geliştirmelidir. Eğer Azerbaycan'a Karabağı geri kazandırır ise İran'da yaşayan 24 milyon Türk sayesinde İran'ın Türkiye'ye yakınlaşmak gibi bir zorunluluğı doğacaktır. Böylece İran üzerinden Türkiye'ye sevk edilmeye çalışılan Şii propagandaları da kendiliğinden duracaktır.

- Ermenistan'ın tehditinde olan bir diğer Azeri toprağı da Nahcivandır. Nahcivan Türkiye'nin Türk kökenli insanların yaşadığı ve Orta Asya'ya açılan son kalesidir. Türkiye ya Nahcivan üzerindeki garantörlüğünü güncelleştirmelidir ya da

Nahcivan'ı Ermenistan karşısında durabilecek şekilde yeniden reorganize etmek durumundadır. Türkiye Nahcivan'ın dünya siyasetindeki yerini almasını ve uluslararası kuruluşlara üye olmasını da sağlamalıdır.

- Karadeniz boğazlarına sahip olan Türkiye, Rusya'nın güneyinde yaşayan Çerkesler ve Kırım Türkleri üzerindeki haklarına da sahip çıkmak zorundadır. Rus toprakları üzerinde çeşitli bölgelere dağılmış olan Kırım Türkleri ve Ahıska Türkleri yeniden öz vatanlarına dönmek durumundadır. Türkiye bu konuda her iki ulusa da yardımcı olmayı bir misyon olarak kabul etmelidir.

- Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile aynı güzergahtan Türkmenistan doğal gazının getirilmesinin de plan dahilinde olması, Rusya ve İran tarafından, Türkiye'ye yapacakları doğal gaz ihracatı açısından bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu nedenle, Rusya ve İran'ın, ayrı ayrı veya birlikte hareket ederek, bu projelerden birisinin gerçekleşmesini engellemeleri halinde diğer projenin de önünün kesileceğini dikkate alan politikalar üretmeleri beklenmelidir. Bu da demektir ki, boru hatlarından ilk varıl petrol ve ilk metre küp gaz akana kadar, bu iki ülkenin politikalarını dikkatle izlemek gerekecektir. Dahası, bu teyakkuz halinin, işletme safhasında da sürdürülmesi kaçınılmazdır.

7.2.3. Ekonomik Hedefler

- Türkiye Gürcistan ile ekonomik olarak fazla bir imkan bulamamaktadır. Bunda Gürcistan'ın maddi kaynaklarının yetersiz olmasının da önemli bir etken olduğu şüphesizdir. Ancak Bakü-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı her iki ülke için de bir fırsat olmuş, ekonomik ortaklıklar gerçekleştirilmiştir. Bu ilişki doğalgaz alanında da aynı şekilde sürdürülmelidir.

- Türkiye Kafkaslar'daki diğer küçük devletçikler ile de çeşitli konularda iktisadi ilişkiler kurabilir. Özellikle Çeçenistan bölgesinde büyük petrol yatakları bulunmaktadır. Eğer Çeçenistan gelecekte siyasi bağımsızlığını kazanırsa şüphesiz petrolünü Türkiye üzerinden dünyaya satmak isteyecektir. Bu husus Türkiye'ye ikinci bir boru hattı açılmasını gündeme getirebilir.

- Türkiye bölge ülkelerine tekstil ve gıda maddeleri satabilecek bir ülke durumundadır.

- Türkiye bölgeden temin edeceği petrol ve doğalgaz ile tekrar geriye dönüşümlü ürünler imal ederek, ileri teknoloji ihracında bulunabilir, Örneğin, Petrol Platformu veya pompalama tesisleri üretilerek satılabilir.

- Bölge ülkelerinin de içinde bulunduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği siyaseten ve iktisaden daha da güçlendirilerek bölgede NATO benzeri bir kuruluş ve etkin bir güç haline dönüştürülebilir.

- İran üzerinden bölgeye aktarılan propaganda kaynaklı mal ve paranın önü kesilerek, özellikle şii mezhebine bağlı Azerbaycan'ın dikkati Türk mallarına çekilebilecek şekilde hem siyasi hem de ekonomik destek çekinilmeden sürdürülmelidir.

- Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Ermenistan'a karşı daha güvenli bir ortama çekilmeli ve Karabağ'ın belirsiz statüsünün yeniden Azerbaycan lehine değiştirilmesi sağlandığı takdirde, Türkiye tekrar kırılan nüfuz ve etkinliğini kazanabilir ve Türk dünyası için yeni bir ışık olmaya devam edebilir.

- Ermenistan'ın zor zamanlarında Türkiye'den gördüğü Ekonomik destekler ABD'deki Ermeni lobileri tarafından daima göz ardı edilmiştir. Oysa Ermenistan bu lobilerin Türkiye aleyhinde yürüttükleri kampanyaların hiçbirini kınamamıştır. Hatta uluslararası medya ve internet üzerinden yapılan yayınlarda Türkiye vahşi ve bir ulusu yok etmek gibi saçmalıklarla suçlanan bir ülke konumuna sokulmuştur. Ermenistan bu tür yayınlar ile Türkiye'ye olan bakış açısını gündemde tutarken Türkiye'nin Ermenistan'ı dost bir ülke gibi göstermesinden şiddetle kaçınmalıdır. Türkiye bu çerçevede yeni bir strateji üretmeli ve gerekirse her türlü ekonomik baskı yöntemini kullanarak Türkiye üzerindeki Ermeni baskısını kırmalı ve yaptırım uygulamalıdır.

- Türkiye İran'ın Ermeniler'i desteklemesinin de önüne geçmelidir. İran Azeri nüfusun gelecekteki konumunun ne olabileceği hususunda oldukça endişeli görünmektedir. Bu nedenle Ermenistan'ı bölgesel müttefik olarak görmekte ve desteklemektedir. Türkiye İranı bu tutumundan bir şekilde vaz geçirmelidir. Ancak bu konuda yeni bir tavize neden olacak bir yöntem uygulanmamalıdır. Basra Körfezi'ndeki etkinliğini yitirmiş olan İran, ABD'nin ekonomik ablukası altındadır. Bu da Avrupa ile doğrudan bağlantısını sadece Türkiye üzerinden yapabileceğini göstermektedir. Türkiye bu kozu elde etmek için uzun yıllar beklemişken, şimdi ikili ilişkileri geliştirmek ve İranın Ermenistan'ı desteklemesini engellemelidir.

KAYNAKLAR

- 1 - ABABAY, Feridun , *Çıldır Tarihi*, Ankara 1987.
- 2 - *Abhazya Sorunu, Moskova Büyükelçiliği Arşivi.*
- 3 - "Abhazya'nın RF Tarafından Gizli İlhakı", www.civsam.org , *Haftalık Bülten*, 6 -- 10 Ocak 2003
- 4 - AÇIKGÖZ, Halil , ELÇİBEY Ebulfez, *Azatlık ve Demokrasi*, İstanbul 1993.
- 5 - AÇIKSÖZ, *Sadrettin, Kafkaslar'daki Güvenlik Problemleri ile Türkiye Üzerine Etkileri Bağlamında TSK'nın Kafkaslar'da Güvenliğin Sağlanmasında Oynayacağı Etkin Rol Ne Olmalıdır?*,Yayınlanmamış Tez,HAK,Şubat 2002.
- 6 - Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Milsan Basın, İstanbul, sayı.4,Ekim 2003.
- 7 - ALLEN, David, *A History Of The Georgian People*, London,1971.
- 8 - ARAS, Bülent, *Türkiye ve Hazar Denizi Zenginlikleri*, Jeo Ekonomi Dergisi, Sayı 2.
- 9 - ARAS, Osman Nuri, *Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi*, Der Yayınları, İstanbul 2001.
- 10 - ARMAOĞLU Fahir, *20. yüzyıl Siyasi Tarihi*, Cilt II., (1980-1990), Ankara 1991.
- 11 - ATAÖV Prof.Dr.Türkkaya, çev:ABAM Bşk.lığı, *Balkanlarda, Kafkasya'da ve Ortadoğu'da Etnik Sorunlar*, HAK, Dış Basın Bülteni, 2001
- 12 - AVŞAR,B.Zakir, "Gürcistan, Ermenistan, Moldavya, 2000'li Yıllara Nasıl Girecek-Demografik Analiz", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl:113, Sayı 341, Temmuz 1994.
- 13 - AVŞAR, B.Zakir-TUNÇALP, S.Zafer, *Sürgünde 50.Yıl, Ahıska Türkleri*,
- 14 - AVŞAR, Zakir, "Ahıska Türkleri"Yeni Türkiye Türk Dünyası,Özel Sayısı 2, Sayı 16 Temmuz-Ağustos 1997. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınlar No.73.
- 15 - BAKRADZE ,Levan, "Gürcistan Deniz Kuvvetlerinin Gelecekteki Yapısı Nasıl Olmalıdır?", Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2002.
- 16 - "Bakü-Ceyhan'a Yeni Rakipler", *Ulusal Strateji*, Yıl:3, Sayı 21, Mart 2002.
- 17 - BALKIR, Canan, *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi (KEİB)*, Mayıs 1993, TÜSİAD Yayını.

- 18- BAY, Ayhan, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Avrasya Coğrafyası'nda Uyguladığı Dış Ve İç Güvenlik Politikaları ve Bu Politikaların Türkiye Üzerine Yansımaları', Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2002,
- 19 - BAYRAKTAR, Rasim, Ahıska, 21.Yüzyılda İnsanlık Dramı, İzmir 1999.
- 20 - BAYRAKTAR, Rasim, Ahıska Türkleri, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını, İzmir, 1999.
- 21 - BAYTUGAN, Barasbi, *Kuzey Kafkasya (1917-1970)*, Yedi yıldız Yay., Samsun 1998
- 22 - BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958.
- 23 - BİLGE, Suat, *Güç Komşuluk*, İş Bankası Yayınları., Ankara 1992.
- 24 - BİLGİCİ, Emin, "Türkiye'nin Enerji İhtiyacı ve Kafkasya Stratejisi", *Standart*, Mart 2000.
- 25 - BİR, Çevik, "ABD-RI' ve NATO-RI' Yakınlaşması", *Ulusal Strateji*, Yıl:4, Sayı:25, Temmuz 2002.
- 26 - BOA, *Cevdet Hâriciye*, nr. 3866, 25 Temmuz 1779.
- 27 - BOA, *Cevdet Hâriciye*, nr. 3629, 15 Mayıs 1828.
- 28 - BÖLÜKBAŞI, Süha, "Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikası Başarısız mı?", *Yeni Yüzyıl*, 23 Ekim 1996.
- 29 - BRZEZİNSKI, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.
- 30 - CABAĞI, Wassan-Giray, *Kafkas-Rus Çatışması*, İstanbul, 2001.
- 31 - CAFERSOY, Nazım, "Azərbaycan-Rusya ilişkileri", ASAM Yayınları, Ankara, Ekim 2000.
- 32 CANBEK, A., *Kafkasya'nın Ticaret Tarihi*, Kuzey Kafkaslılar Kültür ve Yardımlaşma Der. Yay., İstanbul 1997.
- 33 - ÇABUK, Sedat, Türkiye-Gürcistan İlişkileri ve Türkiye'nin Takip Etmesi Gereken Politikalar, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Ocak 2001
- 34 - ÇAKMAK, Haydar, *1989'dan Günümüze Gürcistan*, Kafkasya ve Orta Asya Ülkeleri Araştırmaları Merkezi Araştırma Raporları, KTÜ, Trabzon 1998.

- 35 - ÇAŞIN, Mesut Hakkı, *1921 Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının Çağdaş Türk Dış Politikasındaki Önemi*, *Jeopolitik*, Yıl: 1, Sayı: 2, Bahar 2002.
- 36 - ÇELİKER, Fahri, “*Türkiye ’nin Jeopolitik ve Jeostratejik Durumundan Doğan Güvenlik Sorunları*”, Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Güncel Konular-, Sayı: 4, Ağustos 1983.
- 37 - ÇAŞIN, Mesut, *Orta Doğuda Bitmeyen Mücadelenin Son Hamlesi Körfez Savaşının Stratejik Sonuçları*, Avrasya Dosyası: K. Irak Özel, Cilt 3, Sayı: 1, İlkbahar 1996.
- 38 - ÇEÇEN, Aml “*Türkiye ’nin Avrasya Alternatifi*”, *Jeopolitik*, Yıl: 1, Sayı: 2, Bahar 2002.
- 39 - CHKEHIDZE, Iraklı, *Gürcistan Deniz Kuvvetlerinin Türk Deniz Kuvvetleriyle İşbirliği Planlarını Değerlendiriniz*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2001.
- 40 - CHAUVIER, J.M., *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917-1988)*, (Çev. Keşoğlu) BDS Yay., İstanbul 1990.
- 41 - ÇİGANOV, Mihail, “*Golubaya Meçta Vo Ploti*”, *Trud Gazetesi*, 9 Temmuz 2002.
- 42 - ÇİLOĞLU, Fahrettin, *Rusya Federasyonu ’nda ve Transkafkasya ’da Etnik Çatışmalar*, Sinatle Yay., İstanbul 1998.
- 43 - COHEN, Ariel, *Yeni Büyük Oyun: Avrasya ’da Boru Hattı Siyaseti*, *Avrasya Etüdleri (İlkbahar 1996)*, Cilt 3, Sayı 1.
- 44 - CORNEL, Erik, *Türkiye Avrupa ’nın Eşiğinde*, İstanbul 1998.
- 45 - CROISSANT, Michael P., “*USA Strategy Towards Caspian Sea Region*”, *Washington Post*, 26 Ekim 1999.
- 46 - Cumhuriyet Gazetesi, 03.03. 1994.
- 47 - DANİYALOV, M.A., *Soviet Daghestan*, Moskow 1982.
- 48 - DARCHIASHUILI, David, “*The Russian Military Presence in Georgia*”, *Caucasion Regional Studies*, Cilt 2, Sayı 1, 1997.

- 49 - DEMİREL, M.Ali, "Türkiye'nin KEİ'den Beklentileri ve Milli Menfaatleri Açısından Yerine Getirilmesi Gereken Yükümlülükleri Değerlendiriniz.",Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Mayıs 2002.
- 50 - DEMİRÖZ, Selçuk, "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının Türkiye Açısından Önemi, Söz Konusu Teşkilattan Yeterince Faydalanıp Faydalanmadığını, Ülke Menfaatleri Açısından Türkiye'nin Bu Projede Üstlenmesi Gereken Roller Neler Olabileceğini İnceleyiniz." Yayınlanmamış Tez, HAK,İstanbul, Şubat 2001.
- 51 - DENK, Nevzat, *Jeopolitiğin, Jeostratejinin, Jeokültürün ve Jeoekonominin Önemi ve Jeopolitik Tezler*, *Jeopolitik*, Yıl: 1, Sayı: 2, İstanbul 2002.
- 52 - DEVLET, Nadir , *Büyük İslam Tarihi*, Ek Cilt, Çağ Yay., İstanbul 1997.
- 53 - DİNÇTÜRK, M. Yıldırım, *Siyasi Konjonktürde Meydana Gelen Son Gelişmeler Işığında TC ile RF Arasındaki İlişkiler, Askeri Ekonomik Politik Alanlarda Nasıl Bir Çerçeveye Oturtulmalıdır?*,Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul.2001
- 54 - DOĞRU, .Reşat, Devlet Eski Bakanı), Ahıskalıların Vatanına Dönmesi Türkiyenin Milli Politikasıdır, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi,Seçil Ofset,İstanbul, Sayı.3, Şubat 2003.
- 55 - DURSUN, Davut, *Gürcistan ,D.İ.A., C. XIV*, İstanbul 1996.
- 56 - Dünyadaki Jeopolitik Yönelimler ve Türkiye, , Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı (SISAV), İstanbul, 2000.
- 57 - ENGINSOY, Ümit, "Türkiye İle Askeri İşbirliğimiz Var-Gürcistan Savunma Bakanı Tevzade 'nin Raporajı", *Ulusal Strateji Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 24, Haziran 2002.
- 58 - ER İsa, *Kafkasya 'da Meydana Gelen Gelişmeler*, Silahlı Kuvvetler Akademisi Tez Çalışması, 1994.
- 59 - ERDEM, Mehmet, *Orta Asya ve Kafkas Ülkelerine Yaklaşım Nasıl Olmalıdır? Yatırım,Askeri Alanda İşbirliği ve Kültürel Birlikteliğin Nasıl Olacağını Açıklayınız.*,Yayınlanmamış Tez,HAK,İstanbul Haziran 2001.
- 60 - ERGENE, H.Halil, *Neden Hedef Türkiye?*, Ankara 1993.
- 61 - ERKEK, Halil, *Kafkaslar Bölgesinin Etnik ve Demografik Yapısına Göre Uygulanabilecek P/H Faaliyetlerinin İncelenmesi*, Yayınlanmamış Tez,HAK, İstanbul, Haziran 2001.
- 62 - EROL, Şerafettin, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul ,1961.
- 63 - ERTAN, Fikret, "Madalyonun Öteki Yüzü", Zaman Gazetesi, 13 Kasım 1999.

- 64 - FAİK DEMİR, Ali, *SSCB'nin Dağılmasından Sonra Türkiye-Azerbaycan İlişkileri, Değişen Dünya ve Türkiye*, der. Faruk Sönmezoğlu, Bağlam Yay., İstanbul 1996.
- 65 - FULLER, Elizabeth, "Türkiye Orta Asya ve Trans Kafkasya'da Nüfuz Sahibi Olmak İçin Güreşiyor", Çevr. Murat Aygen, *Yeni Forum*, Ağustos 1996.
- 66 - FULLER, Graham, "Central Asia's Geopolitical Future", *Post Soviet Prospects*, vol II, No.8, October 1994
- 67 - GABESKİRİA, Ş., *Hattiler, Hatti ve Hitit Dilleri Üzerine*, Çvneburı, Sayı: 28, İstanbul 1998.
- 68 - Gazprom'un Resmi İnternet Sitesi, Goluboy Potok (Mavi Akım)
- 69 - Gelişim Hachette, *Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi*, (Çvr. Tahsin Yücel), İstanbul 1986.
- 70 - GOULIEV, Rasul, *Petrol ve Politika: Petrol Üreten Ülkeler Arasındaki Yeni İlişkiler: Azerbaycan, Rusya, Kazakistan ve Batı Ülkeleri*, İstanbul 1997.
- 71 - GÖKÇE, Cemal, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979.
- 72 - GÖKIRMAK, Mert, *Türkiye Rusya İlişkileri ve Petrol Taşımacılığı Sorunu; Jeopolitik Bir Değerlendirme, Değişen Dünya ve Türkiye*, der. Faruk Sönmezoğlu, Bağlam Yay., İstanbul 1996.
- 73 - GÖNEY, Süha, *Siyasi Coğrafya*, İ.Ü. Yayınları, İstanbul 1993, s. 16.; ayrıca bkz. SANCAK, Kadir, *Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri*, Yayınlanmamış Tez, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000,
- 74 - GRIGORİANTZ, Alexander, *Kafkasya Halkları: Tarihi ve Etnografik Bir Sentez*, Sabah Kitapları, İstanbul 1999.
- 75 - "Gürcistan", *Grolier International Americana Encyclopedia*, C. VII, (Tarihsiz)
- 76 - "Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti", *Meydan Larousse*, C.V, İstanbul
- 77 - "Gürcistan", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, C. III. 1985.
- 78 - "Gürcistan", *Ana Britannica*, C. XIV, İstanbul (Tarihsiz), Ramazan Özey, *Dünya ve Ülkeler Coğrafyası*, Öz Eğitim Yay., İstanbul 1997.
- 79 - GÜNEL, K., *Coğrafyanın Siyasi Gücü*, İ.Ü. Yayınları., İstanbul 1994.
- 80 - Güney Osetya Anlaşmazlığı, www.kafkas.org.tr

- 81 - GÜMÜŞ, Nebi, *XVI. Asırda Osmanlı Gürcistan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000.
- 82 - GÜRSES, Emin, *Güney Batı Asya'da Jeopolitik Rekabet*, *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı:2, Bahar 2002.
- 83 - HACISALİHOĞLU, İ. Yaşar, "Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye'nin Coğrafi Konumu Neler Bildiriyor? AB Boyutuna Nasıl Yansıyor?", *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı: 2, İstanbul 2002.
- 84 - HASANOV, Üzeyir, *Hazar Denizi'nin Statüsü ile Hazar Çevresindeki Devletlerin İlişkileri ve Sorunları. Hazar Denizindeki Kaynakların Paylaşımının Azerbaycan Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran 2001.
- 85 - HESLİN, Sheila N, "Key Constraints to Caspian Pipeline Development: Status, Significance and Outlook".
- 86 - HERBERT, Paul H., "Considerations for US Strategy in Post-Communist Eurasia", Parameters, US Army War College Publications, Spring 1997.
- 87 - HEWITT, George, "Abhazya, Georgia and the Circassians(NW Caucasus)", Central Asian Survey, Dec 99, Vol.18 Issue 4, p. Charts
- 88 - HİZAL, Ahmet Hazer, *Kuzey Kafkasya: Hürriyet ve İstiklal Davası*, Orkun Yay., Ankara 1961.
- 89 - HÜCUPTAN, Şeref Ertuğrul, *Hazar Denizi Bölgesindeki Petrol ve Doğalgaz Kaynaklarının Paylaşım ve Taşınmasının Türkiye Yönünden Önemi ve Etkileri* Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Ocak 2003.
- 90 - *Hürriyet* 20 Eylül 2002.
- 91 - Itar-Tass Haber Ajansı, 12 Ağustos 2002.
- 92 - Itar- Tass Haber Ajansı, 13-17 Şubat 2003.
- 93 - Itar- Tass Haber Ajansı, 25 Ocak 2003.
- 94 - Itar- Tass Haber Ajansı, 30 Ocak 2003.
- 95 - İLHAN, Suat, *Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları*, İstanbul 1999,
- 96 - İLHAN, Suat, *Terör: Neden Türkiye*, Ankara, 1998.
- 97 - İNCEOĞLU, Ercan, *Kafkaslar Bölgesinde Rusya Federasyonu, Yunanistan, Türkiye ve Kafkas Devletlerinin Çıkarları ve Beklentileri Nelerdir?*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran, 2002.
- 98 - "İstatistiklerle Gürcistan", *Çveneburi*, Sayı: 2-3, Mart-Haziran 1993.

- 99 - İzvestia Gazetesi, 3 Nisan 2003.
- 100 - J.BLANK, Stephen, "*Eski Sovyetler Birliğinde Türkiye'nin Stratejik Yükümlülükleri ve ABD Çıkarları, Dünya Meselelerinin Keşişme Noktasında Türkiye'nin Stratejik Komumu*", HAK, İstanbul 1995.
- 101 - Kafkasya ve Orta Asya Petrollerinin Akdeniz'e Ulaştırılması ve NATO Güvenliğine Etkileri, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, 1997.
- 102 - "*Kafkasya'da İstikrar Avrasya'ya Barış Getirir*", *Newletter*, Temmuz 2001.
- 103 - KARAKOÇ, Yalçın, "*Rusya ile Altın Dönem*", *Ulusal Strateji*, Yıl: 4, Sayı:23, Mayıs 2002.
- 104 - KARAMANLI, M.Hüsamettin, "Gürcistan", *D.İ.A.*, C.XIV, İstanbul 1996.
- 105 - KARAYEL Erol, *Kafkasya'da Etnik Çatışmalar :Sebepler ve Çözümler*, Kafkas Vakfı Bülteni, Kış 1998.
- 106 - KENNEDY, P., *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çözümleri*, İş Bankası Yayınları. (Çevr.H. Karanakçı), Ankara 1996.
- 107 - KERİMBEYLİ, Taleh, *Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi; Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri ve Sonuçları*, (Basılmamış Y.L.Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2002.
- 108 - KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Kıpçaklar*, Ankara 1992.
- 109 - KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Ardahan ve Artvin Kazalarının Kurtuluşu*, Belleten, XLVIII, Sayı: 189-190, Ankara 1985.
- 110 - KIYAS, Aslan, *Ahıska Türkleri, Ahıska Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği*, yayın no:1 Ankara 1995.
- 111 - *Kommersant-Daily*, 10 Ekim 1995
- 112 - KOSTAVA, Davit, "*Rusya'nın Kafkasya Politikası I*", *Çveneburi*, Sayı: 8-9, İstanbul Mart-Haziran 1994, İstanbul.
- 113 - KRAMER, Heinz, *Avrupa ve Amerika Karşısında Değişen Türkiye*, Timaş Yayınları, İstanbul 2001.
- 114 - KRAG, Helen - FUNCH, Lars , *The North Caucasus: Minorities at a Crossroads*, England 1994.

- 115 - KURAKHÇIŞVİLİ, Alexandre, *Gürcistan Türkiye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Tarihi İçerisinde İncelenmesi, İlişkilerin Her İki Ülkeye Sağlayacağı Faydalar ve Alınabilecek Tedbirler*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul 2002.
- 116 - "Kurtarma'nın Böylesi", Fikret Bila, *Milliyet Gazetesi*, 28 Ekim 2002.
- 117 - LAKOBA, Stanislav, "Abkhazia Georgia and the Caucasus Confederation",
[http:// polipc14vub.ac.be/publi/Georgians/chp0701.html](http://polipc14vub.ac.be/publi/Georgians/chp0701.html)
- 118 - LANG, D.M, *Gürcüler*, (Çevr. N. Domaniç), Ceylan Yay., İstanbul 1997.
- 119 - *Mavi Gerçeği ve Bağlantılı Projeler*, Ankara: Botaş Yayını, Temmuz, 2001.
- 120 - MUNGAR, Vahap, "Azeriler Kavga Etti, Şişe Gürcülerin Oldu", *Milliyet Gazetesi*, 11 Kasım 2002.
- 121 - MUTLUER, Mustafa, "Ermeni Diasporası ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri", *Jeopolitik*, Yıl:1, Sayı: 2, Bahar 2002,
- 122 - MORELLE, Hurbert, "SSCB'nin Çöküşünün Stratejik Sonuçları", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 341, Temmuz 1994.
- 123 - *Moskova Büyükelçiliği Arşiv, Abhazya Sorunu.*
- 124 - MÜTERCİMLER, Erol, *21.Yüzyıl ve Türkiye*, İstanbul, Güncel Yay., 2000, s.89-94.
- 125 - MÜTERCİMLER, Erol, "1923'ten 1928'e Tehdit Unsurları ve Savunma Stratejileri", *Düşün*, Sayı:9, Ankara 1998.
- 126 - National Security Council, *A New National Security Strategy, Chapter III. Integrated National Approaches.*
- 127 - NATO ve NATO'yu Etkileyen Uluslararası Kuruluşlar, Güney Doğu Avrupa Müttefik Komutanlığı, 1994.
- 128 - *Nezavisimaya Gazetesi*, 3 Nisan 2003.
- 129 - *New York Times*, 22 Ekim 1998.
- 130 - ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* Cilt II 1980-2001, İletişim Yayınları, 2001.
- 131 - "Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul 1999.
- 132 - ÖZSOY, İsmail, *Dağıstan'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Kaynak Yay., İzmir 1997.
- 133 - ÖZDAĞ, Muzaffer, *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*, ASAM Yayınları, Ankara 2001.

- 134 - ÖZGEN, Necati , “*Dengeler Denklemi*”, *Ulusal Strateji*, Yıl:3, Sayı:21, Mart 2002.
- 135 - ÖZKAN, Zafer, *Tarihsel Bakış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Terörü*, İstanbul 2001.
- 136 - PAMİR, A.Necdet, “*Avrupa'nın ve Türkiye'nin Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'da Ortak İlgi Alanları*”, Uluslararası Sempozyumu, 13-14 Kasım 2000 Ankara.
- 137 - PAMUK Mustafa, *Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü Bugünü ve Yarını*, Hrp.Ak. Basımevi, İst 1995
- 138 - PRİDDİİ, Robert, *Enerjiçeskeya Politika Rossii 2002*, (Paris: IEA, 2002)
- 139 - PETERSEN, Thomas, “*The Caucasus-aRegion in Quest of Stability*”, *Contrast and Solutions in the Caucasus*, Editör: Ole Hoiris and Sefa Martin Yürükel, England 1998.
- 140 - RİEVEN, Anatol, “*Nightmare in The Caucasus.*”, *The Washington Quarterly*, Winter 2000
- 141 - “*Russian Energy Giant Takes Over georgian Gas Distribution System: One more Tool of Pressure Goes into Russia's Hands*”, s. ½.,
- 142 - Sabah Gazetesi, 22 Haziran 1993.
- 143 - Sabah Gazetesi, 3 Ocak 1998.
- 144 - SARAY, Mehmet "Gürcistan ve Gürcüler", *Kafkas Araştırmaları*, Sayı: 3, İstanbul,1993.125 - 1971.
- 145 - SANCAK, Kadir, *Gürcistan'ın Kafkasya'daki Yeri*, Yayınlanmamış Tez, Marmara Üniversitesi, İstanbul 2000.
- 146 - SEVİM Ali-YÜCEL Yaşar, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1989.
- 147 - SMİTH, Dianne L., *Central Asia: A New Great Game*, US Army War College Publications, Barracks Carlisle, June 1996.
- 148 - SOKOLSKY, Richard and PALEY, Tanya Charlick, “*China's Limited Influence*”, *NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?*, Rand Corporation, 1999.

- 149 - SOLTAN, Elnur, *Hazar Denizinin Hukuki Statüsü: Çizilmeyen Sınırlar*, Stratejik Analiz, Mayıs 2001.
- 150 - SELÇUK, Nusret “XX. yüzyıldan Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri”, Genkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları ,Güncel Konular, Sayı: 8, Ağustos 1987.
- 151 - SAKARYA, İhsan , *Ermeniler Ne İstediler, Ne Buldular* , Silahlı Kuvvetler Dergisi, Yıl: 110, Sayı 327, Ocak 1991.
- 152 - SALMAN, Doğu, *Günümüzde Ermeni Terörü ve Ermeni Meselesi* , *Kara Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 75, Mart 1985.
- 153 - SALTİK, Turabi, *Tarihsel Mücadele Sürecinde Adıgeler, Abhazlar, Alanlar (Osetler), Çeçenler*, Berfin Yay., İstanbul 2000.
- 154 - SEZGİN, Mahmut Niyazi, *Ahıska Türklerinin Geri Dönüş Serüveni*, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Milsan Basın, İstanbul, sayı.4, Ekim 2003.
- 155 - “Sovyetlerin Gölgesi BDT'nin Üzerinde”, Tempo, Sayı: 31-712 2-8 Ağustos 2001.
- 156 - SONYEL, Salahi R., “*Kurtuluş Savaşı Günlerinde Doğu Siyasamız*”, *Bellekten*, XLI, Sayı: 164, Ankara 1977.
- 157 - SUNÇKALE, Cevher, *Çeçen Savaşı (1994-1995)*, Sam Yay., Ankara 1995,
- 158 - TARHAN, Bülent, *Kafkasyalı Türkler ve Ahıska*, Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Dergisi, Seçil Ofset, İstanbul, Sayı.3, Şubat 2003.
- 159 - TAVKUL Dr.Ufuk, *Etnik Çatışmaların Gölgesinde Kafkasya*, Ötüken Yay., İst.2002, s.75-76
- 160 - TERİM, Şerafettin, *Kafkas Tarihinde Abhazlar ve Çerkeslik Mefhumu*, İstanbul 1976.
- 161 - *Türk Dünyası El Kitabı, Coğrafya-Tarih*, C. I, Ankara 1992.
- 162 - TAŞKIRAN, Cemalettin, *Geçmişten günümüze Karabağ Meselesi*, Genkur. Yayınları, Ankara 1995.
- 163 - The Economist, 7 Şubat 1998.

- 164 - *The Moscow Times*, 29 Ocak 2003.
- 165 - *The Moscow Times*, 13 Aralık 2002
- 166 - *The Moscow Times*, 14 Ocak 2003
- 167 - *The Moscow Times*, 17 Şubat 2003.
- 168 - *The Moscow Times*, 8 Mart 2003.
- 169 - TİŞKOV, V.A. - FİLİPOVA, E.İ., *Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)*, ASAM, Ankara 2000.
- 170 - TOROSLU, M.Ali, *21.yy Güç Merkezleri Ve Türkiye'nin Milli Menfaatleri Doğrultusunda Geliştirilebilecek Jeopolitik Yaklaşımlar Neler Olabilir?*, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Ocak 2002.
- 171 - TORUMTAY, Necip, *Değişen Stratejilerin Odağında Türkiye*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1996.
- 172 - TUNCER, Kenan, "Bakü Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesindeki Son Gelişmeleri de Göz Önüne Alarak RF'nun Müdahaleleri Sonucundaki Yeni Gelişmeler ve Yeni Güzergahlar ile İlgili Değerlendirmeler Işığında Mevcut Projenin Türkiye'ye Olabilecek Etkelilerini Kısa, Orta ve Uzun Vadede Değerlendiriniz.", Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul, Haziran 2002.
- 173 - TURGUT, Mehmet, *Japon Mucizesi ve Türkiye*, İş Bankası Yayınları., İstanbul 2001.
- 174 - "Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Ülkelerde Ticaret Müteahhitlik -Yatırım İmkanları", Devlet Bakanlığı (Editor: Ahmet Andican), Ankara 1999.
- 175 - "Us Backs Up Georgia's Sovereignty", Posted on Thursday, August 1, 2002, Category Manin Topic, Russia Increases Pressure on Georga".
- 176 - ULUDAĞ, Mehmet Bülent, *Rusya ve Sovyetler Birliğinde Gürcüler ve Gürcistan*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1993.

- 177 - ÜREN, Mustafa, *RF'nin Güneyi de Dahil Olmak Üzere Kafkaslar'da Yeni Yapılanma İhtimalleri*, Türkiye'nin Kafkaslara Yönelik Politikası, Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Ocak 2001.
- 178 - YANAR, Savaş, *Türk Rus ilişkilerinde Gizli Güç Kafkasya*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Ağustos, 2002.
- 179 - YANIKOĞLU, İhsan, "KEİ Teşkilatının Geçirdiği Evreleri, Bu İşbirliğinde Türkiye'nin Rolünü ve Türkiye Dahil Bölge Ülkelerine Olan Katkılarını İnceleyiniz" Yayınlanmamış Tez, HAK, İstanbul Şubat 2002.
- 180 - YASSA, Çağla Gül, *Geopolitical Importance & Impacts of Bakü-Ceyhan Oil Pipeline and Factors influencing its Construction*, (Basılmamış Y.L. Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 1999.
- 181 - YAZICI, İsmail, "Gürcistan'ın Bütünlüğü ve Gelişimi", *Çevreberi*, Sayı: 4-5, Temmuz- Ekim 1993.
- 182 - YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, (Çvr. Babür Kuzucu), C. I., İstanbul 1985.
- 183 - YETKİN, Murat, *Ateş Hattında Aktif Politika*, İstanbul 1992.
- 184 - YILDIZ, Yavuz Gökalp, *Kafkas Toplumlarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Türkiye'nin izlemesi öngörülen Politikalar ve Etkinlikler*, Kafkaslar, Ortadoğu ve Türkiye'nin Önemi Sempozyumu, HAK, Ankara 1998.
- 185 - *Zaman Gazetesi*, 12 Kasım 2002.
- 186 - ZEYREK, Deniz, *Doğalgazda Soygunun Kanıtı*, Radikal Gazetesi, 15 Temmuz 2000
- 187 - ZEYREK, Yunus, "Ahıska'nın Şanlı Tarihi Huzurunda", *Yeni Türkiye Türk Dünyası*, Özel Sayısı 2, Sayı 16 Temmuz-Ağustos 1997.
- 188 - WINDROW, Gareth M., *Turkey's Relations with The Transcaucasus and the Central Asian Republics, Perceptions*, (Mart-Mayıs 1996), Sayı 4, 161,5 21 nci Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu Politikası ve Stratejisi, HAK Basımevi 2000.

- 189- <http://www.haberaliz.com/haber.php?id=34272> 25 Mayıs 2004.
- 190- http://www.botas.gov.tr/faaliyetler/gg_ttt.html 25 Mayıs 2004
- 191- http://www.gazprom.ru/articles/bluestream_00.shtml 25 Mayıs 2004.
- 192- <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.html> 25 Mayıs 2004.
- 193- <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/baku.htm> 25 Mayıs 2004.
- 194- <http://botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.html> 25 Mayıs 2004.
- 195- <http://www.chveneburi.net/GeoWeb/thread-view.asp?threadid=39&MessageID=43&DisplayType=threaded>, 25 Mayıs 2004.
- 196 - http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127gurcistan_surec.shtml
25 Mayıs 2004
- 197- http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2004/01/040127gurcistan_surec.shtml
25 Mayıs 2004.
- 198 - <http://www.civil.ge/cgi-bin/newspro/printnews.cgi?newsid1029500003,21711>
25 Mayıs 2004
- 199- <http://bilimkultur.net/default.asp?menu=8&q=AHISKA+TURKLER%DD>
10. Haziran.2004
- 200- <http://moyarodina.sitemynet.com/ali/ahistar3.htm>
10 Haziran 2004
- 201- <http://www.ahiskalilar.org/web-3/59yildirahiskaliler.htm>
10.06.2004.
- 202- http://www.cavityalcin.com/dunya_siyaseti_22.html
10.06.2004.
- 203- <http://www.tdkm.net/ulke.asp?ulke=ahiska>
10.06.2004.
- 204- <http://www.ahiskali.com/yazi3.php?id=127>
10.06.2004.
- 205- <http://www.avsam.org/gunlukbulten/arsiv/2004/0303.htm>
10.06.2004.
- 206- <http://www.avsam.org/gunlukbulten/arsiv/2004/0303.htm>
10.06.2004.

ÖZGEÇMİŞ

1967 yılında Kastamonu'da doğan Okan MERT, ilkokulu Sakarya'da, ortaokulu Bolu'da, liseyi ise 1984 yılında Sakarya'da tamamlamıştır.

Kara Harp Okulundan 1990 yılında Levazım Subayı olarak mezun olan Okan MERT, bir yıllık Sınıf Okulu Eğitiminden sonra 2nci Piyade Tugayı Lv.Bl.K.lığında (Sakarya) Tk. Komutanı ve Eşya Saymanı olarak görev yapmıştır. Birliği ile intikal ettiği Lice Diyarbakır'da yiyecek saymanlığı ve Bl. K.lığı görevini yürütmüş, 1998 yılı atamaları ile İstanbul'da sırasıyla Harbiye Orduevi ve İstanbul Merkez Komutanlığında çeşitli görevler almış, halen Lv.Mly.Okl. ve Eğitim Mrk., Er Eğitim Tabur Komutanlığı'nda Çavuş Eğitim Bölük Komutanı olarak çalışmaktadır.

Dünyada meydana gelen hızlı değişimlere, milli güvenliğe ve stratejiye olan ilgisi nedeniyle Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde Strateji Yüksek Lisans programını takip etmiştir.

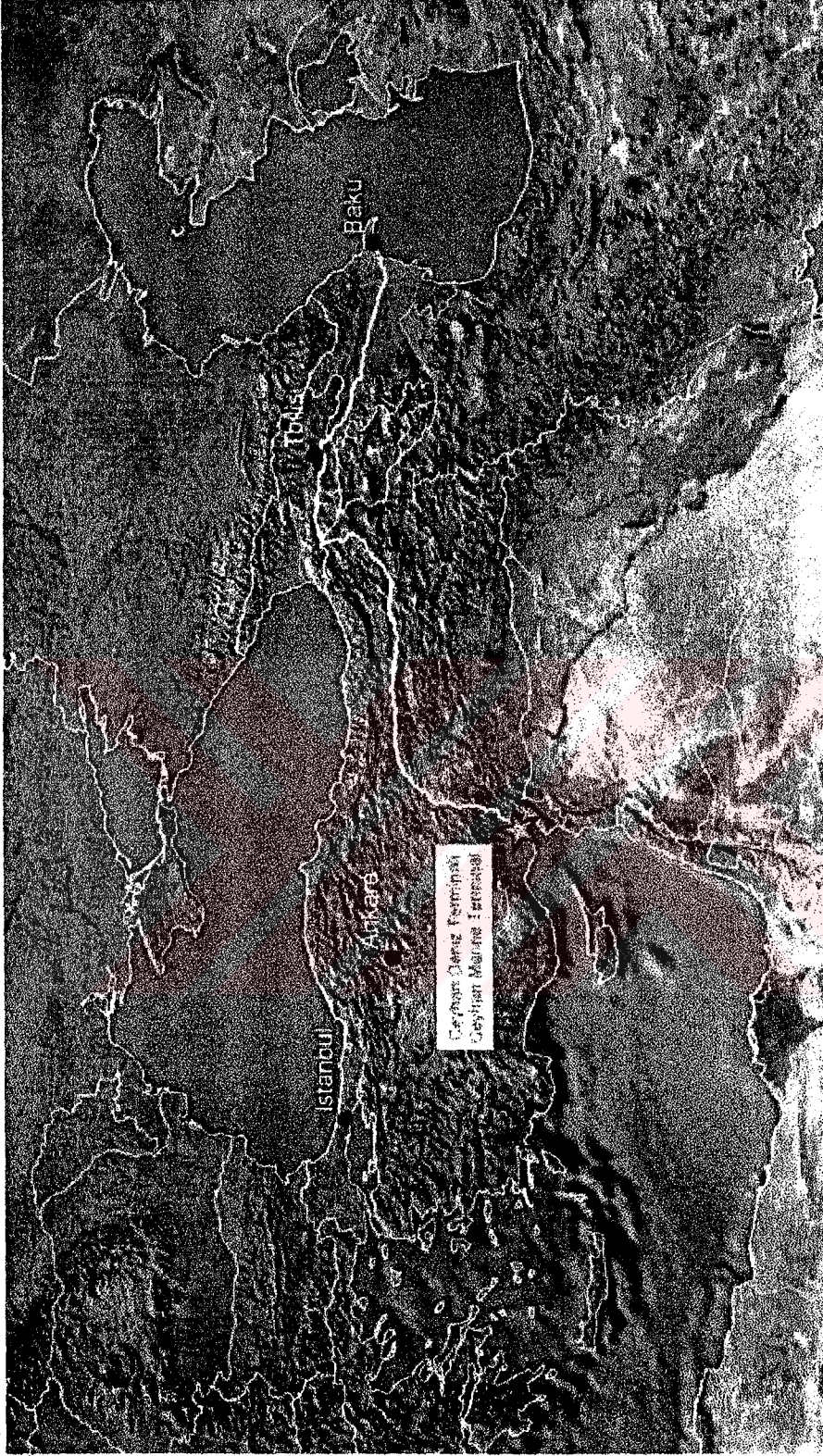
İngilizce bilen Okan MERT, evli ve bir çocuk babasıdır.

EK 1- “GÜRCİSTAN RAPORU”

Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Yüzölçümü	: 69 700 km ²
Nüfus	: 5,42 milyon (2000 tahmini)
Dil	: Gürcüce %71 (resmi) , Azeri %6 , Ermenice %7 , Rusça %9 , diğer %7
Din	: Hristiyan ortodoks %75 (Gürcü ortodoks %65 , Rus ortodoks %10), müslüman %11 , ermeni apostolik %8 , bilinmeyen %6.
Sınır komşuları	: Ermenistan, Azerbaycan, Türkiye, Rusya.
Para birimi ve paritesi	: Lari. 1\$= 2.055 Lari (27 Nisan 2001)
Yönetilme şekli	: Gürcistan 1918 ve 1921 yılları arasında bağımsız bir cumhuriyetti. 1921 yılında Sovyetler Birliği'ne dahil olan Gürcistan, 1991 yılının Nisan ayında bağımsızlığını ilan ederek ayrıldı. Abhazya ve Güney Osetya 1922 yılında özerk cumhuriyetlerini ilan etmişse de uluslararası platformda kabul görmemiştir.
Bağımsızlık Tarihi	: 9 Nisan 1991.
Devlet Başkanı	: Mihail SAAVASKILI
Başkent	: Tiflis
Başlıca Şehirleri	: Tiflis, Kutaisi, Batum, Sokhumi, Rustavi, Poti.
Başlıca Limanları	: Batum, Poti, Sochi.

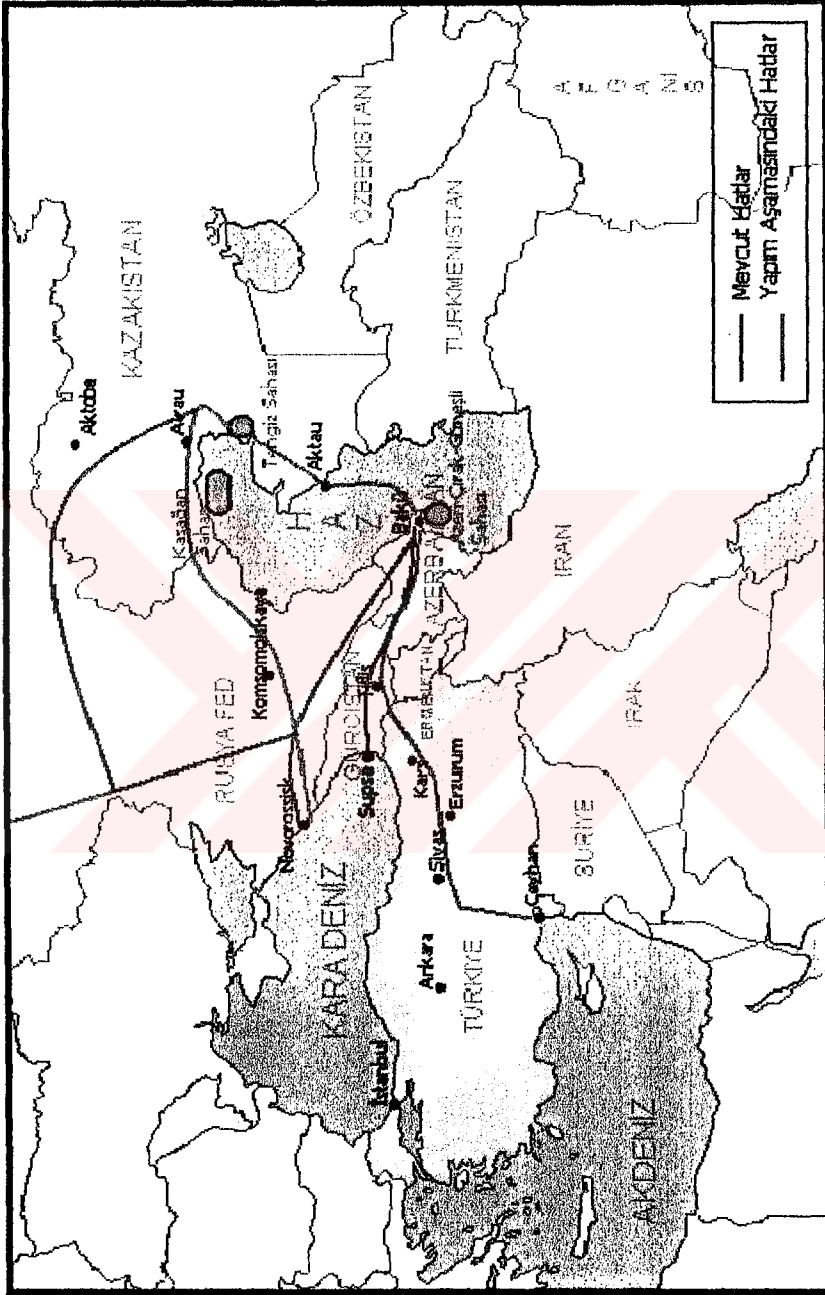

Harita-1

"Bakü- Tiflis- Ceyhan Boru Hattı"

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr>

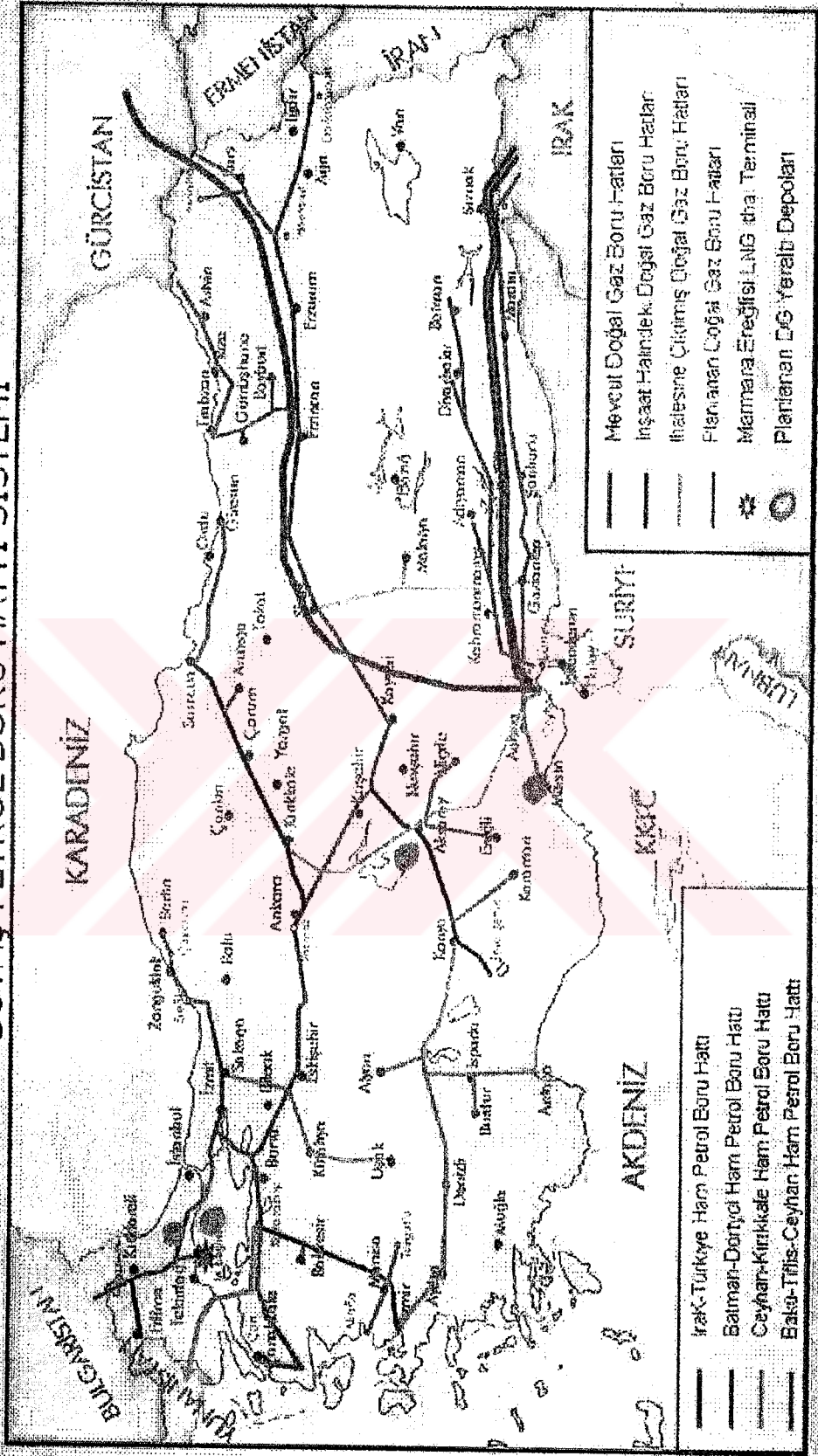
EK 2 (Devamı)

Harita - 2
Hazar Bölgesinden Başlıca Ham Petrol Boru Hatları
Kaynak <http://www.botas.gov.tr>

EK 2 (Devamı)

BOTAŞ PETROL BORU HATTI SİSTEMİ

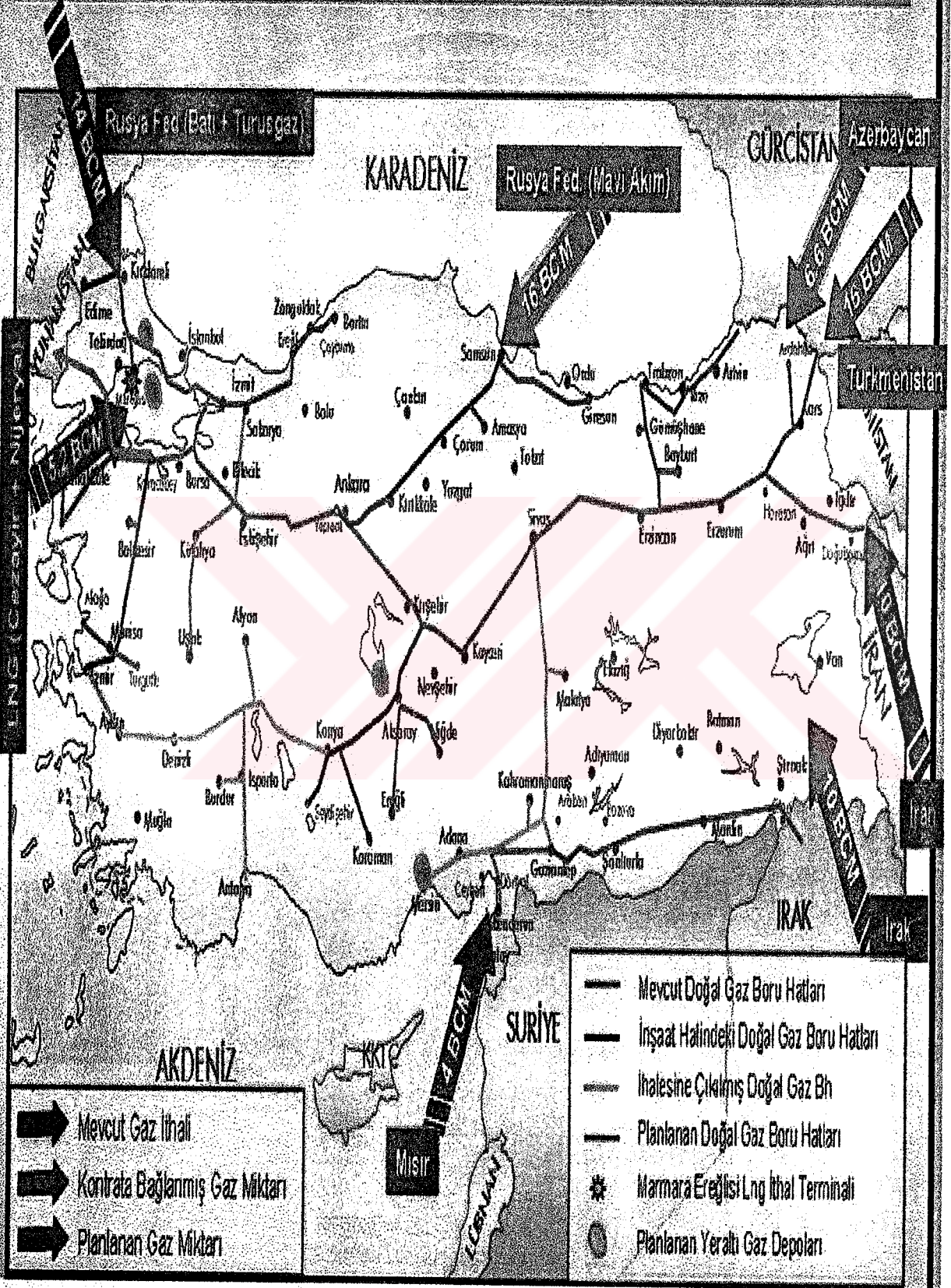

Harita - 3

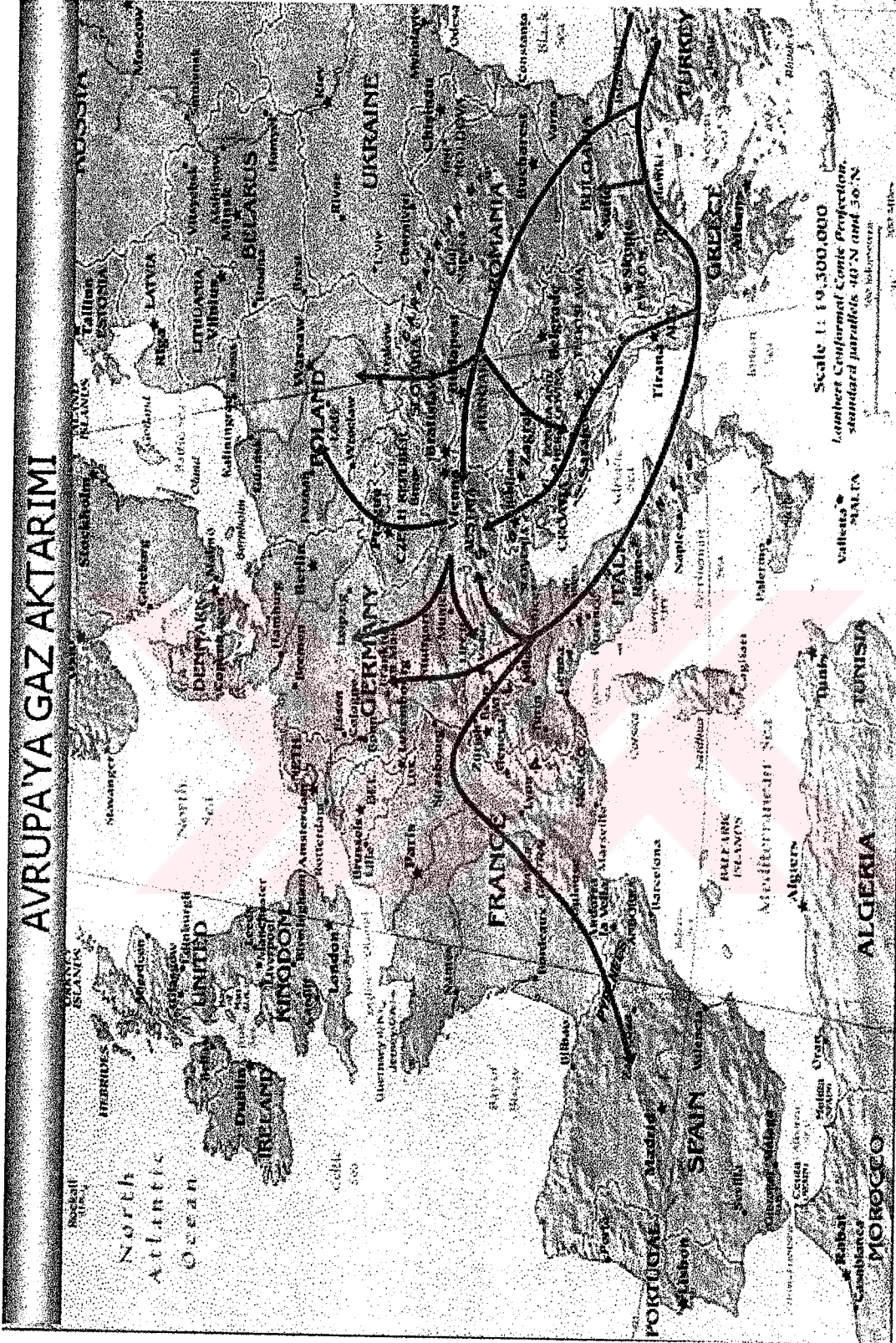
Botaş Petrol Boru Hattı Sistemi

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr>

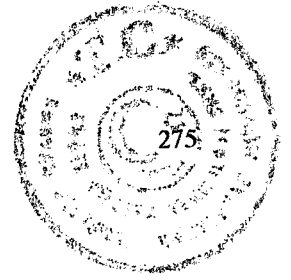
BOTAŞ DOĞAL GAZ BORU HATTI SİSTEMİ

EK 2 (Devamı)

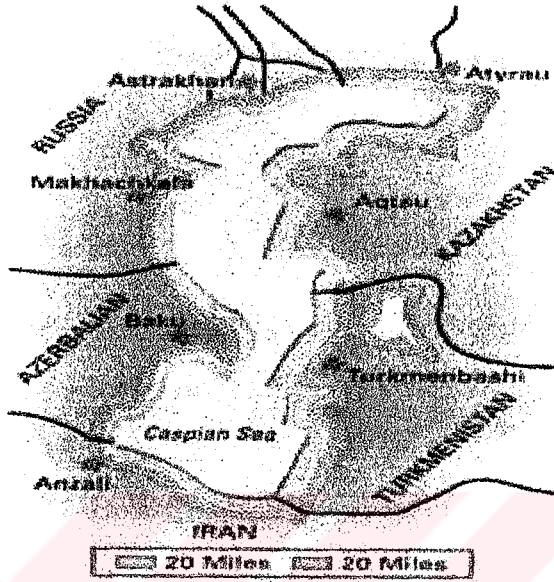

Harita - 5
Avrupa'ya Gaz Aktarımı
Kaynak: <http://www.botas.gov.tr>

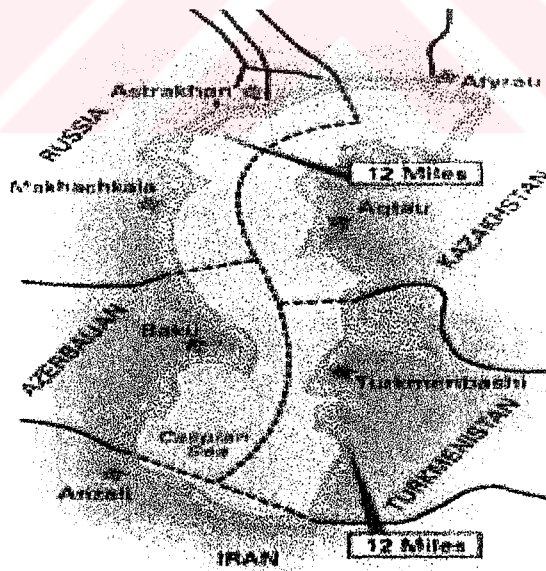

EK 2 (Devamı)

HAZAR'IN STATÜSÜNE İLİŞKİN ÇIKAR BÖLÜNMELERİ

RUSYA'nın BENİMSEDİĞİ ORTAK MÜLK METODU

AZERBAJCAN'IN BENİMSEDİĞİ ORTA ÇIZGI METODU

Harita – 6 Hazar'm Statüsüne İlişkin Çıkar Bölünmeleri

Kaynak: HÜCUPTAN, a.g.t

EK-3

DİE ve The Economist Intelligence Unit Country Report Verilerine Göre Gürcistan Ekonomi Raporları

Yıllar İtibariyle Dış Ticaret (milyon \$)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi
1996	372	686	1 058	-314
1997	376.5	931	1307.5	-554.5
1998	300	1 045	1345	-845
1999	329	586	915	-257
2000a	459.4	700.2	1159.6	-240.6

Kaynak: The Economist Intelligence Unit ,Country Report, May 2001
(a): EIU tahmini

Başlıca İhraç Ürünleri, 2000

Ürün	%
Metaller	30.7
Gıda, İçecek ve Tütün	15.3
Kimyasallar	4.7
Diğerleri	49.3

Kaynak: The Economist Intelligence Unit ,Country Report, May 2001

Başlıca İthal Ürünleri, 2000

Ürün	%
Gıda, İçecek ve Tütün	15.0
Petrol ve Petrol ürünleri	9.8
Medikal	6.5
Diğerleri	68.7

Kaynak: The Economist Intelligence Unit ,Country Report, May 2001.

İhracatın Ülkelere Göre Dağılımı,2000

Ülke	%
Türkiye	22.3
Rusya	20.6
Azerbaycan	6.4
Ukrayna	5.9
Avrupa Birliği Ülkeleri	20.1
Diğer Ülkeler	24.5

Kaynak: The Economist Intelligence Unit ,Country Report, May 2001

İthalatın Ülkelere Göre Dağılımı, 2000

Ülke	%
Türkiye	15.6
Rusya Federasyonu	12.9
ABD	10.1
Azerbaycan	8.1
Avrupa Birliği Ülkeleri	17.6
Diğerleri	35.3

Kaynak: The Economist Intelligence Unit ,Country Report, May 2001

Türkiye-Gürcistan Dış Ticareti (1000\$)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
1994	67 190	25 652	41 538	92 842
1995	68 126	50 157	17 969	118 283
1996	110 286	32 093	78 193	142 379
1997	173 510	65 934	107 576	234 444
1998	164 139	91 001	73 138	255 140
1999	114 197	93 291	20 906	207 488
2000	131 300	155 000	-23 700	286 300

Kaynak:Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Gürcistan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri:

Gürcistan'ın Dış Ticaretinde Türkiye'nin Yeri:	
Toplam ihracatı içindeki payımız (2000)	%22.3
Toplam ithalatı içindeki payımız (2000)	%15.6
Türkiye'nin dış ticaretinde Gürcistan'ın yeri:	
Toplam ihracatımız içindeki payı (2000)	%0.477
Toplam ithalatımız içindeki payı (2000)	%0.2 86

Türkiye'nin İthalatında Önem Arz Eden Ürünler (2000, 1000 \$)

Ürün	Değer
Gıda Maddeleri	800
Tarımsal Hammaddeler	15 700
Maden Cevherleri ve Döküntüleri	82 100
Mineral yakıtlar ve Mineral Yağlar	44 800
Demir Dışı Metaller	100
Demir ve Çelik	6 500
Kimyasallar	1 500
Diğer Yarı Mamuller	400
Makinalar ve Ulaşım araçları	2 400
Hazır Giyim	100

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Türkiye'nin İhracatında Önem Arz Eden Ürünler (2000, 1000 \$)

Ürün	Değer
Gıda Maddeleri	62 900
Tarımsal Hammaddeler	100
Maden Cevherleri ve Döküntüler	300
Mineral yakıtlar ve Mineral Yağlar	4 900
Demir Dışı Metaller	700
Demir ve Çelik	1 100
Kimyasallar	15 400
Diğer Yarı Mamuller	16 100
Makinalar ve Ulaşım Araçları	19 400
Dokumacılık	2 000
Hazır Giyim	3 200
Diğer tüketim malları	5 300

Kaynak: T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı

EK 4

Gürcistan'ın 2000-2001 Yılları İthalat Değerleri

ÖLÜM KODU	BÖLÜM ADI	DOLAR	DOLAR
		2000	2001
1	CANLI HAYVANLAR	-	-
2	ET VE YENEİLİR SAKATAT	-	-
3	BALIK, KABUKLULAR VE "MOLLUSCS"	50,95	178,588
4	SÜT ÜRÜNLERİ, KUŞ YUMURTALARI VE DOĞAL BAL	-	3,726,174
5	HAYVANI ÜRÜNLER (BAŞKA YERDE BELİRTİLMİYENLER)	-	-
6	CANLI AĞAÇ VE DİĞER BİTKİLER, SOĞAN, KÖK VE BENZERİ	70,702	-
7	YENEİLİR SEBZE BELLİ KÖKLER VE LİFLİ BİTKİLER	-	-
8	YENEİLİR MEYVE VE YEMİŞLER, KAVUN VE NARENCİYE KABUKLARI	10,798	23,452
9	ÇAY, KAHVE VE BAHARAT	-	-
10	HUBUBAT	394,932	-
11	UN ÜRÜNLERİ, MALT, NIŞASTA, ŞEKER	-	-
12	YAĞ TOHURLARI, "OLEAGINOUS" MEYVELER, SANAYİ BİTKİLER, SAMAN	370,543	-
13	SAKIZ, ÇAM SAKIZI VE BENZERİ BİTKİ ÜRÜNLERİ	-	-
14	ÖRGÜ MALZEMELERİ	1,98	-
15	HAYVAN VE BİTKİ YAĞLARI	-	-
16	İŞLENMİŞ ET, BALIK, KABUKLULAR VEYA "MOLLUSCS"	-	-
17	ŞEKER VE ŞEKERLEME ÜRÜNLERİ	-	-
18	KAKAO VE İŞLENMİŞ KAKAO	-	-
19	İŞLENMİŞ HUBUBAT, UN VEYA NIŞASTA VEYA SÜT	-	-
20	İŞLENMİŞ SEBZE, MEYVE VEYA DİĞER BİTKİ ÜRÜNLERİ	-	-
21	MUHTELİF YENEİLİR ÜRÜNLER	-	-
22	ALKOLSÜZ İÇECEKLER, İSPİRTO ÜRÜNLERİ VE SİRKE	-	-
23	GIDA SANAYİ ATIKLARI	-	-
24	TÜTÜN VE BENZERİ ÜRÜNLER	-	-
25	TUZ, SÜLFÜR, SİVA MALZEMELERİ, TOPRAK, TAŞ, KİREÇ	9,05	106,125
26	METALLER, CÜRUF VE KÜL	4,928,049	8,192,897
27	MİNERAL YAKITLARI VE TÜREVLERİ	44,820,491	46,318,934
28	İNORGONİK KİMYASALLAR	-	-
29	ORGANİK KİMYASALLAR	-	-
30	İLAÇ SANAYİ ÜRÜNLERİ	6,946	426,224
31	GÜBRE	1,496,716	280,795
32	BOYA, CİLA VE DOLGU MALZEMELERİ	-	-
33	ESANS YAĞLARI, ÖZLERİ, KOZMETİK MALZEMELER	-	-
34	SABUN, ORGANİK YÜZEY TEMİZLEYİCİLERİ, YIKAMA MALZEMELERİ	-	-
35	ALBUMİN BAZI MADDELER, YAPIŞTIRICI VE ENZİMLER	-	-
36	PATLAYICILAR, FIŞEKLER, KİBRİT	-	-
37	FOTOĞRAF VE SİNEMA MALZEMELERİ	-	-
38	MUHTELİF KİMYASAL ÜRÜNLER	15,226	-
39	PLASTİK VE TÜREVLERİ	109,64	1,08
40	LASTİK VE TÜREVLERİ	4,3	202
41	İŞLENMEMİŞ POST, DERİ (KÜRK HARİÇ) VE KÖSELE	593,5	619,28
42	DERİ, ÇANTA, GEZİ MALZEMELERİ	-	32
43	KÜRK VE YAPAY KÜRK	-	-
44	ODUN VE TÜREVLERİ, ODUN KÖMÜRÜ	15,279,608	5,743,891
45	TİPA MANTARI VE TÜREVLERİ	-	-
46	SAMAN VE BENZERİ ÖRGÜ MALZEMELERİ	-	-
47	AHŞAP VE AHŞAP ÜRÜNLERİ	3,61	-
48	KAĞIT VE KARTOM	70,945	5
49	KİTAP, BASILI YAYINLAR VE MATBAA ÜRÜNLERİ	-	-
50	İPEK	-	-
51	YÜN VE HAYVAN KILLARI	-	-
52	PAMUK	11,571	6,046
53	BİTKİSEL TEKSTİL ÜRÜNLERİ, KUMAŞ	-	-
54	EL YAPIMI İNCE TEL	-	58,185
55	EL YAPIMI FİBER (SÜREKSİZ)	-	-
56	TAMPON, SARGI KORDON BENZERİ ÖZEL KUMAŞ ÜRÜNLERİ	-	24

57	HALI, PASPAS	-	9,111
58	DANTEL, DUVAR HALISI	-	351
59	KAPLAMA KUMAŞLARI VE TÜREVLERİ	-	7
60	ÖRGÜLÜ VE "CHROCHETED" ÜRÜNLER	-	-
61	ÖRGÜLÜ VE "CHROCHETED" ÜRÜNLER VE TÜREVLERİ	-	-
62	ÇÖRÜLMEMİŞ VE "NON-CHROCHETED" ÜRÜNLER	128,661	159,795
63	ESKİ ELBİSE, KUMAŞ PAÇAVRA	-	-
64	AYAK GIYIMI	-	-
65	BAŞ GIYIMI	-	11
66	ŞEMSIYE, BASTON, GÖLGELİK VS.	-	-
67	YAPAY ÇİÇEK VE İŞLENMİŞ TÜY	-	-
68	SIVA, BETON TAŞ VE BENZERİ MALZEMELERİN TÜREVLERİ	1,429	-
69	SERAMİK ÜRÜNLER	-	-
70	CAM,GÖZLÜK	49,933	355,104
71	İNCİ,MÜCEVHERAT,DEĞERLİ METAL	-	-
72	DEMİR-ÇELİK	61,550,735	51,703,797
73	DEMİR-ÇELİK ÜRÜNLERİ	42,185	5,748
74	BAKIR VE BAKIR ÜRÜNLERİ	7,445,685	3,159,590
75	NİKEL VE ÜRÜNLERİ	-	-
76	ALİMİNYUM VE ÜRÜNLERİ	14,980,792	7,246,099
77	İLERİKİ KULLANIM İÇİN AYRILMIŞTIR	-	-
78	KURŞUN VE TÜREVLERİ	-	3,698
79	ÇİNKO VE TÜREVLERİ	173,98	302,1
80	KALAY VE TÜREVLERİ	-	-
81	DİĞER METALURJİK MADDELER	-	5,5
82	ÇATAL,BIÇAK,KAŞIK,	32,502	352
83	MUHTELİF BAZI METALLER	-	4
84	KAZAN, MAKİNA VE MAKANİK SİSTEMLER	2,313,898	2,632,817
85	ELEKTRİK MAKİNA VE EKİPMANI	53,237	33,05
86	TREN, TRANVAY LOKOMOTİFLERİ VE PARÇALARI	-	-
87	TREN, TRANVAY HARİCİNDEKİ RAYLI ARAÇ VE PARÇALARI	29,136	29,794
88	UÇAK VE UÇAK PARÇALARI	-	-
89	GEMİ, BOT, YÜZEN PLATFORMLAR	180,375	50
90	OPTİK, FOTÖRAFİK, SİNEMATİK ÖLÇME VE KONTROL ÜRÜNLERİ	73,251	321
91	SAAT, KOL SAATİ	-	-
92	MÜZİK ALETLERİ VE AKSESUARLARI	-	-
93	CEPHANE, MERMİ	-	-
94	MOBİLYA	8,305	4,547
95	OYUNCAK, OYUN SPOR ALETLERİ	1,5	-
96	MUHTELİF ÜRÜNLER	-	64
97	SANAT, KOLEKSİYON PARÇALARI VE ANTİKA	-	-
98	SAVAŞ SİLAHLARI	-	-
GENEL TOPLAM		155,315,361	127,231,396

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

EK 5

Gürcistan'ın 2000-2001 Yılları İhracat Değerleri

ÖLÜM KODU	BÖLÜM ADI	DOLAR	
		2000	2001
1	CANLI HAYVANLAR	300,526	357,953
2	ET VE YENEİLİR SAKATAT	14,081	290,864
3	BALIK, KABUKLULAR VE "MOLLUSCS"	-	-
4	SÜT ÜRÜNLERİ, KUŞ YUMURTALARI VE DOĞAL BAL	1,067,572	3,726,174
5	HAYVANI ÜRÜNLER (BAŞKA YERDE BELİRTİLMİYENLER)	-	-
6	CANLI AĞAÇ VE DİĞER BİTKİLER, SOĞAN, KÖK VE BENZERİ	-	5,85
7	YENEİLİR SEBZE BELLİ KÖKLER VE LİFLİ BİTKİLER	1,055,039	1,584,144
8	YENEİLİR MEYVE VE YEMİŞLER, KAVUN VE NARENCİYE KABUKLARI	1,401,531	2,473,856
9	ÇAY, KAHVE VE BAHARAT	227,341	223,733
10	HUBUBAT	3,588,865	6,437,468
11	UN ÜRÜNLERİ, MALT, NIŞASTA, ŞEKER	16,845,457	1,858,036
12	YAĞ TOHURLARI, "OLEAGINOUS" MEYVELER, SANAYİ BİTKİLER, SAMAN	803	6,769
13	SAKIZ, ÇAM SAKIZI VE BENZERİ BİTKİ ÜRÜNLERİ	7,179	10,824
14	ÖRGÜ MALZEMELERİ	-	-
15	HAYVAN VE BİTKİ YAĞLARI	2,933,189	4,524,215
16	İŞLENMİŞ ET, BALIK, KABUKLULAR VEYA "MOLLUSCS"	2,224	5,002
17	ŞEKER VE ŞEKERLEME ÜRÜNLERİ	28,786,497	48,115,071
18	KAKAO VE İŞLENMİŞ KAKAO	2,854,987	2,227,264
19	İŞLENMİŞ HUBUBAT, UN VEYA NIŞASTA VEYA SÜT	1,027,689	2,183,889
20	İŞLENMİŞ SEBZE, MEYVE VEYA DİĞER BİTKİ ÜRÜNLERİ	588,735	1,806,659
21	MUHTELİF YENEİLİR ÜRÜNLER	1,917,927	2,376,010
22	ALKOLSÜZ İÇECEKLER, İSPIRTO ÜRÜNLERİ VE SİRKE	71,473	28,467
23	GIDA SANAYİ ATIKLARI	271,897	204,627
24	TÜTÜN VE BENZERİ ÜRÜNLER	160,202	107,239
25	TUZ, SÜLFÜR, SIVA MALZEMELERİ, TOPRAK, TAŞ, KİREÇ	351,76	279,677
26	METALLER, CÜRUF VE KÜL	13,536	-
27	MİNERAL YAKITLARI VE TÜREVLERİ	4,896,853	422,519
28	İNORGONİK KİMYASALLAR	584,661	436,395
29	ORGANİK KİMYASALLAR	59,603	38,852
30	İLAÇ SANAYİ ÜRÜNLERİ	145,094	426,224
31	GÜBRE	16,408	-
32	BOYA, CİLA VE DOLGU MALZEMELERİ	5,406,038	4,095,666
33	ESANS YAĞLARI, ÖZLERİ, KOZMETİK MALZEMELER	1,760,194	1,784,559
34	SABUN, ORGANİK YÜZEY TEMİZLEYİCİLERİ, YIKAMA MALZEMELERİ	3,879,968	3,407,312
35	ALBUMİN BAZI MADDELER, YAPIŞTIRICI VE ENZİMLER	786,27	824,159
36	PATLAYICILAR, FİŞEKLER, KİBRİT	38,28	230,481
37	FOTOĞRAF VE SİNEMA MALZEMELERİ	96,366	9,887
38	MUHTELİF KİMYASAL ÜRÜNLER	730,318	521,715
39	PLASTİK VE TÜREVLERİ	5,255,724	5,398,877
40	LASTİK VE TÜREVLERİ	390,44	172,832
41	İŞLENMEMİŞ POST, DERİ (KÜRK HARİÇ) VE KÖSELE	6,094	-
42	DERİ, ÇANTA, GEZİ MALZEMELERİ	75,12	19,831
43	KÜRK VE YAPAY KÜRK	-	-
44	ODUN VE TÜREVLERİ, ODUN KÖMÜRÜ	872,801	678,862
45	TİPA MANTARI VE TÜREVLERİ	-	-
46	SAMAN VE BENZERİ ÖRGÜ MALZEMELERİ	2,63	478
47	AHŞAP VE AHŞAP ÜRÜNLERİ	91	-
48	KAĞIT VE KARTOM	9,265,540	9,884,484
49	KİTAP, BASILI YAYINLAR VE MATBAA ÜRÜNLERİ	143,09	10,165
50	İPEK	-	-
51	YÜN VE HAYVAN KILLARI	-	-
52	PAMUK	120,892	275,982
53	BİTKİSEL TEKSTİL ÜRÜNLERİ, KUMAŞ	600	28,645
54	EL YAPIMI İNCE TEL	109,658	91,193
55	EL YAPIMI FİBER (SÜREKSİZ)	72,133	20,271
56	TAMPON, SARGI KORDON BENZERİ ÖZEL KUMAŞ ÜRÜNLERİ	113,074	69,018

57	HALI, PASPAS	412,223	245,705
58	DANTEL, DUVAR HALISI	19,747	25,367
59	KAPLAMA KUMAŞLARI VE TÜREVLERİ	13,3	10,123
60	ÖRGÜLÜ VE "CHROCHETED" ÜRÜNLER	846,783	634,405
61	ÖRGÜLÜ VE "CHROCHETED" ÜRÜNLER VE TÜREVLERİ	1,138,312	81,091
62	ÇÖRÜLMEMİŞ VE "NON-CHROCHETED" ÜRÜNLER	1,979,757	92,493
63	ESKİ ELBİSE, KUMAŞ PAÇAVRA	382,712	72,949
64	AYAK GIYIMI	102,026	38,746
65	BAŞ GIYIMI	21,724	3,845
66	ŞEMSIYE, BASTON, GÖLGELİK VS.	6,076	20,96
67	YAPAY ÇİÇEK VE İŞLENMİŞ TÜY	-	1,17
68	SIVA, BETON TAŞ VE BENZERİ MALZEMELERİN TÜREVLERİ	282,342	309,457
69	SERAMİK ÜRÜNLER	1,669,602	1,535,939
70	CAM, GÖZLÜK	759,958	675,965
71	İNCİ, MÜCEVHERAT, DEĞERLİ METAL	-	-
72	DEMİR-ÇELİK	835,286	519,195
73	DEMİR-ÇELİK ÜRÜNLERİ	2,486,914	1,709,289
74	BAKIR VE BAKIR ÜRÜNLERİ	58,269	107,358
75	NİKEL VE ÜRÜNLERİ	709	1,119
76	ALİMİNYUM VE ÜRÜNLERİ	724,63	1,096,193
77	İLERİKİ KULLANIM İÇİN AYRILMIŞTIR	-	-
78	KURŞUN VE TÜREVLERİ	-	38
79	ÇİNKO VE TÜREVLERİ	23,711	1,51
80	KALAY VE TÜREVLERİ	-	-
81	DİĞER METALURJİK MADDELER	-	5
82	ÇATAL, BIÇAK, KAŞIK,	99,444	69,946
83	MUHTELİF BAZI METALLER	822,494	697,263
84	KAZAN, MAKİNA VE MAKANİK SİSTEMLER	4,992,664	6,666,850
85	ELEKTRİK MAKİNA VE EKİPMANI	13,680,417	10,064,825
86	TREN, TRANVAY LOKOMOTİFLERİ VE PARÇALARI	9,724	974
87	TREN, TRANVAY HARİCİNDEKİ RAYLI ARAÇ VE PARÇALARI	714,09	1,573,523
88	UÇAK VE UÇAK PARÇALARI	-	-
89	GEMİ, BOT, YÜZEN PLATFORMLAR	40	471,728
90	OPTİK, FOTÖGRAFİK, SINEMATİK ÖLÇME VE KONTROL ÜRÜNLERİ	369,146	152,052
91	SAAT, KOL SAATİ	15,689	37,522
92	MÜZİK ALETLERİ VE AKSESUARLARI	12	68
93	CEPHANE, MERMİ	-	36,28
94	MOBİLYA	870,2	1,490,27
95	OYUNCAK, OYUN SPOR ALETLERİ	3,221	21,289
96	MUHTELİF ÜRÜNLER	72,887	68,987
97	SANAT, KOLEKSİYON PARÇALARI VE ANTİKA	-	-
98	SAVAŞ SİLAHLARI	-	6,689,490
GENEL TOPLAM		131,770,519	142,896,260

Kaynak: <http://www.die.gov.tr>

EK 6

Adım Adım Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi

- 9 Kasım 1992** ARDNŞ, BOTAŞ, AMOCO, PENNZOIL ve BP'nin katılımlarıyla Bakü'de Ana İhraç Boru Hattı (MEP) çalışma grubu konsorsiyumu oluşturuldu.
- 25 Şubat 1993** ARDNŞ, BOTAŞ, AMOCO, PENNZOIL ve BP arasında Ankara'da "Technical and Economical Evaluation of The Pipeline for Export of Crude Oil" raporu hazırlandı.
- 26 – 27 Mayıs 1993** ARDNŞ, BOTAŞ, AMOCO, PENNZOIL, UNOCAL ve BP arasında Hazar konsorsiyumu oluşturuldu.
- 9 Mart 1993** Türkiye ve Azerbaycan arasında Ankara'da Bakü – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın inşaatına ilişkin hükümetler arası anlaşma imzalandı.
- 21 Eylül – 2 Ekim 1993** MEP Konsorsiyumu tarafından Londra'dan "Technical Evaluation of The Export Pipeline Route Option for The Purpose of Final Route Selections" isimli belge hazırlanarak, SOCAR'a sunuldu.
- 20 Eylül 1994** SOCAR ve yabancı petrol şirketleri (FOC) arasında Bakü'de üretim paylaşım anlaşması yapıldı.
- 18 Ocak 1995** Kazak ham petrolünün Azerbaycan ham petroleri ile birleşerek Akdeniz'e ulaştırılmasına yönelik kullanılması planlanan güzergahlara ilişkin protokol imzalandı.
- 7 Şubat 1995** Azerbaycan Petrolleri Konsorsiyumu'na (AIOC) yeni şirketlerin katılmasına ve mevcut ortaklara düşen üretim paylarının yeniden düzenlenmesine karar verildi. Bu arada SOCAR hissesinden %5'lik bir payın TPAO hissesine ilave edilmesi oy birliği ile kabul olundu.
- 9 Ekim 1995** Azerbaycan erken petrolünün, Bakü – Novorossiysk ve Bakü – Supsa güzergahlarından eş zamanlı olarak taşınması konusunda konsorsiyumu kararı Azerbaycan tarafından da kabul edildi.
- 10 Şubat 1996** Başbakan Tansu Çiller imzası ile başvuru mektubu Dünya Bankası'na gönderildi.
- 15 – 17 Şubat 1996** Dünya Bankası yetkilileri ile yönlendirme komitesi arasında toplantı yapıldı.
- 30 Mayıs – 7 Haziran 1996** Dünya Bankası yetkilileri ile Yönlendirme Komitesi arasında ikinci toplantı yapıldı ve "Terms of Reference (TOR)" ve "Letter of Invitation" (LOI)" hazırlandı.

- 19 Temmuz 1996** “LOI” Short List’te yer alan firmalara davet için mektup gönderildi (Brown & Root, J.Brown, Prensper, IMEG, Snamprogetti, Novacorp, PLE).
- 5 Ağustos 1996** İhaleye katılan firmalar ile BOTASŞ arasında projenin tanıtım toplantısı yapıldı.
- 9 Eylül 1996** İhale Teklifleri firmalardan alındı.
- 28 Şubat 1997** BOTASŞ ile Alman PLE GmbH firması arasında kontrat imzalandı.
- 10 Nisan 1997** “Draft Inception Report” BOTASŞ’a sunuldu.
- 28 Nisan 1997** BOTASŞ, Dünya Banka’sı ve PLE arasında proje çalışmalarına yönelik toplantı yapıldı.
- 2 Mayıs 1997** BOTASŞ, Dünya Bankası ve PLE, geçiş ülkeleri ve bölgelerde üretim yapan yabancı petrol şirketleri arasında geniş katılımlı bir değerlendirme toplantısı yapıldı.
- 5 Eylül 1997** Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, Azerbaycan MEP Çalışma Grubu’nu 658 Sayılı Cumhurbaşkanlığı yasası ile göreve başlattı.
- Eylül 1997** Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’de arazi etüdüleri ve güzergah çalışmaları yapıldı.
- 8 -10 Ekim 1997** BOTASŞ ile PLE arasında proje değerlendirme çalışması yapıldı.
- 17 Ekim 1997** Azerbaycan Hükümeti, ARDNŞ’in Azerbaycan Cumhuriyet’inden “Petrol ihracatı konusundaki yaklaşımının genel prensipleri” konulu belgesi onaylandı.
- 1 Kasım 1997** Gürcistan Cumhurbaşkanı Eduard Şevardnadze 543 Sayılı Kararı ile Gürcü Çalışma Komitesi’ni kurdu.
- Aralık 1997** “Draft Final Report” BOTASŞ’a teslim edildi.
- 13 Ocak 1998** Türkiye – ABD ortak enerji çalışma grubu birinci toplantısı yapıldı.
- Ocak 1998** Azerbaycan Hükümeti ile AIOC hissedarların temsilcileri tarafından hazırlanan “Azerbaycan Hükümeti – Yabancı Petrol Şirketinin MEP çerçevesi ve geliştirilmesi konularındaki birleşik pozisyonu” kabul olundu.

- 17 Şubat 1998** Bakü – Ceyhan Ana İhraç Boru Hattı konusunda görüş alış verişinde bulunmak üzere Türkiye delegasyonu Gürcistan'ı ziyaret etti.
- 24 Şubat 1998** Türkiye – ABD ortak enerji çalışma grubu ikinci toplantısını yaptı.
- 1 – 2 Mart 1998** Başbakan Mesut Yılmaz Gürcistan'ı ziyaret etti ve ortak deklarasyon yayınlandı.
- 11 – 17 Nisan 1998** PLE'nin hazırladığı raporu Azerbaycan ve Rusya Federasyonu'nda tanıtımı yapıldı.
- 20 Nisan 1998** Enerji Bakanı Cumhur Ersümer Azerbaycan'ı ziyaret etti ve proje ile ilgili çalışmaların başlatılması için Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüştü.
- 23 – 24 Nisan 1998** Bakü, Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesinin Amoco'ya tanıtımı yapıldı.
- 27 Nisan 1998** Enerji Bakanı Cumhur Ersümer başkanlığındaki çalışma grubu, petrol ve gaz projelerinde Türkiye'yi temsili yetkili kılındı ve Türk Komitesi oluşturuldu.
- 15 Mayıs 1998** Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında mutabakat zabtı imzalandı. Çalışma gruplarının oluşturulmasına karar verildi.
- 27 Mayıs 1998** Türkiye – ABD ortak çalışma grubu 3. toplantısı yapıldı ve TDA, OPIC, EXIM, finansal desteklerini ifade ettiler.
- Mayıs 1998** Her bir devletin MEP görüşmelerini kendileri adına yürütmekten sorumlu olacak temsilciler atanmasını belirten mektuplar, tüm potansiyel geçiş ülkelerine (Rusya Federasyonu, Gürcistan, Türkiye) gönderildi. Bu üç devlete, MEP rotası kararı alınmadan önce sonuçlandırılması gereken doküman taslaklarına ilişkin şartlar bildirildi. Benzer mektuplar MEP petrolü için potansiyel geçiş rotası olacağı düşünülen ülkelerin hükümetlerine de yollandı.
- 16 Haziran 1998** Enerji Bakanlığı Müstesar Yardımcısı Metin Eral Başkanlığında Alt-Çalışma Gurubu
- 21-24 Haziran 1998** PLE'nin hazırladığı raporu Kazakistan'da tanıtımı yapıldı
- 28 Haziran 1998** Azarbaycan Başbakan Yardımcısı ve Çalışma gurubu başkanı Abid Çerifov 'a teknik öneriler sunuldu.

- 18 Temmuz 1998** Dünya Bankası PLE'nin hazırladığı fizibilite raporunu onayladı.
- 20 – 23 Temmuz 1998** Hazırlık toplantısı amacıyla Gürcistan ziyaret edildi.
- 5 – 6 Ağustos 1998** Projenin teknik konulara açıklık getirmek üzere Gürcistan Çalışma Grubu ile görüşmeler yapıldı.
- 11 Ağustos 1998** Geçiş ücreti dahil ticari makamlar Azerbaycan tarafına iletildi.
- 25 Ağustos 1998** "Intergovernmental Agreement" taslağı Azerbaycan tarafına sunuldu.
- 1 – 2 Eylül 1998** Shell ve Chevron yetkilileri söz konusu projesi ilişkin olarak görüşme talebinde bulundular. Daha sonra Chevron toplantıya ulaşım aksaklığı nedeniyle katılamadı. Yalnızca Shell şirketinin yetkilileriyle görüşmeler yapıldı ve Shell bu görüşme sonuçlarını Chevron'a aktaracağını belirtti.
- 8 – 9 Eylül 1998** BP ve Statoil'in temsilcileri ile söz konusu projeye ilişkin görüşmeler gerçekleştirildi.
- 9 Eylül 1998** Danışman firma S. Lucas Association ile danışmalık hizmetleri için "Terms of Reference" belirlendi.
- 10 Eylül 1998** İstanbul'da Türk ve Azerbaycan Çalışma Grupları arasında görüşmeler yapıldı.
- 10 – 11 Eylül 1998** Mobil ve Euroasia şirketlerinin yetkilileri ile görüşmeler yapıldı.
- 11 Eylül 1998** Azerbaycan Çalışma Grubu ve Türk Çalışma Grubu arasında Enerji Bakanı Cumhur Ersümer ve A. Şarifov'un onayı ile görüşmelere ilişkin protokol imzalandı.
- 13 – 17 Eylül 1998** ABD kökenli firmalar ile toplantılar yapıldı.
- 14 Eylül 1998** Fizibilite çalışmasının bir nüshası ABD büyükelçiliğine sunuldu.
- 16 Eylül 1998** Türkiye ABD Enerji Çalışma Grubu, Dünya Enerji Konseyi 17. Konferansı etkinliğinden yararlanılarak Houston'da toplandı.
- 22 Eylül 1998** G. Chanturia ve A.Şarfov'un onayı ile Azerbaycan Çalışma Grubu ile Gürcü Çalışma Grubu arasındaki görüşmelere ilişkin protokol imzalandı.

- 1 – 3 Ekim 1998** Amoco ile toplantı yapıldı, bilgi alış verişinde bulunuldu.
- 16 Ekim 1998** Amoco ile ikinci toplantı yapıldı.
- 21 – 28 Ekim 1998** Bakü’de “Intergovernmental Agreement” ve “Host Governmental Agreement” ile ilgili görüşmeler yapıldı.
- Ekim 1998** MEP Grubu, ileri MEP petrolünün taşınması için potansiyel güzergahları incelemek amacıyla, Karadeniz’e kıyısı olan devletleri (Bulgaristan, Moldova, Ukrayna) ziyaret etti.
- 27 Ekim 1998** ABD’nin TDA kuruluşu ile Hazine Müsteşarlığı “Bakü – Tiflis –Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye’nin ilgilendiği diğer boru hatları için kısmi danışmanlık hizmet anlaşması”na yönelik olarak bağış anlaşması imzalandı.
- 29 Ekim 1998** Türkiye’den Süleyman Demirel’in, Azerbaycan’dan Haydar Aliyev’in, Gürcistan’dan Eduard Şevardnadze’nin, Kazakistan’dan Nur Sultan Nazarbayev’in, Özbekistan’dan İslam Kırımov’uyn katılımı ile Cumhurbaşkanı Ankara deklarasyonunu yayınlamak üzere Bakü – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattına siyasi destek verildiği açıklandı. Bu deklarasyona ABD Hükümeti Enerji Bakanı Richardson tanık olarak imza attı.
- 6 – 11 Kasım 1998** Türk ve Azerbaycan Çalışma Grupları “Host Government Agreement” üzerinde çalışma yaptılar.
- 13 Ocak 1999** TDA Bağış Anlaşması çerçevesinde müşavirlik hizmeti veren teklif alınan firmalar arasından C. C. Pace seçildi ve “Hizmet Anlaşması” yapıldı.
- 13 – 18 Ocak 1999** Anlaşma taslakları üzerinde ortak çalışma grubu bir araya geldi.
- 1 – 2 Şubat 1999** “Energy Charter Treaty”e taraf ülkelere Belçika’da Bakü – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının tanıtımı yapıldı.
- 1 – 5 Şubat 1999** C. C. Pace ile ortak çalışmalara başlandı.
- 15 -16 Şubat 1999** Avrupa Birliği ülkelerine Belçika’da Bakü – Ceyhan Ham Petrol Boru Hattının tanıtımı yapıldı.
- 18 -19 Şubat 1999** Ceyhan deniz terminali çalışması ile ilgili olarak proje yapımcısı PLE, Ceyhan Bölge Müdürlüğü’nde yaptığı sunumla çalışmaları anlattı ve öneriler firmaya iletildi.

23 – 27 Şubat 1999

PLE'nin Essen Ofisinde proje için geliştirilen ekonomik model ile eğitim ve uygulama programına katkıda bulunuldu.

3 – 5 Mart 1999

ARDNŞ ve AIOC yetkileri ile “Hostgovernment Agreement” ve “Intergovernmental Agreement” üzerinde çalışmalar yapıldı.

Şubat – Mart 1999

Projenin hukuk ve finansman danışmanlığı C. C. Pace firmasına ilk iş emirleri (Task Orders) gönderildi.

18 Mart 1999

Azerbaycan Çalışma Grubu “Anahtar Teslimi (Turn – Key) Sözleşme” ve “Hükümet Garantisi” ne ilişkin özet teklifini Enerji Bakanlığı'na bildirildi.

31 Mart 1999

Azerbaycan Çalışma Grubu, Hükümet Garantisine ilişkin kapsamlı teklifini verdi. Bakü – Ceyhan'ın 2.4 Milyar Dolara inşa edilmesine ilişkin 4 anlaşmadan oluşan anlaşma paketi (Hükümetler Arası Anlaşma ev sahibi ülke anlaşması, Garanti anlaşması ve Anahtar Teslimi Anlaşma) Azerbaycan ve Türk Çalışma Grupları tarafında ele alındı.

13 Nisan 1999

Türkiye ve Azerbaycan ve Çalışma Grubu Başkanları arasında İstanbul'da bir protokol imzalanarak gündemdeki çalışmaların üç ay içinde tamamlanmasına karar verildi.

21 -22 Nisan 1999

Türkiye ve Azerbaycan Çalışma Grupları İstanbul'da bir araya gelerek çalışmalarını sürdürdüler.

3 Mayıs 1999

PLE ile BOTAŞ Çalışma Grubu tarafından AIOC tarafından istenen teknik düzenlemeler değerlendirildi ve PLE'nin maliyet tahminleri üzerinde çalışmalar yapıldı.

6 Mayıs 1999

C. C. Pace “Turnkey Agreement” üzerinde çalışmalar yapmak üzere Ankara'ya geldi. “Host Government Agreement” ve “Intergovernmental Agreement” çalışmalarına devam olundu.

12 – 18 Mayıs 1999

BOTAŞ Çalışma Grubu, PLE ve C.C. Pace “Turnkey Agreement” ve eki olan “System Definition and Project Requirement” üzerinde son düzenlemeleri yaparak Enerji Bakanlığına sunuldu.

14 – 17 Nisan 1999

Bakü – Tiflis – Ceyhan Ham Petrol İhraç Boru Hattı konusunda ARDNŞ ve AIOC tarafından birlikte sunulan “Turnkey Agreement” a ait “Technical Proposal” ile ilgili PLE firması BOTAS’a gelerek görüşmeler yaptı. Görüşmeler sonucunda “Terms of Reference” yeniden düzenlendi.

27 Mayıs 1999

Türkiye Çalışma Grubu götürü bedel, sabit fiyat anahtar teslim mukavele esasına göre hazırladığı ticari öneriyi Bakü’de Azerbaycan Çalışma Grubu Başkanı’na sundu.

1 – 4 Haziran 1999

AIOC grubu ile Türkiye’nin teklifi konusunda görüşmelerde bulunuldu.

3 – 4 Haziran 1999

Azerbaycan Çalışma Grubu Başkanı ve Başkan Yardımcısı ile Türkiye’nin teklifi konusunda görüşmeler yapıldı.

Haziran 1999

Türkiye ve Azerbaycan Çalışma Grupları Ankara’da toplanarak Türk Çalışma Grubunun hazırladığı teklif konusunda Azerbaycan Çalışma Grubunun finansman temininde bazı kuruluşlar ile görüşmelere başlamasının gerekliliği kararlaştırıldı.

Temmuz 1999

ARDNŞ ve AIOC ikili çalışma grubu ve Washington’da uluslar arası finans kuruluşları, bankalar ve ABD yönetimi ile görüşmeler yapıldı.

4 Ağustos 1999

Türkiye ve Azerbaycan Çalışma Grupları Ankara’da toplanarak hattın maliyetine ilişkin ve Türkiye’ni garantörlüğü hakkında kapsamlı bir anlaşma için yer ve tarih belirlenmesini kararlaştırdılar.

14 Ağustos 1999

Enerji Bakanlığı Yetkilileri ile Azerbaycan Çalışma Grubu, projenin finansmanı konusunda görüşüp müteahhit firma BOTAS’ın finansman ve yatırım gücünü anlatmak için ABD finans çevrelerinde temaslarda bulunuldu.

25 – 26 Ağustos 1999

Türkiye, Azerbaycan ve AIOC yetkilileri, Dünya Bankası, ABD Enerji Bakanlığı, ABD EXIM Bank ve diğer hükümet kuruluşları ve Bill Clinton’un Hazar Havzası Enerjisi Özel Temsilcisine John Wolf ile görüştüler. Türk tarafının boru hattının yapımı ile ilgili son mali teklifleri değerlendirildi ve hattın yapımının BOTAS tarafından üstlenmesi yolundaki Türk tezi tartışıldı.

23 Eylül 1999

Türkiye, Azerbaycan ve AIOC yetkilileri ile BP – Amoco yetkilileri Ankara’da toplanarak Hükümetler Arası Anlaşma, Geçiş Ülkeleri Anlaşması ve BOTAS’ın müteahhit firması olması durumunda anahtar teslimi müteahhitlik anlaşması ile vergi konularını görüştüler.

19 Ekim 1999

Konsorsiyumun en büyük ortağı BP – Amoco firması, Bakü – Tiflis – Ceyhan Boru Hattı projesini ticari açıdan yapılabilir ve stratejik bir hat olduğunu açıkladı. Böylece muhalifiyetini kaldırarak yeni bir sayfanın açılmasına neden oldu.

28 Ekim 1999

Amerikan Ticaret Odası (TDA) projesi ilgili olarak etüt kredisi verme taahhüdünde bulundu.

1 Kasım 1999

Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan Çalışma Grupları bir araya gelerek AGİT zirvesinde imzalanacak anlaşmalara son şeklini verdiler.

18 Kasım 1999

İstanbul’daki AGİT zirvesi sırasında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Bakü – Tiflis – Ceyhan Ana İhraç Boru Hattını desteklemek amacı ile “Hükümetler Arası Anlaşma”yı imzaladılar. Anlaşmaya ek olarak Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye’deki Bakü – Tiflis – Ceyhan Yatırımcılarını destekleyen “Ev Sahibi Ülke Anlaşması”, sabit fiyat ile “Anahtar Teslim Anlaşması” ve Türk tarafı için Türk Hükümeti Garanti anlaşmasını parafe edildi. Aynı zirvede Cumhurbaşkanı Türkiye’den Süleyman Demirel, Azerbaycan’dan Haydar Aliyev, Gürcistan’dan Eduard Şevardnadze, Kazakistan’dan Nur Sultan Nazarbayev ve ABD ‘den Bill Clinton Bakü – Tiflis – Ceyhan Ana İhraç Boru Hattını desteklemek için İstanbul Deklarasyonunu imzaladılar.

3 Şubat 2000

Almanya – Essen’ de proje katılımcılarından BP – Amoco, BOTAS ve PLE arasında “Temel Mühendislik Anlaşması”na ilişkin konuların görüşüldüğü ilk toplantı gerçekleştirildi.

4 Şubat 2000

Projenin gerçekleştirilmesi için ISO ve Uluslar arası standartlara uyum açısından BOTAS’a düşen yükümlülükler ile çalışma sistemi hakkında yapılacaklar saptandı.

10 Şubat 2000

Gürcistan Çalışma Grubu ile Türk Çalışma Grubu Tiflis’te, BOTAS’ın projeye yönelik ekonomik çalışmaları ile ilgili görüş alış verişinde bulunuldu.

21 Şubat 2000

Hükümetler Arası Yürütme Komisyon toplantısı, ABD Başkanı Hazar Havzası Özel Danışmanı John Wolf'ın da gözlemci olarak katılımı ile yapıldı.

22 Mart 2000

Azerbaycan ve Gürcü yetkililerin görüşmeler sonucunda iki ülke arasında tarifeye ilişkin konularda mutabakat sağlandı.

28 Nisan 2000

BOTAŞ yetkililerinin gözlemci olarak katıldığı görüşmeler sonucunda Washington'da ABD Dış İşleri Bakanı Albright'in tanıklığında, Gürcistan Dış İşleri Bakanı Iraklı Menagerişvili, Azerbaycan Dış İşleri Bakanı Vilayet Guliyev tarafında "Gürcistan Ev Sahibi Ülke Anlaşması" parafe edildi. John Wolf da törende hazır bulundu.

Mayıs 2000

"IGA Protokolü" Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye yetkili temsilcileri tarafında imzalandı. Kazakistan'da 50Milyar Varilin üzerinde rezerve sahip Doğu Kaşagan petrol sahasının bulunması Bakü - Ceyhan'ın önemini arttırdı.

10 Mayıs 2000

ABD Başkanı Bill Clinton'un Hazar Bölgesi Danışmanı John Wolf, İstanbul'da yapılan Üç Denizin Öyküsü Konferansında yaptığı konuşmada Bakü - Tiflis - Ceyhan projesine Rusya'ya da davet etti.

26 Mayıs 2000

"Hükümetler Arası Anlaşma" ve ona ek olan "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ve "Anahtar Teslimi Anlaşması" Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylandı.

27 Mayıs 2000

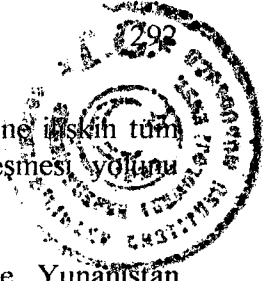
T.C. Bakanlar Kurulu Bakü - Tiflis - Ceyhan Petrol Hattının yapımı ile ilgili şimdiye kadar imzalanmış anlaşmaları ve protokolleri T.B.M.M'ye sevk etti.

29 Mayıs 2000

"Hükümetler Arası Anlaşma" ona ek olan "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" ve "Anahtar Teslim Anlaşması" Gürcistan Parlamentosu tarafından onaylandı.

18 Haziran 2000

Putin, Moskovo'da yapılan görüşmede Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev'i, Kazak petrolünün de Bakü - Tiflis - Ceyhan Hattından taşınmasının olasılığını güçlendiği bir dönemde alternatif bir hat için ikna etmeye çalıştı. Aynı anda Bakü'de yapılan Bakü - Tiflis - Ceyhan projesi tanıtım toplantısına hisse almak isteyen 27 dev petrol şirketinin katıldığı görüldü.

22 Haziran 2000

T.B.M.M., Bakü – Tiflis – Ceyhan Projesine ilişkin tüm anlaşmaları onaylayarak projenin gerçekleştirilmesi için açtı.

7 Temmuz 2000

AB Komisyonu çerçevesinde Türkiye ile Yunanistan arasında Hazar Petrollerinin taşınması için bir memorandum imzalandı.

2 Eylül 2000

Hazardan çıkartılan ilk erken üretimden 1 varil petrol, Bakü – Tiflis – Ceyhan güzergahı üzerinde İtalya'ya taşınması için bir memorandum imzalandı.

3 Ekim 2000

Azerbaycan, Bakü – Tiflis – Ceyhan yatırımı için AIOC üyesi 8 şirketten (ARDNŞ,BP, UNOCAV, STATOIL, TPAO, UTOCHU, RAMCO ve DELTAHESS) bir “sponsor grup” oluşturdu ve “ Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği anlaşması” imzaladı.

Ekim 2000

Tatilini geçirmek üzere Türkiye'ye gelen Kazakistan Devlet Başkanı Nur Sultan Nazarbayev, bir gazeteye verdiği demecinde, “Bakü – Tiflis – Ceyhan Kazak petROLSÜZ verimli olamaz,65Milyon Tonluk projeye ne Azerbaycan'ın ne de Türkmenistan'ın petrolü yeter” diyordu.

17 Ekim 2000

Azerbaycan “Ev Sahibi Ülke Anlaşması”nı imzaladı.

18 Ekim 2000

Gürcistan “Ev Sahibi Ülke Anlaşması”nı imzaladı.

18Ekim 2000

Türkiye “Ev Sahibi Ülke Anlaşması”nı, “Anahtar Teslimi Yapım Anlaşması”nı ve “Hükümet Garantisi Anlaşması”nı imzaladı.

3 Kasım 2000

BOTAŞ, MEP katılımcılarından “İşe Başlama Bildirimi” aldı.

13 Kasım 2000

BOTAŞ Yönetim Kurulu PLE firması ile “Temel Mühendislik Anlaşması” imzalanması kararı alındı.

14 Kasım 2000

BOTAŞ ile PLE firması arasında “Temel Mühendislik Anlaşması” imzalandı.

15 Kasım 2000

Önce 6 ay, sonra 8 ay sürmesi kararlaştırılan “Temel Mühendislik Anlaşması” resmen başladı.

1 Ağustos 2002

Sponsor grubunda yer alan firmalar inşaat işleri (BTC CO.) ve finansman işlerinde (BTC Investment) sorumlu olacak iki şirket kurmuşlardır. Bu projenin şirketler tarafından ciddiyle izlendiğini önemli bir göstergesidir.

2005 Yılı

Tüm hattın tamamlanması ve devreye alınması için planlanan tarihtir.(2005 yılı başı)